

303253

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A GAZDASÁGI VÁLSÁG BUDAPEST ÉLETÉBEN

IRTA

DR. SZIGETI GYULA

76. KÖTET

2. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVÁTALA

Ára 5 pengő

Stat. a 997/76.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI I. LAJOS

A GAZDASÁGI VÁLSÁG BUDAPEST ÉLETÉBEN

IRTA

DR. SZIGETI GYULA

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

300353

M. T. AND. KUNSTLER
1936. 3157

A gazdasági válság budapesti tüneteinek kapcsolata a nemzetközi és az országos válságjelenségekkel.

Mindazon tényezők között, amelyek a világháború vége, illetve a trianoni békeszerződés megkötése óta súlyosabb megpróbáltatások elé állították a magyar nemzetet, kétségtelenül a néhány évvel ezelőtt kezdődött és még mindig tartó gazdasági válságnak van a legnagyobb jelentősége. A válság okozta megrázkódtatások a gazdasági és a társadalmi viszonyok alakulására széles területen erős kihatással voltak. Azoknak tehát, akik Budapest gazdasági és társadalmi problémái iránt közelebbről érdeklődnek, nyilvánvalóan érdemes lesz figyelemmel kísérni azt a kérdést, hogy a gazdasági válság milyen változásokat idézett elő Budapest életében.

Ha ezzel a kérdéssel foglalkozni kívánunk, célszerű lesz mindennek előtt a válság általános jelentőségéről rövid vázlatban megemlékeznünk.

Tudvalevő, hogy e válságnál a civilizált népek gazdálkodásának egészére kiterjedő, általános világválsággal állunk szemben, amelyet azonban nemcsak területi kiterjedésben, hanem az okozott megrázkódtatások mértéke tekintetében is az óriási dimenziók jellemeznek. Az évtizedekig tartó napoleoni háborúk utáni krízis, vagy az 1873. évi bécsi és newyorki híres tőzsdei »krach«-okkal kezdődött válság, mely utóbbi a válságok történetében addig nem ismert és a mostani világválságig felül nem mult rombolásokat végzett, kiterjedésben és romboló erő tekintetében még csak meg sem közelítik a jelen krízist, melynek során — hogy csak egy-két jellemző adatot említsek — a legtöbb ország nagykereskedelmi árindexe 1928. óta 40—50%-os, a világ-gazdaságban vezető Egyesült Államoké és Angliáé azonban még ennél is erősebb csökkenést mutat, a termelés visszaesése sem volt sokkal kisebb, a világkereskedelem összértéke pedig az 1929. évi 100-ról a folyó év áprilisáig 32-re, tehát 68%-kal, azonban az 1929. év előtti egyes időpontokat tekintve, még nagyobb mértékben csökkent és még mindig tovább zsugorodik.

A példátlan dimenziókat tudvalevően a válságnak a konjunkturális hullámmozgás során előálló lebukáson túlmenő strukturális jellege okozza. A világgazdaság szerkezetében történt nagy eltolódások, melyeket főleg a

külkereskedelmi és a hitelmechanizmus változásai mutatnak, esnek a jelen válság során egybe egy konjunkturális hullámvölgygel, mindehhez pedig járul még a mezőgazdaság világhátrahagyása.

A gazdasági élet ipari szektorában rendszeresen fellépő hullámmozgások mélypontjai és a mezőgazdaságban nem meghatározott periodicitással, hanem valamely különleges ok, pl. új, addig meg nem művelt nagy földterületek munkabevételével előállott túltermelés folytán fellépő válságok nem esnek szükségszerűen egybe. (Így pl. az 1920-as évek végének amerikai prosperityje idején a farmerek a legszomorúbb helyzetben voltak, sőt egyesek szerint a prosperityt éppen az ő területekre finanszírozták). Ha azonban egybeesik két ilyen válságfolyamat, azok mindenesetre nagy mértékben hatnak egymásra és pedig annál inkább, minél nagyobb szerepe van a mezőgazdaságnak az illető terület gazdasági struktúrájában. Pontosán még nem mutatta ki a tudomány azt, hogy miképpen és milyen mértékben érvényesülnek ezek a kölcsönhatások, úgy látszik azonban, hogy az e téren folytatott kutatások annak a régi közmondásnak az igazságát fogják bebizonyítani, mely azt mondja, hogy: »Hat der Bauer das Geld, hat's die ganze Welt.«

Minthogy pedig a mi parasztjainkra mostanában igazán nem lehet ráfogni, hogy pénz dolgában megfelelően állnának, e kölcsönhatást a mi gazdasági életünkben vizsgálva és ismerve a mezőgazdaságnak az ország gazdasági szerkezetében kétségkívül még ma is domináló szerepét, pontos adatok ismerete nélkül is eleve tisztában lehet a kétféle válság koincidenenciájának magyarországi hatásaival az is, aki ezeket a maga gazdasági viszonyain nem tapasztalta volna.

Ezt a szomorú tapasztalást a vonatkozó főbb magyar statisztikai adatok csak megerősítik, melyeknek részletes vázolója azonban olyan terjedelmes leírást igényelne, hogy annak itt nem lehet helyet szorítani; ezeket az adatokat rendszeresen a nyilvánosság elé tárják a gazdasági konjunktúrák alakulásának vizsgálatával foglalkozó különféle kiadványok.

A gazdasági világválság az előbb mondottak értelmében két, eredetében nem azonos törből fakadó, de hatásaiban egymást nagy mértékben súlyosbító válságfolyamat eredője, ezért, habár Budapestet mint termőterületet közvetlenül érdemlegesen csak az ipari és kereskedelmi válság érintette, annál fogva, hogy a magyar fővárosnak mint ipari és kereskedelmi termelő területnek fontos fogyasztója az agrár magyar vidék, igen nagy kihatást mutat Budapest életében a strukturális agrárválság is.

Annál inkább érinti ez a strukturális agrárválság a termelő Budapestet, mert az agrárválsággal együttjáró alacsony árak a mezőgazdasági termelők nagy száma miatt közvetlenül érintik az iparcikkfogyasztó széles agrár néprétegek életszínvonalát. Ezenfelül pedig még a mezőgazdasági munkabér is közvetlen összefüggésben van a mezőgazdasági árszínvonallal. Míg az egyes iparcikkek árának emelése aránylag kevés termelő (gyáros)

jövedelmét növeli és az ipari munkások bére nincs egészen közvetlen kapcsolatban az iparcikkek piaci árával, addig a mezőgazdasági árak emelése vagy csökkenése nagyszámú termelő életszínvonalát befolyásolja és közvetlenül növeli a mezőgazdasági bért is, mert hiszen a mezőgazdasági bér-fizetés súlypontja még ma is a naturáliákra esik. Ebben a viszonylatban tehát szinte azt lehetne mondani, hogy Budapesten szélesebb termelői néprétegek vannak érdekelve az agrárcikkek megfelelően magas árában és ezzel a mezőgazdaság fogyasztóképességében (mert a fogyasztás növekedésével az ipari munkanélküliség csökken), mint az igen magas ipari árakban annál inkább, mert, mint alant látni fogjuk, az agrárcikkek áresése a budapesti kiskereskedelmi árakban nem érezhető oly nagy mértékben.

Hozzávetőleges becslés útján, melyet az 1930. évi népszámlálás adatai alapján eszközöltünk, arra a megállapításra jutottunk, hogy Budapest 1 milliónyi lakosságából körülbelül egynegyed rész van az agrárnépesség által is átvett különféle cikkek termelésével foglalkoztatva és a lakoságnak ennél a részénél specifikusan nagyobb fokú kölcsönhatás mutatkozik az agrárválság tüneteiből folyólag.

A főváros egész népességére vonatkozóan érvényesül azonban egy ilyen kölcsönhatás annál fogva, hogy Budapest lakossága egyik legtekintélyesebb fogyasztója az ország agrártermelvényeinek. Az agrárcikkeknek a fogyasztók szempontjából előnyös áralakulása azonban nem érvényesülhet a maga egészében, sőt egyes cikkeknél nagyon nagy az eltérés aközött az ár között, amelyet az agrár termelő kap termékeiért és aközött az ár között, amelyet a budapesti fogyasztó a mezőgazdasági termelvényekért fizetni kénytelen.

A vidék agrártermelése és Budapest fogyasztása között mutatkozó kölcsönhatást némileg érzékeltethetjük akkor, ha az országból kivitt agrárcikkek mennyiségét összehasonlítjuk Budapest fogyasztásával. Egyes nyers becslések értékben Budapest fogyasztását az ország egész agrárkivitelének mintegy kétszeresére teszik. Ezen kellőképpen nem ellenőrizhető becslés helyett realisabban szemléltetik a budapesti fogyasztás jelentőségét a következő szembeállítások:

1933-ban az országból 70 ezer darab nagymarhát vittek ki, (1932-ben 50 ezer darabot), a budapesti közvágóhídon pedig 46 ezer darabot vágtak le. Sertéskivitelünk ugyanebben az évben 160 ezer darab volt, ezzel szemben Budapesten 462 ezer darab sertést szúrtak. Ha tekintetbe is vesszük, hogy a Budapesten szúrt sertések zsírlájából még egy jelentős rész kerül kivitelre is, mégis kitűnik ezekből az adatokból Budapest fogyasztásának óriási jelentősége. Tojáskivitelünk 1933-ban 115 ezer mázsát (1932-ben 64 ezer mázsát) tett ki, ezzel szemben csak a budapesti nagyvásártelepre vasúton és hajón felhozott mennyiség 37 ezer mázsára rúgott. Tudvalevő pedig, hogy a nagyvásártelepen a Budapestre felhozott mennyiségeknek csak kisebb része kerül eladásra. A 399 ezer mázsás gyümölcskivittel szemben

a budapesti nagyvásártelepre 165 ezer mázsát hoztak fel vasúton és hajón. Burgonyában 183 ezer mázsa export áll szemben a budapesti nagyvásártelepre vasúton és hajón felhozott 525 ezer mázsával, friss főzelékben 288 ezer mázsa export a fővárosi nagyvásártelepre felhozott 175 ezer mázsával.

Az eddig elmondottak elég erős megvilágítással jelzik, hogy országosan is milyen fontosak a Budapest és a vidék közötti gazdasági kölcsönhatások, amelyek a válság folyamán aképpen jelentkeznek, hogy a vidék, mint Budapest ipari termékeinek fogyasztója, az agrárcikkek árának nagyarányú esése miatt csökkent fizetőképessége folytán kevesebb iparcikket fogyaszt, ezzel szemben a fővárost élelmiszerekkel és az ipari nyersanyagok egy részével olcsóbban látja el.

Igen nagy fontosságúak azonban ezek a kölcsönhatások a gazdasági tevékenységnek más területein is, így pl. abban a vonatkozásban, hogy a vidék az említett okokból csökkent fizetőképessége következtében a fővárosban összpontosult kereskedelem, közlekedés és hitelszervezet szolgálatait kevésbé tudja igénybevenni és megfizetni, a Budapesten működő központi közigazgatási és kulturális apparátus fenntartásához pedig csak kisebb mértékben tud hozzájárulni, továbbá, hogy a válság erősödésével Budapest mind kevésbé képes a vidéki munkakeresőknek munkát adni, minél fogva a régebben itt dolgozott és munkanélkülivé vált vidékiek közül is sokan kénytelenek régebbi lakóhelyükre visszatérni.

A válságnak Budapest életében mutatkozó ezen hatásai természetesen nem maradhattak korlátozva a gazdasági térén. A gazdálkodásban, mint létünk anyagi feltételeiről való gondoskodásban a válság folyamán kényszerűen beálló változások az egyén életének minden vonatkozásában messzemenően éreztetik hatásukat. Ezért a társadalomban élő egyének tömegénél a válságnak a gazdasági szférán túlmenő szociális, közegészségügyi, népmozgalmi hatásai is megfigyelhetők. Hogy pedig a válságnak Budapesten megnyilvánult ilyen társadalmi következményei országosan is milyen nagy súllyal esnek latba, arra nézve meggyőződést szolgáltathat egyedül annak a körülménynek figyelembevétele, hogy Budapest lakosainak száma az ország népességszámának kerekén $\frac{1}{8}$ -a. A jelen tanulmányban a válságnak Budapest életében mutatkozott ezen társadalmi hatásaira is ki fogunk térni.

Az eddigiek alapján a következő tárgyalás során először a válság által Budapest gazdasági életében kiváltott jelenségeket fogjuk vázolni és pedig fontosságánál fogva elsősorban a termelés, ezen belül főleg az ipari termelés, majd a forgalom (kereskedelem és közlekedés, hitelszervezet, pénz- és tőkepiac, hitelbiztonság, áralakulás) válságtüneteit, hogy azután a főváros társadalmi életére gyakorolt kihatásokat vegyük szemügyre. A fővárosi gazdasági élet válságjelenségeiről szólva, a Budapesten folyó agrártermelésnél megnyilvánuló tüneteket szükségtelennek látszik méltatni, miután Budapestnek

kereken 1 millió lelket számláló lakosságából csak mintegy 11 ezer foglalkozik őstermeléssel és ezek száma is folyton csökken. Az 1890. évben még minden 51-ik kereső az őstermelés körébe tartozó foglalkozást űzött a fővárosban, 1925-ben azonban már csak minden 118-ik, Budapest őstermelő népe tehát ma legfeljebb annyi, mint Jászárokszállásé.¹⁾

Az ipari termelés terén már igen nagy Budapest jelentősége. Az 1930. évi népszámlálás az ipari foglalkozásból élő budapesti lakosok számát 410.378-ban, tehát az összes népesség 40·8%-ában állapította meg; a népszámlálási adatok szerint az ipari keresők száma a fővárosban 234.720, tehát az összes keresők számának 40·9%-a volt.

Az iparból élő lakosságnak az összlakossághoz viszonyított aránya egyre nagyobbodik; 1920-ban a főváros összes keresőiből 38·4% az egész népességből 39·5% tartozott az ipari foglalkozás körébe. Ezek az adatok azt mutatják, hogy Budapestnek erősen megvan az ipari város jellege, bár a várostípusok szempontjából a tudományos elmélet által újabban eszközölt osztályozást alkalmazva, Budapestet elsősorban a nagyvárosi típushoz tartozónak kell tekinteni. Mindenesetre a válságnak Budapest termelő munkájának keretében megnyilvánuló tüneteit érdemileg nagyrészt kimerítik a fővárosi ipar válságjelenségei.

¹⁾ L. Móricz Miklós : Budapest társadalomrajza, 35. l.

I. A válság Budapest termelésében.

1. A főváros gyáripari termelésének általános alakulása a válság alatt.

Magyarország ipari termelésének a gyáripari, mint a közép- és kisipari ágában a főváros ipara tekintélyes tényező, de mégis a gyáripari termelésnél jelentkezik az országos eredményben különösen számottevő súllyal Budapest részesedése. Az ország gyáripari termelésének 1932. évi 1823 millió pengő értékéből 791 millió pengő (43·4%) a Budapesten produkált érték. Budapest súlyát az országos gyáripari termelés terén több más adat is megvilágítja. Az ország 1 millió gyáripari lőerejének $\frac{1}{3}$ -a a fővárosban dolgozik és itt minden ipari keresőre 2 lőerő esik, vidéken csak 1·4. A budapesti gyári munkások 1927-ben az ország gyári munkásságának 42%-át tették, 1932-ben pedig 42·6%-át. Az ország összes gyári munkásainak létszáma 1932. október 1-én ugyanis 175·6 ezret, a budapesti gyárak munkásainak száma pedig ugyanekkor 75 ezret tett ki. Nagy-Budapest gyári munkásainak száma ugyanebben az időben 105 ezer volt, ami az országos létszámnak 59·9%-a. A gyáripari alkalmazottak száma az egész országban 203 ezer, Budapesten pedig 92 ezer (45·3%) volt. A gyáripar által kifizetett munkabérek összege Magyarországon 204 millió pengőre, Budapesten pedig 103 millió pengőre (50·5%) rúgott. A gyárak által kifizetett összes járandóság (vezetők, tisztviselők, alkalmazottak és munkások járandóságai együtt) az ország ipartelepeinél 1932-ben 292 millió pengőt, a budapesti ipartelepeknél pedig 170 millió pengőt (58·2%-ot) tett ki.

Mindezek a példák messzemenőleg bizonyítékot szolgáltatnak arra nézve, hogy azok a válságtünetek, amelyek Budapest székesfőváros gyáripari termelésében mutatkoznak, általában milyen nagy országos jelentőséggel bírnak. Arra nézve, hogy a főváros gyáripara a válság folyamán milyen átalakuláson ment keresztül, a magyar hivatalos iparstatistika vonatkozó adataiból elég megbízható tájékozást szerezhetünk. A szóbanlevő adatok az egész budapesti gyáripari termelés viszonyaiban általánosságban végbement főbb változásokat a következőképen mutatják ki:

1. A budapesti gyáripari termelés főbb tényezőinek alakulása az 1928—1933. években.

Abszolút- és indexszámokban (1928 = 100).

A gyáripari termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkaslétszám (évi átlag)	98.244	100.347	88.563	80.934	72.575	74.760
indexszámokban	100-0	102-1	90-1	82-4	73-9	76-1
Alkalmazottak (tisztviselők, mű- vezetők, szolgák) száma	16.128	16.321	16.028	15.141	14.648	14.617
indexszámokban	100-0	101-2	99-4	93-9	90-8	90-6
Üzemnapok száma	348.509	343.058	332.279	328.319	322.917	333.054
indexszámokban	100-0	98-4	95-3	94-2	92-7	95-6
Munkanapok (ezekben)	29.119	29.449	25.839	23.208	20.693	21.510
indexszámokban	100-0	101-1	88-7	79-7	71-1	73-9
Fizetések (1.000 P)	59.938	63.542	64.567	58.650	51.201	46.968
indexszámokban	100-0	106-0	107-7	97-9	85-4	78-4
Munkabérek (1.000 P).....	170.590	176.494	150.636	127.004	103.189	101.143
indexszámokban	100-0	103-5	88-3	74-4	60-5	59-3
Fizetések és munkabérek (1.000 P) indexszámokban	230.528	240.036	215.203	185.654	154.390	148.111
indexszámokban	100-0	104-1	93-4	80-5	67-0	64-2
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P) ..	51.585	59.277	45.627	41.268	39.236	39.119
indexszámokban	100-0	114-9	88-5	80-0	76-1	75-8
Felhasznált nyersanyagok (1.000 P) indexszámokban	557.344	566.815	457.309	375.242	316.757	317.613
indexszámokban	100-0	101-7	82-1	67-3	56-8	57-0
Felhasznált csomagoló- anyagok (1.000 P)	22.011	22.607	18.997	13.872	13.128	13.428
indexszámokban	100-0	102-7	86-3	63-0	59-6	61-0
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	861.468	888.735	737.136	616.036	523.511	518.271
indexszámokban	100-0	103-2	85-6	71-5	60-8	60-2
Azelőállított iparcikkek értéke(1.000P) indexszámokban	1.232.138	1.282.991	1.108.569	913.378	790.994	765.143
indexszámokban	100-0	104-1	90-0	74-1	64-2	62-1
Nettó termelési érték (Bruttó érték- ből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő és csomagolóanyag(1.000 P) indexszámokban	601.198	634.292	586.636	482.996	421.873	394.983
indexszámokban	100-0	105-5	97-6	80-3	70-2	65-7
Erőgépek és idegen áramot fo- gyasztó villamos motorok lőereje indexszámokban	390.635	433.283	441.035	458.121	467.711	516.274
indexszámokban	100-0	110-9	112-9	117-3	119-7	132-2
Szénfogyasztás 1000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	11.755	12.133	10.046	8.438	7.387	7.611
indexszámokban	100-0	103-2	85-5	71-8	62-8	64-7

A fővárosi gyáripari termelés értékének jelentékenyen csökkennie kellett a válság folyamán már annak következtében, hogy a válságnak egyik leg-típusosabb tünete az általános árdepresszió volt, amely az iparcikkek ár-alakulásában is megnyilvánult, bár kisebb mértékben, mint az általános ár-alakulásban, vagy különösen az agrárcikkek árainak változásában.¹⁾ Ez a körülmény kitűnik az alábbi adatokból:

**Az általános és az ipari nagykereskedelmi árindex változása 1928—1933-ig évenként.
(1928 = 100).**

Év	Általános nagykereskedelmi index	Ipari cikkek nagykereskedelmi árindexe
1928	100·0	100·0
1929	89·4	97·0
1930	71·2	90·0
1931	70·3	83·0
1932	68·2	80·0
1933	56·0	76·0
1934	58·5	77·4

A budapesti gyáripar által előállított cikkek bruttó értéke az ide-vonatkozó táblázatunk adatai szerint 1928-ban 1.232·1, 1933-ban pedig már csak 765·1 millió pengő volt, tehát a válságot megelőző 1928. évben 100-nak vett színvonalról 1933-ban 62·1-re szállott alá. Az 1928. évvel szemben az 1929. év még némi emelkedést mutat, innen kezdve évről-évre egészen 1933-ig állandóan esik az index és az esés évi időközönként meglehetősen nagyarányúnak mondható, az 1932-ről 1933-ra bekövetkezett esés kivételével, amely már lényegesen kisebb mértékű. A termelés bruttó értékének évenkénti változása szempontjából a dekonjunktúra legnagyobb fokát az 1930. és 1931. közötti időszak mutatja. A bruttó értéknek az 1928. és 1933. évek viszonylatában való egész eltolódását annál inkább sajnálatosan nagyarányúnak kell mondanunk, mert lényegesen meghaladja azt a visszaesést, amely az iparcikkek nagykereskedelmi árindexénél ugyan-

¹⁾ Az ártényezőt befolyásoló körülményeknek, különösen a monopolszerű ár-alakulást lehetővé tevő faktoroknak (kartellálódás, deviza-, vám- és pénzügypolitikai előnyök) az általános tárgyalásba való bekapcsolása és ez alapon a rossz konjunktúrájú és a válság alatt is aránylag jó konjunktúrájú iparcsoportok között történő különbség-tétel, bármily kívánatos volna is elvileg, itt nem vihető keresztül, főként a megfelelő általános árstatisztikai adatok hiánya folytán. A Magyar Gazdaságkutató Intézet ugyan végzett idevágó számításokat, melyek szerint 1932 augusztusában az 1925—1927. évek átlagát 100-zal véve egyenlőnek, a nem kartellált ipari féggyártmányok és készáruk indexe 63·2-t, a kartellált ipari gyártmányok és készáruk indexe pedig 105·5-t mutatott. Ezek azonban országos adatok és budapesti vonatkozásban utólag megfelelő megbíz-hatósággal nem igen volnának megállapíthatók, ezért célravezetőbbnek tartjuk az említett szempontoknak az egyes iparágak helyzetének tárgyalási kapcsán történő figyelembe vételét.

ezen időszak figyelembevételével mutatkozott; az iparcikkek nagykereskedelmi árindexét ugyanis 1928-ban 100-nak véve, az 1934. évi index — mint a vonatkozó fenti táblázat tanúsítja — 77·4, míg ha a budapesti gyáripari termelés 1928. évi bruttó értékét 100-nak vesszük, akkor ennek a termelésnek az 1933. évi értéke már csak 62·1. Ez az összehasonlítás jelzi, hogy a gazdasági válság folyamán Budapesten a gyáripari termelés volumenje is lényegesebben visszaesett. Ezzel az eredménnyel összhangban állanak a Magyar Gazdaságkutató Intézet által ugyanezen időszakra nézve a gyáripari termelés és az ipari árufogyasztás országos alakulásáról kimutatott adatok, amelyek szerint 1933-ban Magyarországon a gyáripari termelés kerekén 18, az ipari áruk fogyasztása pedig hozzávetőleg 17%-kal volt kisebb, mint 1928-ban. Az előállított iparcikkek értékének csökkenése az 1928. és az 1933. évek eredményeinek összehasonlítása esetén megközelítőleg ugyanolyan mértékű a budapesti gyáripari termelésnél, mint az ország összes iparvállalatainak termelésénél. A mutatkozó kis különbség a budapesti termelésnek valamivel nagyobb ellentálló képességére enged következtetni.

A gyáripari termelés volumenjének változására nézve leginkább jellemző képet az 1. sz. táblázatunk adatsorában a munkanapok számára vonatkozó adatok szolgáltatnak. Ezek szerint is éppen úgy, mint az előállított iparcikkek bruttó értékére vonatkozó adatok szerint, a budapesti gyáripari érintő válságnak első sajnálatos tünetei az 1930. évben jelentkeznek, 1931-ben kisebb mértékben, 1932-ben már erőbben fokozódnak, míg az 1933. év a munkanapok indexénél már némi javulást mutat 1932-höz képest annak dacára, hogy ugyanabban az időbeli viszonylatban — amint láttuk — az előállított iparcikkek bruttó értéke még csökkent. Végeredményben 1933-ban a munkanapok száma 26·1%-kal volt kisebb mint 1928-ban.

Miként a termelés bruttó értéke, úgy a munkanapok tekintetében is az 1928. és 1933. évi eredmények szembeállítása esetén a budapesti gyáripar valamivel kisebbfokú zsugorodást mutat, mint az egész ország gyáripara.

Az 1. számú táblázatnak az üzemnapok számára vonatkozó adatai azt mutatják, hogy a válság a fővárosi gyáriparban csak kisebb mértékben okozta az üzemi tevékenység teljes megszűnését és inkább a tevékenység kereteinek általános összehúzódásában nyilvánult meg. Az üzemnapok száma az 1928. évtől kezdődőleg 1932-ig fokozatosan csökkent ugyan, azonban az 1928. és 1932. évek párhuzambaállításánál mutatkozó csökkenés csak 7·3%-os. Az 1933. évben az előző évhez képest pedig már 3·1%-os emelkedés állapítható meg. Az üzemnapi teljesítmény szempontjából a válság budapesti hatásai lényegesen kedvezőbbek az országos hatásoknál. Az üzemnapok 1933. évi száma Magyarország egész gyáriparában 11·8%-kal volt kisebb, mint az 1928. évi, Budapesten ellenben csak 4·4%-kal.

A válságtünetek erősen ritkították a fővárosi ipari üzemek munkáslétszámát. A visszaesés ezen a téren 1928-tól illetve 1929-től kezdődőleg 1933-ig évenkénti fokozatokban 23·9%-os, ami a gyáripari munkáslétszám országos alakulásánál valamivel kedvezőbb. Míg a gyári termelés bruttó értékének alakulása szempontjából Budapesten az 1930. és az 1931. évek közti időszak látszik a legkedvezőtlenebbnek, addig a munkáslétszám az 1929. és 1930. évek közti időszakban hanyatlott a legerősebben. A munkáslétszám változásait tudvalevőleg nemcsak konjunkturális eltolódások, hanem racionalizálási intézkedések is befolyásolhatják. Az 1929. és 1930. évek közötti változást részben racionalizálási okokra kell visszavezetni. A Magyar Gazdaságkutató Intézet egyik közleményében¹⁾ kimutatott vizsgálati eredmények szerint ugyanis a magyar gyáripar racionalizálása az 1927. és 1933. évek közti időszakon belül lényegesebben az 1929. és 1931. évek folyamán haladt előre. Az 1929. évi racionalizálás hatásai kétségtelenül 1930-ban jelentkeztek erősebben. Az 1933. évi átlagos munkáslétszám 23.484-gyel kisebb, mint az 1928. évi, tehát a fővárosi népesség általános szociális helyzetére figyelemreméltóan kiható változásról van itt szó. Mindenesetre örvendetes, hogy az 1933. évben az előző évhez viszonyítva a munkanapok és az üzemnapok alakulásánál megállapított javulás a munkáslétszám változásánál is jelentkezik.

A mondottak után meg kell emlékeznünk még arról, hogy a budapesti gyáriparban általánosságban a válság eddig lefolyt időszaka alatt miképpen alakultak a főbb termelési és üzemi költségek. E költségek részben személyi, részben dologi természetűek. A magyar hivatalos statisztika a személyi költségeket két fő tételben mutatja ki, az egyikben a munkabéreket, a másikban az egyéb fizetéseket. Munkabér címén 1928-ban Budapest gyáripari vállalatai 170·6 millió pengőt fizettek ki. Az 1929. évben, amikor sok téren a válság bizonyos jelei már mutatkoztak, miként előbb is több példával illusztráltuk, ezek a jelek a főváros gyáripari termelésének legtöbb tényezőjénél még nem jelentkeztek, a munkabérek előbb említett összege ugyanis kereken 6 millió pengővel emelkedett. Innen kezdve évről-évre állandó visszaesés mutatkozik és pedig megközelítőleg egyenlő mértékű egészen 1932-ig. Az 1933. évben az előző évhez képest még mindig némi csökkenés állapítható meg a fővárosi gyáripari munkabéreknél, annak dacára, hogy ugyanezen időszak folyamán már fejlődés állott be az üzemi tevékenységben. Ebben az évben a budapesti gyáripari munkabérek összege 69·5 millió pengővel volt alacsonyabb, mint 1928-ban és így 101·1 millió pengő összegre rúgott. Az a körülmény, hogy 1933-ban a megelőző évhez viszonyítva a munkáslétszám gyarapodása dacára kisebb lett a kifizetett munkabérek összege, részben indokolhatónak látszik azzal, hogy az árszínvonal az 1933.

¹⁾ Dr. Varga István: Adalékok a magyar gyáripar helyzetének konjunkturális alakulásához. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 8. sz. külön kiadványa, Budapest 1935.

év folyamán is csökkenő irányba tolódott el, de itt kétségtelenül gondolnunk kell arra is, hogy a munkáslétszámban az 1933. év folyamán bekövetkezett gyarapodás jórészt azoknál a szakmáknál jelentkezik, amelyek olcsó munkásokat foglalkoztatnak, különösen a textiliparnál, míg a tanultabb munkásokat foglalkoztató szakmák konjunkturális helyzete sokszor nem a létszám emelését, hanem annak további leszállítását követelte. Az 1933. évben az átlagosan egy-egy budapesti gyárimunkásra eső bérösszeg 1.353 pengő, míg 1928-ban ugyanez az összeg 1.736 pengő. A csökkenés tehát 22·1%-os.

Valamivel nagyobb és pedig 22·3%-os visszaesést mutat a vidéki gyáripari munkások 1933. évi személyenkinti keresete az 1928. évihez képest, azonban sem az egyik, sem a másik csökkenés nem nagyobb mérvű, mint a megélhetési árindexnek ugyanezen időviszonylatnál jelentkező hanyatlása. A vidéki gyáripari munkások 1933. évi átlagos fejenkénti keresete 1.004 pengő, míg a budapestieké, amint fentebb említettük, 1.353 pengő, tehát igen számottevő és pedig 25·8% a különbség a két kereset között.

A budapesti gyáriparban a munkáslétszámhoz nem tartozó személyzet (tisztviselők, művezetők, szolgák) által élvezett fizetések összege a válságnak itt tárgyalt öt éves időszaka alatt elég jelentékenyen csökkent ugyan, de ez a csökkenés mégis jóval kisebb mértékű volt, mint a kifizetett munkabérek összegének visszaesése és nem volt oly arányú sem, mint a munkanapok számának hanyatlása. A tisztviselők, művezetők és szolgák létszámában a redukció kétségtelenül később és kisebb mértékben hajtatott végre, mint a munkások létszámában. Míg az 1930. évben a tisztviselői, művezetői és szolgai fizetések összege az előző évhez képest még emelkedést mutat, addig a munkabéreknél ugyanebben az évben a megelőző évhez képest már számottevő visszaesés jelentkezik. Az 1931. évben Budapest gyáripara által a tisztviselőknek, művezetőknek és szolgáknak kifizetett összegek még csak nagyon kis mértékben (2·1%-kal) voltak alacsonyabbak az ugyanezen alkalmazottaknak 1928-ban fizetett összegeknél, a munkabérek címén azonban 1931-ben 25·6%-kal kisebb összeg került kifizetésre, mint 1928-ban. Nyilvánvaló, hogy a válság első időszakában a főváros gyáripari vállalatainak nagy része még nem számolt azzal, hogy üzemi teljesítményeit hosszabb időre kénytelen lesz redukálni és ezért az állandó jellegű alkalmazottakat a kisebb foglalkoztatottság ellenére is igyekezett megtartani. Ez a létszám egyébként is az üzemi teljesítmény csökkenésével arányosan nem szállítható annyira le, mint a munkáslétszám, úgy hogy 1933-ban csak 9·4%-kal volt kisebb a tisztviselők, művezetők és szolgák száma, mint 1928-ban, míg a munkáslétszám, amint már említettük, ugyanezen időközben 23·9%-kal apadt. Ha a fizetésekre vonatkozóan említett adatok mellett a táblázatnak a létszámra vonatkozó adatait mérlegeljük, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a tisztviselők, művezetők és szolgák fizetései végeredményben

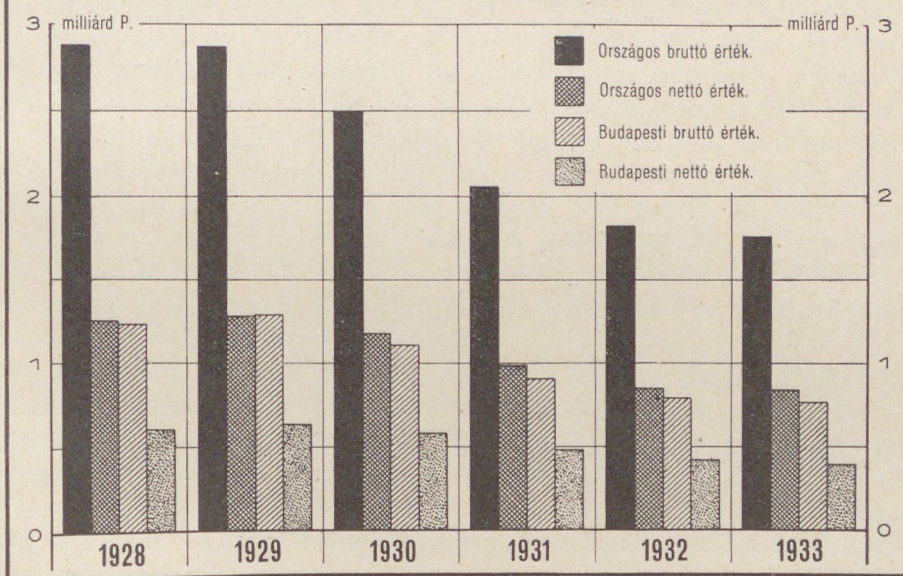
nem csökkentek kisebb mértékben, mint amilyen mértékben a munkabérek redukáltattak.

Az 1. számú táblázat adatai azt mutatják, hogy a főváros gyáripára a válság folyamán a nyersanyagköltségek tekintetében valamivel nagyobb mértékben tudott megtakarítást elérni, mint amilyen mértékben az előállított termelvények értékösszegénél veszteséget szenvedett. Ez a körülmény szorosan összefügg azzal, hogy a válság okozta általános árdepresszió különösen erősen jelentkezett az ipari nyersanyagoknál. A főbb termelési és üzemi költségek általános alakulásánál a szén, az egyéb fűtőanyagok és világító anyagok költségeinek alakulása tekintetében hátrányosnak mutató helyzet így meglehetősen ellensúlyozódott a nyersanyagköltségek kedvezőbb alakulásával, úgy hogy végeredményben a termelési és főbb üzemi költségek általános indexénél 1933-ban 1928-hoz képest valamivel nagyobb visszaesést tapasztalhatunk, mint az előállított iparcikkek értékét mutató indexnél. Természetesen ebből még korántsem lehet arra következtetni, hogy a válság a fővárosi gyáripár üzleti mérlegének alakulására kedvező kihatással lett volna.

A rentabilitás szempontjából a főváros gyáripari üzemekre nézve a válság hátrányos helyzetet teremtett, miután az üzemi tevékenység kényszerű korlátozása lényegesen lenyomta a nettó termelési értéknek a befektetett tőkéhez viszonyított arányát és emellett a rentabilitás tekintetében figyelembejövő egyéb tényezőket is kedvezőtlenül befolyásolta. Mindezek természetesen az egész budapesti gyáriparra általában vonatkoznak, az egyes iparágak tekintetében lényegesen eltérően alakulhatott a rentabilitás, amiről az illető iparágra vonatkozó részletes tárgyalás során fogunk megemlékezni.

A gyáripari termelés költségei között a nyersanyagköltség után legjelentékenyebb tétel a fűtő- és világítási anyagokra fordított kiadás. Ezekre az anyagokra a budapesti gyáripari üzemek 1928-ban 51·6 millió pengőt költöttek. Az említett kiadások a válság folyamán nem csökkentek olyan mértékben, mint amilyen mértékben hanyatlott a termelés bruttó értéke, a nyersanyagok értéke, vagy a munkabérek összege. 1928-ban a budapesti gyárak által fűtésre és világításra elköltött 51·6 millió pengőt 100-nak véve, az 1933. évben ugyanily címen felmerült 39·1 millió pengő kiadás 75·8-nak felel meg. Az említett indexek nem mutatnak azonban a fűtő- és világítóanyagok árváltozásának megfelelő visszaesést, mert a gyári kazánok és fűtőberendezések szénhasználatának racionalizálása terén épen az utóbbi években igen nagyarányú átalakítások történtek. Ügylátszik azonban, hogy mindazt a költségcsökkentést, amit egyrészt ezek a racionalizálások, másrészt az üzemeknek dekonjunkturális korlátozása vontak maguk után, kedvezőtlenül ellensúlyozta az a körülmény, hogy az ipari szénárak a válság idején megközelítőleg sem estek vissza oly mértékben, amily mértékű az általános árdepresszió volt.

1. A MAGYARORSZÁGI ÉS A BUDAPESTI GYÁRIPARI TERMELES BRUTTÓ ÉS NETTÓ ÉRTÉKÉNEK VÁLTOZÁSA 1928–1933.

A főváros gyáriparának a gazdasági válság megpróbáltatásaival szembeni életképességéről tesznek tanúságot a gyáripari erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lóerejét szemléltető adatok. Ez a lóerőszám 1928-ban 390.635, 1933-ban 516.274 volt, a válság minden évében lényegesen emelkedett és különösen legutóbb, 1933-ban gyarapodott jelentékenyen az előző évhez képest, úgy hogy az egész válságidőszak alatti növekedés több, mint 30%-os. A technikai felkészültség ily arányú fejlődését részben a válsággal járó sajátos viszonyok idézték elő. A kötött deviza- és valutagazdálkodás folytán a külfölddel való áruforgalomnál fellépett nehézségek a motorikus erő és az elektromos áram használatára nagyobb mértékben utalt bizonyos gyáripari tevékenység kiterjesztésére ösztönzőleg hatottak.

Az eddigiekben Budapest gyáripari termelésének összefoglaló adatai alapján vizsgáltuk a főváros gyáripari helyzetének általános alakulását a válság folyamán. Az így kibontakozó kép meglehetősen ismert és ebből azt látjuk, hogy a budapesti gyáripárnál a válság hatásai nagyjából úgy jelentkeznek, amint az országos ipari konjunktúra alakulását tárgyaló munkák országos viszonylatban a szóbanlevő válság lefolyását jellemezni szokták. Ezek szerint is a válság a gyáripár életében súlyosan éreztette hatását és az iparnak nem volt általában oly könnyű helyzete, mint azt egyoldalú beállításban hangoztatni szokták, az egyes kedvezményezett iparágaknak jutott előnyöket látva meg csupán. A válságokozta zsugorodás az iparban is általános: csökkent a termelés volumenje, annak értéke és az üzemek kapacitásának kihasználása, az általános vásárlóerőcsökkenés folytán több gondot okozott a termékek elhelyezése, jelentősen kevesebb lett továbbá az ipar által eltartott személyek száma.

Mégis most, miután a fentiekben az egész ország gyáriparából kiszakítva a budapesti gyáripárt vettük csupán szemügyre, úgy látjuk, mintha budapesti gyáripari viszonylatban a válságokozta bajok általánosságban egy árnyalattal enyhébben jelentkeznének, mintha az ország gyáriparának ez az igen nagy szepet játszó része a válság viharainak hullámverését erősebben állta volna, mintha, általánosságban szólva, a budapesti gyáripár a magyar gyáripárnak a leginkább küzdő- és ellentállóképes elemeit foglalná magában.

2. Vas- és fémipar.

A hivatalos statisztika rendszerében az I. főcsoport a vas- és fémipar csoportja, amely jelentőségben is a legfontosabb iparcsoportok közé tartozik. Kitérünk ez abból, hogy a budapesti vas- és fémipari munkások létszáma 1928-ban az egész budapesti gyáripari munkáslétszám 12·9%-át, az itteni erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lóereje az összes fővárosi gyáripari lóerők 4·7%-át, a termelvények értéke pedig ugyanakkor a fővárosi gyáripari termelés értékének 10%-át tette.

Vas- és fémiparunk a válságot közvetlenül megelőző években, különösen egyes ágaiban szépen fejlődött. A mai országterületen levő vasművek 1913. évi nyersvastermelésével összehasonlítva, 1926-ban a nyersvastermelés a békebeli szinten mozgott, 1928-ban pedig már elérte a békebelinek 150%-át. A nyersacéltermelés pedig, amely 1926-ban az 1913. évinek még csak 73,2%-át tette, 1928-ban a békebelinek 109,7%-ára rúgott. A hengerelt vasárak termeléséről hasonló statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre, de szakkörök jelentései szerint¹⁾ a termelés itt is meghaladta a békebeli produktót. A fejlődést a belföldi vasfogyasztás emelkedése mellett a fokozottabb mérvű exporttevékenység tette lehetővé. A belföldi vasfogyasztásnak a válság előtti években történt megnövekedésére jellemző, hogy az országunk legnagyobb vasműve 1928-ban hengerelt vasárakból körülbelül olyan mennyiséget helyezett el a mai Magyarország területén, mint a békeévekben Nagy-Magyarország területén, ami ezen évek erős építkezési tevékenysége mellett a mezőgazdasági szükséglet emelkedésének és vasműveink azon törekvésének volt köszönhető, amelynek célja a külföldről behozatalra kerülő fának és egyéb anyagoknak vassal való pótlása volt.

A belföldi szükséglet erős emelkedése ellenére vasműveink fokozott mérvű exporttevékenységet fejtettek ki, hogy nagyobb arányú termelésükkel költségeiket még inkább csökkenthessék és ezzel a vasáraknak szerintük a fennállott nemzetközi és belföldi kartellmegállapodások ellenére sem elégitő áralakulását ellensúlyozzák, amely több esetben tényleg jelentékeny (néha 20—30)%-kal az általános nagykereskedelmi index drágulási színvonalala alatt maradt. Féműveink főleg tarifális okokból már kevésbé voltak exportképesek és meglehetősen kiterjedt racionalizálással igyekeztek rentabilitásukat fokozni.

Hogy ezek a rentabilitási viszonyok a folyton hangoztatott panaszok ellenére úgy a vas- mint a fémiparban nem lehettek ezekben az években kedvezőtlenek, mutatja az üzemek számának erős megnövekedése, különösen az építőiparral összefüggő iparágakban és elsősorban épen Budapesten, ahol különben is az ország vas- és fémipari üzemének mintegy kétharmada van koncentrálna. Az épület- és műlakatosságban például 1927-ben 33-mal több gyárat találunk Budapesten mint 1926-ban, a bádogos- és szerelőiparban 30-ról 35-re, a féműveknél pedig 26-ról 31-re növekedett a budapesti üzemek száma ugyanezen egy év alatt. Az utóbbi csoportnál tudvalevően nemcsak az építkezés fellendülése, hanem a rohamosan fejlődő elektrotechnikai ipar fémáruszükségletének növekedése is elősegítette a termelés kiterjesztését.

¹⁾ L. Kereskedelmünk és iparunk az 1928. évben. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a keresk. miniszterhez beterjesztett jelentése, Budapest, 1929. 178 l.

A vas- és fémipari termelésnek ez a kiterjesztése azonban túlzottnak, sok tekintetben egészségtelennek és spekulatívnek bizonyult és már a válság első előszelei elegendők voltak egy rohamos visszafejlődési folyamat bekövetkezéséhez.

Ebben az ipari főcsoportban is érezhetők voltak ugyan a válságnak a belföldi ipar térfoglalását elősegítő hatásai, amelyek különösen 1931-ben, a devizagazdálkodás bevezetésével, váltak erősekké, igen nagyszámú cikk hazai gyártásának meghonosítására vezettek és érzékelhetők abból, hogy az ipari gyártmányok csoportjában a vasáruk behozatali többlete az 1929. évi 9·6 millió pengőről 1931-ben 0·5 millió pengőre, azaz 94·8%-kal csökkent, sőt 1932-ben 2·6 millió pengő értékű kiviteli többlet mutatkozott, az egyéb nem nemes fémekből való áruk behozatali többlete az 1929. évi 5·1 millió pengőről 1932-ben 0·6 millió pengőre, azaz 88·2%-kal csökkent, ezzel szemben pedig az ezen iparágak által feldolgozásra behozott vas és egyéb nem nemes fémek importja az 1929. évi 23·2 millió pengőről 1932-ig 9·8 millióra, azaz csupán 57·8%-kal esett vissza.

A válságnak ezen előnyös hatásai ellenére, mint látni fogjuk, a termelés zsugorodása igen nagy mértékű volt és a rentabilitás is jelentősen megromlott, mert az erős kartellálódás általánosságban megakadályozta ugyan az árak nagyobb mérvű esését,¹⁾ ez a körülmény azonban a fogyasztásban bekövetkezett mennyiségi kiesést nem tudta pótolni, mely ruganyosabb árpolitika esetében esetleg jóval kisebb lehetett volna. Az export pedig mind nagyobb és nagyobb erőfeszítések és folyton csökkenő dumping-árak mellett volt csak lehetséges.

A magyar vas- és fémiparnak ez a nehéz helyzete budapesti viszonylatban a szóbanlevő iparág fentemlített jelentős hányadának Budapesten koncentrált volta folytán rendkívül nagy súllyal esik latba és ezért a jelen munkálatban részletes vizsgálódást kíván, amelyet a következőkben fogunk megejteni.

A budapesti vas- és fémipari gyári termelés statisztikai adatait az 1928—1933. évek egyes évi időszakaira nézve a 2. sz. táblázat adatai mutatják.

¹⁾ A vassfélgártmányok árindexe az 1913. évi átlagárát 100-nak véve, 1929 átlagában 125-t, 1930—1933-ig pedig egyaránt 124-et mutatott, ugyanakkor, amikor a kizárólag külföldi származású fémek árainak indexe az 1929. évi 121-ről 1932-ig 54-re esett vissza. A Magyar Gazdaságkutató Intézet számításai szerint a vas- és fémsfélgártmányok indexe az 1929. évi 100-ról 1932-ig 81-re, az ipari szerszámok és eszközök indexe 1933-ig 99-re, a mezőgazdasági szerszámok és eszközök indexe 95-re ment csupán vissza. A 135 magyar vállalat közötti és Magyarország egész területére kiterjedő, bejelentett kartellmegállapodásból 59 a nehéz (vas, gép, fém, elektromos) ipari cikkekre vonatkozik. A 34 kartellmegállapodásból mely exportra is vonatkozik, 21 jut a vas- és gépiparra. Az 1934 elején bejelentett összes (256) kartell közül 100 esik a nehéziparra. (L. Dobrovics Károly: A kartellek helyzete és működése Magyarországon, I. kötet, 67., 69. és 70. l.)

2. A budapesti vas- és fémipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	12.705	12.533	10.121	9.013	7.981	8.383
indexszámokban	100-0	98-6	79-7	70-9	62-8	66-0
Alkalmazottak száma	1.785	1.858	1.735	1.551	1.430	1.418
indexszámokban	100-0	104-1	97-2	86-9	80-1	79-4
Üzemnapok száma	60.575	57.828	53.884	53.132	50.925	51.404
indexszámokban	100-0	95-5	89-0	87-7	84-1	84-9
Munkanapok (ezekben)	3.720	3.573	2.863	2.514	2.159	2.354
indexszámokban	100-0	96-0	77-0	67-6	58-0	63-3
Fizetések (1.000 P)	6.213	6.602	6.499	5.707	4.557	4.274
indexszámokban	100-0	106-3	104-6	91-9	73-3	68-8
Munkabérek (1.000 P)	20.961	20.531	15.696	13.203	10.262	10.202
indexszámokban	100-0	97-9	74-9	63-0	49-0	48-7
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	27.174	27.133	22.195	18.910	14.819	14.476
indexszámokban	100-0	99-8	81-7	69-6	54-5	53-3
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	5.043	4.947	4.030	3.707	3.246	3.197
indexszámokban	100-0	98-1	79-9	73-5	64-4	63-4
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	56.857	55.838	42.092	36.094	28.110	25.938
indexszámokban	100-0	98-2	74-0	63-5	49-4	45-6
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	632	613	554	412	332	329
indexszámokban	100-0	97-0	87-7	65-2	52-5	52-1
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	89.706	88.531	68.871	59.123	46.507	43.940
indexszámokban	100-0	98-7	76-8	65-9	51-8	49-0
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	122.700	117.879	94.267	81.869	62.875	59.828
indexszámokban	100-0	96-1	76-8	66-7	51-2	48-8
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	60.168	56.481	47.591	41.656	31.187	30.364
indexszámokban	100-0	93-9	79-1	69-2	51-8	50-5
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok löreje	18.406	19.220	19.453	19.519	19.716	20.828
indexszámokban	100-0	104-4	105-7	106-0	107-1	113-2
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	393	354	308	274	249	280
indexszámokban	100-0	90-1	78-4	69-7	63-4	71-2

E táblázatból kitűnőleg Budapesten az 1928—1933 évek folyamán a vas- és fémipar körébe tartozó gyárak termelvényeinek értéke sokkal nagyobb mértékben csökkent, mint az egész budapesti gyáripari termelés produktumainak értéke. Ez a körülmény már magában odamutat, hogy a főváros vas- és fémiparának helyzete a válság alatt az általánosnál nagyobb mértékben romlott. A termelés volumenjének alakulása szempontjából leginkább jellemző adatokat, a munkanapok számának adatait véve szemügyre, megállapíthatjuk, hogy a romlási folyamat az 1932. és 1933. közti időszakban itt is megtört és ezt a folyamatot ekkor elég figyelemre méltó javulás váltotta fel. Mindamellett a munkanapok 1933. évi száma csak 63·3 százaléka ezek 1928. évi számának, míg a főváros egész gyáriparánál általánosságban az 1933. évi munkanapok száma ezek 1928. évi számának, amint már előbb láttuk, 73·9%-át teszi. A főváros egész gyáriparában a vas- és fémipari csoport ahhoz a kivételesebb réteghez tartozik, amelynél már 1929-ben a termelés volumenjét jellemző adatok kedvezőtlenebbek az előző éviéknél. Különösen nagy mértékben bontakoznak ki azután az 1930. évi általános hanyatlásnak a tünetei. Az előállított iparcikkek értéke a válságnak az 1933. év végéig letelt időszaka alatt még erősebben hanyatlott, mint a termelés volumenjének alakulására jellemző munkanapok száma. A termelés értékének adatait évi időszakok szerint nézve, azt tapasztaljuk, hogy a hanyatlás folyamata 1932. és 1933. között ebben a vonatkozásban nem tört meg úgy, mint a legtöbb más iparcsoportnál, nyilvánvalóan azért, mert a vas- és fémipari gyári összes produktumok árszínvonala az 1933. év folyamán is hanyatlott. A modottakból következőleg Budapest vas- és fémipari gyarai jogosan mutattak rá a válság alatt helyzetüknek különösen súlyos alakulására, ami főképen a belföldi fogyasztás nagyarányú csökkenése miatt következett be. Rendkívüli mértékben megtorpant a nyersvasfogyasztás a válságperiodusnak legkritikusabb 1930. és 1931. évében. A nyersacél-fogyasztás ebben az időben szintén elég tetemesen csökkent és hogy ez a csökkenés nem volt olyan ugrásszerű, mint a nyersvasfogyasztásnál, az főképen annak tulajdonítható, hogy ebben az utóbbi irányban a fogyasztás visszaesése korábban megkezdődött.

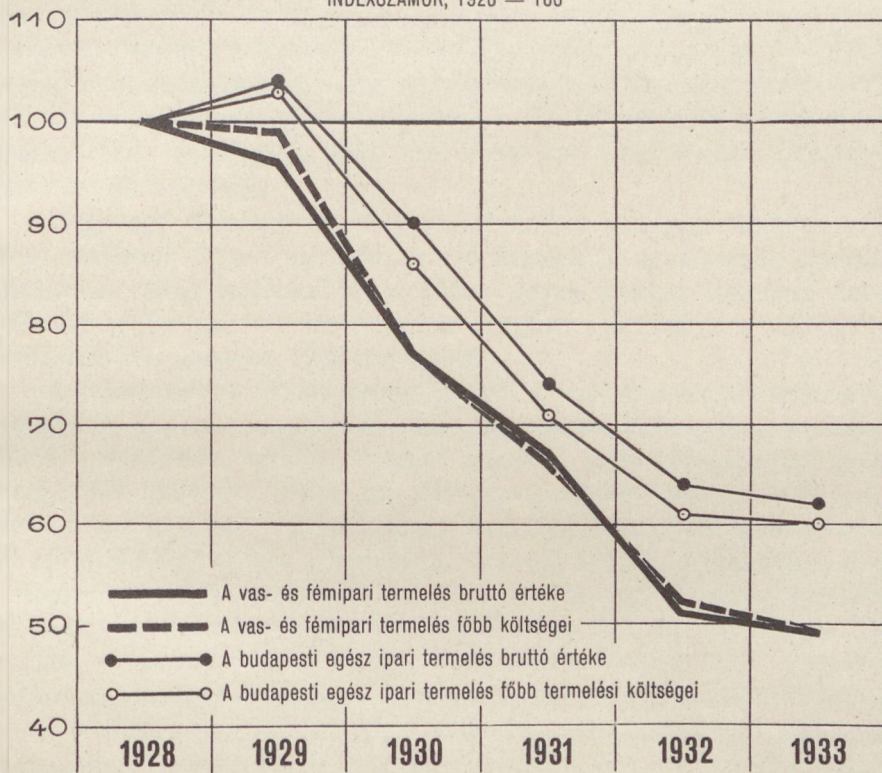
Az említett két fontos termelési cikk dekonjunktúrája szorosan összefügg a beruházási tevékenység erős visszafejlődésével, az építkezési ipar kedvezőtlen helyzetével és a gépipar stagnációjával, mely utóbbit főleg a mezőgazdasági gépfogyasztás csökkenése idézte elő, mint azt később még látni fogjuk. De nemcsak a belföldi fogyasztás, hanem mint említettük az export szempontjából is nagyon megromlott a helyzet a válság idején, miután a válság az exportpiacok fellelvő képességére természetszerűen kedvezőtlenebbül hatott és emellett a devizakorlátozások és egyéb kiviteli nehézségek is rontották az exportlehetőségeket.

A termelés értékének és volumenjének erős visszaesése természetesen lényegesen növelte a munkanélküliséget a főváros vas- és fémipari munkásainak körében. Ebben az iparágban Budapesten 1928-ban még 12.705 volt az évi átlagos munkáslétszám, 1933-ban már csak 8383, ami 34%-os csökkenést jelent. A munkanélküliség fokozódásának folyamata azonban 1932. után örvendetesen megtört, úgy hogy az 1933. évi átlagos munkáslétszám már 402-vel nagyobb volt, mint az 1932. évi. A kifizetett munkabérek összege, mint általánosságban a legtöbb iparágban, ebben az iparágban is nagyobb mértékben zsugorodott, mint a munkáslétszám. Míg 1928-ban Budapest vas- és fémipari vállalatai 21 millió pengőt fizettek ki munkabér címen, addig 1933-ban ugyanezen a címen csak 10·2 millió pengő került e vállalatoknál kifizetésre, ami 51·3%-os csökkenést jelent. Egy-egy vas- és fémipari munkás általános heti munkabérkeresete 1928-ban 31·7, 1933-ban (ha volt munkája) 23·4 pengő volt. Az átlagos kereset csökkenése tehát 26·2%-os, míg a megélhetési árindex lakbér nélkül 1933-ban 28·1%-kal volt alacsonyabb mint 1928-ban. Az egyéb alkalmazottak (tisztviselők, művezetők és szolgák) járandóságaira a főváros vas- és fémipara 1928-ban 6·2 millió pengőt fizetett ki. Ez a kiadási tétel a válság alatt szintén figyelemreméltóan leszállott, azonban mint általában az egész gyáripárnál, úgy a vas- és fémipárnál is nem oly erősen, mint a munkabérek tétele. A csökkenés ebben a viszonylatban érdemlegesen csak az 1931. évvel kezdődött, de még ekkor sem volt tetemes mértékű, mindössze csak 8·1%-os, míg ekkor már a munkabéreknél 37%-os visszaesés jelentkezett. 1932-ben azután lényegesen erősebb hanyatlás következett be, amely már kisebb fokban 1933-ban még folytatódott, úgy hogy ebben az utóbbi évben ilyen fizetésekre 31·2%-kal kevesebbet adtak ki a főváros vas- és fémipari vállalatai, mint 1928-ban. A szóbanlevő kiadási tétel hanyatlása jórészt a létszám csökkentésére és szerényebb részben a fizetések leszállítására vezethető vissza. A létszámcsökkentés először az 1930. évben állapítható meg, az 1931. évben fokozottabban, innen kezdve évenként 1933-ig mérsékeltebben hajtott végre. Az 1933. évi létszám 20·6%-kal volt alacsonyabb az 1928. évinél. A munkások kategóriájába nem tartozó egy-egy budapesti vas- és fémipari alkalmazott évi átlagos keresete 1928-ban 13·4%-kal volt nagyobb, mint 1933-ban.

Ami a fontosabb termelési és üzemi dologi kiadásoknak a válság alatti alakulását illeti, a vas- és fémipárnál éppenúgy, mint általában az egész gyáripár területén megállapítható, hogy a fűtő- és világítóanyagok költsége megközelítőleg sem hanyatlott annyira, mint a termelvények értéke, ellenben a felhasznált egyéb nyersanyag költsége már valamivel nagyobb mértékben esett vissza. Fűtő- és világítóanyagokra 1933-ban 36·6%-kal költöttek kevesebbet Budapest vas- és fémipari üzemei, mint 1928-ban, míg a nyersanyagokra fordított 1933. évi kiadás 54·4 %-kal volt kisebb az 1928. évinél.

2. A BUDAPESTI VAS- ÉS FÉMIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

Végeredményben a főbb termelési és üzemi költségek leszállítása tekintetében az üzemek nem tudtak egészen lépést tartani az előállított iparcikkek értékének visszaesésénél mutatkozó aránnyal, tehát a nettó termelési értéknek az összes termelési értékhez való viszonya szempontjából valamivel kedvezőtlenebb a helyzet 1933-ban a válság előtti állapotnál.

A vas- és fémipar körébe tartozó gyárak között csak egy iparág üzemeinél nem bontakoznak ki általánosságban a válságnak erősebb hanyatlást jelző tünetei. Ez az iparág a zománcozott edények gyártása, melynél a rendszeres exporttevékenység növekedett, főleg a Balkán, továbbá Észak-Afrika (Egyiptom), Franciaország, Anglia, sőt még India felé is és amelynek munkáslétszáma 1929. után évenként 1931-ig ugyan kissé csökkent, de azután megint emelkedett és pedig 1932-ről 1933-ra 75·3%-kal, úgyhogy akkor már az 1929. évi létszámot lényegesen meghaladta. A termelvények értékének alakulása tekintetében ennél az iparágnál ugyan 1929-től 1932-ig, kétségtelenül az áreitolódásokból folyólag, állandó visszaesés mutatkozott, 1933-ban azonban a megelőző évhez képest már igen jelentékeny emelkedés tapasztalható, úgyhogy az 1933. évi érték már nem maradt lényegesen alatta az 1929. évinek.

Elég nagy ellentálló képességet mutatnak a válsággal szemben a fővárosi fémöntők és a fémárukat gyártó üzemek is, amelyeknek munkáslétszáma a válság legsúlyosabb szakában ugyan némileg csökkent, de az 1933. évi konjunktúrajavulás folyamán majdnem ugyanarra a színvonalra emelkedett fel, amelyen 1929-ben állott.

A termelvények értéke szempontjából a vas- és fémipari szakmában Budapesten legjelentékenyebb üzemcsoport a drótkötél-, vasfonal-, kábelgyártó és drótárakat előállító üzemek csoportja, mely 1929-ben 25·7 millió pengő értékű iparcikket állított elő, 1933-ban pedig már csak 12 millió pengő értékű cikket gyártott, a produktumok értékének visszaesése tehát az említett időviszonylatban igen jelentékeny, és pedig 53%-os. Kétségtelen, hogy ez nagyon tekintélyes részben az üzemi tevékenység összezsugorodására vezethető vissza, mert a munkáslétszám 1933-ban 26%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél. A munkáslétszám alakulásából következtetve a szóbanlevő üzemi alcsoport válságdekonjunktúrája 1933. végéig megszakítás nélkül tartott. A válságnak ennél még kedvezőtlenebb hatásait mutatják a bádigos- és szerelőipar alcsoportjához tartozó vállalatok, amelyek termelvényeinek értéke 1929-ben 20·1 millió, 1933-ban pedig már csak 6·2 millió pengő, tehát az előbbi értéknél 69%-kal alacsonyabb volt és amelyeknek munkáslétszáma is 1929-től 1933-ig 52%-kal csökkent.

A vas- és acélglyártó vállalatok és öntödék 1929-ben 13·6, 1933-ban csak 6·4 millió pengő értékű iparcikket állítottak elő; a termelvények értékénél itt 53, a munkáslétszámnál 33%-os csökkenés állapítható meg. Jóval nagyobb ellentállóképességet mutattak a válság alatt a kovácsolt

árakat, szerszámokat, szegeket és csavarokat gyártó üzemek. Az ezek által előállított cikkek értékénél 1929—1932-ig évenként fokozatos csökkenés jelentkezik ugyan, de ez már jóvel kisebb az előbb megállapított csökkenéseknél, nevezetesen az egész előbb említett időszakot tekintve 31%-os és ez után 1933-ban már újból némi emelkedés állapítható meg. A munkáslétszám tekintetében ezeknél az üzemeknél 1929-től 1933-ig a csökkenés csak 18%-os arányban jelentkezik.

A válságnak az építőtevékenység körül kibontakozott súlyos hatásait tükrözik vissza a főváros épület- és műlakatosüzemeinek az adatai, amelyek szerint a termelvények értéke az 1929. évi 15·1 millió pengőről 1933-ig 5·1 millió pengőre, tehát 66%-kal szállott le. E nagy visszaesésben az ár-csökkenésnél jelentékenyebb szerepe volt az üzemi tevékenység korlátozásának, mert a munkáslétszám 1933-ban az idetartozó üzemeknél 47%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben.

A budapesti csillár- és lámpaárugyarak által előállított termelvények értéke az 1929. évi 5 millió pengőről 1933-ban 3·4 millió pengőre, azaz 34%-kal csökkent, ami nem annyira a termelés volumenjének visszaesésére, mint inkább az árleszállításokra vezetendő vissza. Ezen ipari alcsoport munkásainak létszáma ugyanis az 1929. évi 882-ről 1932-ben 715-re, azaz 19%-kal csökkent, 1933-ban pedig már ismét 849-re emelkedett, tehát alig 4%-kal maradt az az 1929. évi alatt. A főbb termelési és üzemi költségek 1929-től 1932-ig 4 millió pengőről 2·8 millió pengőre, szóval 30%-kal estek és 1933-ban már ismét 3·1 millió pengőre emelkedtek, ugyanakkor, amikor — mint láttuk — a termelvények értéke tovább csökkent. Ez arra mutat, hogy a szóbanforgó iparág külföldről beszerezendő nyersanyagainak némi drágulása ellenére további árengedményekre kényszerült.

3. Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.

A magyar gyáripari statisztika II/a számú főcsoportját a gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása képezi. Az ebbe a csoportba tartozó gyári üzemek fontossága budapesti viszonylatban igen nagy: e főcsoport budapesti üzeleinek munkáslétszáma 1928-ban az összes budapesti gyáripari főcsoportok között messze a legnagyobb volt és az egész budapesti gyáripari munkáslétszám 20·5%-át tette. Az itteni erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje az összes fővárosi gyáripari lőerők 13·2%-ára rúgott és ilyképen az elektromos áramfejlesztőtelepek után ez a főcsoport a legnagyobb gépi erővel dolgozó budapesti iparcsoport volt. Termelvényeinek értéke ugyanakkor a fővárosi gyáripari termelés értékének 13%-át tette ki.

A szóbanforgó iparok Magyarországon a válságot megelőző években megfelelően prosperáltak. A tulajdonképeni gépgyártásban (kazán-, gép- és hajógyártás, fegyver-, vagon- stb. gyártás) és az elektrotechnikai iparban 1926/1927-ben Budapesten csökkent ugyan az üzemek száma, ez azonban üzemkoncentráció eredménye volt és csak erősbbítette ezeknek az iparágaknak a helyzetét, melyek termelése 1926-ról 1927-re közel egyharmadával emelkedett. A magyar autonom vámtarifa életbelépése után bekövetkezett iparfejlesztés évei voltak ezek, melyek folyamán egyúttal a mezőgazdaság meglehetősen forszírozott mechanizálását is láttuk. Mindez a gépek, közlekedési eszközök gyártását, a villamosági ipart és a műszerek gyártását belföldi megrendelésekkel erősen foglalkoztatta és a gépgyártásnak meglehetősen kárpótlást nyújtott azért a kiesésért, melyet a monarchia nagyhatalmi helyzetéből folyó nagy közszállításokban való részesedés és az egyéb export számára régebben állandóan jelentett. Azonban ezekben az években is sokat tettek a szóbanforgó iparágak exportjuk fellendítése érdekében, aminek eredményei a külkereskedelmi forgalom adataiból megfelelően kitűnnek.

Ilyen viszonyok közt érte ezeket az iparokat a gazdasági válság és a vas- és fémipari csoportnál tapasztalt nagy mértékben még túlmenően visszavetette őket fejlődésükben. A mezőgazdaság válsága szinte kizárta a mezőgazdasági gépek további vásárlását, a beruházásoknak különösen 1931-től kezdve majdnem teljes szünetelése pedig megrendeléseiknek egy további igen nagy részétől fosztotta meg a szóbanlevő iparágakat. Másfelől azonban a válság kapcsán kétségkívül előnyt jelentett számukra a külföldi gépek, villamossági cikkek, műszerek stb. beszerzésének a devizagazdálkodás bevezetése óta bekövetkezett megnehezítése és a vámtarifa által a termelés kiszélesítése esetére eredetileg lehetővé tett vámmentes behozatalnak a minimumra korlátozása, ami a hazai ipart új cikkek gyártásának felvételére ösztönözte.

A válságnak ezek az előnyös hatásai némileg érzékelhetők e cikkek külkereskedelmi forgalmának alakulásából is. A gépek, készülékek és elektrotechnikai szükségleti tárgyak behozatali többlete 1929-ben még 12·4 millió pengőt, 1930-ban 5·3 millió pengőt tett ki, 1931-ben pedig már 10·2 millió pengő kiviteli többlet mutatkozott, amely 1932-ben 14·4, 1933-ban 19·9 millió pengőre emelkedett. A járműveknél 1929-ben 19·5, 1930-ban pedig már csak 1·9 millió pengő behozatali többlet mutatkozott, amely 1931-ben 1·4 millió pengőre csökkent: 1932-ben 0·4 millió kiviteli többletet látunk ennél az alcsoportnál. A műszerek, hangszerek és órák csoportjában az 1929. évi 15·8 millió pengő behozatali többlet 1933-ig 3·2 millió pengőre azaz 79·7%-kal csökkent. Hogy a készárúk behozatalának ily fokú csökkenésével szemben a szóbanlevő iparcsoportok nyersanyagait képező termelvények behozatala mennyivel kisebb csökkenést mutat, azt a rendelkezésünkre álló külkereskedelmi adatokból nem tudjuk precízen kimutatni, mert az em-

lített iparágak nyersanyagát képező vas- és fémanyagok nagyobb részben egyúttal a vas- és fémipar nyersanyagai is és megfelelő elválasztás a külkereskedelmi statisztikai adatok alapján nem lévén keresztülvihető, a nyersanyagadatok inkább alkalmasak a válság okozta deviza- és kereskedelempolitikai helyzet által a vas- és fémiparra gyakorolt hatás jellemzésére, ami indokoltta teszi a vas- és fémipar helyzetének tárgyalásánál fentebb követett eljárásunkat. Szakértői jelentések alapján azonban kétségtelennek látszik, hogy az iparcsoport nyersanyagainak behozatala kisebb mértékben csökkent, mint a vonatkozó készáruké és ígyképpen a válság okozta deviza- és kereskedelempolitikai intézkedések a gépgyártásban és e főcsoport egyéb szakmaiban sok esetben lehetővé tették a gyártási program kibővítését. Főleg a kisebb és középvállalatokra áll ez, melyek alacsonyabb rezsije és mozgékony-sága jobban megengedte a változott viszonyokhoz való alkalmazkodást. A jobb helyzetben levő fejlődő iparágak, mint például a textilipar a deviza-zárlat óta fokozottan szerezték be szükségletüket a hazai investíciós iparnál.

A behozatal megszorításából, továbbá a részleges kartellálódásból¹⁾ eredő előnyök azonban csak kisebb mértékben voltak alkalmasak arra, hogy az ezen iparcsoportba tartozó gyárak válságokozta nehézségeit enyhítsék. A termelés mennyiségi kiesésén kívül a termelvények gyári árának esése is általánosságban jelentékenyen nagyobb volt, mint a szintén nehéz helyzetben levő vas- és fémiparban. A Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint a mezőgazdasági gépek és készülékek árindexe, az 1929. évi átlagárakat 100-zal véve egyenlőnek, 1932. júniusig 88-ra, 1933. decemberéig pedig 68-ra süllyedt, azaz az 1933. évvégi árak 32,2%-kal voltak alacsonyabbak az 1929. évi áraknál. Az egyéb gépek és készülékek, valamint a járművek árindexe az 1929. évi 100-ról 1932. decemberéig 88,2-re, 1933. decemberéig pedig 80,6-ra, tehát 19,4%-kal süllyedt. A villamosgépek, készülékek és szerelési anyagok árindexe az előbbivel szinte teljesen párhuzamos alakulást mutat, míg a vasipar által előállított ipari szerszámok és eszközök indexe — mint láttuk — 1933. elején alig 1%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben, 1933. végén pedig már 1%-kal magasabb volt, a vasipar által előállított mezőgazdasági szerszámok és eszközök indexe pedig 1933. decemberéig alig 8%-kal csökkent.²⁾

¹⁾ A rendelkezésre álló kartellstatisztikai adatok a gépgyártás stb. főcsoportjába tartozó iparágakat általában a vas- és fémiparral együtt tüntetik fel és szétválasztást nem tesznek lehetővé (l. a vasipar kartellálódására vonatkozó jegyzetet). Megállapítható azonban, hogy ebben a csoportban a kartellálódás jelentékenyen kisebb mértékű és amennyiben megvan, általában sokkal kevésbé erős, mint a vasiparban, ahol a néhány nagyvállalat inkább tart össze, mint kis és középvállalatok, melyek ezekben az iparágakban elég gyakoriak. Hogy ez a kartellálódásnál általában érvényesülő szabály itt is mennyire áll, arra következtetni enged többek között a gépgyártás stb. termelvényeinek áralakulása is, melyre a továbbiakban kitérünk.

²⁾ Az általános ipari index (az élelmiszeriparok nélkül) 1929-től 1933. végéig 27,2%-kal ment vissza és ekkor 1913-as alapon számítva — mint az előzőekben láttuk — 105-ön állott.

A II. a) ipari főcsoportba tartozó iparágaknak ez az eddigiekben szükségszerűleg országosan vázolt válságos állapota Budapesten igen erősen érezte hatását. A jelen szakasz elején kimutattuk, mily jelentős szerepet játszanak az ebbe az ipari főcsoportba tartozó budapesti üzemek a főváros egész gyáriparában, most pedig még röviden vázolnunk kell, hogy az ebbe a főcsoportba tartozó budapesti gyári üzemek az országos gépgyártásban, közlekedési eszköz gyártásban, villamossági iparban, hangszeriparban, műszer-, tudományos eszköz- és tanszergyártásban milyen súllyal esnek latba, hogy erről az oldalról is lássuk, hogy ennek az iparcsoportnak az eddigiekben tárgyalt országos depressziója, milyen jelentőségű Budapest gyáripari termelésében. A gépgyártás stb. 1928-ban az egész országban átlagosan 31.784 munkást, Budapesten 20.134 munkást foglalkoztatott, a budapesti gépipari stb. átlagos munkáslétszám tehát az országos gépipari stb. munkáslétszámnak közel $\frac{2}{3}$ -át tette. A munkanapok száma országosan 9·3 millió budapesti viszonylatban pedig 5·9 millió volt (az országosnak 63·4 %-a), az előállított iparcikkek értéke országosan 249·6 millió pengőre, a budapesti üzemeké 160·5 millió pengőre, vagyis az országos termelési értéknek 64·3%-ára rúgott. Látjuk ezekből a számokból, hogy a gépgyártás- és közlekedési eszközök gyártása, a villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása körébe tartozó budapesti üzemek ebben az ipari főcsoportban országosan milyen rendkívüli nagy szerepet játszanak, vagyis előbbi általános fejtegetéseink milyen nagy mértékben vonatkoznak a budapesti termelésre is.

A budapesti gépgyártás stb. részletes gyáripari statisztikai adatait az 1928—1933. évek egyes évi időszakaira nézve a 3. sz. táblázat adatai mutatják.

E táblázatból látjuk, hogy a II/a ipari főcsoportba tartozó budapesti gyárak termelvényeinek értéke sokkal nagyobb mértékben csökkent, mint az egész budapesti gyáripari termelés produktumának értéke. Míg az egész budapesti gyáripari termelés által előállított iparcikkek bruttó értéke 1928-tól 1933-ig 37·9%-kal ment vissza, addig a gépgyártás stb. termelvényeinek értéke 61·2%-kal esett. Már ebből is kitűnik, hogy az ebbe az ipari főcsoportba tartozó gyárak helyzete az általánosnál mennyivel nagyobb mértékben romlott. A termelés volumenjére leginkább jellemző munkanapok számánál a csökkenés 48·3%-os a tárgyalt ipari főcsoport budapesti üzemeinél, míg az egész budapesti gyáriparban 26·1%-os. Ezek az adatok, melyek megmutatják, hogy a termelés volumenje mennyivel kisebb mértékben romlott, mint az előállított cikkek értéke, Budapestre vonatkozóan is alátámasztják fenti országos árstatisztikai fejtegetéseinket. Jellemző a gépgyártás stb. általánosságban nehéz helyzetére, hogy míg az egész budapesti gyáriparban a munkanapok száma 1933-ban már valamelyest emelkedett, addig ebben az iparcsoportban még ebben az évben is visszaesés mutatkozott a munkanapok számánál.

3. A budapesti gyáripari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban (1928=100).

Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	20.134	22.372	18.915	15.603	12.380	10.907
indexszámokban	100-0	111-1	93-9	77-5	61-5	54-2
Alkalmazottak száma	3.574	3.710	3.716	3.197	2.815	2.548
indexszámokban	100-0	103-8	104-0	89-5	78-8	71-3
Üzemnapok száma	36.488	37.459	35.307	34.354	35.466	34.041
indexszámokban	100-0	102-7	96-8	94-2	97-2	93-3
Munkanapok (ezekben)	5.872	6.413	5.282	4.337	3.353	3.036
indexszámokban	100-0	109-2	90-0	73-9	57-1	51-7
Fizetések (1.000 P)	12.765	14.710	15.550	13.069	10.603	8.801
indexszámokban	100-0	115-2	121-8	102-4	83-1	68-9
Munkabérek (1.000 P)	35.576	39.698	30.430	22.291	15.121	14.023
indexszámokban	100-0	111-6	85-5	62-7	42-5	39-4
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	48.341	54.408	45.980	35.360	25.724	22.824
indexszámokban	100-0	112-6	95-1	73-2	53-2	47-2
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	6.498	7.820	5.743	5.110	4.040	3.771
indexszámokban	100-0	120-3	88-4	78-6	62-2	58-0
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	53.116	65.025	44.371	32.128	19.458	19.540
indexszámokban	100-0	122-4	83-5	60-5	36-6	36-8
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	563	573	502	474	319	308
indexszámokban	100-0	101-8	89-2	84-2	56-7	54-7
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	108.518	127.826	96.596	73.072	49.541	46.443
indexszámokban	100-0	117-8	89-0	67-3	45-7	42-8
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	160.512	188.607	145.866	97.717	75.411	62.226
indexszámokban	100-0	117-5	90-9	60-9	47-0	38-8
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	100.335	115.189	95.250	60.005	51.594	38.607
indexszámokban	100-0	114-8	94-9	59-8	51-4	38-5
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok löereje	51.699	55.267	61.537	61.197	68.114	72.835
indexszámokban	100-0	106-9	119-0	118-4	131-8	140-9
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	1.191	1.404	836	775	497	457
indexszámokban	100-0	117-9	70-2	65-1	41-7	38-4

A termelés volumenjének, még inkább azonban értékének a fentiekben kimutatott, szinte katasztrófálisnak nevezhető zsugorodása természetesen a munkáslétszám csökkenésén is meglátszik, mely 1928-ban 20.134, 1929-ben 22.372, 1933-ban pedig már csak 10.907 volt. A munkáslétszám csökkenése e szerint 1928-hoz képest 45-8%-os, alig kevesebb, mint a munkanapok számának visszaesése. Ezen az utóbbi adaton kívül az üzemnapok számának aránylag kis visszaesése is arra mutat, hogy a gyárak kevésbé tartottak teljes üzemszünetet, inkább erősen redukált üzemmel dolgoztak. Az üzemnapok száma az 1928. évi 36.488-ról 1933-ig 34.041-re, vagyis 6-7%-kal ment vissza.

A munkáslétszámnál még sokkal nagyobb arányban esett a kifizetett munkabérek összege. 1928-ban a budapesti gépgyártás stb. munkásai még 35-6 millió pengőt, 1929-ben 39-7 millió pengőt kerestek, 1933-ban pedig már csak 14 millió pengőt, a csökkenés a munkabéreknél 1928-óta tehát 60-6%-os, míg a munkáslétszámnál kevesebb, 45-8%-os. A keresetcsökkenés még szembetűnőbb akkor, ha az egy munkásra eső átlagos évi, illetve heti bérösszeget vizsgáljuk, amely 1928-ban 1.767 pengőt, illetve 34 pengőt, 1933-ban pedig 1.286 pengőt, illetve 25 pengőt tett ki, tehát nagyobb mértékben (27-2%-kal) esett, mint általában a budapesti gyáripárban, ahol a munkabércsökkentés átlagban 22-1%-ra rúgott. Az iparág nehéz helyzetét tehát nemcsak az 1929-óta elbocsátott 10.000 munkás, hanem a munkások továbbra is foglalkoztatott része szintén nagyon megérezte. Az alkalmazottak (tisztviselők, művezetők, szolgák) helyzete már kevésbé romlott. Közülük is elbocsátottak ugyan 1929 és 1933 között több mint ezer személyt, de a tovább dolgozók fizetését csak kisebb mértékben csökkentették. Kétségtelen, hogy a tovább foglalkoztatott 2.500 ember jelentős része az ezekben az iparágakban különösen nagy szerepet játszó kitűnő technikai szakemberekből, mérnökökből, művezetők, valamint technikai és exportkérdésekben egyaránt jártas tisztviselőkből áll, akiket a szóbanforgó vállalatok a nehéz körülmények között sem nélkülözhettek, sőt illetményeiket sem igen szállíthatták le. A budapesti gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása körébe alkalmazott tisztviselők művezetők és szolgák mindegyike az 1928. évben átlagosan 3.572, 1933-ban pedig átlagosan 3.454 pengőt keresett, a fizetés-csökkenés tehát alig 3-3%-os, míg az egész budapesti ipar átlagában az alkalmazotti illetmények csökkenése 13-54%-ot tett ki. Feltűnő, hogy a most tárgyalt iparágak alkalmazottaiknak még 1931-ben is együttesen valamivel nagyobb összeget fizettek ki, mint 1928-ban, holott ekkor már az alkalmazottak száma 10-5%-kal kisebb volt, mint az 1928. évben.

A gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása körébe tartozó budapesti gyári üzemek fűtő- és világítóanyagra 1928-ban 6-5 millió

pengőt, 1929-ben pedig 7-8 millió pengőt költöttek. Az 1933. évig ez az összeg fokozatosan 3-8 millió pengőre visszaesett ugyan, ami 1928-hoz képest 42%-os csökkenést jelent, ez a csökkenés azonban közel 20%-kal volt kisebb, mint az előállított termelvények értékének zsugorodása, amely, mint említettük, 1933-ig 61-2%-ot tett ki. A válságos helyzetben levő iparcsoporthoz tehát a termelési költségeknek számottevő részét képező fűtő- és világítóanyagot sokkal magasabb áron volt kénytelen beszerezni, mint amilyen áron saját termelvényeit értékesíteni tudta.

A felhasznált nyersanyagok tekintetében, melyek a termelési költségek legnagyobb tételét teszik, már sokkal kedvezőbb volt ezeknek a gyáraknak a helyzete, amennyiben a felhasznált nyersanyagok értéke még valamivel nagyobb csökkenést mutat, (63-2%), mint a bruttó termelési érték (61-2%). Csomagoló anyagokra ezek az iparágak 1933-ban 45-3%-kal költöttek kevesebbet, mint 1928-ban, szóval a fűtő- és világítóanyagoknál tapasztalt helyzethez hasonlóan ezekért is aránylag magasabb árakat voltak kénytelenek fizetni, mint amilyen árat saját termelvényeik eladásánál átlagban elérni tudtak.

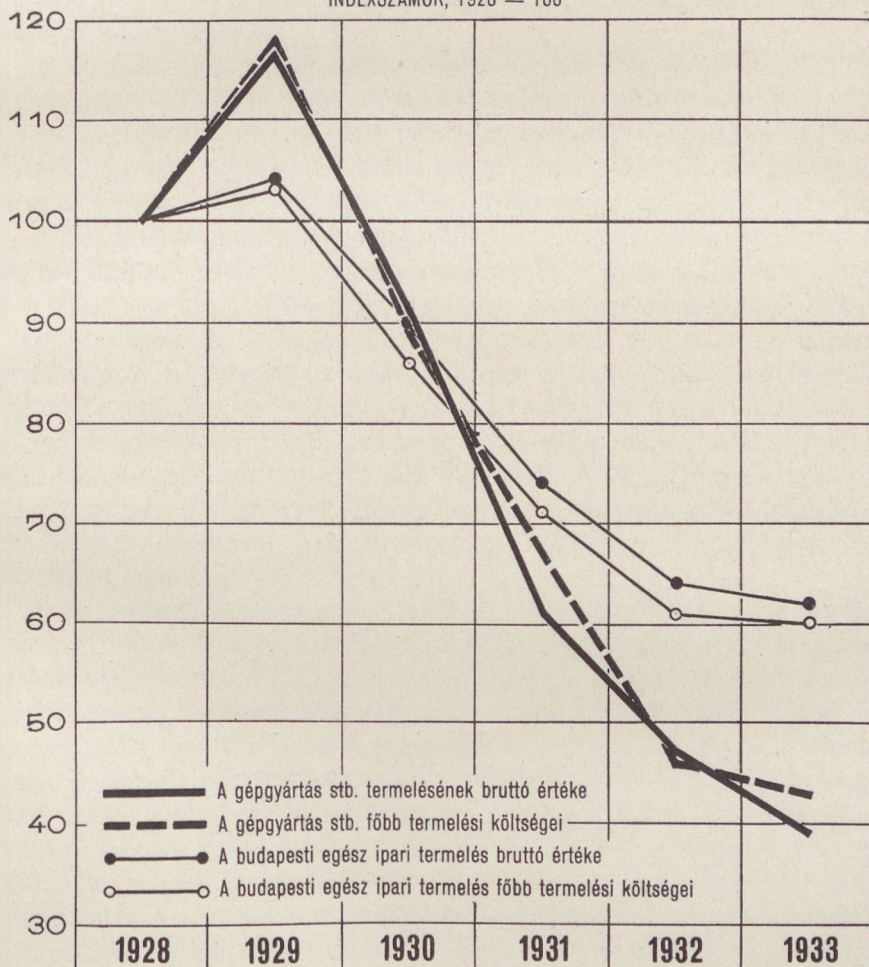
A főbb termelési és üzemi költségek alakulását összefoglalóan vizsgálva és ezek indexének alakulását egybevetve a bruttó termelési érték indexével, azt látjuk, hogy a két index 1930-ig majdnem teljesen azonosan alakul, az 1930-ban mutatkozó csekély (2%-os) eltérés a viszonylagos rentabilitásra kedvező volt, amennyiben ebben az évben a termelési költségek indexe állott valamivel alacsonyabban (89-0), mint a bruttó termelési érték indexe (90-9%). 1931-ben azonban a költségindex 67-3-as állása mellett a termelési érték indexe 60-9%-ra esett vissza, vagyis a viszonylagos rentabilitás erősen megromlott. 1932-ben átmenetileg megint a termelési érték indexe csökkent kisebb mértékben, mint a költségindex, hogy végül 1933-ban újból a rentabilitásra kedvezőtlen irányú eltolódás következze be, melynek folyományaképp a bruttó termelési érték indexe 38-8%-ot mutatott, amikor a költségindex 42-8-as nívón állott.

Figyelemreméltó, hogy a rentabilitási viszonyok rosszabbodása ellenére az ipari főcsoport erőgépeinek és villamos motorainak lóereje, melyet mint a kapacitás változására jellemző adatot szoktak megemlíteni, mily nagy mértékben növekedett. 1928-ban ezen iparcsoporthoz erőgépeinek és idegen áramot fogyasztó villamos motorainak lóereje még csak 52 ezret tett ki, 1933-ban pedig már 73 ezret, ami több mint 40%-os növekedésnek felel meg. Ezt a növekedést a villamos motorok előtérbenyomulása okozta, melyek lóereje az 1928. évi 23 ezerről 1933-ig 48 ezerre ment fel, míg az egyéb erőgépek lóereje ugyanebben az időközben 29 ezerről 25 ezerre csökkent.

Alcsoportok szerint vizsgálva a II. a ipari főcsoport körébe tartozó budapesti gyári üzemek konjunkturális helyzetének alakulását, azt látjuk, hogy egy alárendeltebb jelentőségű iparágtól, az orgona- zongorakészítés

3. A BUDAPESTI GÉPGYÁRTÁS STB. TERMELÉSÉNEK BRUTTÓ ÉRTÉKE ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

és egyéb hangszeripar alcsoportjától eltekintve, a legsúlyosabb helyzetbe a főcsoport zömét tevő kazán-, gép- és hajógyártás, fegyver-, vagon-, varrógép- és kerékpárgyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek kerültek. Az ezek által előállított termelvények értéke 1929 és 1933 között 100 millió pengővel csökkent és az utóbbi évben csupán 37 millió pengőt tett ki, ami 1929-hez képest 72-os zsugorodásnak felel meg. Ez a zsugorodás csak részben vezethető vissza a termelés volumenjének változására, mely 1929-hez képest mintegy 50%-os csökkenést mutat, de 1933-ban már valamelyest növekedett, hanem részben az előállított termelvények értékesítési viszonyainak rosszabbodásával magyarázandó.

A szóbanforgó alcsoport 1929-ben még közel 15.000 munkást, 1932-ben 7000 munkást, 1933-ban pedig az előbbihez képest néhány száz fővel több munkást foglalkoztatott. A főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 96·8 millió pengőt 1933-ban 31 millió pengőt tettek, az ezeknél mutatkozó csökkenés 68%-os, 4%-kal kisebb, mint az előállított iparcikkek értékénél.

A II/a ipari főcsoportnak a tulajdonképeni gépgyártás után legfontosabb alcsoportját Budapesten az elektrotechnikai cikkek gyártása képezi. Ez az iparág 1929-ben közel 6000 munkással dolgozott, melyek száma 1933-ig kb. 3500-ra csökkent, ami az 1929. évi létszámnak 59%-a. Az előállított iparcikkek értéke 1929-ben 43 millió, 1932-ben 27 millió, 1933-ban 19 millió pengő volt, ami 56%-os zsugorodásnak felel meg. Bár ezt a visszaesést is rendkívül nagymérvűnek kell mondanunk, az mégis sokkal kisebb, mint a gépgyártásnál tapasztalt katasztrofális visszaesés. A főbb termelési és üzemi költségek az elektrotechnikai cikkek gyártó budapesti gyári üzemeknél 1929. és 1933. között 51%-kal csökkentek: 1929-ben 29 millió pengőre, 1933-ban 14 millió pengőre rúgtak.

Aránylag kedvező helyzetben ezen az ipari főcsoporton belül az óragyártás, az orvosi és egyéb műszerek, a tudományos eszközök és tanszerek gyártása körébe tartozó budapesti gyári üzemek voltak csupán, melyek munkáslétszáma 1932-ben csak kb. 3%-kal volt kisebb, mint 1929-ben, 1933-ban pedig már kb. 8%-kal magasabb volt. A termelvények értékénél sem látunk itt oly katasztrofális zsugorodást, mint az ebbe az ipari főcsoportba tartozó többi iparágnál. Az alcsoportba tartozó üzemek által előállított iparcikkek bruttó értéke 1929-ben 5·7 millió pengőt, 1932-ben 3·5 millió pengőt, 1933-ban pedig már ismét 4·3 millió pengőt tett ki. A főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 3·2 millió pengőre, 1932-ben 2·3 millió pengőre, 1933-ban 2·6 millió pengőre rúgtak. A II/a ipari főcsoporton belül az óragyártás, műszer- és tanszergyártás volt az egyetlen alcsoport, melynél a zsugorodási folyamat 1932. és 1933. között már megtört és azt viszonylag erőteljesnek mondható fejlődés váltotta fel.

Általában azonban a II/a ipari főcsoport körébe tartozó gyári üzemek, különösen a gépgyártás helyzetében az 1934-ben tapasztalt, de budapesti

adatok hiányában itt még nem tárgyalt javulás ellenére addig nem várható valóban tartós fellendülés, míg a hazai mezőgazdaság helyzete lényegesen meg nem változik, a beruházások nagyobb mértékben nem válnak lehetővé és az export fokozása nem ütközik anyagi nehézségbe és nem kíván oly súlyos áldozatokat, ahol pedig könnyebben megy, nem lesz olyan kockázatos, mint a jelenlegi viszonyok között.

4. Közhasználatú villamosáramfejlesztő telepek.

A gyáripari statisztika sorrendben következő főcsoportjába, a közhasználatú villamosáramfejlesztő telepek tartoznak, melyeknek egész tevékenységét Budapesten tudvalevően Budapest Székesfőváros Elektromos Művei látják el, részben saját telepeiken termelve a villamos energiát, részben a Magyar Dunántúli Villamossági Rt. bányaidai telepének és egyes kooperáló budapesti és budapest-környéki telepeknek bevonásával fedezve a szükségletet. Ez a szükségletellátás a fővárosi közvilágítás, magánvilágítás, valamint az idegen áramot fogyasztó ipari és közlekedési villamos motorok táplálásán kívül kiterjed a budapest-környéki községek jelentős részére.¹⁾

A közhasználatú villamosáram fejlesztő telepek Budapest gyáriparában üzemük természeténél fogva a legnagyobb gépi erővel dolgozó iparcsoport; erőgépeinek lóereje 1928-ban 206.200-at tett ki, ami az akkori összes budapesti gyári lóerők (390.635) 52,8%-a volt és mintegy négyszerese a többi budapesti ipari főcsoportok között a gépi erő tekintetében közvetlenül utána következő gépgyártás stb. lóerő számának. Bruttó termelésének értéke 1928-ban 52,9 millió pengőre, azaz az egész budapesti gyári termelés értékének (1232,1 millió pengő) 4,3%-ára rúgott, ezzel szemben a bőripari stb. csoport kivételével a legkisebb munkáslétszámmal dolgozó gyáripari főcsoport volt, amely 1928-ban az összes budapesti gyáripari munkásoknak 2,9%-át foglalkoztatta, ennek a kevés munkásnak azonban — mint látni fogjuk — az átlagosnál lényegesen nagyobb életszintet biztosított.

Budapest közhasználatú villamosáramfejlesztő telepeinek jelentősége országos viszonylatban is rendkívül nagy. Az ország közhasználatú villamosáramfejlesztő telepei erőgépeinek lóereje 1928-ban 533.787 volt, melynek a budapesti telepek lóerő száma (206.200) 38,6%-át tette. A hazai telepek termelésének 109,4 millió pengő 1928. évi értékéből pedig a budapesti telepekre majdnem a fele rész esett.

¹⁾ Budafok, Albertfalva, Budatétény, Nagytétény, Diósd, Törökbálint, Budaörs, Érd, Pesterzsébet, Csepel, Soroksár, Ócsa, Alsónémedi, Dunaharaszti, Taksony, Szigetszentmiklós, Budakeszi, Pesthidegkút, Solymár, Szentendre, Izbég, Pócsmegyer, Tótfalu, Leányfalu, Pomáz, Budakalász, Békásmegyer, Ürm, Pilisborosjenő, Pilisvörösvár, Pilisszentiván, Nagykovácsi, Csobánka községekre.

Az ország közhasználatú villamos áramfejlesztő telepei a válságot általában aránylag kevésbé érezték meg. Varga István számításai szerint¹⁾ az iparcsoporthoz adékkoefficiense, a tőkebefektetések olcsóbbodását is figyelembe véve, alig fluktuált és úgy 1932-ben, mint 1933-ban kedvezőbb volt, mint a megelőző esztendőkből, bár a kapacitás 1931-ben és 1932-ben stagnált (azután azonban ismét tovább növekedett).

Budapesten a telepek kapacitása 1929. és 1930. között nem növekedett, 1930. és 1931. között viszont mutatkozik némi növekedés, amely azonban 1931. és 1932. között ismét megtört, hogy 1933-ban azután erőteljes növekedésnek adjon helyet.

A fővárosi elektromosművek villamos energiatermelése és vásárlása a kapacitás változásával nagyjából párhuzamosan alakult. Az energia-termelésre és vásárlásra, valamint a rendelkezésre álló villamos energia elosztására vonatkozó adatokat a következő táblázat tünteti fel.

4. A Budapest Székesfőváros Elektromos Művei által termelt és vásárolt villamosenergia együttes mennyisége és annak elosztása.

É v	A termelt és vásárolt	Köz-	Magán-	Moto- rikus	Az összes (hasznosított)	Köz-	Magán-	Moto- rikus	Az összes	A fogyasztók száma				
		világítási				világítási								
		célra elosztott				c é l r a								
		villamos energia mennyisége millió kilowattórában				elosztott villamos energia mennyisége az összes termelés %-ában								
1928	202.2	7.4	74.2	77.3	158.9	3.65	36.70	38.24	78.59	192.225				
1929	214.8	7.2	79.9	84.1	171.2	3.34	37.20	39.16	79.70	202.663				
1930	224.8	9.5	82.0	88.7	180.2	4.20	36.49	39.48	80.17	216.875				
1931	239.6	10.9	89.5	92.6	193.0	4.53	37.34	38.65	80.52	225.991				
1932	238.1	10.3	83.9	94.7	188.9	4.31	35.17	39.74	79.22	231.957				
1933	258.1	10.4	87.3	112.2	209.9	4.04	33.80	43.48	81.32	233.199				

A fenti táblázatból láthatólag a fogyasztók száma állandó növekedést mutat, amely 1932. és 1933. között kisebbséggé volt ugyan, általában azonban töretlenül jelentkezett. A válság okozta visszaesés nem is ebben, hanem az egyes fogyasztási kategóriák által felhasznált villamosáram mennyiségének csökkenésében mutatkozik. Így a közvilágítási célra elosztott energia 1931. és 1933. között nem növekedett, a magánvilágítási célra eladott árammennyiség pedig 1931. és 1934. között 89.5 millió kilowattóráról 63.5 millió kilowattórára, azaz 29.0%-kal csökkent, ami főleg a háztartások és üzletek fogyasztásának visszaesésével függ össze és nem volt ellensúlyozható az által, hogy az elektromos művek igyekeztek az áramfogyasztást az elektromos háztartási készülékek nagyobbfokú használata révén fokozni. A moto-

¹⁾ Adalékok a magyar gyárilap helyzetének konjunkturális alakulásához c. id. munka 14. lap.

rikus célra elosztott villamos energia mennyisége ezzel szemben állandó emelkedést mutat. Ez az emelkedés a válság folyamán különösen 1931. és 1932. között lassúbb volt ugyan, 1932. és 1933. között azonban már ismét meggyorsult. Végeredményben a motorikus célra elosztott energia mennyisége 1928. és 1933. között évi 77·3 millió kilóvattóróról 112·2 millió kilóvattóróra növekedett, ami 45·1%-os emelkedésnek felel meg és az ipar fokozódó elektrifikálására mutat. Ilyképen a motorikus célra elosztott villamos energia mennyiségének az összes termelésben való részesedése az 1928. évi 38·2%-ról 1933-ban 43·5%-ra emelkedett, míg a magánvilágítási célra elosztott árammennyiség részesedése az 1928. évi 36·7 és az 1929. évi 37·2%-ról 1933-ban 33·8%-ra csökkent.

Az elektromos művek saját telepein termelt és az általuk idegen telepekről vásárolt árammennyiségek egymásközti aránya a vásárolt áram javára mutat némi eltolódást, amennyiben utóbbinak részesedése az 1930. évi 4·8%-ról 1932-ig 9%-ra emelkedett. 1933-ban ez a részesedés 8·6%-ot tett ki.

A budapesti közhasználatú villamosáramfejlesztő telepek főbb üzemi adatait az 5. sz. táblázat tartalmazza.

E táblázat adatait közelebbről szemügyre véve, feltűnő, hogy míg az egész budapesti gyáripari termelés bruttó értéke 1928. és 1933. között 37·9%-os csökkenést mutat, addig a szóbanforgó ipari főcsoportba tartozó üzemek bruttó termelésének értéke ugyanebben az időközben csupán 13·5%-kal csökkent és 45·8 millió pengőt tett ki. Azonban még ez az értéksökkenés is érthetetlennek látszik, ha tekintetbe vesszük, hogy egyfelől a termelési volumen — mint azt a termelt árammennyiségre vonatkozó adatok kapcsán kimutattuk — jelentősen megnövekedett, másfelől az elektromos áram egységára (irányára) 1928. és 1933. között változatlan maradt és világítási célra hektowattóránként általában 5·40 pengőfillért, kislámpák részére 3·50 pengőfillért, az erőátviteli egységár pedig hektowattóránként 2·50 pengőfillért tett ki. Ilyképen a termelési érték csökkenése csak úgy válik érthetővé, ha tekintetbe vesszük, hogy az elektromos művek, különösen a nagy fogyasztóknak a fenti árakból igen tetemes engedményeket voltak kénytelenek tenni, melyek a termelési értéket olyan mértékben csökkentették, hogy ezt a csökkenést a termelési volumen kiterjesztése nem volt képes ellensúlyozni.¹⁾

A munkanapok száma a szóbanforgó ipari főcsoport összes üzeménél 1928-ban 884 ezer, 1933-ban 770 ezer volt, ami 12·9%-os csökkenésnek felel meg, míg az egész budapesti gyáriparban ez a csökkenés 26·1%-os volt. A munkáslétszám csökkenése, melyről alant részletesebben lesz szó, a munkanapok számával nagyjából párhuzamosan ment végbe. Feltűnő ebben

¹⁾ Az átlagos értékesítési árak a következő csökkenést mutatják: 1930: 26·04, 1931: 23·85, 1932: 22·33, 1933: 19·98, 1934: 18·16 fillér kilowattóránként. (Budapest Székesfőváros Üzemeinek és Részvénytársaságának Évkönyve 1935., 16. l.)

5. A budapesti közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek főbb termelési tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	2.738	2.713	2.701	2.563	2.465	2.376
indexszámokban	100-0	99-1	98-7	93-6	90-0	86-8
Alkalmazottak száma	785	688	820	885	913	950
indexszámokban	100-0	87-6	104-5	112-7	116-3	121-0
Üzemnapok száma	2.133	2.127	2.491	2.130	2.134	2.130
indexszámokban	100-0	99-7	116-8	99-9	100-0	99-9
Munkanapok (ezrekben)	884	877	875	813	777	770
indexszámokban	100-0	99-2	99-0	92-0	87-9	87-1
Fizetések (1.000 P)	4.500	4.417	4.875	4.758	4.546	4.268
indexszámokban	100-0	98-2	108-3	105-7	101-0	94-8
Munkabérek (1.000 P)	8.328	8.471	8.702	7.648	6.673	6.146
indexszámokban	100-0	101-7	104-6	91-8	80-1	73-8
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	12.828	12.888	13.577	12.406	11.219	10.414
indexszámokban	100-0	100-5	105-8	96-7	87-5	81-2
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	14.627	20.109	12.383	10.402	11.324	10.903
indexszámokban	100-0	137-5	84-7	71-1	77-4	74-5
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	539	491	565	515	76	62
indexszámokban	100-0	91-1	104-8	95-5	14-1	11-5
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	—	—	—	—	—	—
indexszámokban	—	—	—	—	—	—
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	27.994	33.488	26.525	23.323	22.619	21.379
indexszámokban	100-0	119-6	94-8	83-3	80-8	76-4
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	52.943	58.969	51.944	49.675	47.513	45.794
indexszámokban	100-0	111-4	98-1	93-8	89-7	86-5
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	37.777	38.369	38.996	38.758	36.113	34.829
indexszámokban	100-0	101-6	103-2	102-6	95-6	92-2
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje	206.200	242.900	241.651	252.756	252.756	289.756
indexszámokban	100-0	117-8	117-2	122-6	122-6	140-5
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	4.446	4.449	3.804	2.837	2.412	2.507
indexszámokban	100-0	100-1	85-6	63-8	54-3	56-4

az iparcsoportban az egy munkásra eső évi átlagos munkanapteljesítmény nagysága. A budapesti közhasználatú villamosáramfejlesztő telepeken egy-egy munkás átlagos évi munkanapteljesítménye 1928-ban 323, 1933-ban 324 munkanap volt, az egész budapesti gyáriparban ezzel szemben 1928-ban 296, 1933-ban 288 volt az évi átlagos munkanapteljesítmény. Az áramfejlesztő telepek munkásainak magasabb munkanapteljesítménye e telepek állandó éjjel-nappali üzemével függ össze. Ugyanerre mutat az üzemnapok számának alakulása is (1928-ban 2.133, 1933-ban 2.130 üzemnap).

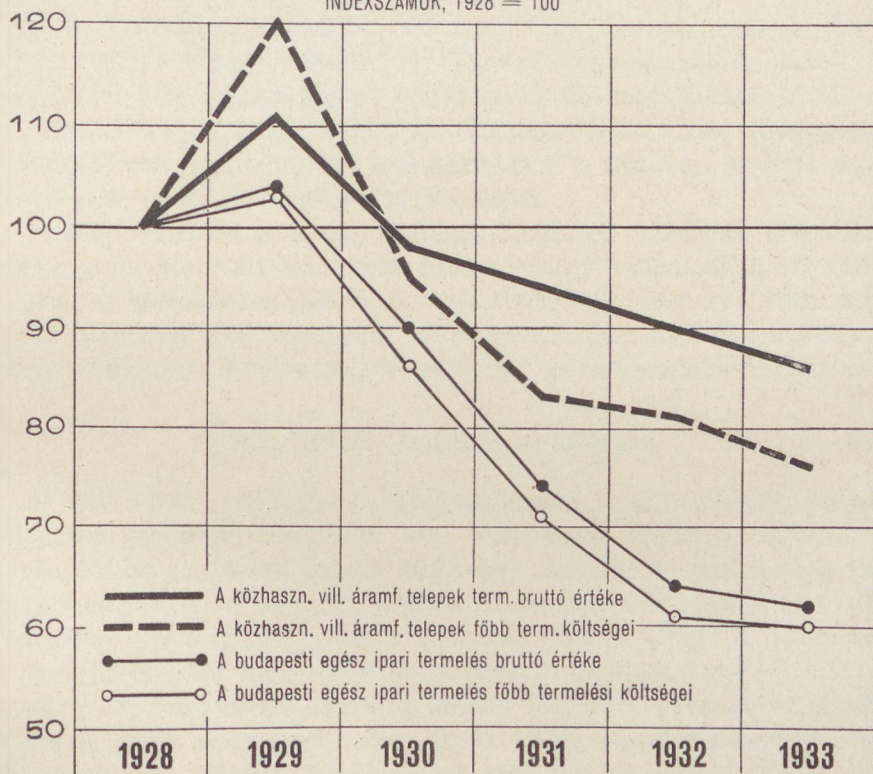
A budapesti közhasználatú elektromos áramfejlesztő telepek munkaslétszáma 1928-ban 2.738, 1933-ban 2.376 volt, vagyis az említett időközben 13,2%-kal csökkent, míg az egész budapesti gyáriparban ez a csökkenés 23,9%-ot tett ki. A kifizetett munkabérek összege 8,3 millió pengőről 6,1 millió pengőre, azaz 26,2%-kal csökkent, míg az egész budapesti gyáriparban ez a csökkenés 40,7%-os volt. Az egy munkásra eső átlagos kereset a közhasználatú villamos áramfejlesztő telepeknél 1928-ban évi 3.042 pengő, illetve heti 58,5 pengő, 1933-ban pedig évi 2.587 illetve heti 49,7 pengő volt, kimagaslóan a legtöbb az összes budapesti iparcsoportok munkásai között és sokkal több, mint az egész budapesti gyáripar átlagában, ahol az egy munkásra eső átlagos kereset — mint láttuk — 1928-ban évi 1.736 pengőt, 1933-ban pedig csupán 1.353 pengőt tett ki.

A budapesti közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek 1928-ban 785 alkalmazottat (tisztviselőt, művezetőt, szolgát) foglalkoztattak. Az 1929-ben bekövetkezett átmeneti csökkenés után ez a létszám 1930-tól kezdve állandó növekedést mutat, úgy hogy 1933-ban a tisztviselők, művezetők és szolgák száma már 950 volt, 21%-kal több, mint 1928-ban. (Az összes budapesti gyáripari üzemekben az alkalmazottak száma ezalatt az idő alatt tudvalevően 9,4%-kal csökkent.) Az alkalmazottak létszámának emelkedése az elektromos műveknél részben összefügg a pénzbeszedői létszámnak a rossz gazdasági viszonyok folytán szükségessé vált növelésével, gyakornokok alkalmazásával és az irodai külön munkák fokozódásával. A tisztviselők, művezetők és szolgák fizetésére Budapest közhasználatú villamos áramfejlesztő telepei 1928-ban 4,5 millió pengőt, 1933-ban 4,3 millió pengőt költöttek. Egy alkalmazott 1928-ban átlag 5.732 pengőt, 1933-ban 4.493 pengőt keresett a budapesti villanyfejlesztő telepeken. A mutatkozó csökkenés 21,6%-os, jóval nagyobb, mint az összes budapesti gyáripari alkalmazottak átlagos fizetésének csökkentése, amely 13,5%-os volt. A budapesti közhasználatú villamosáram fejlesztő telepek alkalmazottainak átlagos fizetése azonban még e nagyobb arányú csökkentések után is évi 1.280 pengővel (39,8%-kal) volt több, mint az átlagos budapesti gyári alkalmazottak fizetése, amely 1933-ban 3.213 pengőre rúgott.

A budapesti közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek szénfogyasztása 1928-ban 4,4 millió q, 1932-ben 2,4 millió, 1933-ban 2,5 millió q volt.

4. A BUDAPESTI KÖZHASZNÁLATÚ VILLAMOS ÁRAMFEJLESZTŐ TELEPEK TERMELÉSÉNEK BRUTTÓ ÉRTÉKE ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

Ezek a mennyiségek az egész budapesti gyáripár szénfogyasztásának több mint harmadrészét jelentik. Ez az óriási szénfogyasztás tudvalevően onnan ered, hogy az elektromos áramfejlesztő telepek részére a szén jelenti a tulajdonképeni nyersanyagot ; a felhasznált nyersanyagok címén kimutatott költségek ezzel szemben aránylag csekélyek, 1928-ban 539 ezer pengő, 1933-ban már csak 62 ezer pengőt tettek ki, ami 88·5%-os csökkenésnek felel meg. Még figyelemre méltóbb azonban a szénfogyasztásban a termelt árammennyiség emelkedése ellenére is jelentkező 43·6%-os csökkenés, mely az üzemi racionalizálásnak kitűnő technikai készütséggel történt keresztülvitelére mutat. A fűtő- és világító anyagok árának ismert alakulásánál fogva a racionalizálás hatása az ezekre fordított kiadások csökkenésében nem érvényesülhetett megfelelő mértékben. Fűtő- és világító anyagokra Budapest közhasználatú villamos áramfejlesztő telepei 1928-ban 14·6 millió pengőt, 1933-ban 10·9 millió pengőt fordítottak. A jelentkező csökkenés 25·5%-os, alig egy-két %-kal nagyobb, mint az egész budapesti gyáripari termelés átlagában, (holott itt a fogyasztott szén mennyiségében mutatkozott csökkenés csupán 35·3%-os volt), ami arra mutat, hogy a szénbevásárlásnál e telepek mammutfogyasztói mivoltukat nem használták ki oly mértékben a részükre jegyzett árak csökkentésére, mint azt esetleg tehették volna.

A főbb termelési és üzemi költségek összesített indexének alakulását egybevetve az előállított iparcikkek értékindexének alakulásával, azt találjuk, hogy a költségindex csökkenése jelentősen nagyobb mérvű volt, mint a bruttó termelési érték indexének csökkenése, ami az üzemeknek a nehéz viszonyok közepette is változatlanul rendkívül kedvező rentabilitásra mutat.

5. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar.

A kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar körébe tartozó üzemek, melyek a hivatalos gyáripari statisztika III. főcsoportját képezik, Budapesten aránylag kisebb mértékben vannak képviselve. Az ebbe az ipari főcsoportba tartozó *budapesti* gyári üzemek 1928-ban az országos kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari gyári termelés bruttó értékének csupán 20·5%-át állították elő, munkaslétszámuk ugyanakkor az iparcsoport országos munkaslétszámának 19·1%-át, erőgépeiknek és idegen áramot fogyasztó villamos motoraiknak lóereje pedig az országos üzemi lóerők 15·5%-át tette.¹⁾ Számos iparággal ellentétben tehát az ebbe a főcsoportba tartozó gyáraknál nem látjuk a termelés oly nagy hányadának Budapestre történt koncentrálását. Ennek folyománya, hogy a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar körébe tartozó budapesti gyári üzemek a főváros egész ipari termelésében szintén

¹⁾ Mint azt az általános ipari helyzet tárgyalása kapcsán láttuk, az összes budapesti gyárak részesedése az országos gyáripari termelés bruttó értékében jóval a 40%-on felül van és ugyanez az arány a foglalkoztatott munkások létszámánál is.

csak viszonylag kisebb súllyal szerepelnek. Az egész budapesti gyáripari termeléshez viszonyítva, a szóbanlevő ipari főcsoport termelvényeinek értéke 1928-ban csupán 2·5 %-ot, munkáslétszámuk 6·9%-ot, erőgépeik és idegen áramot fogyasztó villamos motoraik lőereje pedig 2·8%-ot tett.

A kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar csoportjába tartozó gyári üzemek a gazdasági válságot az egész országban igen súlyosan megérezték. Részleges kivételt csupán az üvegipar képez, amely a kereskedelmi és devizakorlátozások következtében ösztönzést nyert arra, hogy felvegye termelési programjába számos speciális üvegfajta gyártását. Minthogy azonban Budapesten üvegyár nincsen, csupán üvegcsiszoló- és köszörülő üzemek vannak, melyek azonban sem munkáslétszám, sem termelési érték tekintetében nem bírnak nagyobb jelentőséggel, az üvegyártás konjunkturális helyzetének közelebbi vizsgálatára itt most nem térünk ki.

A tárgyalta ipari főcsoportba tartozó többi iparág közül a válsággal kapcsolatos behozatali korlátozások az üvegiparon kívül még csak az agyagipar számára jelentettek némi előnyt, melyet ügyes exporttevékenységgel még fokozni sikerült, úgyhogy ennél az iparágnál valamivel kisebb zsugorodást látunk, mint a főcsoport többi iparágainál, melyek gyártmányaiból behozatalunk már a válság előtt viszonylag jelentéktelen volt és főleg néhány speciális cikke szorítkozott. Ennek oka részben a kő-, agyag- és aszbesztiparok természetében, részben pedig a főcsoport legtöbb iparágában mutatkozó, nemzetközileg is erős kartellálódásban rejlik.¹⁾ A kartellálódás természetesen az áralakulás terén is éreztette hatását, ha nem is egyforma erővel minden cikknél.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint a cementárak 1929. és 1933. között alig 4%-kal mentek vissza, a kőárak ezzel szemben kb. 24%-os, a mészárak 25%-os, a téglárak pedig mintegy 26%-os visszaesést mutatnak. A tárgyalta ipari főcsoport egyéb termelvényeire vonatkozóan megfelelő árstatisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, annyi azonban megállapítható, hogy az értékesítési viszonyok ezeknél is általában az árucikkek olcsóbbodása irányában hatottak.

A kő-, agyag- és aszbesztiparoknak ezt az egészében kedvezőtlen helyzetét elsősorban az építkezési tevékenységnek a válság folyamán bekövetkezett nagymérvű visszaesése okozta. Az építkezési tevékenység tudvalevően igen sok gyáripari szakma helyzetét közvetlenül befolyásolja,

¹⁾ Dobrovics Károly statisztikája szerint (id. m. 67. és köv. II.) az összes kartell-megállapodások (256) közül 25, a 71 nemzetközi megállapodásból pedig 7 vonatkozik az építkezési anyagokra.

Erősebb verseny a III. ipari főcsoportba tartozó üzemek termelvényei közül főleg csupán a márványmozaik, a cementlapok és a műkö értékesítése terén folyt, más cikkek-nél, így például a téglánál pedig olyankor, amikor a kartellek nem bizonyultak megfelelően erősnek.

mint iparág azonban az építőipar átmenetet képez a gyáripar és a kisipar között, ezért a gyáripari statisztikában nem nyer feldolgozást. Erre való tekintettel a budapesti építőiparnak és az építkezési tevékenységnek a válság alatti helyzetéről a gyáriparra vonatkozó fejezetek után, a kisipar vizsgálata előtt, külön szakaszban fogunk beszámolni, amely hivatva lesz jelen fejtegetéseinknek több tekintetben való kiegészítésére is.

A kő-, agyag- és aszbesztiparoknak az eddigiekben országosan vizsgált általános helyzete Budapesten egészen párhuzamosan alakult.

A részletes adatokat a szóbanforgó gyáripari főcsoport budapesti üzemeire vonatkozóan a 6 sz. táblázaton mutatjuk be.

E táblázatból azt látjuk, hogy a budapesti kő-, agyag- és aszbesztipari üzemek termelésének bruttó értéke 1928. és 1933. között állandóan csökkent. A csökkenés 1932-ig 54·9%-ot, 1933-ig 59·7%-ot tett ki. 1932. és 1933. között a zsugorodási folyamat tehát már némi lassubbodást mutat.

A termelés volumenjét jelző munkanapok számának indexe az 1928. évi 100-ról 1932-ig 50·3-ra, 1933-ig 46·8-ra ment vissza. Az itt mutatkozó csökkenés 49·7, illetve 53·2%-os, alig valamivel kisebb tehát, mint a termelvények bruttó értékének csökkenése. Már ebből is láthatjuk, hogy mennyire sikerült általánosságban a szóbanforgó főcsoport gyárainak az árakat tartaniok. A fenti budapesti adatok mérlegelése kapcsán úgy tűnik fel, mintha a tárgyalt iparcsoport budapesti üzemeinek az árak tartása, általánosságban a bevezetőleg említett mértéken még túlmenően sikerült volna.

A budapesti kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiipari üzemek 1928-ban évi átlagban 6.726, 1933-ban 3.199 munkást foglalkoztattak. Az itt mutatkozó 52·4%-os csökkenés nagyjából megfelel a termelés volumenjében bekövetkezett csökkenésnek sokkal nagyobb azonban, mint az egész budapesti gyáripar átlagában, ahol a munkáslétszám csökkenése 1928. és 1933. között 23·9%-os volt. A szóbanforgó iparágak munkásai átlagban jelentősen kevesebbet keresnek, mint amennyit az egész budapesti gyáripar munkásainak átlagos keresete kitesz, ami a kérdéses iparágaknak sok tekintetben idényhez kötött természetéből folyik. A budapesti kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiipari munkások 1928-ban évi átlagban 1.468 pengőt kerestek; ez 28·23 pengős heti keresetnek felelt meg. Később 1933-ig az említett átlagos évi kereset 1.041 pengőre, vagyis 29·1%-kal csökkent. Az átlagos heti kereset ebben az évben 20 pengő volt.

A tárgyalt ipari főcsoport budapesti gyárvállalatainál alkalmazott tisztviselők, művezetők és szolgák száma aránylag csekély. 1928-ban ez a szám 465-t, 1933-ban 303-t tett ki; az itt mutatkozó csökkenés 34·8%-os, sokkal nagyobb, mint az egész budapesti gyáripar átlagában, ahol az alkalmazottak száma 1928. és 1933. között mindössze 9·4%-kal csökkent. Ezzel szemben a budapesti kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiipari gyári üzemekben az el nem bocsátott alkalmazottak fizetését kisebb mértékben csökkentették

6. A budapesti kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	6.726	6.312	3.941	3.877	3.496	3.199
indexszámokban	100-0	93-8	58-6	57-6	52-0	47-6
Alkalmazottak száma	465	411	386	344	325	303
indexszámokban	100-0	88-4	83-0	74-0	69-9	65-2
Üzemnapok száma	14.421	14.047	12.813	12.030	11.860	12.054
indexszámokban	100-0	97-4	88-8	83-4	82-2	83-6
Munkanapok (ezrekben)	1.962	1.775	1.147	1.080	986	918
indexszámokban	100-0	90-5	58-5	55-0	50-3	46-8
Fizetések (1.000 P)	1.293	1.375	1.299	1.024	911	820
indexszámokban	100-0	106-3	100-5	79-2	70-5	63-4
Munkabérek (1.000 P)	9.872	8.935	5.420	4.726	4.005	3.331
indexszámokban	100-0	90-5	54-9	47-9	40-6	33-7
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	11.165	10.310	6.719	5.750	4.916	4.151
indexszámokban	100-0	92-3	60-2	51-5	44-0	37-2
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	4.361	3.924	2.930	2.600	2.482	2.054
indexszámokban	100-0	90-0	67-2	59-6	56-9	47-1
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	6.974	6.466	4.700	3.564	2.741	2.477
indexszámokban	100-0	92-7	67-4	51-1	39-3	35-5
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	192	192	109	80	43	67
indexszámokban	100-0	100-0	56-8	41-7	22-4	34-9
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	22.692	20.892	14.458	11.994	10.182	8.749
indexszámokban	100-0	92-1	63-7	52-9	44-9	38-6
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	30.479	28.272	19.778	15.911	13.752	12.274
indexszámokban	100-0	92-8	64-9	52-2	45-1	40-3
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	18.952	17.690	12.039	9.667	8.486	7.676
indexszámokban	100-0	93-3	63-5	51-0	44-8	40-5
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok löereje	10.815	11.491	10.729	10.979	10.435	11.121
indexszámokban	100-0	106-3	99-2	101-5	96-5	102-8
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	1.122	1.034	783	710	725	593
indexszámokban	100-0	92-2	69-8	63-3	64-6	52-9

mint Budapest gyáriparában általában a tisztviselői, művezetői és szolgai fizetéseket. Míg a budapesti kő-, agyag-, aszbeszt, és üvegipari gyári üzemekben egy-egy alkalmazott átlagos fizetése 1928-ban 2.781 pengőre, 1933-ban pedig 2.706 pengőre rúgott, ami 2.6%-os csökkenésnek felel meg, addig az egész budapesti gyáripár átlagában az alkalmazotti fizetéseket — mint láttuk — 13.5%-kal szállították le. Figyelembe veendő azonban hogy a most tárgyalás alatt álló iparcsoport alkalmazottainak fizetése már 1928-ban is jelentékenyen kisebb volt, mint az egész budapesti iparban az átlagos alkalmazotti fizetés, úgyhogy nagyobb mérvű leszállítás kevésbé lett volna indokolt; azonban az átlagos budapesti alkalmazotti fizetéseknek említett erősebb leszállítása után is a fizetések 1933-ban évi átlagban még mindig több mint 500 pengővel voltak magasabbak, mint a fővárosi kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari csoportban.

A most tárgyalt ipari főcsoportba tartozó budapesti üzemek szénfogyasztása 1928-ban 1.1 millió métermázsára, 1932-ben 725 ezer métermázsára, 1933-ban pedig 593 ezer métermázsára rúgott. Az 1932. és 1933. évek között a szénfogyasztásban mutatkozó hirtelen visszaesés igen figyelemre-méltó, mert ugyanekkor a termelés volumenje jóval kisebb zsugorodást mutatott csupán, a szénfogyasztásnál tapasztalt megtakarítások tehát elsősorban a villamos üzem térhódításával és üzemi racionalizálásokkal függnek össze.

A felhasznált fűtő- és világító anyagok értékének indexe 1928. és 1933. között 100-ról 47.1-re ment vissza, ami szintén a messzemenő racionalizálásra, emellett azonban arra is mutat, hogy a szóbanforgó ipari főcsoportba tartozó gyári üzemeknek sikerült a maguk részére olcsóbb szén-, egyéb fűtőanyag- és világító anyagárakat elérniök, mint a budapesti gyári üzemek átlagának, amelyeknél a felhasznált fűtő- és világítóanyagok értékének indexe 1933-ban sokkal magasabb volt, amennyiben ekkor 75.8-on állott.

Hasonló helyzetet látunk a felhasznált nyersanyagok értékét jelző index alakulásánál, amely az 1928. évi 100-ról 1933-ig folytonos csökkenéssel 35.5-re esett, míg ugyanezen idő alatt Budapest egész gyáriparának átlagában az említett indexszám 57-re ment vissza.

Együttesen véve szemügyre a főbb termelési és üzemi költségek alakulását, azt látjuk, hogy ezek indexe az 1928. évi 100-ról 1933-ig 38.6-ra esett, ugyanakkor, amikor az előállított iparcikkek értékének indexe 40.3-ig csökkent, ami a rentabilitás szempontjából aránylag kedvező irányzatra mutat.

A III. ipari főcsoportba tartozó iparágak között a téglagyártás bír a legnagyobb jelentőséggel, amely 1929-ben közel 4.000 munkást foglalkoztatott. 1930-ban a munkások száma már körülbelül a felére csökkent, a mélypontot pedig 1932. évben érte el, mely után 1933-ban a munkáslétszámnak már némi növekedését látjuk. Ez a növekedés azonban az elő-

állított iparcikkek értékében nem jut kifejezésre. A budapesti téglagyárak által 1933-ban előállított termelvények bruttó értéke ugyanis 5.1 millió pengőt tett ki, szemben az 1932. évi 6 millió pengővel és az 1929. évi 11.4 millió pengővel. A mutatkozó csökkenés 53%-os. A budapesti téglagyártás főbb termelési és üzemi költségei 1932-ig ennél kisebb mértékben csökkentek: 1929-ben 9.2 millió pengő, 1932-ben még mindig 5.1 millió pengő összegre rúgtak, ami a rentabilitás szempontjából hátrányos eltolódás volt. Az 1933. évben a rentabilitás valamelyest megjavult.

A most tárgyalt ipari főcsoportnak jelentőségben a téglagyártás után következő iparága a tűzálló agyagáruk gyártása, hővédőanyag és aszbesztgyártás. Ebben az iparágban a termelvények bruttó értéke 1929-ben 5.4 millió pengőt, 1931-ben azonban már csak 2.8 millió pengőt tett, majd 1933-ig 2 millió pengőre, az 1929. évi termelés értékének 36%-ára süllyedt. A főbb termelési és üzemi költségek az említett iparágaknál 1929-ben 3 millió pengőt, 1933-ban 1.2 millió pengőt tettek ki. Az 1933. évi költség-index $1929=100$ bázison számítva 41-et mutat, tehát ezeknél az iparágaknál is magasabb, mint az előállított iparcikkek értékének indexe. A munkáslétszám a budapesti agyagáru-, hővédőanyag- és aszbesztgyártásban 1932. és 1933. között már némileg emelkedett.

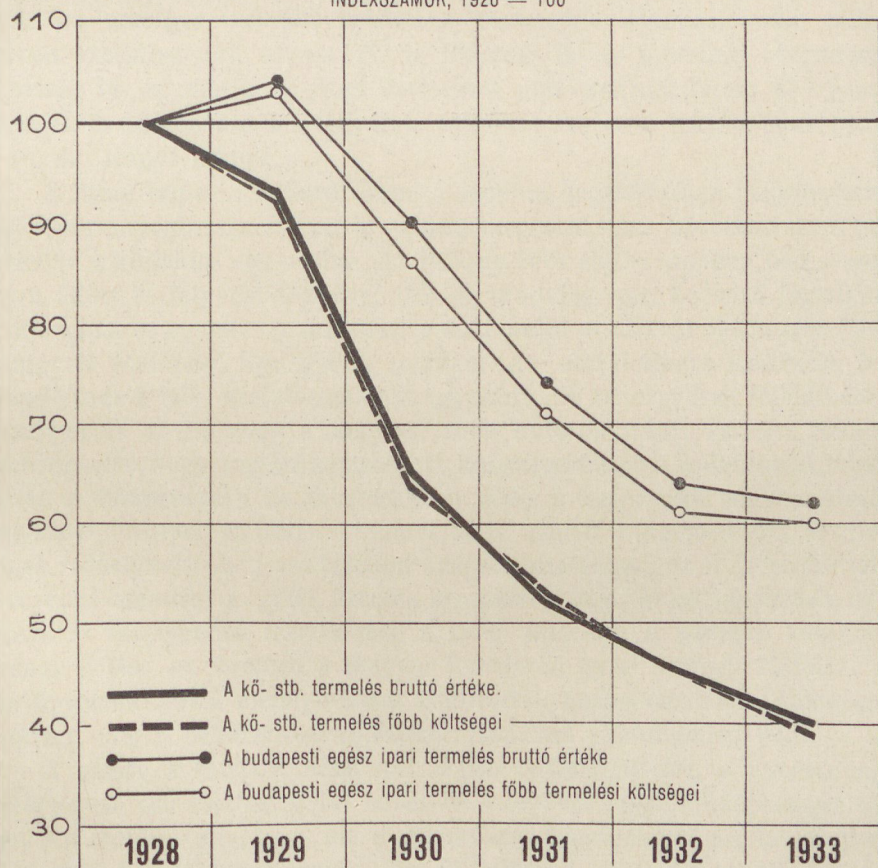
Az agyagiparnak valamivel kedvezőbb helyzetéről bevezetésileg már megemlékeztünk. A budapesti agyagipari gyári üzemek 1929-ben 3.4 millió pengő, 1932-ben 2.2 millió pengő, 1933-ban 2.2 millió pengő értékű iparcikket termeltek. Ebben az iparágban az előállított iparcikkek bruttó értékének csökkenése 37%-os, ami figyelemreméltóan kisebb visszaesés, mint az ebbe az ipari főcsoportba tartozó többi budapesti iparágban és az egész budapesti gyáripar átlagában tapasztalt zsugorodás.

A cementgyártás, műköipar, cementáru stb. gyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek bruttó termelésének értéke 1929-ben 3.9 millió pengőt tett ki, mely termelési érték 1933-ig 1.5 millió pengőre, az 1929. évének 37%-ára esett vissza. A főbb termelési és üzemi költségeknél ez a visszaesés ezekben az iparágakban a fenti időközben 67%-os, azaz valamivel többet tett ki, mint a termelvények bruttó értékénél.

A III. ipari főcsoportba tartozó többi iparág helyzetének részletesebb tárgyalására itt most nem térünk ki, tekintettel ezeknek az iparágaknak a budapesti gyáripari termelésben elfoglalt aránylag kisebb jelentőségére, hanem megelégszünk annak megállapításával, hogy a kömegmunkáló telepek, a kályhakészítés, az üvegcsiszolás és köszörülés körébe tartozó budapesti gyári üzemek helyzete a válság folyamán nagyjából a III. főcsoportba tartozó, már tárgyalt iparágak helyzetének megfelelően alakult, kivéve a gyári üzemek között egészen minimális jelentőségű kályhakészítést, mely iparág termelvényeinek bruttó értéke 1933-ban az 1929 évének mindössze 15%-ára (67 ezer pengőre) rúgott.

5. A BUDAPESTI KŐ-, AGYAG-, ASZBESZT- ÉS ÜVEGIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

6. Fa- és csontipar.

A fa- és csontipari üzemek Budapesten 1928-ban az egész fővárosi gyáripari termelés értékének 3%-át állították elő, munkáslétszámuk a fővárosi ipari munkáslétszám 5.7%-át, erőgépeik és idegen áramot fogyasztó villamos motoraik lóereje pedig az egész fővárosi ipari lóerőszámnak 1.6%-át tette. A fővárosi ipari termelésben aránylag kisebb szerepet játszó iparágakkal állunk itt tehát szemben, melyek azonban az országos fa- és csontipari termelés értékének 39.5%-át állítják elő, ami ezen iparok részben helyi jelentősége mellett magas arányszám, ha nem is éri el az összes iparok átlagában jelentkező jóval 40%-on felüli arányt, amellyel a fővárosi gyáripari termelés az országos termelés értékében részesedik. Munkáslétszám tekintetében vizsgálva ezt az arányt, a fővárosi fa- és csontipar részesedése az ország fa- és csontipari gyári üzemeinek munkáslétszámában 40.1%-os; erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok tekintetében pedig 27.3%-os arányt látunk.

A hazai faipar a háborút követő években meglehetősen megsínylette, hogy nyersanyagbeszerzésében az ország megcsonkítása következtében túlnyomóan a külföldre van utalva. Az 1920-as évek elején azonban hamarosan talpra állott és folyvást fejlődve, 1928-ig aránylag igen kedvező foglalkoztatottságnak örvendett. A szanalási válság utáni évek erős építkezése főleg a tárgyalat főcsoport legnagyobb iparágát az asztalosipart lendítette fel, az épület- és a bútorasztalos szakmát egyaránt. A bútorgyárak fejlődésében közrejátszott az is, hogy a modern, síma butorok iránti kereslet inkább lehetővé tette, hogy a gyárilag készített kommercebutor a műbutorral minőségileg is versenyezzen, az árversenyben pedig a kisiparosok alulmaradását a gyáripar fölényét biztosító általános okok mellett a konjunktúra éveinek magas műhelybérei és a rendezetlen kisipari hitelviszonyok is elősegítették, mert ezzel szemben a gyári üzemek rendszerint saját objektumaikban dolgoznak és könnyebben szerzik meg a kellő hiteleket. A kedvező konjunktúrának ebben az éveiben a magyar feldolgozó gyári üzemek külföldre is igen figyelemreméltó mennyiségben szállították termelvényeiket, különösen a bútort, míg a behozatal e cikkekből általában jelentéktelen volt.

A válság a kivitelt óriási mértékben megnehezítette, a nyersanyagbeszerzés elé sok esetben gátat emelt és a belföldi fogyasztóképességet oly irányban csökkentette, hogy azt a szóbanforgó iparágaknak sok tekintetben fokozottan kellett megérezniök. Az új bútorok vásárlása a minimumra csökkent, az építkezések elmaradása az építőasztalos-munkákat végző üzemeket és a parkettgyárakat sújtotta különös erővel, a bor értékesítési válsága pedig a hordógyártást. Minthogy általában exportiparokról van szó, a devizakorlátozásoknak egyes iparágakat lendítő hatása itt alig érvényesülhetett, a szakmai viszonyok következtében hathatós kartellálódás pedig

szintén csak kevésbé mutatkozhatott, úgy hogy a válsághatásokat e szakmákban misem enyhítette. Ennek következtében a termelvények árai, melyek a válság előtt általában 40—50%-kal a békebeli nivå felett mozogtak, erősen visszaestek és 1933-ig általában elérték az 1913. évi színvonalat, illetve csak kevésbé állottak felette vagy alatta annak, míg a költségek (különösen a nyersanyagbeszerzés költségei, valamint a köz- és a szociális terhek) emelkedtek, vagy csak kisebb mértékben estek.

Ez az általános helyzetkép a tárgyalt főcsoport budapesti gyárüzemei tekintetében is tapasztalható, amint a 7. sz. táblázat adatainak vizsgálata során is látni fogjuk.

E táblázat adatai szerint a fővárosi fa- és csontipari gyári üzemekben előállított termelvények bruttó értéke az 1928. évi 37·2 millió pengőről 1929-ben 36·5 millió pengőre csökkent, majd 1930-ig hirtelen 25·7 millió pengőre esett. Az 1930. és 1931, valamint 1931. és 1932. közötti zsugorodás még mindig igen jelentékeny, ha nem is olyan nagymérvű, mint 1929. és 1930. között. A táblázatban feltüntetett legutolsó két év, 1932. és 1933. között a zsugorodási folyamat már jelentékenyen meglassúbbodott. Végeredményben az előállított iparcikkek értékét jelző index az 1928. évi 100-as bázisról 1933-ig 39·2-re esett le, ami 60·8%-os zsugorodásnak felel meg. Ez a visszaesés jelentékenyen nagyobb, mint az egész budapesti gyáripari termelés bruttó értékében az 1928. és 1933. között beállott zsugorodás, amely, mint láttuk, 37·9%-ot tett ki.

A termelés volumenjét jelezni hivatott munkanapok számának indexe a budapesti fa- és csontipari gyári üzemek esetében az 1928. évi 100-ról 1933-ig 49·7-re ment vissza. A termelés volumenje tehát kisebb mértékben csökkent mint az előállított termelvények összértéke. A mutatkozó különbség budapesti viszonylatban is igazolja a fentiekben a fa- és csontipari gyári cikkek áralakulására vonatkozóan országosan tett megállapításainkat. Figyelemre méltó, hogy a termelési volumen zsugorodása 1932. és 1933. között már megtört és azt a termelésnek minimális, de mégis megállapítható kiterjesztése váltotta fel.

A budapesti fa- és csontipari gyári üzemek az 1928. év átlagában 5.614 munkást foglalkoztattak, 1932-ben ez az évi átlagos munkáslétszám már csak 2.778 volt, ami 50·5%-os csökkenésnek felel meg. 1933-ban a munkáslétszám tekintetében is némi emelkedést tapasztalunk. Ebben az évben a budapesti fa- és csontiparban foglalkoztatott gyári munkások átlagos száma 2.854 volt, több mint 2%-kal magasabb, mint az előző évben. A munkáslétszámra vonatkozó adatok alakulása is arra mutat, hogy a budapesti fa- és csontipari gyári termelés súlyosabban érezte a gazdasági válságot, mint a fővárosi gyáripari üzemek általában, ahol a munkáslétszám csökkenése a válságmélypontot jelentő 1932. évben 1928-hoz képest 26·1%-os volt.

7. A budapesti fa- és csontipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag).....	5.614	5.426	4.133	3.392	2.778	2.854
indexszámokban	100-0	96-7	73-6	60-4	49-5	50-8
Alkalmazottak száma	648	620	537	457	411	350
indexszámokban	100-0	95-7	82-9	70-5	63-4	54-0
Üzemnapok száma	42.515	41.044	38.224	36.401	33.027	34.660
indexszámokban	100-0	96-5	89-9	85-6	77-7	81-5
Munkanapok (ezrekben)	1.623	1.580	1.179	926	793	806
indexszámokban	100-0	97-4	72-6	57-1	48-9	49-7
Fizetések (1.000 P)	1.789	1.833	1.482	1.293	920	732
indexszámokban	100-0	102-5	82-8	72-3	51-4	40-9
Munkabérek (1.000 P)	10.065	9.562	6.640	4.708	3.702	3.262
indexszámokban	100-0	95-0	66-0	46-8	36-8	32-4
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	11.854	11.395	8.122	6.001	4.622	3.994
indexszámokban	100-0	96-1	68-5	50-6	39-0	33-7
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	692	690	538	491	444	408
indexszámokban	100-0	99-7	77-8	71-0	64-2	59-0
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	15.908	15.695	10.696	8.200	6.779	6.746
indexszámokban	100-0	98-7	67-2	51-5	42-6	42-4
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	76	100	82	61	49	46
indexszámokban	100-0	131-6	107-9	80-3	64-5	60-5
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	28.530	27.880	19.438	14.753	11.894	11.194
indexszámokban	100-0	97-7	68-1	51-7	41-7	39-2
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	37.217	36.513	25.691	19.362	15.784	14.589
indexszámokban	100-0	98-1	69-0	52-0	42-4	39-2
Nettó termelési érték (Bruttó érték le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	20.541	20.028	14.375	10.610	8.512	7.389
indexszámokban	100-0	97-5	70-0	51-7	41-4	36-0
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje	6.155	6.301	6.093	5.649	5.596	5.512
indexszámokban	100-0	102-4	99-0	91-8	90-9	89-6
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	12	14	13	12	12	12
indexszámokban	100-0	116-7	108-3	100-0	100-0	100-0

A szóbanforgó fővárosi iparágaknak ez a nehéz helyzete természetesen a kifizetett munkabérek alakulásán is meglátszik. A kifizetett munkabérek összege 1928-ban még több mint 10 millió pengőt, 1933-ban már csak 3·3 millió pengőt tett ki. Az évi átlagos kereset munkásonként 1792 pengő volt 1928-ban 56 pengővel több, mint az egész budapesti gyáripár átlagában az egy munkásra eső havi átlagos munkabér. A heti átlagos kereset ebben az évben a szóbanforgó ipari főcsoport munkásainál 34·5 pengőt, budapesti ipari átlagban pedig csak 33·4 pengőt tett ki. A válság folyamán a viszony megfordult, úgyhogy 1933-ban a fővárosi fa- és csontipari gyári üzemek munkásai évi átlagban már csak 1143 pengőt, 210 pengővel kevesebbet kerestek, mint amennyi kereset az egész budapesti gyáripár átlagában egy-egy foglalkoztatott munkásra jutott. A heti átlagos kereset az említett évben a fővárosi fa- és csontipari gyárak munkásainál 22 pengőre rúgott; a mutatkozó csökkenés 36·2%-os.

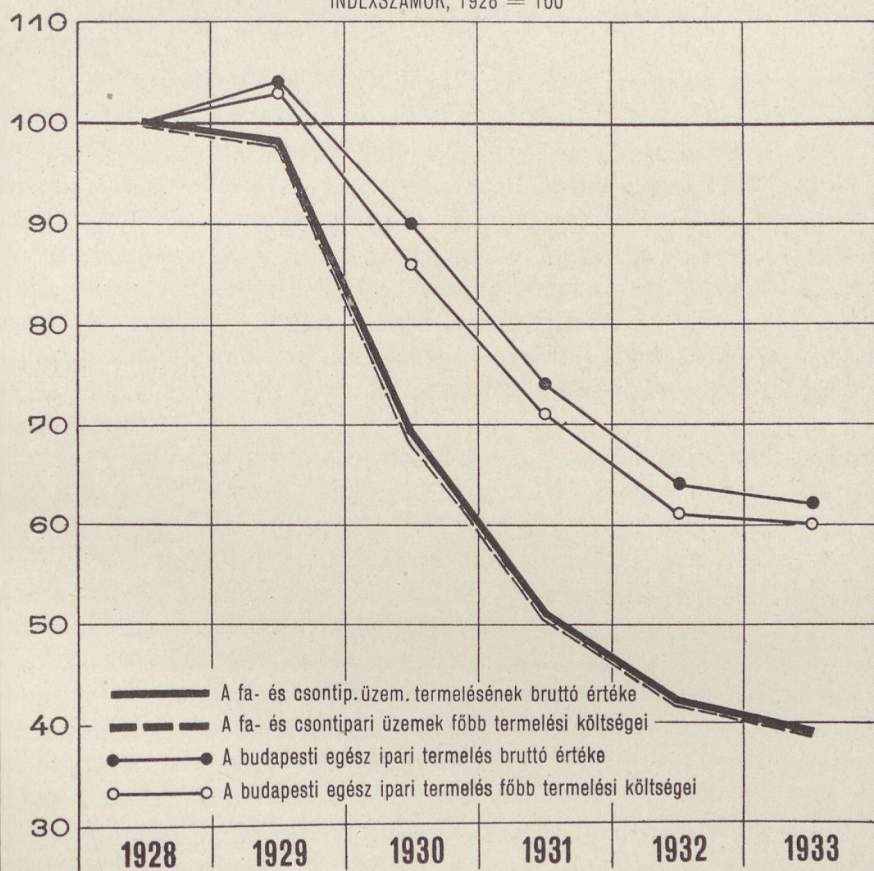
A tárgyalt iparcsoport üzeimeiben alkalmazott tisztviselők, művezetők és szolgák helyzete nem romlott egészen oly nagy mértékben, mint az iparcsoport munkásainak helyzete, azonban a budapesti átlagos gyáripari alkalmazottak helyzetéhez képest az iparcsoport alkalmazottainak sorsa sokkal nagyobb mérvű rosszabbodást mutat. Az alkalmazottaknak szintén majdnem a felét bocsátották el a fővárosi fa- és csontipari gyári üzemek. A vonatkozó index 1928=100 bázison számítva 1932-ben még 63·4-et, 1933-ban azonban már csak 54-t mutatott. (Az egész budapesti gyáriparban az alkalmazottak számát tudvalevően alig 9%-kal csökkentették.) Az el nem bocsátott alkalmazottak fizetés tekintetében szenvedtek sokkal súlyosabb veszteségeket, mint az átlagos budapesti gyáripari tisztviselők, művezetők és szolgák. Fizetésük már 1928-ban is jelentékenyen kisebb volt, mint az átlagos budapesti gyáripari alkalmazotti fizetés, ehhez járul még az a körülmény, hogy amíg a budapesti gyáripár átlagában az alkalmazotti fizetések 1928. és 1933. között 13·5%-kal csökkentek, addig a fa- és csontipari gyári alkalmazottak fizetése 24·3%-os leszállítást szenvedett. A fővárosi fa- és csontipari gyárakban alkalmazott tisztviselők, művezetők és szolgák 1928-ban évi átlagban 2761, 1933-ban 2091 pengőt kerestek, az utóbbi évben, tehát már majdnem 1200 pengővel kevesebbet, mint egy-egy átlagos budapesti gyári alkalmazott.

A budapesti fa- és csontipari gyári üzemek szénfogyasztása mennyiségileg a termelési volumen csökkenése ellenére is nagyjából állandó maradt. Tekintettel arra, hogy az iparág erőgépeinek löereje (villamos motorok nélkül számítva) nem növekedett, ez csak azzal magyarázható, hogy a meglevő erőgépek üzembentartása a csökkent termelési volumen mellett sem tett lehetővé megtakarítást és racionalizálást a szénfogyasztásban.

A szénfogyasztás mennyiségének változatlan volta mellett figyelemre méltó az a körülmény, hogy a felhasznált fűtő és világító anyagok értéke

6. A BUDAPESTI FA- ÉS CSONTIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

az 1928. évi 692 ezer pengőről 1933-ig 408 ezer pengőre ment vissza, ami 41%-os csökkenésnek felel meg.

A felhasznált nyersanyagok értéke még erősebb mértékben csökkent, itt azonban már a termelési volumen zsugorodása játszotta a főszerepet, nem az iparág bevásárlási árainak leszorítása. Nyersanyagokra Budapest fa- és csontipari gyári üzei 1928-ban 15·9 millió, 1929-ben 15·7 millió, 1933-ban azonban már csak 6·7 millió pengőt költöttek. Az 1928. évi nyersanyagkiadásokkal szemben 1933-ban 57·6%-os megtakarítás jelentkezik.

A budapesti fa- és csontipari üzemek által felhasznált csomagoló anyag aránylag nem nagy kiadási tételt képvisel. 1928-ban 76 ezer, 1933-ban 46 ezer pengőt költöttek ezek az üzemek csomagolóanyagokra. (39·5%-os csökkenés).

Összefoglalóan vizsgálva a főbb termelési és üzemi költségek alakulását, azt látjuk, hogy a költségindex az 1928. évi 100-ról 1929-ben 97·7-re csökkent, azután 1930-ig hirtelen leesett 68·1-re majd lassabban csökkenve, 1932-ben 41·7-et, 1933-ban 39·2-t ért el. A visszaesés 1928-hoz képest 60·8%-os és teljesen megegyezik a bruttó termelés értékindexének csökkenésével.

A gyáripár erőgépeinek és idegen áramot fogyasztó villamos motorainak lóereje 1928-tól 1933-ig 10·4%-kal csökkent, szemben a budapesti iparágak túlnyomó részében jelentkező kapacitásnövekedéssel. Az idegen áramot fogyasztó villamos motorok lóerejének alakulását azonban külön vizsgálva azt látjuk, hogy itt 1928. és 1933. között a lóerőszám 2664-ről 2996-ra emelkedett.

A fa- és csontipari főcsoporton belül Budapesten is az asztalosipar a legjelentékenyebb iparág, amely 1929-ben 16·4 millió pengő, 1930-ban 11·9 millió pengő, 1933-ban 5·5 millió pengő értékű termelvényt állított elő. A bruttó termelési érték indexe az 1929. évi 100-ról 1932-ig 36-ra, 1933-ig 34-re esett. A költségindex ezzel szemben 1932-ig 38-ra, 1933-ig 35-re ment csupán vissza, ami a viszonylagos rentabilitás szempontjából is kedvezőtlen eltolódásra mutat. A főbb termelési és üzemi költségek összességében a budapesti asztalosipari gyári üzemekben 1929-ben 12·6 millió pengőre rúgtak. Az 1930. évben a költségek 9·4 millió pengőt, 1933-ban pedig 4·4 millió pengőt tettek. Fizetésekre és munkabérekre Budapest asztalosipari gyári üzei 1929-ben valamivel több mint 6 millió pengőt, 1930-ban már csak 4·4 millió pengőt, 1932-ben 2·3 millió pengőt, 1933-ban pedig 2·1 millió pengőt költöttek. Munkáslétszám tekintetében 1932-ben 55%-os csökkenést látunk. 1932. és 1933. között a munkáslétszám már ismét némi emelkedést mutat. Az iparágban foglalkoztatott munkások száma 1929-ben közel 3000 volt, 1932-ben pedig nem sokkal haladta meg az 1000-et.

A tárgyalt ipari főcsoportnak jelentőségben második iparágát a fűrésztelepek alkotják. Ezek termelésének bruttó értéke 1929-ben 6·4 millió pengőre rúgott. 1930-ban az előbb említett termelési érték 3·4 millió pengőre esett.

vissza. A válság mélypontját ebben az iparágban az 1931. év jelzi, amikor az előállított termelvények bruttó értéke 2·7 millió pengőt tett ki. 1932-ig a termelési érték 2·8 millió pengőre, 1933-ban pedig 3·4 millió pengőre emelkedett és ekkor már majdnem akkora volt, mint 1930-ban. Indexszámokban kifejezve, az előállított termelvények bruttó értéke 1929=100 alapon számítva 1931-ben 42 volt, 1932-ben 43, 1933-ban pedig már 53. A költségek alakulása a termelési érték alakulásával szinte teljesen párhuzamosan haladt. 1929-ben a budapesti fűrésztelepek főbb termelési és üzemi költsége 5·8 millió pengő, 1931-ben 2·4, 1932-ben 2·5, 1933-ban pedig közel 3 millió pengő volt. A szóbanforgó fűrésztelepek munkáslétszáma kicsiny: 1929-ben 633-ra, 1931-ben 338-ra, 1932-ben 300-nál valamivel kevesebbre rúgott, mindenkor az október 1-i létszámot véve alapul.

A kocsigyártás, kerékgyártás és csónakgyártás csoportjába tartozó budapesti gyári üzemek termelésének bruttó értéke a válság kezdetén 3·6 millió pengőt, 1931-ben pedig 2·3 millió pengőt tett ki. 1931. és 1932. között ez a bruttó termelési érték körülbelül 50.000 pengős emelkedést mutatott, 1933-ban azonban ismét igen nagy visszaesés következett be, úgyhogy ebben az évben az előállított termelvények bruttó értéke még az 1 millió pengőt sem érte el egészen. 1929. és 1933. között a visszaesés ilyenformán 72%-os volt. A főbb termelési és üzemi költségek a szóbanforgó iparágakban 1929-ben körülbelül 3 millió pengőt, 1931-ben 1·9, 1932-ben 1·6, 1933-ban pedig 0·8 millió pengőt tettek ki, ami 71%-os csökkenést jelent.

A budapesti fa- és csontipari gyári üzemek közül a válságot viszonylag a legkevésbé érezték meg az esztergályosipar és a botgyártás körébe tartozó üzemek. 1929-ben ezen alcsoport üzeimei 2·2, 1931-ben 1·6, 1932-ben 1·5, 1933-ban 1·6 millió pengő értékű árut állítottak elő. A maximális csökkenés 1932-ben jelentkezett 33%-kal, míg 1932. és 1933. között az előállított termelvények bruttó értéke már ismét 5%-os emelkedést mutat. A főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 1·6, 1930-ban 1·4, 1932-ben 1, 1933-ban 1·2 millió pengőre rúgtak. A költségindex különösen 1932-ben mutatott a termelési értékindexhez képest a viszonylagos rentabilitás szempontjából kedvező alakulást (értékindex: 67, költségindex: 62) 1933-ban mind a két index 72-ön állott.

A fa- és csontipar körébe tartozó egyéb budapesti iparágak termelésének jelentősége az eddig említetteknel sokkal kisebb, ezért ezek részletes tárgyalásába itt most nem bocsátkozunk.

7. Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipar.

A bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaiparok a budapesti gyáripari termelésben az előzőekben tárgyalt legutóbbi két iparcsoportéhoz hasonlóan a viszonylag kisebb iparágak közé tartoznak. Termelvényeik értéke 1928-ban a budapesti gyáripari egész termelés értékének 1·8%-át, munkáslétszámuk

a budapesti gyári munkáslétszám 1·9%-át, lóerőszámuk a budapesti gyár-
ipari lóerők 1·2%-át érte csupán el. Azonban az országos bőr-, sörte-, szőr-,
toll- és ruggyantagyártásban sem töltik be a most tárgyalandó iparcsoport
budapesti gyári üzei (az egész főcsoportról együttesen szólva) azt a helyet,
melyet a budapesti gyár-
ipar általában országos viszonylatban elfoglal,¹⁾
részben azért, mert egyes nagyobb üzei Budapest közelebbi és távolabbi
környékén, nem a főváros területén, települtek meg.

A főcsoport iparágai általában, különösen azonban a két legfontosabb
ág, a bőr-
ipar és méginkább a ruggyantaipar, a kedvezőbb konjunktúrájú
iparok közé tartoznak.

Az ország bőrgyári termelésüket a valutastabilizálás után évről-évre
kiterjesztették. Az 1930. és 1931. évek között a termelés erősen visszaesett
ugyan, 1933-ban azonban már ismét figyelemreméltó növekedést mutatott.
A válság okozta behozatali korlátozásoknak kétségkívül számottevő ipar-
fejlesztő hatásai voltak ebben a szakmában, mely hatások az iparágnak
technikai és organizációs teljesítőképességével együtt odavezettek, hogy
például a kikészített bőrök külkereskedelmi forgalmában az 1929. évi 10·2
millió pengős behozatali többlet 1931-ig 1·7 millió pengőre csökkent, sőt
1932-ben már 3·2, 1933-ban pedig 4·7 millió pengős kiviteli többletnek adott
helyet, a bőrárúknál pedig az 1929. évi 5 millió pengő behozatali többlet
1932-ig 154 ezer pengőre csökkent és 1933-ban már itt is 111 ezer pengő
kiviteli többlet jelentkezett. A behozatali korlátozásoknak ezeket a sok
tekintetben előnyös hatásait a bőr-
iparban több kartellmegállapodás is
elégé hathatósan alátámasztotta. A bőrárú ár mindazáltal számottevően
csökkent, mert az állam (közszállítások), a tovább feldolgozó iparok és a széles
néprétegek leromlott vásárlóképessége mellett csak így lehetett eladást
eszközölni és a kisipar is, amennyiben még egyáltalában versenyezni tudott,
rendkívül nagy erőfeszítéseket tett, ami szintén az árak csökkentése irányában
hatott; a csökkenésnek további természetes okozója volt az általános ár-
színvonal visszaesése is. A Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint
a készbőrök gyári eladási ára 1929. és 1933. között körülbelül 30%-kal, a
cipőké pedig körülbelül 35%-kal esett. A vágóhídi nyersbőrök nagykeres-
kedelmi árának esése ebben az időközben alig néhány százalékkal volt nagyobb,
mint a készárúké. A nyersbőröknél a nagy árzuhanás ugyanis már az 1927.
és 1928. években bekövetkezett, amikor a készárú ár még emelkedett,
ami az iparág akkori rentabilitása szempontjából igen kedvező volt. Ez a
rentabilitás azonban, amint azt budapesti viszonylatban a következőkben
közelebbről látni fogjuk, a válság folyamán sem romlott nagyobb
mértékben.

¹⁾ Az 1928. évben a budapesti gyárak az országos bőr- stb. ipari gyári ter-
melés értékének 21·6%-át állították elő. A munkáslétszámnál a budapesti gyárak aránya
30·3%-os, a gyári lóerők tekintetében pedig 21·8%-os volt.

A magyar ruggyantagyarak szempontjából a válság alig jelentett hátrányt, mert ha a devizakorlátozások a nyersanyagbeszerzést bizonyos mértékben körülményesebbé tették is, másfelől viszont gumigyárainknak erős nemzetközi és belföldi kartellálódással alátámasztott monopolhelyzetét a belföldi piacon annyira megerősítették, hogy ugyanakkor, amikor a nyers kaucsuk világpiaci ára 1928. és 1933. között 73·7%-kal ment vissza és a többi üzemi költségtétel is, mint látni fogjuk, jelentékenyen esett, a legfontosabb gumikészárak ára a magyar piacon általában csak kevésbé csökkent, sőt több jelentős cikk esetében még némi áremelkedés következett be.

A magyar gumiiparnak ezt a térfoglalását és erős pozícióját a külkereskedelmi adatok is mutatják, amelyek szerint a kaucsukfélgymártmányok behozatali többlete 1929-től 1933-ig, az 1932. évi átmeneti visszaeséstől eltekintve, 198 ezer pengőről 432 ezer pengőre, azaz értékben is több, mint kétszeresére emelkedett (a kaucsuk világpiaci árának említett zuhanása ellenére), ezzel szemben a készárak behozatali többlete, amely 1929-ben még 5·1 millió pengőre rúgott, 1931-ig 1·4 millió pengőre csökkent. 1932-ben pedig már 100 ezer pengő kiviteli többletnek engedte át helyét, mely 1933-ban 839 ezer pengőre növekedett.

A tárgyalás alatt álló gyáripari főcsoport két kiemelkedő jelentőségű iparága a bőr- és a gumiipar, országos helyzetének rövid vizsgálata után lássuk most az egész ipari főcsoport budapesti üzemének együttes statisztikai adatait, hogy azután alcsoportok szerint különösen ismét a bőr- és gumipar budapesti üzemének helyzetét megvilágító adatok ismertetésére térjünk.

Budapest bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipari gyári üzei 1928-ban 21·8 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő. Ez a bruttó termelési érték 1929-ben 23·3 millió pengőre emelkedett, majd 1930-ban 18·9 millió pengőre ment vissza. A zsugorodási folyamat 1931. és 1932. között volt a legnagyobb és mélypontját az utóbbi évben 11·5 millió pengő bruttó termelési értékkel érte el. 1933-ban a termelési értéknek ismét erőteljes emelkedése köszöntött be, amikor az iparcsoport budapesti gyári üzei által előállított termelvények bruttó értéke 14·6 millió pengőre rúgott. A termelési érték zsugorodása 1928. és 1932. között 47·3%-os volt. Az 1932. és 1933. között mutatkozott emelkedés 26·7%-os.

A munkanapok száma 1928-ban 543 ezer volt; 1929-ig ez a szám 600 ezerre emelkedett és még 1930-ban is magasabb volt az 1928. évinél. Nagyobb visszaesés itt csak 1932-ben volt tapasztalható, amikor a munkanapok számát mutató index, 1928=100 alapon számítva, 72·6-on állott. 1933-ban az index már ismét 93-t mutatott, minthogy a munkanapok száma megint 505 ezerre emelkedett. A termelés volumenjét jelző munkanapok számának a termelési értékhez képest kisebb visszaesése az iparcsoport összes termelvényeinek átlagos árában bekövetkezett csökkenésre utal, mely azonban, mint azt fentebb láttuk, nem igen vonatkozik ruggyantaárakra és egyes bőrárakra.

8. A budapesti bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	1.875	2.095	1.935	2.006	1.455	1.833
indexszámokban	100-0	111-7	103-2	107-0	77-6	97-8
Alkalmazottak száma	327	339	346	330	289	348
indexszámokban	100-0	103-7	105-8	100-9	88-4	106-4
Üzemnapok száma	7.813	7.702	7.337	6.777	6.958	8.192
indexszámokban	100-0	98-6	93-9	86-7	89-1	104-9
Munkanapok (ezrekben)	543	600	549	542	394	505
indexszámokban	100-0	110-5	101-1	99-8	72-6	93-0
Fizetések (1.000 P)	1.555	1.606	2.144	1.608	1.227	1.368
indexszámokban	100-0	103-3	137-9	103-4	78-9	88-0
Munkabérek (1.000 P)	2.519	2.772	2.454	2.320	1.524	1.931
indexszámokban	100-0	110-0	97-4	92-1	60-5	76-7
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	4.074	4.378	4.598	3.928	2.751	3.299
indexszámokban	100-0	107-5	112-9	96-4	67-5	81-0
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	720	813	778	738	587	727
indexszámokban	100-0	112-9	108-1	102-5	81-5	101-0
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	11.433	10.926	8.072	6.203	3.682	5.869
indexszámokban	100-0	95-6	70-6	54-3	32-2	51-3
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	313	281	306	149	135	123
indexszámokban	100-0	89-8	97-8	47-6	43-1	39-3
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	16.540	16.398	13.754	11.018	7.155	10.018
indexszámokban	100-0	99-1	83-2	66-6	43-3	60-6
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	21.827	23.306	18.905	17.155	11.502	14.569
indexszámokban	100-0	106-8	86-6	78-6	52-7	66-8
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	9.361	11.286	9.749	10.065	7.098	7.850
indexszámokban	100-0	120-6	104-1	107-5	75-8	83-9
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje	4.766	4.826	5.044	5.111	4.911	5.846
indexszámokban	100-0	101-3	105-8	107-2	103-0	122-7
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	169	187	168	142	118	166
indexszámokban	100-0	110-7	99-4	84-0	69-8	98-2

Az iparcsoporthoz budapesti gyári üzemek 1928-ban átlag 1.875, 1929-ben 2.095 munkást foglalkoztattak. Az évi átlagos munkáslétszám egészen 1931-ig magasabb volt az 1928. évinél és csak 1932-ben süllyedt valamivel az előbbi alá. 1933-ban azonban már ismét alig tapasztalunk különbséget az 1928. évi munkáslétszámhoz képest.

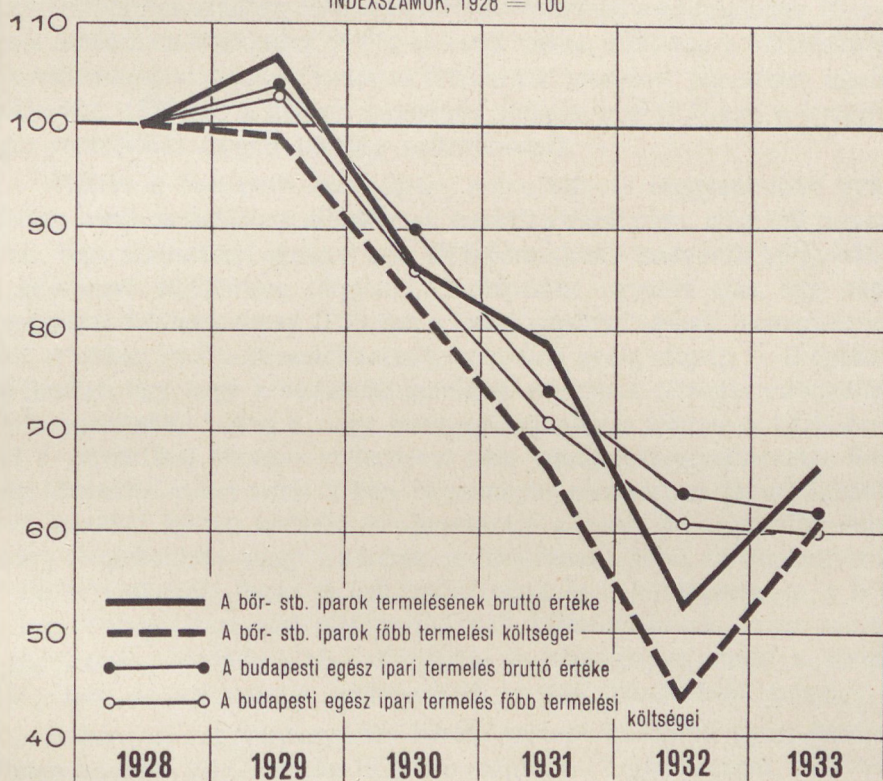
Munkabérekre a szóbanlevő iparcsoporthoz budapesti gyári üzemek 1928-ban 2·5 millió pengőt, 1929-ben 2·8 millió pengőt, 1932-ben 1·5 millió pengőt, 1933-ban pedig 1·9 millió pengőt fizettek ki. Az egy munkásra eső évi átlagos kereset 1928-ban 1.343 pengőt, 1933-ban 1053 pengőt tett ki, ami jelentékenyen kisebb összeg, mint az egész budapesti gyáripar átlagában az egy-egy munkásra jutott kereset. A tárgyalás alatt álló ipari főcsoport budapesti gyári üzemeiben alkalmazott munkások heti átlagos keresete az 1928. évben 25·82 pengőt, 1933-ban 20·25 pengőt tett ki, ami 21·6%-os munkabércsökkenésnek felel meg. Az alkalmazottak száma a bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar budapesti gyári üzemeiben aránylag kicsiny volt és 1928-ban 327-re rúgott. Számottevőbb létszámcsökkenést a szóbanforgó gyárak csak 1932-ben hajtottak végre, amikor az általuk alkalmazott tisztviselők, művezetők és szolgák száma 289-re apadt, ami 1928-hoz képest 11·6%-os létszámcsökkenést jelent. 1933-ban az alkalmazottak száma azonban már ismét több mint 6%-kal volt magasabb, mint 1928-ban. A munkabéreknél tapasztalt helyzettel ellentétben alkalmazottaikat az iparcsoporthoz budapesti gyári üzemek jobban fizették, mint általában a budapesti üzemek. Egy-egy bőr- és szőripari stb. alkalmazott évi átlagos keresete 1928-ban 4.755 pengőt tett ki. 1933-ban ez a fizetés 17·4%-os, tehát jelentősen nagyobb csökkenést szenvedett ugyan, mint az átlagos budapesti gyári alkalmazotti fizetés, azonban még így is 3930 pengőre rúgott, azaz évi átlagban 717 pengővel volt magasabb a budapesti átlagos gyáripari alkalmazotti illetményénél. Ez a magasabb fizetés már azért is indokoltnak látszik, mert az alkalmazottak munkaideje a szóbanforgó iparcsoporthoz üzemeiben általában igen hosszúnak mondható.

Fűtő- és világítóanyagokra az itt tekintetbe jövő üzemek 1928-ban 720 ezer pengőt költöttek. 1931-ig a fűtő- és világítóanyagokra fordított kiadást nem sikerült az 1928. évi névő alá szorítani. Csak 1932-ben látunk ezen a téren számottevő csökkenést, amikor a fűtő- és világítóanyagok költsége 587 ezer pengőt tett ki (18·5%-os csökkenés). 1933-ban azonban ez a költség már ismét magasabb volt, mint 1928-ban.

A nyersanyagkiadásoknál már számottevőbb megtakarítások voltak elérhetők. A felhasznált nyersanyagok értékét jelző indexszám (1928=100) már 1931-ben, amikor a termelés volumenjét jelző munkanapindex még 99·8-on állott, 54·3-ra esett vissza, 1932-ben pedig csak 32·2-t mutatott. 1933-ban a termelésnek ismét erős kiterjesztése következtében azután 51·3-ra emelkedett. A felhasznált csomagolóanyagok értékét jelző index

7. A BUDAPESTI BŐR- STB. IPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

1930. és 1931. között esett igen tetemes mértékben (50%-kal), azután már csak kisebb lemorzsolódást mutatott és 1933-ban 39·3-en állott.

A főbb termelési és üzemi költségek alakulását együttesen vizsgálva azt látjuk, hogy ezek az egész válságidőszak folyamán nagyobb mértékben csökkentek, mint a termelési érték. Az 1928. évben a főbb termelési és üzemi költségek együttes összege 16·5 millió pengőt, 1929-ben 16·4 millió pengőt, 1932-ben azonban már csak 7·2 millió pengőt tett ki ; 1933-ban ez az összeg azután a termelés kiterjesztése következtében ismét 10 millió pengőre ment fel. A főbb termelési és üzemi költségek alakulását jelző index az 1928. évi 100-ról 1929-ig 99·1-re ment vissza, ugyanakkor, amikor a bruttó termelési értéket jelző index 106·8-ra emelkedett. Az 1930 évben a viszonylagos rentabilitás azonban rosszabbodott, amennyiben a költségindex 83·2-es állása mellett az értékindex 86·6%-ra esett vissza. 1931-ben a költségindex erős visszaesésével szemben ismét az értékindex mutatott jelentősen kisebb csökkenést. 1932-ben a helyzet hasonlóan alakult, míg 1933-ban a viszonylagos rentabilitás megint némileg rosszabbodott.

Áttérve a budapesti bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipari gyári üzemek konjunktúrájának alcsoportok szerinti vizsgálatára, meg kell jegyeznünk, hogy statisztikai okokból nem áll módunkban a budapesti bőrgyártást és gumiipart elkülönítve tárgyalni. Budapesten ugyanis csak egy nagy gumigyárat találunk (mely 1926-ban a hazai gumigyártásnak mennyiségben 76·2, értékben 74·4%-át szolgáltatta¹⁾), ezenkívül pedig csupán 1—2 egészen kis üzemet, úgy hogy a budapesti gumiipar adatainak részletes publikálása szinte egyértelmű volna a nagy budapesti gumigyár adatainak közlésével, ami a statisztikai törvény szellemével nem volna összeegyeztethető. Bármily kívánatos volna tehát a bőr- és gumiipar elválasztása (annál inkább, mert mindkét iparág kedvező konjunktúrája ellenére a ruggyantagyártás javára meglehetősen nagy eltérések mutatkoznak), ettől az elválasztástól az említett okoknál fogva el kell tekintenünk és a következőkben a bőr- és ruggyantagyártást egy alcsoportba kell összefoglalnunk, hogy azután a bőrdíszmű-, bőrdíngyártás, szíjgyártó- és nyergesipar, majd a sörté-, szőr-, toll- és kefégyártás alcsoportjait vegyük közelebből szemügyre.

A bőr-, és ruggyantagyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1929-ben majdnem 17 millió pengőt, 1930-ban 14·2 millió pengőt, 1932-ben 9·2 millió pengőt tett ki. 1933-ban a termelési érték ismét majdnem elérte a 12 millió pengőt. A zsugorodás 1932-ig 1929-hez képest 46%-os, az 1933. évi index 16-al magasabb az 1932. évinél.

A budapesti bőr- és ruggyantagyártásban foglalkoztatott munkások száma 1929. és 1932. között 26%-kal csökkent 1933-ban azonban már ismét körülbelül az 1929. évi nívón volt.

¹⁾ *Farkasfalvi Sándor* ; Budapest gyáripara 1921—1926-ban, 114. l.

A szóbanforgó alcsoportba összefoglalt üzemek 1929-ben 177.944 mázsa szénét fogyasztottak; 1932-ig az elfűtött szénmennyiség 114.029 mázsára ment vissza, 1933-ban azután ismét 159.819 volt.

A főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 12·4 millió pengőt, 1932-ben pedig csak 5·6 millió pengőt tettek ki, ami 1929-hez képest 54%-os megtakarítást jelentett. 1932. és 1933. között itt is növekedést látunk, a főbb termelési és üzemi költségek az utóbbi évben már 8·3 millió pengőre rúgtak 1932. és 1933. között tehát az index 21%-kal emelkedett, míg a bruttó termelési érték indexének emelkedése ugyanebben az időközben csupán 16%-os volt. A viszonylagos rentabilitás tehát a statisztikai adatok szerint ebben a legjobb konjunktúrájú iparágakat magában foglaló alcsoportban is némileg megromlott.

A bőrdíszmű- és bőrdíngyártás, szijgyártó- és nyergesipar körébe tartozó budapesti gyári üzemek 1929-ben 3·7 millió pengő értékű árut állítottak elő. Ez az összeg 1930-ban 2·5, 1931-ben 1·8, 1932-ben pedig 1·5 millió pengőre zsugorodott, ami 60%-os visszaesésnek felel meg. 1932. és 1933. között ebben az alcsoportban is emelkedett a termelés értéke és pedig 1·8 millió pengőre.

A főbb termelési és üzemi költségek a szóbanforgó alcsoportban 1929-ben 2·8, 1930-ban 2·1, 1931-ben 1·6, 1932-ben 1·1 millió pengőt tettek, 1933-ban a főbb kiadások 1·3 millió pengőre emelkedtek. A viszonylagos rentabilitás az ebbe az alcsoportba tartozó budapesti gyáripari üzemeknél sokkal kedvezőtlenebbül alakult, mint a bőr- és rugyantyagyártásban. Így pl. 1932-ben, amikor az értékindex (1929=100) 40-en állott, a költségindex 39-et mutatott. 1933-ban 49-es értékindex mellett a költségindex 47-en állott, a viszonylagos rentabilitás tehát valamelyest javult.

A munkáslétszám tekintetében ennél az alcsoportnál is az 1932. év jelzi a mélypontot, míg 1933-ban a munkáslétszám már körülbelül elérte válság előtti szintet.

A sörte-, szőr-, tollipar és kefégyártás alcsoportjába sorozott budapesti gyári üzemek termelése mutatja a most tárgyalt ipari főcsoporton belül a legnagyobb zsugorodást. Az alcsoport termelvényeinek értéke 1929-ben 2·6 millió pengőre rúgott, mely bruttó termelési érték 1932-ig 826 ezer pengőre, az 1929. évi értéknek 32%-ára zuhant. A zsugorodási folyamat az ipari főcsoport többi iparágaival ellentétben 1933-ban sem szűnt meg. Ebben az évben az alcsoport termelvényeinek bruttó értéke 804 ezer pengőt tett ki.

A főbb termelési és üzemi költségeket az alcsoport üzei nem voltak képesek abban a mértékben leszorítani, amennyire a termelési érték zsugorodott. 1932-ben a költségindex 37-t mutatott, ugyanakkor, amikor az érték-

index — mint láttuk — 32-ön állott; 1933-ban változatlan költségindex mellett az értékindex további 1%-kal esett, a viszonylagos rentabilitás tehát tovább rosszabbodott. Összességében a sörite-, szőr-, tollipar- és kefégyártás budapesti gyári üzemének főbb termelési és üzemi költségei 1929-ben 1·9 millió pengőt, 1930-ban 1·6, 1931-ben valamivel több mint 1 millió pengőt, 1932-ben 693 ezer, 1933-ban pedig 689 ezer pengőt tettek ki.

8. Fonó- és szövőipar.

A budapesti fonó- és szövőipari gyári üzemek 1928-ban az egész budapesti ipari termelés értékének 12·7%-át állították elő. Munkáslétszámuk a budapesti gyári munkásság 14·4%-át, erőgépeik és idegenáramot fogyasztó villamos motoraik lőereje pedig a budapesti gyáripari lőerők 5·2%-át tette.

Az országos textilipari gyári viszonylatban a budapesti fonó- és szövőgyárak súlya 1928-ban a következő volt: bruttó termelési érték: 41·4%, munkáslétszám: 34·1%, lőerők: 24·1%.

Ezekből az adatokból is kitűnik az az ismert tény, hogy a fővárosi ipari termelésben igen nagy súllyal szereplő iparcsoportról van itt szó.

A hazai textiliparnak a háború után kezdődött erőteljes fejlődése a válság folyamán szinte az egész vonalon megszakítás nélkül folytatódott. A válsággal kapcsolatos behozatali korlátozások a külföldi textiliák behozatalát tudvalevően a minimumra korlátozták és a hazai piacot a belöldi termelés részére szinte teljes mértékben biztosították. Az üzemfejlesztést elősegítette a nyersanyagok és a munkabérek esése, valamint a textilipari gépek olcsóbbodása is. Jellemző a fonó- és szövőipar fejlődésére, hogy annak ellenére, hogy a hazai gépgyártás az utóbbi években fokozott mértékben foglalkozott textilipari gépek előállításával, a textilipari gépek behozatala 1933-ban már ismét csaknem elérte az 1929. évi mennyiséget (35 ezer q) míg a gépek métermázsánkénti egységértéke 1929. és 1933. között 190 pengőről 120 pengőre esett. A fonó és szövőipari termékek ára a termelési és az iparfejlesztési költségeknél jelentékenyen kisebb mértékben esett, ami a rentabilitást állandóan fokozta.

A textiliák gyári árainak alakulásáról a 9. sz. táblázat tájékoztat:

Az áraknak az általános fogyasztókéesség csökkenéséhez képest igen sikeresnek mondható tartását az egyes cikkeknek a behozatali korlátozások következtében beállott teljes monopolhelyzeteken kívül a részben igen erős kartellálódás is elősegítette. Dobrovics Károly (1. id. m. 69. 1.) adatai szerint a hazai textiliparban 1934 elején 13 kartellmegállapodás volt érvényben.

9. Textilárak gyári árainak alakulása a Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint.
1928—1933.

É v	Gyapjú		Pamut			Selyem, műselyem készárak	Len			Jutazsárak	Kötött-szövött-árak	
	nyers, közép-szövet-gyapjú szennyes nyírott	szövetek	nyers, amerikai	félgyárt-mányok	készárak		nyers	fonalak	készárak			
indexszámok (1929 = 100)												
1928	június	136.4	105.7	124.4	116.6	108.6	113.8	119.7	106.8	106.2	107.0	103.0
	december ...	118.2	100.8	111.1	108.1	106.9	112.0	119.2	98.8	100.0	106.7	103.0
1929	június	109.1	100.1	103.0	100.7	100.1	102.1	103.1	100.8	100.0	103.1	100.4
	december ...	90.9	99.9	97.0	99.3	99.9	98.9	96.9	99.2	100.0	92.1	99.6
1930	június	70.5	95.2	78.2	92.1	99.6	93.0	86.9	90.0	96.8	62.9	96.7
	december ...	63.6	92.5	60.4	81.9	89.5	90.0	62.9	73.1	88.2	61.1	94.0
1931	június	63.6	85.5	60.4	75.7	80.9	83.2	58.7	73.1	84.8	63.6	84.6
	december ...	59.1	80.6	43.7	78.9	86.0	83.1	70.4	86.4	91.4	75.2	85.7
1932	június	54.5	77.0	37.4	71.7	80.1	78.7	68.1	70.7	83.0	72.4	82.9
	december ...	45.5	75.5	45.2	72.7	75.9	72.3	68.1	66.8	76.4	71.2	81.6
1933	június	54.5	67.1	56.3	73.2	72.9	68.1	70.4	66.8	75.4	72.5	79.0
	december ...	63.6	66.7	50.7	63.7	70.2	60.8	68.1	66.8	75.4	62.8	76.7

A budapesti fonó- és szövőipari gyári üzemek együttes adatait 1928—1933-ig a 10. sz. táblázat tünteti fel:

A budapesti textilgyárak termelvényeinek bruttó értéke 1928-ban 156.3 millió pengőt tett ki. Ez a termelési érték a következő évben 179.6 millió pengőre növekedett és még 1930-ban is nagyobb volt, mint 1928-ban. Az előállított iparcikkek értékében visszaesés első ízben 1931-ben mutatkozott, amikor az érték 142 millió pengőt tett ki. A visszaesés 1932-ben volt a legnagyobb, 17.6%-os (128.8 millió pengőre). 1933-ban azután ismét erőteljes emelkedést látunk a termelési érték összegénél. Ebben az évben a termelési érték összege 143.4 millió pengőre rúgott, magasabb volt tehát, mint 1931-ben s az 1928. évi értéknél már csupán 8.2%-kal volt kisebb. Ha emlékeztetünkbe idézzük, hogy az egész budapesti gyáripar átlagában az előállított termelvények bruttó értéke 1933-ban 37.9%-kal volt alacsonyabb az 1928. évinél, már ebből az egy összehasonlításból nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a textilipar konjunktúrája az átlagos ipari konjunktúrával szemben is mennyivel kedvezőbben alakult.

A budapesti fonó- és szövőipari gyári üzemek munkanapjainak száma 1928-ban 4098 ezer volt. A munkanapok száma 1929-től 1931-ig minden évben állandóan magasabb volt, mint 1928-ban, csupán 1932-ben mutatkozott a válságelőtti időhöz képest 5.1%-os visszaesés; 1933-ban azonban

10. A budapesti fonó- és szövőipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	14.165	14.960	15.184	14.613	13.707	16.369
indexszámokban	100-0	105-6	107-2	103-2	96-8	115-5
Alkalmazottak száma	1.226	1.288	1.258	1.254	1.254	1.408
indexszámokban	100-0	105-1	102-6	102-3	102-3	114-8
Üzemnapok száma	31.164	33.140	33.660	35.387	34.399	38.524
indexszámokban	100-0	106-3	108-0	113-6	110-4	123-6
Munkanapok (ezrekben)	4.098	4.366	4.423	4.138	3.891	4.753
indexszámokban	100-0	106-5	107-9	101-0	94-9	116-0
Fizetések (1.000 P)	4.889	5.178	4.936	4.497	4.093	4.164
indexszámokban	100-0	105-9	101-0	92-0	83-7	85-2
Munkabérek (1.000 P)	18.795	20.713	20.914	18.306	16.387	18.760
indexszámokban	100-0	110-2	111-2	97-4	87-2	99-8
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	23.684	25.891	25.850	22.803	20.480	22.924
indexszámokban	100-0	109-3	109-1	96-3	86-5	96-8
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	4.613	5.066	5.249	5.167	5.085	5.690
indexszámokban	100-0	109-8	113-8	112-0	110-2	123-3
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	90.705	100.631	81.271	70.580	60.708	76.045
indexszámokban	100-0	110-9	89-6	77-8	66-9	83-8
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	907	1.008	1.091	1.017	881	995
indexszámokban	100-0	111-1	120-3	112-1	97-1	109-7
A főbb termelési és üzemi költségek						
(1.000 P)	119.909	132.596	113.461	99.567	87.154	105.654
indexszámokban	100-0	110-6	94-6	83-0	72-7	88-1
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	156.285	179.612	159.150	141.958	128.786	143.459
indexszámokban	100-0	114-9	101-8	90-8	82-4	91-8
Nettó termelési érték (Bruttó értékből						
le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és						
csomagolóanyag 1.000 P)	60.060	72.907	71.539	65.194	62.112	60.729
indexszámokban	100-0	121-4	119-1	108-6	103-4	101-1
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó						
villamos motorok lőereje	20.219	20.827	22.832	23.659	23.426	25.123
indexszámokban	100-0	103-0	112-9	117-0	115-9	124-3
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában						
(csak kazán- és fűtési szén)	954	1.024	999	990	957	1.138
indexszámokban	100-0	107-3	104-7	103-8	100-3	119-3

a munkanapok száma már ismét 16%-kal volt több, mint 1928-ban. A munkanapok számának, mint a termelési volumen mutatójának és a bruttó termelési értéknek összevetéséből a textilárak árának alakulására vonatkozóan körülbelül azt a képet nyerjük, amely a textiltételek árának alakulását feltüntető fentebbi táblázatunk adataiból tárul elénk.

A budapesti fonó- és szövőipari gyári üzemek munkáslétszáma a munkanapok számával majdnem teljesen párhuzamosan alakult. Az évi átlagos munkáslétszám 1928-ban 14.165-t tett ki. 1930-ig ez a létszám 15.184-re emelkedett és 1931-ben még mindig 14.613-at tett ki, azaz több volt, mint 1928-ban. Az 1932-ben bekövetkezett visszaesés (13.707-re) csak 3·2%-kal kisebb munkáslétszámot eredményezett, mint amilyen az 1928. évi volt; 1933-ban a budapesti textilgyárak évi átlagos munkáslétszáma ismét 16.369-re szökkent fel és ekkor 15·5%-kal volt magasabb, mint a gazdasági válság előtt.

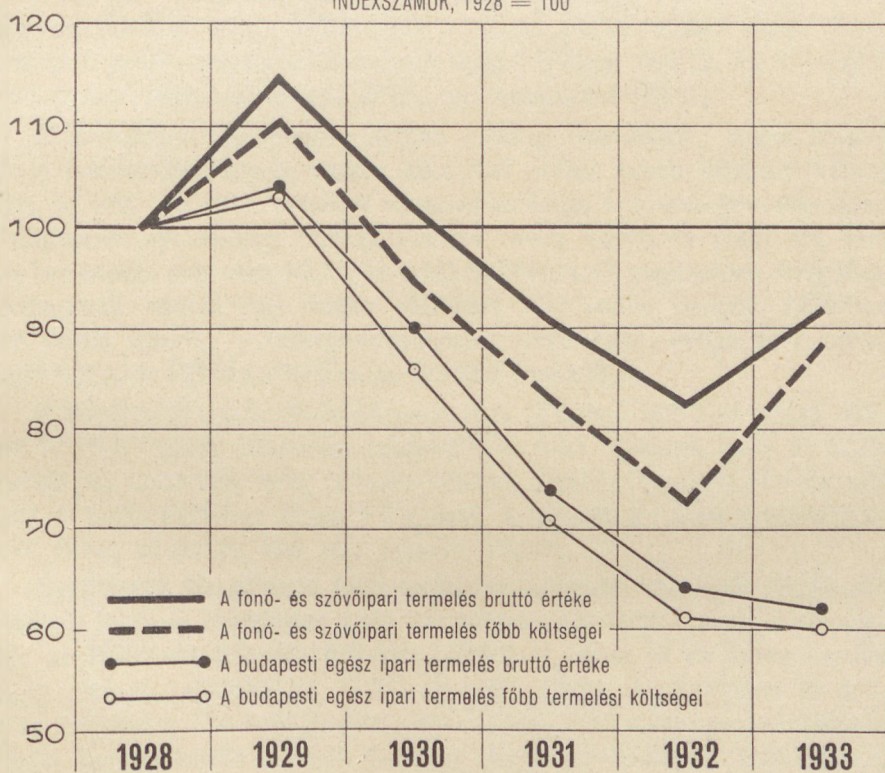
Munkabérekre a fővárosi textilipari gyári üzemek az 1928. évben 18·8 millió pengőt fizettek ki. 1929-ben ez az összeg 20·7 millió pengőre, 1930-ban 20·9 millió pengőre emelkedett. Az 1931 és 1932. években a kifizetett munkabérek összege visszaesett, 1933-ban azonban már ismét csaknem elérte az 1928. évi összeget. Az egy munkásra eső átlagos évi kereset a budapesti textiliparban 1928-ban 1327 pengő volt. 1933-ban ez az összeg 1146 pengőt tett ki, ami 13·6%-os bércsökkenésnek felel meg. Az egy munkásra eső heti átlagos kereset 1928-ban 25·52 pengőt, 1933-ban 22·04 pengőt tett ki. Ezekből az adatokból is élesen szemünkbe ötlük az a közismert tény, hogy a textilgyári munkások a textilipar kedvező konjunktúrája ellenére a legrosszabbul fizetett munkáskategóriába tartoznak.

Az alkalmazottak száma a szóbanforgó iparcsoporthoz üzemekben 1928-tól 1932-ig körülbelül egy szinten maradt és csak 1932. és 1933. között emelkedett számottevő mértékben. Az utóbbi évben az iparcsoporthoz üzemekben alkalmazott tisztviselők, művezetők és szolgák száma 1408 volt, 14·8%-kal több, mint 1928-ban.

A tisztviselők, művezetők és szolgák fizetésére a fővárosi fonó- és szövőipari gyári üzemek 1928-ban 4·9 millió, 1929-ben 5·2 millió és 1930-ban 4·9 millió pengőt költöttek. Ez az összeg csak 1931-től kezdve mutat számottevő és pedig 1928-hoz képest 8%-os csökkenést. A következő évben a csökkenés folytatódott és ekkor az alkalmazotti fizetésekre fordított összeg 4·1 millió pengőre rúgott, míg 1933-ban ez az összeg már ismét 4·2 millió pengőt tett ki. Az egy alkalmazottra eső évi átlagos kereset a fővárosi textilgyárakban 1928-ban 3988 pengő volt, tehát jelentősen magasabb, mint az átlagos budapesti gyári alkalmazotti kereset. Az 1933. évi a textilgyári tisztviselők, művezetők és szolgák évi átlagos fizetése 2957 pengőre esett vissza, ami 25·9%-os, azaz sokkal nagyobb fizetés-csökkenésnek felel meg, mint amilyen fizetés-csökkenést a budapesti gyárilag-

8. A BUDAPESTI FONÓ ÉS SZÖVŐIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

ban tapasztaltunk. Az átlagos budapesti alkalmazotti fizetésnél ugyanis csak 13.54%-os leszállítás történt és ez 1933-ban 3213 pengő volt. A válság előtti állapottal ellentétben a budapesti textilgyárak, kedvező konjunktúrájuk dacára, alkalmazottaikat rosszabbul fizették, mint átlagban a budapesti gyáripari üzemek.

A budapesti textilgyárak évi szénfogyasztása az egész válságidőszak folyamán nagyobb volt, mint 1928-ban. Még az iparcsoport válságmélypontját jelentő 1932. évben is mintegy 3 ezer métermázsával több szenet fogyasztottak a fővárosi fonó- és szövőipari gyárak, mint 1928-ban. Az 1933. évben azután az iparcsoport szénfogyasztása 1138 ezer métermázsára szökkent fel, ami 1928-hoz képest 19.3%-os emelkedést jelent.

Fűtő- és világítóanyagokra a budapesti textilgyárak 1928-ban 4.6 millió pengőt költöttek; 1929—1932-ig ez az összeg minden évben valamivel az 5 millió pengőn felül volt és csak 1933-ban szökkent fel 5.7 millió pengőre, ami 1928-hoz képest 23.3%-os növekedést jelent.

A felhasznált nyersanyag értéke 1929-ig emelkedett, innen kezdve 1932-ig tetemes csökkenést látunk, amely az utóbbi évben 1928-hoz képest 33.1%-os volt. Az 1933. évben a termelés erőteljes fokozása következtében a felhasznált nyersanyag értékét mutató index 83.8%-ra ment fel, ami 1928-hoz képest már csak 16.2%-os értékcsökkenés. Összességében vizsgálva, a felhasznált nyersanyag értéke 1928-ban 90.7 millió pengőt, 1929-ben 100.6 millió pengőt, a válságmélypontot jelentő 1932. évben 60.7 millió pengőt tett ki és 1933-ban 76.0 millió pengőre emelkedett.

A felhasznált csomagolóanyagok értéke 1928-ban 907 ezer pengő volt, innen kezdve 1931-ig állandóan emelkedett és csak 1932-ben esett az 1928. évi érték alá. 1933-ban, mint az egész vonalon, úgy itt is, emelkedést tapasztalunk és pedig 1928-hoz képest 9.7%-osat. A felhasznált csomagolóanyagok értéke ebben az évben 995 ezer pengőre rúgott.

Együttesen vizsgálva a főbb termelési és üzemi költségek alakulását a fővárosi fonó- és szövőipari gyári üzemekben, azt látjuk, hogy a költségindex az 1928. évi 100-ról 1929-ben 110.6%-ra ment fel és innen kezdve 1932-ig állandó csökkenéssel 72.7%-ra esett vissza. Ugyanebben az időben az értékindex 114.9-ről 82.4-re esett csupán. A viszonylagos rentabilitás 1929-től kezdve szinte állandó javulást mutat. 1930-ban a költségindex 94.6-os állása mellett az értékindex 101.8-on, 1931-ben 83.0-ás költségindex mellett 90.8-on, 1932-ben 72.7-es költségindex mellett 82.4-en állott. Az 1933. évben a költségindex 88.1-re, az értékindex 91.8-ra emelkedett, a viszonylagos rentabilitás tehát az adatok szerint rosszabbodott.

Alcsoportok szerint vizsgálva a budapesti fonó- és szövőipari gyári üzemek konjunktúrájának alakulását, mindenekelőtt a fontosságban is első *pamutipart* kell figyelemben részesítenünk. A budapesti pamutipari

gyári üzemek által előállított termelvények bruttó értéke 1929. és 1933. között a következőképen alakult :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	55.023
1930	53.856
1931	52.083
1932	51.397
1933	54.226

A bruttó termelési érték tehát 1932-ig állandóan csökkent és pedig 1929-hez képest 7%-kal. Az 1933. évben a budapesti pamutipari gyári üzemek által előállított termelvények értéke már csak 1%-kal volt kisebb, mint a konjunktúracúcsot jelentő 1929. évben.

A pamutipar főbb termelési és üzemi költségei ezzel szemben jóval nagyobb mértékben estek vissza és összességében 1929. és 1933. között a következő alakulást mutatták :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	43.940
1930	41.433
1931	36.329
1932	34.757
1933	36.930

A százalékos csökkenés 1929. és 1932. között 21%-os volt, 1933-ban pedig 1929-hez képest 16%-os.

A fővárosi pamutipari gyártelepek szénfogyasztását az alanti összeállítás tünteti fel :

É v	Mennyiség métermázsában
1929	231.111
1930	212.735
1931	223.326
1932	235.717
1933	279.762

Az 1929. és 1930. között mutatkozó csökkenés 8%-os. 1931-ben a csökkenés 1929-hez képest már csak 3%-os ; innen kezdve a szénfogyasztásban állandó emelkedést látunk, amely különösen 1932. és 1933. között volt igen számottevő. Az utóbbi évben a kazán- és fűtési célokra felhasznált szénmennyiség a budapesti pamutgyári üzemekben 21%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben.

A pamutiparnak a válság alatt is tartó nagymérvű fejlődését a munkáslétszámra vonatkozó adatok is bizonyítják, amelyek szerint a budapesti pamutgyárakban foglalkoztatott munkások száma az egész válságidőszak folyamán nagyobb volt, mint a konjunktúracúcsot jelentő 1929. esztendőben.

Az 1933. évben a budapesti pamutgyári üzemek már közel 20%-kal több munkást foglalkoztattak, mint 1929-ben.

A *lenipar és a kenderipar* Budapest textilgyártásában alárendeltebb szerepet játszik. A budapesti lenipari gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1929-ben 2.0 millió pengőre rúgott és innen kezdve 1932-ig 1.2 millió pengőre csökkent, ami 40%-os visszaesésnek felel meg. 1933-ban a termelési érték 1.5 millió pengőre emelkedett. A lenipar főbb termelési és üzemi költségei 1929. és 1932. között 49%-os csökkenést mutattak. Az 1933. évben a költségindex 1929=100 alapon számítva 67-en állott.

A budapesti kenderipari gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1929-ben is mindössze 750 ezer pengőre rúgott, mely összeg 1932-ig 431 ezer pengőre zsugorodott, 1933-ban pedig ismét 526 ezer pengőre ment fel.

Az utóbbi, alárendelt jelentőségű két iparággal szemben igen nagy fontosságú a budapesti textiliparban a *gyapjúipari alcsoport*, amelynek termelése a válság folyamán a következő értékváltozásokat mutatta:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	17.165
1930	15.250
1931	12.752
1932	12.792
1933	14.847

A budapesti gyapjúipari gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1931-ben volt a legalacsonyabb. A csökkenés 1929-hez képest 26%-os. 1932-ben a termelési érték már valamelyest emelkedett, 1933-ban pedig már csak 14%-kal volt kisebb, mint 1929-ben.

A főbb termelési és üzemi költségek alakulása a budapesti gyapjúipari gyári üzemekben a következő volt:

É v	Főbb termelési költségek ezer pengőben
1929	13.326
1930	11.724
1931	10.130
1932	9.336
1933	9.908

A főbb termelési és üzemi költségek 1929. és 1932. között kereken 30%-kal csökkentek, 1932. és 1933. között pedig 6%-kal emelkedtek.

A budapesti gyapjúipari gyári üzemek szénfogyasztása a következő volt:

É v	Mennyiség métermázsában
1929	69.222
1930	64.867
1931	50.999
1932	51.992
1933	56.822

Az 1929. és 1931. közötti csökkenés 26%-os. Az iparág 1933. évi szénfogyasztásának mennyisége 18%-kal volt kisebb az 1929. évinél. A budapesti gyapjúipari gyári üzemek munkáslétszáma 1932-ben volt a legalacsonyabb és ekkor körülbelül 20%-kal maradt az 1929. évi létszám alatt.

Igen figyelemreméltó és fontosságban mindinkább növekvő szerepet játszik Magyarországon a textiliparon belül a kötött és kötszövöttárak gyártása, melynek jelentősége Budapest gyáripari termelésében is igen nagy, annak ellenére, hogy köztudomás szerint a kötött és kötszövöttárakat gyártó, egy-két géppel dolgozó kisüzemek éppen Budapesten és Budapest környékén mindjobban elszaporodnak. A budapesti kötött és kötszövöttárugyarak termelvényeinek bruttó értéke 1929. és 1933. között a következőképen alakult :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	28.549
1930	25.085
1931	20.554
1932	18.672
1933	21.087

Az 1929. és 1932. közötti állandó csökkenés összesen 35%-os, az 1933. évi termelési érték 26%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél.

A budapesti kötött- és kötszövöttáru gyárak főbb termelési és üzemi költségeit az alanti táblázat tünteti fel :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	19.352
1930	17.287
1931	14.803
1932	12.247
1933	15.730

A csökkenés 1929. és 1932. között 37%-os. 1933-ban azonban már csak 19%-os.

A budapesti kötött- és kötszövöttárakat előállító gyári üzemek szénfogyasztása a következő volt :

É v	Szénfogyasztás métermázsában
1929	26.357
1930	27.525
1931	33.594
1932	35.129
1933	40.934

A szóbanforgó üzemek kazán- és fűtési szénfogyasztása a fenti adatokból kitűnőleg 1929. és 1933. között állandóan növekedett és 1933-ban 55%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben.

A budapesti kötött- és kötszövöttárakat előállító gyári üzemek munkáslétszáma 1929—1931-ig alig változott, 1932-ben körülbelül 10%-kal kisebb, 1933-ban azonban már mintegy 20%-kal nagyobb volt, mint 1929-ben.

A *paszomántárgyúgyártás* alcsoportját véve ezután sorra, az ebbe az alcsoportba tartozó budapesti gyári üzemeknél az előállított termelvények értékében a következő eltolódásokat találjuk:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	4.288
1930	4.132
1931	3.803
1932	3.356
1933	4.363

Az értékcsökkenés 1929. és 1932. között 22%. Az 1933. évi bruttó termelési érték már 2%-kal magasabb az 1929. évinél.

A budapesti *paszomántárgyárak* főbb termelési és üzemi költségei a következőképen alakultak:

É v	Főbb termelési és üzemi költség ezer pengőben
1929	2.682
1930	2.781
1931	2.544
1932	2.356
1933	2.877

Amint a fenti táblázatból láthatjuk, a *paszomántárgyártás* termelési költségeit csak kisebb mértékben tudta redukálni, mint amilyen mértékben az általa előállított termelvények értéke csökkent. A viszonylagos rentabilitás 1929-hez képest különösen 1930-ban alakult kedvezőtlenül, amikor az értékindex 96-os állása mellett a költségindex 104-re szökött fel.

A *hímzés- és csipkegyártás* alcsoportja a budapesti gyáripari viszonylatban oly kis jelentőségű, hogy az ennek körébe tartozó fővárosi gyártelepek helyzetének behatóbb tárgyalására az adott keretek között nem térhetünk ki, csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy az általuk előállított termelvények értéke 1929. és 1933. között megszakítás nélkül csökkent, és pedig összesen 54%-kal. A főbb termelési és üzemi költségek azonban még ennél is nagyobb mértékben estek, és pedig 1929. és 1933. között összesen 65%-kal.

A budapesti *kikészítő* telepek termelése 1929-ben még meghaladta a pamutipari gyárak termelésének értékét, vagyis az első helyet foglalta el a budapesti textilipari gyári termelésben. Már 1930-ban azonban mintegy 8 millió pengővel kisebb volt a budapesti kikészítőtelepek termelvényeinek bruttó értéke a budapesti pamutipari gyári termelés értékénél.

A válság folyamán ez az eltolódás a pamutipar javára mind nagyobb lett, azonban még így is messze megelőzik a kikészítőtelepek a jelentőségben utánuk következő textilipari alcsoportokat. A kikészítő telepek termelvényeinek bruttó értéke 1929. és 1933. között a következőképen alakult:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	55.583
1930	45.854
1931	42.445
1932	34.128
1933	38.031

Az 1929. és 1932. között tapasztalható, megszakítás nélküli zsugorodás 39%-os. 1932. és 1933. között a termelési érték növekedése 11%-os.

A főbb termelési és üzemi költségek alakulását az alanti összeállítás tünteti fel:

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	41.651
1930	32.492
1931	30.056
1932	25.092
1933	33.886

A csökkenés 1929. és 1932. között kerekén 40%-os. 1932. és 1933. között a főbb termelési és üzemi költségek 35%-kal emelkedtek, ugyanakkor, amikor a bruttó termelési érték — mint láttuk — csak 11%-os emelkedést mutatott. A viszonylagos rentabilitás tehát eléggé kedvezőtlenül tolódott el.

A budapesti kikészítő telepek szénfogyasztása a válságidőszak folyamán a következő volt:

É v	Szénfogyasztás métermázsában
1929	565.014
1930	592.912
1931	582.677
1932	554.421
1933	652.355

A budapesti kikészítőtelepek szénfogyasztása még 1930-ban és 1931-ben is valamivel magasabb volt az 1929. évinél, 1932-ben pedig csupán 2%-kal volt alacsonyabb annál. Az 1933. évi szénfogyasztás már 15%-kal volt magasabb az 1929. évinél.

Mint az egész vonalon, úgy a munkáslétszám tekintetében is az 1932. év jelenti a mélypontot a budapesti kikészítőiparban. A munkáslétszám ekkor körülbelül 10%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben. 1933-ban itt is emelkedés tapasztalható.

Az egyéb textilárak előállításával foglalkozó budapesti gyári üzemek (selyem-, szalag- és jutaiparok, melyek budapesti viszonylatban a statisztikai titoktartás okából nem különíthetők el) a válság folyamán az alanti táblázat szerinti értékben állították elő termelvényeiket:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	14.413
1930	11.530
1931	7.170
1932	5.658
1933	8.092

Az 1929. és 1932. között észlelt zsugorodás 61%-os. Az 1933-ban beköszöntött fellendülés a bruttó termelési értékindexét ismét 17%-kal növelte.

A főbb termelési és üzemi költségek a szóbanforgó alcsoport üzeimeiben a következőképen alakultak:

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	10.257
1930	7.340
1931	5.527
1932	3.321
1933	5.960

1929=100 alapon a költségindex 1932-ben 32-ön állott, 1933-ban pedig 58-ra szökkent fel, ami a viszonylagos rentabilitást kedvezőtlenül befolyásolta.

Az alcsoportba tartozó iparágak szénfogyasztása a következő volt:

É v	Szénfogyasztás métermázsában
1929	122.479
1930	90.527
1931	86.788
1932	68.790
1933	93.725

Százalékosan kifejezve, az 1929. és 1932. közötti csökkenés 44% volt. Az 1933. évi szénfogyasztás már csak 23%-kal volt kisebb az 1929. évinél.

9. Ruházati ipar.

A budapesti ruházati ipari gyári üzemek termelése 1928-ban az egész budapesti gyáripari termelés értékének csupán 4%-át tette. Ez a kis arányszám is a háború előtti állapothoz képest nagy fejlődést jelez, amennyiben a ruházati telepek termelése a budapesti gyáriparban 1913-ban még csak 1.7%-os, 1926-ban pedig 3.5%-os arányt foglalt el.

A hazai ruházati gyáripár túlnyomóan a fővárosban van koncentrálva. A budapesti üzemek 1928-ban az országos termelési értéknek 74·7%-át állították elő, munkáslétszámuk 66·8%, lőerőszámuk 48·0% volt országos viszonylatban.

A ruházati iparnak a fentiekből is kitűnő erőteljes fejlődése a válság kiéleződéséig tartott. Innen kezdve a szóbanlevő iparág virágzó exportja a kiviteli nehézségek következtében nagyon visszaesett, a belföldi fogyasztóképesség csökkenése, a mezőgazdasági lakosság elszegényedése, a fixfizetésű osztályok illetményleszállításai pedig a belföldön nehezítették meg a termékek elhelyezését. Másfelől azonban sikerült az üzemi költségek tetemes részét tevő munkabéreket, főleg a szóbanlevő iparcsoport legtöbb ágában foglalkoztatott otthoni munkások, az u. n. bedolgozó iparosság, munkabéreinek lenyomása útján annyira csökkenteni, hogy a viszonylagos rentabilitás általában nem változott kedvezőtlenül, sőt sok esetben megjavult. A munkabéreknek a rendelkezésre álló statisztikai adatokból teljes egészében ki sem tűnő csökkentése miatt sok panasz hangzott el a konfekcionáló nagyvállalatok és kereskedők ellen. Kétségtelen azonban, hogy a súlyos helyzetbe került iparos tömegek alálícitálása is jelentékeny mértékben járult hozzá a munkabérkereset leszállításához.

A ruházati ipar gyártmányainak ára a konfekcióhoz felhasznált anyagok árával nagyjából párhuzamosan alakult. A Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint a férfikonfekció gyári árai az 1929. évi 100-ról 1932. végéig 75·2-re, 1933. végéig 67·9-re mentek vissza. A női konfekcióárak ugyanezen idő alatt 86·5-re, illetve 76·8-ra, a férfi fehérneműek gyári árai pedig 68·6-ra, illetőleg 64·8-ra estek. A cipők gyári árának indexe az 1929. évi 100-ról 1932. júniusáig 78·2-re, 1933. decemberéig 63·4-re ment le.

A ruházati ipar budapesti gyári üzemének közelebbi adatait a 11. sz. táblázat kapcsán tesszük vizsgálat tárgyává:

A budapesti ruházati ipari gyári üzemek 1928-ban 49·1 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő. Ez a termelési érték 1932-ig meglehetősen egyenletesen, megszakítás nélkül csökkent és az említett évben 26·9 millió pengőre rúgott. Az 1932. évi bruttó termelési érték 45·1%-kal alacsonyabb az 1928. évinél. Az 1932. és 1933. évek között a zsugorodási folyamat megtört és azt a termelési értéknek némi emelkedése váltotta fel. Az 1933. évben a budapesti ruházati ipari gyári üzemek már 29·2 millió pengő értékű árut termeltek, 8·5%-kal többet, mint az előző évben.

A munkanapok száma a bruttó termelési értéknél kisebb mértékben csökkent, ami az említett árcsökkenésekből folyik. Az 1928. évben a munkanapok száma 1.359 ezret tett ki, 1929-ben már csak 1.282 ezret, az 1932. évig pedig 850 ezerre ment vissza, ami 37·4%-os csökkenésnek felel meg. A következő évben a munkanapok számánál is emelkedést tapasztalunk. Az 1933. évben a budapesti ruházati ipari gyári üzemekben a munkanapok száma 955 ezret, az 1928. évi munkanapszámnak 70·3%-át tette ki.

11. A budapesti ruházati ipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	4.696	4.442	4.007	3.832	3.190	3.408
indexszámokban	100-0	94-6	85-3	81-6	67-9	72-6
Alkalmazottak száma	797	776	693	612	547	585
indexszámokban	100-0	97-4	87-0	76-8	68-6	73-4
Üzemnapok száma	32.688	30.504	29.240	31.247	30.601	31.297
indexszámokban	100-0	93-3	89-4	95-6	93-6	95-7
Munkanapok (ezrekben)	1.359	1.282	1.137	1.071	850	955
indexszámokban	100-0	94-3	83-7	78-8	62-6	70-3
Fizetések (1.000 P)	2.367	2.353	2.134	1.928	1.400	1.315
indexszámokban	100-0	99-4	90-2	81-5	59-2	55-6
Munkabérek (1.000 P)	8.379	8.042	7.047	6.206	4.813	5.107
indexszámokban	100-0	96-0	84-1	74-1	57-4	61-0
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	10.746	10.395	9.181	8.134	6.213	6.422
indexszámokban	100-0	96-7	85-4	75-7	57-8	59-7
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	660	586	533	460	390	475
indexszámokban	100-0	88-8	80-8	69-7	59-1	72-0
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	26.203	24.594	20.876	18.618	13.715	14.791
indexszámokban	100-0	93-9	79-7	71-1	52-3	56-4
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	294	341	290	302	233	257
indexszámokban	100-0	116-0	98-6	102-7	79-3	87-4
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	37.903	35.916	30.880	27.514	20.551	21.945
indexszámokban	100-0	94-8	81-5	72-6	54-2	57-9
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	49.105	48.251	41.212	36.189	26.947	29.241
indexszámokban	100-0	98-3	83-9	73-7	54-9	59-5
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	21.948	22.730	19.513	16.809	12.609	13.718
indexszámokban	100-0	103-6	88-9	76-6	57-5	62-5
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok löereje	1.154	1.319	1.154	1.214	1.138	1.008
indexszámokban	100-0	114-3	100-0	105-2	98-6	87-3
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	68	49	38	33	34	53
indexszámokban	100-0	72-1	55-9	48-5	50-0	77-9

A szóbanforgó iparcsoportba tartozó budapesti gyári üzemek munkáslétszáma az 1928. és 1932. évek között állandó csökkenéssel 4.696-ról 3.190-re esett vissza. Ez a visszaesés 32·1%-os és azt az 1932. és 1933. évek között ismét növekedés váltotta fel, mely az indexben majdnem 5%-os volt.

Munkabérekre a budapesti ruházati ipari gyári üzemek 1928-ban 8·4 millió pengőt, 1929-ben 8·0 millió pengőt, 1932-ben már csak 4·8 millió pengőt, 1933-ban pedig ismét 5·1 millió pengőt fizettek ki. Az 1928. és 1932. között jelentkezett csökkenés 42·6%-os, az 1932. és 1933. közötti emelkedés az indexben több mint 3%-os. Az egy munkásra eső évi átlagos kereset 1928-ban 1.784 pengőt, 1933-ban 1.499 pengőt tett ki, ami 34·3 pengős, illetve 28·8 pengős heti keresetnek felel meg. Az időközi csökkenés 16·0%-os, vagyis a rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint kisebb, mint a budapesti átlagos gyáripari munkabérek csökkenése, mely 22·1%-os volt. A ruházati iparban foglalkoztatott munkások keresete összességében valamivel magasabb volt a budapesti átlagos munkabéreknél már a válság előtt is, még inkább azonban a válság éveiben. Ezekből az adatokból azonban nem tűnik ki a nagyrészt otthon foglalkoztatott ú. n. bedolgozó munkások keresetének igen nagymérvű csökkenése, melyet számszerűen kimutatni nem lehet, mely azonban állandó panaszok tárgya. Ezzel szemben a fenti adatokból kitűnő elég magas munkabérátlagot az iparágban foglalkoztatott szakmunkások (szabászok) nagy száma magyarázza.

Az alkalmazottak száma a budapesti ruházati ipari gyári üzemeknél erősebb mértékben változott meg a válság folyamán, mint általában a budapesti gyárüzemekben. Az 1928. és 1932. évek között az alkalmazottak számában állandó csökkenés mutatkozik, mely összesen 31·4%-os volt, azaz mintegy háromszor akkora, mint a budapesti gyáripar átlagában. Ennek megfelelően a tisztviselők fizetését is sokkal erősebb mértékben sikerült a szóbanforgó főcsoportba tartozó üzemekben csökkenteni, amint az a budapesti gyáripari átlagban lehetséges volt. Az egy alkalmazottra eső évi átlagos fizetés 1928-ban 2970 pengő, 1933-ban 2248 pengő volt, ami 24·3%-os csökkentést jelent. Az alkalmazotti fizetésekre fordított kiadás 1928-ban összesen 2·4 millió pengőt, 1932-ben 1·4 millió pengőt, 1933-ban 1·3 millió pengőt tett.

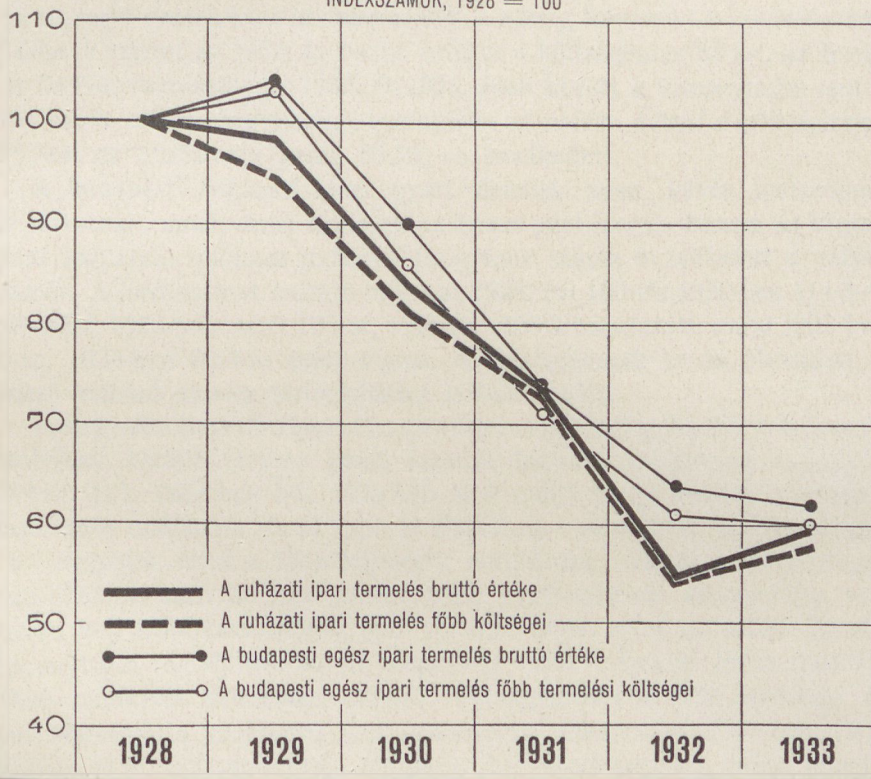
Az iparcsoportban a szénfogyasztás aránylag igen kis szerepet játszik: 1928-ban 68, 1932-ben 34, 1933-ban 53 ezer métermázsára rúgott.

A felhasznált fűtő- és világítóanyagok értéke 1928-ban 660, 1932-ben 390, 1933-ban 475 ezer pengőt tett ki. Az 1932. évi fűtő- és világítóanyagkiadás az 1928. évinek 40·9%-kal, míg az 1933. évi már ismét csak 28%-kal volt kisebb az 1928. évinél.

A szóbanforgó iparcsoport budapesti gyári üzei által felhasznált nyersanyagok értéke igen tetemes. Az 1928. évben ez az érték 26·2 millió pengőt, 1929-ben 24·6 millió pengőt, 1932-ben 13·7 millió pengőt, 1933-

9. A BUDAPESTI RUHÁZATI IPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

ban 14·8 millió pengőt tett ki. Az 1928. és 1932. évek közötti megtakarítás 47·7%-os.

A főbb termelési és üzemi költségek alakulását az eddigiekben követett eljárásunknak megfelelően együttesen téve vizsgálat tárgyává, azt látjuk, hogy a költségindex általában nagyobb mértékben esett vissza, mint a bruttó termelési értéket jelző index, azaz a budapesti ruházati ipari gyári üzemek viszonylagos rentabilitása általában kedvező volt. Összességében a főbb termelési és üzemi költségek 1928-ban 37·9, 1929-ben 35·9, 1932-ben 20·6, 1933-ban 21·9 millió pengő volt. A viszonylagos rentabilitás a legkedvezőbbben alakult az 1929. évben, amikor a költségindex 94·8-as állása mellett az értékindex 98·3-at mutatott, továbbá 1930-ban, amikor a költségindex 81·5-ön, az értékindex 83·9-en állott. A legkedvezőtlenebb alakulást a viszonylagos rentabilitás szempontjából a válság folyamán a rendelkezésre álló adatok szerint az 1932. év hozta, amikor a költségindex 54·2-t, az értékindex 54·9-et mutatott. Az 1932. és 1933. évek között a viszonylagos rentabilitás ismét erősen megjavult, amennyiben az utóbbi évben a költségindex 57·9%-ra, az értékindex pedig 59·5%-ra emelkedett.

A budapesti ruházati ipari gyári üzemek azon kevés iparcsoport közé tartoznak, amelyeknél nemcsak az összes gépi lóerők, hanem az idegen áramot fogyasztó villamos motorok lóerejének száma is csökkent a válság folyamán. A lóerőszámot mutató index az 1928. évi 100-ról 1929-ben 114·3-ra emelkedett, 1930-ban ismét 100-at, 1931-ben 105·2-t mutatott, majd 1932-ben 98·6-ra, 1933-ban 87·3-ra esett vissza. A lóerőszámnak ez az alakulása is az olcsó otthoni munka térfoglalására látszik utalni.

A tárgyalás alatt álló ipari főcsoporton belül a legfontosabb alcsoportot a szabóipar körébe tartozó gyári üzemek képezik, melyeknek termelése 1929-ben 20·1, 1932-ben 9·9, 1933-ban 10·9 millió pengő értéket képviselt. A maximális csökkenés itt 51%-os és általában a rendelkezésre álló adatok szerint nagyobb, mint a főbb költségek csökkenése, amiből a viszonylagos rentabilitásnak ezen az alcsoporton belül bekövetkezett kedvezőtlen alakulására kell következtetnünk, igaz viszont, hogy, mint az előbb láttuk, a viszonylagos rentabilitás az itt alapulvett 1929. évben az egész ruházati iparban rendkívül kedvezően alakult. Összességében a főbb termelési és üzemi költségek a budapesti szabóipari gyári üzemekben 1929-ben 15·1, 1930-ban 13·5, 1931-ben 11·6, 1932-ben 8·0, 1933-ban 8·6 millió pengőt tettek ki.

A bőrcipőgyártás alcsoportjába tartozó budapesti gyári üzemek termelésének értéke szintén jelentős, ha messze el is marad a szabóipar termelésének értékétől. A bőrcipőgyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek termelésének bruttó értéke 1929-ben 8·5 millió pengőt, 1932-ben 4·4 millió pengőt, 1933-ban 4·8 millió pengőt tett ki. Az 1929. és 1932. évek között észlelhető visszaesés 48%-os.

A főbb termelési és üzemi költségek a szóbanforgó alcsoport üzemeinél 1929-ben 7·1 millió, 1932-ben 3·7 millió, 1933-ban 4·0 millió pengőt igényeltek. Itt a csökkenés 1929. és 1932. között 47%-os, valamivel kisebb tehát, mint a termelési értéknél.

A jelentőségben következő alcsoport a fehérnemű- és ágyneműgyártás, 1929-ben 8·0 millió pengő bruttó termelési értékkel. Az 1932. évig ez az érték 57%-kal 3·4 millió pengőre zsugorodott. Az 1933. évben a fehérnemű- és ágyneműgyártás körébe tartozó budapesti gyárüzemek termelésének értéke azután ismét emelkedett és 3·5 millió pengőt ért el.

A főbb termelési és üzemi költségek ezen az alcsoporton belül a következő alakulást mutatják: 1929-ben 6·1, 1930-ban 5·0, 1931-ben 4·0, 1932-ben 2·4, 1933-ban 2·4 millió pengő. A főbb költségekben beállott csökkenés 1932-ig 60%-os, 1933-ig 61%-os volt, azaz figyelemreméltóan nagyobb, mint a bruttó termelési értékben bekövetkezett visszaesés, amiből a viszonylagos rentabilitás kedvező alakulására következtethetünk. Utóbbi különösen 1933-ban látszik kedvezőnek, amennyiben ekkor a költségindex 39-re esett vissza, ugyanakkor, amikor az értékindex 44-re emelkedett.

A gyapjúból és egyéb szőrökből való kalapok gyári készítése Budapesten eléggé jelentős, amennyiben az ezzel foglalkozó üzemek termelésének értéke 1929-ben 4·3, 1930-ban 3·4, 1931-ben 2·7, 1932-ben ismét 3·1, 1933-ban pedig már 4·4 millió pengőt tett ki, vagyis az utóbbi évben már magasabb volt, mint 1929-ben.

A főbb termelési üzemi költségek ebben az alcsoportban a következőképpen alakultak: 1929-ben 3·2, 1930-ban 2·4, 1931-ben 2·1, 1932-ben 2·3, 1933-ban 3·0 millió pengő. A viszonylagos rentabilitás 1932-ben még elég kedvezőtlenül alakult, amennyiben ekkor 74-es költségindexszel 72-es értékindex állt szemben. Az 1932. és 1933. évek között azonban a viszonylagos rentabilitás eléggé erősen megjavult, amennyiben ekkor 96-os költségindex mellett az értékindex 101-en állott.

A szűcsipar körébe tartozó budapesti gyári üzemek 1929-ben 3·4 millió pengő, 1930-ban 3·4 millió pengő, 1931-ben 2·3 millió pengő, 1932-ben 1·5 millió pengő és 1933-ban 1·1 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő. A most tárgyalt ipari főcsoport legtöbb iparágával ellentétben a szűcsiparban a zsugorodási folyamat 1932. és 1933. között nem tört meg, sőt igen erősen folytatódott tovább. Az 1932. évi termelési érték az 1929. évének 43%-a volt, az 1933. évi pedig 32%.-a.

A főbb termelési és üzemi költségek a bruttó termelési értéknél kisebb mértékben csökkentek: 1929-ben 2·4, 1930-ban 2·4, 1931-ben 1·8, 1932-ben 1·3 millió pengőt, 1933-ban 935 ezer pengőt tettek ki. A költségindex 1929=100 alapon számítva 1932-ben 54-en, 1933-ban 39-en állott.

A keztyűs- és kötszerészipari alcsoportba sorozott budapesti gyári üzemek bruttó termelése 1929-ben 2·4 millió pengőt tett ki. Ez az érték már

1930-ban közel 1 millió pengő csökkenést mutat. Az 1931. évtől kezdve azután lassú, de állandó emelkedést tapasztalunk. Az 1933. évben a bruttó termelési érték 1·9 millió pengő, az 1929. évének 79%-a volt.

A főbb termelési és üzemi költségek a kesztyűs- és kötszerészipari alcsoportban 1929-ben közel 2 millió pengőt tettek ki, 1930-ban 1·4 millió pengőre csökkentek és 1931-ben is alig valamivel kevesebbet tettek ki ennél az összegnél. Az 1932. évben a szóbanforgó alcsoport főbb termelési és üzemi költségei 1·5 millió pengőre, 1933-ban pedig 1·6 millió pengőre, az 1929. évi költségeknek 81%-ára emelkedtek.

A ruházati ipar körébe tartozó egyéb budapesti gyári iparágak termelésének jelentősége aránylag oly csekély, hogy ezek részletesebb tárgyalására itt most nem térhetünk ki.

10. Papíripar.

Az ország papíriparában a budapesti gyárak az ország megcsonkítása óta domináló szerepet töltenek be. Az 1928. évben a budapesti üzemek az országos termelési értéknek 71·6%-át állították elő. Munkáslétszám tekintetében 80·7%-os, lóerőszám tekintetében 25·7%-os súllyal szerepeltek. Már ezek a számok is arra mutatnak azonban, hogy nem a nagyobb gépi-erővel dolgozó tulajdonképeni papírgyártás, hanem a papirosárugyártás és könyvkötőipar, melyek kis gépi-erővel és nagyobb munkáslétszámmal dolgoznak, okozzák az iparcsoport budapesti üzemeinek túlsúlyát. Papírgyár Budapesten csak egy van, ez is csupán kisebb jelentőségű üzem. Az ország többi papírgyára a főváros környékén és a távolabbi vidéken helyezkedett el. Viszont a papirosárugyártás és a könyvkötészet Budapestre koncentrálódása az itteni piaci viszonyok következménye. E koncentrálódás ellenére sem szerepelnek azonban a szóbanforgó iparcsoport budapesti gyári üzemei az egész budapesti gyáripari termelésben nagyobb súllyal, mint értékben 1·8%-kal, munkáslétszámban 3·1%-kal, lóerőszámban pedig mindössze 0·3%-kal.

A papíriparban a válság alatt is nagy fejlődést látunk, amelynél fogva a hazai üzemek kapacitása 1931-ig 1925-höz képest megnégyszereződött. Ebben a növekedésben a tulajdonképeni papírgyártásnak van nagyobb része, amelyet a behozatali korlátozások fokozottan védenek, bár egyes áruajtáknál ez a védelem kereskedelmi politikai okokból, különösen osztrák viszonylatban, időnkint kevésbé volt erős. Ennek ellenére az iparcsoportnak 3 nemzetközi és 6 belföldi kartellmegállapodással is alátámasztott piaci pozíciója megakadályozta az árak nagyobbfokú esését, úgyhogy a papíráruk gyári árának indexe a Magyar Gazdaságkutató Intézet számításai szerint az 1929. évi 100-ról 1932. közepéig csupán 86·9-re, 1933. végéig pedig 80·6-ra ment vissza.

A szóbanforgó iparcsoport budapesti gyári üzemeinek adatai a következő táblázatból láthatók :

**12. A budapesti papíripari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban.
(1928 = 100).**

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)	3.035	2.966	2.676	2.424	2.227	2.158
indexszámokban	100-0	97-7	88-2	79-9	73-4	71-1
Alkalmazottak száma	353	356	358	337	335	352
indexszámokban	100-0	100-8	101-4	95-5	94-9	99-7
Üzemnapok száma	16.241	15.766	16.365	15.684	16.082	15.628
indexszámokban	100-0	97-1	100-8	96-6	99-0	96-2
Munkanapok (ezrekben)	892	882	787	700	630	597
indexszámokban	100-0	98-9	88-2	78-5	70-6	66-9
Fizetések (1.000 P)	1.118	1.097	1.079	979	872	832
indexszámokban	100-0	98-1	96-5	87-6	78-0	74-4
Munkabérek (1.000 P)	4.283	4.246	3.705	3.144	2.526	2.239
indexszámokban	100-0	99-1	86-5	73-4	59-0	52-3
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	5.401	5.343	4.784	4.123	3.398	3.071
indexszámokban	100-0	98-9	88-6	76-3	62-9	56-9
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	366	408	341	311	296	308
indexszámokban	100-0	111-5	93-2	85-0	80-9	84-2
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	9.903	10.160	9.430	7.900	6.889	6.192
indexszámokban	100-0	102-6	95-2	79-8	69-6	62-5
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	164	215	188	161	146	154
indexszámokban	100-0	131-1	114-6	98-2	89-0	93-9
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	15.834	16.126	14.743	12.495	10.729	9.725
indexszámokban	100-0	101-8	93-1	78-9	67-8	61-4
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	21.643	22.002	20.126	16.916	15.425	14.658
indexszámokban	100-0	101-7	93-0	78-2	71-3	67-7
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	11.210	11.219	10.167	8.544	8.094	8.004
indexszámokban	100-0	100-1	90-7	76-2	72-2	71-4
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje	1.329	1.315	1.371	1.251	1.491	1.514
indexszámokban	100-0	98-9	103-2	94-1	112-2	113-9
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	27	31	14	14	15	22
indexszámokban	100-0	114-8	51-9	51-9	55-6	81-5

E táblázatból kitűnőleg a budapesti papíripari gyári üzemek termelésének bruttó értéke 1928. és 1929. között 21·6 millió pengőről 22·0 millió pengőre emelkedett, majd 1930-tól kezdve előbb gyorsabb, majd lassúbb, de állandó csökkenéssel 1933-ig 14·7 millió pengőre esett vissza. Az 1932. évi bruttó termelési érték 28·7%-kal, az 1933. évi pedig 32·3%-kal volt alacsonyabb az 1928. évinél.

A munkanapok száma az 1928. évi 892 ezerről 1933-ig állandó csökkenéssel 597 ezerre süllyedt, ami 1928-hoz képest 33·1%-os csökkenésnek felel meg. A munkanapok indexének visszaesése 1930-ig alig valamivel nagyobb, 1931-ben körülbelül ugyanakkora, 1932-ben és 1933-ban megint csak valamivel nagyobb volt, mint a bruttó termelési érték indexének visszaesése. Ebből is kitűnik az, amit különben a fenti árstatisztikai adatokból is láthatunk, hogy tudniillik a papírgyáraknak különösen az utóbbi két évben milyen nagymértékben sikerült az árak tartását keresztülvinniök.

A budapesti papíripari gyári üzemek 1928-ban 3035 munkást foglalkoztattak. Az 1929. évben ez a létszám 2966-ra csökkent és ez a csökkenés megszakítás nélkül tartott 1933-ig, amikor az évi átlagos munkáslétszám 2158, az 1928. évinek 71·1%-a volt.

A szóbanforgó ipari főcsoport budapesti gyári üzei munkabérekre 1928-ban 4283 ezer pengőt költöttek. Ez a munkabérösszeg is megszakítás nélkül csökkent egészen 1933-ig, amikor 2·239 ezer pengőre rúgott. A csökkenés 1928-hoz képest 47·7%-os. Az egy munkásra eső évi átlagos kereset a papíripari főcsoportban egyike a legrosszabbaknak, ami az ebben az iparcsoportban foglalkoztatott napszámosok és női munkások rendkívül magas számarányában leli magyarázatát. Az évi átlagos munkabér a budapesti papíripari gyári üzemekben 1928-ban 1411 pengőt, 1933-ban 1038 pengőt tett ki. A megfelelő heti kereset 27·1, illetve 20·0 pengő volt, a jelentkező csökkenés 1928. és 1933. között 26·4%-os.

Az alkalmazottak száma a budapesti papíripari gyári üzemekben a válság folyamán alig mutat csökkenést. 1930-ig a tisztviselők, művezetők és szolgák száma magasabb volt az 1928. évinél, 1931-ben az 1928. évinek 95·5%-ára, 1932-ben 94·9%-ára esett vissza, 1933-ban azonban már csaknem teljesen elérte az 1928. évi létszámot.

Az alkalmazotti fizetések ezzel szemben 1928-tól 1933-ig megszakítás nélkül csökkentek. A tisztviselők, művezetők és szolgák fizetésére a budapesti papíripari gyári üzemek 1928-ban 1·1 millió pengőt, 1933-ban pedig már csak 832 ezer pengőt költöttek, ami 1928-hoz képest 25·6%-os csökkenést jelent. Az egy alkalmazottra eső évi átlagos fizetés sokkal kisebb, mint a budapesti gyáripár átlagában: 1928-ban 3167 pengőt, 1933-ban 2364 pengőt tett ki, ami 25·4%-os csökkenésnek felel meg.

A budapesti papíripari gyári üzemek szénfogyasztása aránylag csekély : 1928-ban 27 ezer métermázsát, 1930-ban és 1931-ben ennek alig felét, 1933-ban pedig 22 ezer métermázsát tett ki.

A felhasznált fűtő- és világítóanyagok 1928-ban 366 ezer pengőbe kerültek. Az 1929. évben ez a kiadás 408 ezer pengővel emelkedett, innen kezdve 1932-ig lassan, de állandóan csökkent és ekkor az 1928. évinél 19·1%-kal volt alacsonyabb. 1933-ban a fűtő- és világítóanyagokra fordított kiadás már ismét emelkedett és 308 ezer pengőt tett ki.

A felhasznált nyersanyagok értéke 1930-ig csak kevésbé csökkent, azután a csökkenés erősebb volt és 1933-ig 37·5%-ot tett ki. Összegezve a budapesti papíripari gyári üzemek által felhasznált nyersanyagok értéke 1928-ban 9·9, 1929-ben 10·2, 1930-ban 9·4 millió pengőt tett ki és 1933-ig 6·2 millió pengőre esett vissza.

A felhasznált csomagolóanyagok értéke az 1928. évi 164 ezerről 1929-ig 31%-kal 215 ezer pengőre emelkedett és még 1930-ban is 188 ezer pengőt tett ki, azaz 14·6%-kal magasabb volt az 1928. évinél. A csomagolóanyag-költségben adataink szerint csak 1931-ben mutatkozott némi csökkenés, mely 1932-ig 11%-os megtakarítássá növekedett. Az 1933. évben a felhasznált csomagolóanyagok értéke az előző évi 146 ezer pengőről ismét 154 ezer pengőre emelkedett és az 1928. évének 93·9%-ára rúgott.

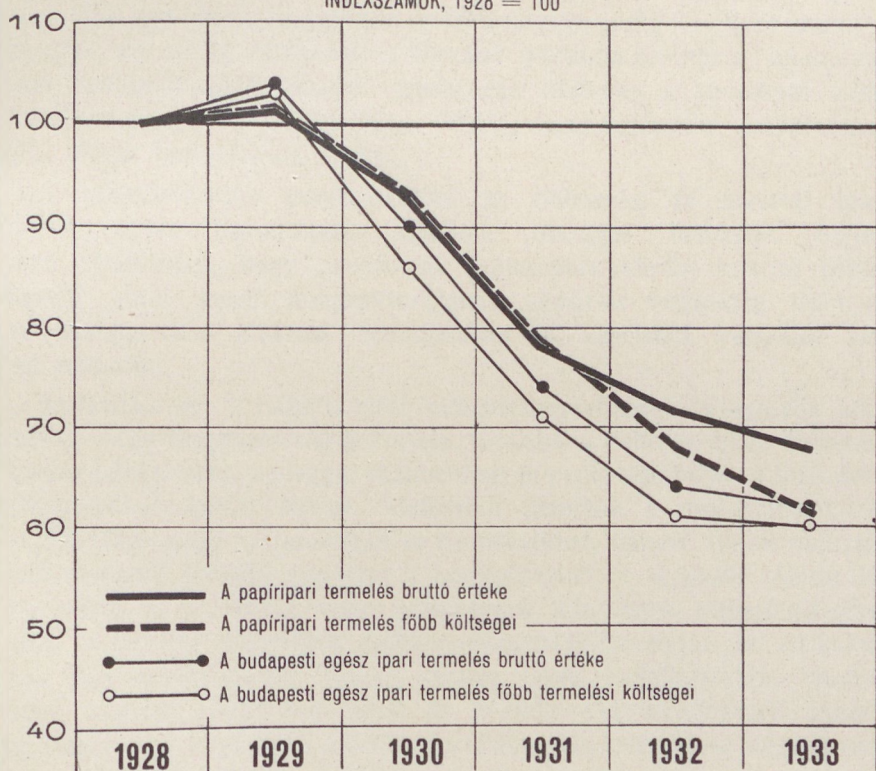
Együttesen vizsgálva, a főbb termelési és üzemi költségek a budapesti papíripari gyári üzemekben 1928-ban 15·8, 1929-ben 16·1, 1932-ben 10·7, 1933-ban pedig 9·7 millió pengőt tettek ki. A költségindex 1931-ig szinte teljesen párhuzamosan változott az értékindexszel, nagyobb eltolódás a viszonylagos rentabilitás javára csak 1932-ben következett be, amikor a költségindex 67·8-ra, az értékindex pedig csupán 71·3-ra ment vissza. Még nagyobb mérvű volt ez a rentabilitás szempontjából kedvező eltolódás 1933-ban, amikor 61·4 költségindex mellett az értékindex 67·7-et mutatott.

A budapesti papíripari gyári üzemek kapacitása távolról sem növekedett abban a mértékben, amint azt a papíriparnál országos viszonylatban látjuk. Ennek oka, hogy Budapesten — mint arra a jelen szakasz elején rámutattunk — nem a tulajdonképeni papírgyártás, hanem a papirosáru-gyártás és könyvkötőipar van erősebben képviselve, amelynek kapacitása a tulajdonképeni papírgyártásnál sokkal kisebb növekedést mutat. Mindazáltal a szóbanforgó iparcsoportba tartozó budapesti gyári üzemek kapacitása kisebb kilengések után 1932-ben már 12·2%-kal, 1933-ban pedig körülbelül 14%-kal volt nagyobb, mint 1928-ban.

Tekintettel arra, hogy — mint említettük — Budapesten csak egy tulajdonképeni papírgyár van, a szóbanlevő ipari főcsoportba tartozó budapesti gyári üzemek termelésének iparágak szerinti vizsgálatától a statisztikai titoktartás okából el kell tekintenünk.

10. A BUDAPESTI PAPÍRIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928–1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

11. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.

Az élelmezési és élvezeti cikkek gyártása országosan és budapesti viszonylatban egyaránt a legnagyobb gyáripari főcsoport, mely Budapesten körülbelül kétszerannyi értékű terméket állít elő, mint a sorrendben utána következő iparcsoport, holott a budapesti gyáriparban a világháború óta nem szerepel olyan nagy súllyal, mint országos viszonylatban, minthogy a vidéken az utóbbi évtizedekben gyorsabban fejlődött. Az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemek ugyanis 1928-ban az egész budapesti gyáripari termelés bruttó értékének 32·8%-át állították elő. Munkáslétszám tekintetében a budapesti élelmezési stb. üzemek az egész budapesti gyáriparban 1928-ban 13·7%-os, gépi lóerők tekintetében pedig 12·1%-os aránnyal szerepeltek. Az ország élelmezési és élvezeti iparában az ebbe a főcsoportba tartozó budapesti gyári üzemek jelentősége 1928-ban a következő volt: bruttó termelési érték tekintetében 36·5%, munkáslétszám tekintetében 40·5%, lóerők tekintetében 24·3%.

A következőkben mindenekelőtt az élelmezési és élvezeti ipari főcsoport egyes legfontosabb ágainak országos helyzetét fogjuk röviden áttekinteni, hogy azután az iparcsoport körébe tartozó összes budapesti gyári üzem konjunktúrájának együttes vizsgálata után az egyes alcsoportokat fővárosi viszonylatban is közelebbi vizsgálat tárgyává tesszük.

Malomiparunk a háború előtt világviszonylatban is a legelsők közé tartozott. Nagy-Magyarország gabonája, továbbá a balkáni, főleg Románia és Szerbia búzája mind a magyar malmokban és pedig elsősorban a budapesti nagymalmokban került őrlésre. Malmaink nemcsak a monarchia közös vámterületének nagy részét látták el termékeikkel, hanem annak határain messze túlmenő virágzó exportot is bonyolítottak le. A közös vámterület megszűntével és a háború utáni autarchikus irányzatok megerősödésével a híres budapesti malomipar tuldimencionáltnak bizonyult és általában csupán régi kapacitásának $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ részéig lévén foglalkoztatva, minden mentési kísérlet ellenére is lassú, de állandó visszafejlődésnek indult. Ezt a zsugorodási folyamatot a gazdasági világválság kiéleződése még fokozta. A magyar liszt természetes piacait képező államok elzárkózása még nagyobb lett, amennyiben pedig a behozatalt nem sikerült teljesen kizárniok, saját malomiparukat támogatandó, fokozták a gabonával szemben a liszt terhére fennálló vámdisziparitást és általában inkább gabonát vettek át. Ilyen körülmények között a termelési volument jellemző munkanapok száma a hazai malomiparban 1925-től 1933-ig közel 40%-kal, a bruttó termelési érték pedig majdnem 50%-kal esett vissza. A rentabilitásra való következtetést, mint általában az élelmezési iparokban, úgy a malomiparban is számos

zavaró körülmény, itt különösen még az új őrlési adó is, annyira megnehezíti, hogy attól el kell tekintenünk.¹⁾

A hazai *cukoripar* válság alatti helyzetének részletesebb tárgyalására itt most nem térünk ki, tekintettel arra, hogy Budapesten csak egy, viszonylag nem nagy jelentőségű cukorgyár van üzemben.²⁾ Csupán annyit jegyzünk meg, hogy a cukoripar termelési volumenje a válság alatt igen nagy mértékben visszaesett, nemcsak a belföldi fogyasztóképesség csökkenése, hanem az exportkontingens nemzetközi megegyezés alapján történt leszállítása következtében is. Ezzel szemben az árak az iparnak rendkívül erős megszervezettsége folytán teljes mértékben tarthatók voltak és oly kevésé vannak arányban a népesség csökkent fizetőképességével, hogy a magyar cukorfogyasztási fejquóta egyike a legalacsonyabbaknak, ami a cukornak az egészséges táplálkozásban elfoglalt rendkívül fontos szerepe következtében sajnálatosnak tekintendő.

Az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító ipartelepek között igen fontos helyet foglalnak el a *dohánygyárak*, melyek jelentősége Budapest gyáriparában rendkívül nagy. Az ország dohánygyárjai, melyek tudvalevően a M. kir. Dohányjövédéki Központi Igazgatóság irányítása alatt állanak, 1928/29-ben összesen 120.454 métermázsa dohánygyártmányt állítottak elő. Ez a mennyiség 1932/33-ig 79.538 métermázsa-ra esett vissza. Az eladott gyártmányok összes mennyisége 1928/29-ben 121.577 métermázsa (fejenként 1.41 kg) 1932/33-ban 85.744 métermázsa (fejenként 0.97 kg) volt, az eladott gyártmányok értéke 1928/29-ben 149.581 ezer pengőt (fejenként 17.38 pengőt) 1932/33-ban 100.283 ezer pengőt (fejenként 11.40 pengőt) tett ki. Az eladott gyártmányok métermázsaánkénti átlagára 1928/29-ben 1.230.33 pengő, 1932/33-ban 1.169.60 pengő volt. A M. kir. Dohányjövédék üzleti feleslege 1928/29-ben 84.6 millió pengőre, az összes bevétel 54.7%-ára, 1932/33-ban pedig 67.8 millió pengőre, az összes bevétel 64.3%-ára rúgott.

A *szalámi és húsfeldolgozó ipar* egyike azon iparágaknak, melyek túlnyomó részben Budapesten vannak koncentrálnak. Ez az iparág a válság előtt szépen fejlődött és sokkal nagyobb jelentőségre tett szert, mint amellyel a háború előtt bírt. A válság a belföldi fogyasztóképességet nagyon megcsökkentette és az iparág virágzó kivitelét nagyon megnehezítette. A vállalatok azonban új piacok feltárásában és a fogyasztók igényeihez való alkalmazkodásban nagyon ügyeseknek bizonyultak, a termelési költségek esése pedig a csökkent forgalom mellett is alig változó rentabilitást biztosított, úgyhogy a szalámi és húsfeldolgozó ipar a kedvezőbb konjunktúrájú iparágak közé sorozandó.

¹⁾ Az említett okokból a malomipar rentabilitásának kérdésével Varga István többször idézett munkája sem foglalkozik.

²⁾ A budapesti cukorgyár 1926-ban az ország cukortermelésének 3.3%-át állította elő. L. Farkasfalvi id. m. 1935. I.

Nem mondható el ugyanez a szóbanforgó ipari főcsoport egy másik, igen fontos ágáról, a szintén nagyrészt Budapesten összpontosított *sör- és malátaiparról*, mely az ország megcsonkítása óta a malomiparhoz hasonló túlméretezettségben szenved és lassú visszafejlődésre van ítélve.

A hazai szeszipar több külföldi ország szesziparához hasonlóan, állami ellenőrzés alatt álló közös értékesítési szerv, az 1921. évi XII. t.-c.-el felállított Országos Szészértékesítő Rt. irányítása alatt áll. Az összes magyarországi szesztermelőknek ez a kényszertársulása végzi tudvalevően a szesz kivitelét és árusítja a szeszt ipari, ecetgyártási, motorikus, valamint élvezeti célokra. Az évi termelés a Szészértékesítő Rt. fennállása óta 1929/30-ban volt 462.633 hektoliterrel a legnagyobb, azóta azonban rohamosan visszaesett és 1932/33-ban már csak 270.646 hektolitert ért el, ami 41-49%-os csökkenésnek felel meg. A szeszkivitel az 1929. évi 136-1 ezer q-ról 1932-ben 39-9 ezer q-ra esett vissza. (70-68%-os csökkenés.) 1933-ban pedig 73-8 ezer q-t tett ki. (1929-cel szemben 45-77%-os csökkenés.) Az adóköteles finomított szesz nagybani ára Budapesten adókkal együtt 1929-ben 461-67 pengő volt hektoliterenkint. Az 1930. évben ezt az árat 467-91-re emelték, majd 1933. elején 378-60 pengőre csökkentették. Az 1933. év végén az ár 399-82 pengőt tett ki.

Budapest gyáriparában a szeszgyáraknál is fontosabb szerepet töltenek be a *konyak-, likőr-, pálinka- és rumgyárak*, ezért általános áttekintésünk kapcsán röviden ki kell térnünk ennek az ipárnak általános helyzetére is. Az égetett szesz italokat, likőrt és rumot előállító gyári üzemek üzleti helyzetét az általános válsághatásokon kívül súlyosan befolyásolta a bor versenye, melynek kivitele szűk keretek közt mozgott és ezért nagymennyiségben került a hazai piacon elhelyezésre, annyira nyomott árakon, hogy azokkal a szóbanforgó iparág termékei nem tarthattak lépést. Több hazai likőrgyár, közöttük nagy és tekintélyes cégek is, kénytelenek voltak üzemüket beszüntetni, ami azonban a megmaradt gyárak helyzetén nem sokat segített, mert a termelés megszakítás nélkül tovább csökkent.

Az élelmezési és élvezeti ipar *többi fontosabb ága*, különösen a tejtermékek gyártása, a cukorka- és cukorsüteménygyártás, a sütőipar és téstágyártás, valamint a vízművek a gazdasági válság folyamán Budapesten annyira speciális tényezők (helyi monopolhelyzetek, helyi szükségletek stb.) hatása alatt állottak és helyi jelentőségük annyira túlnyomó, hogy az említett iparágak országos konjunktúrájának vizsgálata a budapesti üzemek helyzetének helyes mérlegeléséhez nem látszik feltétlenül szükségesnek, miért is attól, az adott keretek között, eltekintünk és ezeknek az iparágaknak ismertetésére csupán budapesti viszonylatban, az alcsoportok szerinti tárgyalásnál térünk ki.

Az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemek termelésére vonatkozó együttes adatokat a 13. sz. táblázat tünteti fel:

13. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása. A budapesti termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag).....	13.486	13.778	13.243	12.666	12.118	12.245
indexszámokban.....	100-0	102-2	98-2	93-9	89-9	90-8
Alkalmazottak száma.....	3.406	3.424	3.297	3.223	3.426	3.379
indexszámokban.....	100-0	100-5	96-8	94-6	100-6	99-2
Üzemnapok száma.....	48.505	46.886	47.340	47.620	48.579	48.980
indexszámokban.....	100-0	96-7	97-6	98-2	100-2	101-0
Munkanapok (ezrekben).....	4.240	4.282	4.093	3.850	3.646	3.584
indexszámokban.....	100-0	101-0	96-5	90-8	86-0	84-5
Fizetések (1.000 P).....	11.839	12.154	12.352	11.281	10.443	9.447
indexszámokban.....	100-0	102-6	104-3	95-3	88-2	79-8
Munkabérek (1.000 P).....	21.200	22.893	21.225	19.353	16.525	15.308
indexszámokban.....	100-0	108-0	100-1	91-3	77-9	72-2
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	33.039	35.047	33.577	30.634	26.968	24.755
indexszámokban.....	100-0	106-1	101-6	92-7	81-7	74-9
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	7.678	8.345	8.056	7.355	6.896	7.174
indexszámokban.....	100-0	108-7	104-9	95-8	89-8	93-4
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	216.653	206.608	172.731	138.551	128.978	111.692
indexszámokban.....	100-0	95-4	79-7	63-9	59-5	51-6
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	12.192	13.082	10.423	7.442	6.705	6.507
indexszámokban.....	100-0	107-3	85-5	61-0	55-0	53-4
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	269.562	263.082	224.787	183.982	169.547	150.128
indexszámokban.....	100-0	97-6	83-4	68-3	62-9	55-7
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	403.944	397.995	361.823	289.637	261.782	232.641
indexszámokban.....	100-0	98-5	89-6	71-7	64-8	57-6
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	167.421	169.960	170.613	136.289	119.203	107.268
indexszámokban.....	100-0	101-5	101-9	81-4	71-2	64-1
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok lőereje	47.406	46.789	47.347	51.873	54.797	57.401
indexszámokban.....	100-0	98-7	99-9	109-4	115-6	121-1
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	2.234	2.392	2.321	1.929	1.667	1.610
indexszámokban.....	100-0	107-1	103-9	86-3	74-6	72-1

Az élelmezési és élvezeti iparok körébe tartozó budapesti gyári üzemek termelésének bruttó értéke 1928-ban 403·9 millió pengőt tett ki. Ez a termelési érték a budapesti iparok többségénél tapasztalt helyzettel ellentétben már 1929-ben is csökkent és pedig 398·0 millió pengőre. Ez a csökkenés 1933-ig megszakítás nélkül folytatódott és 1928-hoz képest összesen 42·4%-ot tett ki, majdnem 5%-kal többet, mint a budapesti gyáripar átlagában.

A munkanapok száma a szóbanforgó iparcsoport budapesti gyári üze-meiben az 1928. évi 4·2 millióról 1929-ben 4·3 millióra emelkedett, azután pedig megszakítás nélkül csökkent az 1933. évi 3·6 millióra. Az itt mutatkozó összes csökkenés 15·5%-os; a termelési volumen csökkenése, tehát jelentősen kisebb, mint a termelési értéké, ami a cikkek nagyarányú átlagos olcsóbbodá-sára utal.

A budapesti élelmezési és élvezeti cikkeket gyártó üzemek 1928-ban 13.486-ot tevő évi átlagos munkáslétszámmal dolgoztak, amely a válság folyamán aránylag kismérvű, körülbelül 10%-os csökkentést szenvedett.

Munkabérekre a szóbanforgó gyárak az 1928. évben 21·2 millió pengőt fizettek ki. Ez az összeg 1929-ben 22·9 millió pengőre növekedett és még 1930-ban is valamivel többet tett ki, mint 1928-ban. Nagyobb munkabércsökkenések csak 1931-től kezdve voltak, amikor a kifizetett munkabérek évi összege 19·4 millió pengőre rúgott. Az 1933. évben a munkabérösszeg azután 15·3 millió pengővel érte el a vizsgált időszak alatti mélypontját.

Az egy munkásra eső évi átlagos kereset az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemekben 1928-ban 1572 pengő, 1933-ban 1250 pengő volt, ami 30·23 pengő, illetőleg 24·04 pengő heti keresetnek felel meg. Az időközi csökkenés 20·5%-os, valamivel kisebb, mint a budapesti gyáripar átlagában; igaz, hogy a kereset összege még így is kisebb, mint az átlagos budapesti gyáripari munkáskereset.

Az alkalmazottak száma az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemekben 1928-ban 3406, 1929-ben 3424, 1932-ben 3426, 1933-ban 3379 volt. Az alkalmazottak száma tehát a szóbanforgó iparcsoportban még kisebb csökkenést mutatott, mint a budapesti gyáripar átlagában. A tisztviselők, művezetők és szolgák fizetésére a szóbanforgó ipari főcsoport üze-me-i 1928-ban 11·8 millió pengőt fordítottak. Az 1929. évben ez az összeg 12·1 millióra, 1930-ban pedig 12·3 millió pengőre emelkedett. Nagyobb mérvű megtakarítást tudtak az alkalmazotti fizetéseknél az iparcsoport üze-me-i 1932-ben elérni, amikor a tisztviselők, művezetők és szolgák illetményeire fordított összeg 10·4 millió pengőre rúgott. Az 1933. évben ez az összeg 9·4 millió pengő volt. Az egy alkalmazottra eső évi átlagos fizetés 1928-ban 3476 pengőt, 1933-ban 2796 pengőt tett ki. Az ilyképen mutatkozó csökkenés 19·6%-os, jelentékenyen nagyobb, mint az átlagos budapesti, a munkáslétszámba nem tartozó alkalmazotti fizetéseknél 13·5%-os csökkentése.

Fűtő- és világítóanyagokra az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemek a válság nehézségei közepette is majdnem annyit voltak kénytelenek fordítani, mint a válság előtt. A maximális megtakarítás ezen a téren 1932-ben volt elérhető és ekkor is alig 10%-os volt. Annál nagyobb volt a felhasznált nyersanyagoknál mutatkozó megtakarítás. Ezen a címen a szóbanforgó budapesti gyári üzemek 1928-ban 216·6 millió pengő kiadást mutattak ki, 1933-ban pedig már csak 111·7 millió pengőt. Az időközi csökkenés 48·4%-os. A csomagolóanyagoknál elérhető megtakarítás 1928. és 1933. között 46·6%-os volt.

A főbb termelési és üzemi költségek együttes összege az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemekben az 1928. évben 269·6 millió pengőre rúgott. Az 1929. évben ez az összeg 263·1 millió pengőt, 1933-ban pedig már csak 150·1 millió pengőt tett ki, ami 1928-hoz képest 44·3%-os csökkenésnek felel meg.

Az iparcsoporthoz egyes ágainak rendkívül súlyos helyzete ellenére a budapesti élelmezési és élvezeti ipar kapacitása egészében mégis elég erős növekedést mutat. Az 1928. évben az iparcsoporthoz erőgépeinek és idegen áramot fogyasztó villamos motorjainak lóereje 47.406 volt. Egészen kismérvű visszaesés után 1931-ben ez a lóerőszám már 51.873-at tett ki, 1933-ban pedig 57.401-re emelkedett, ami 1928-hoz képest 21·1%-os növekedésnek felel meg.

Áttérve az élelmezési és élvezeti cikkeket előállító budapesti gyári üzemek válság alatti helyzetének alcsoportok szerinti vizsgálatára, a *malomiparnál* a bruttó termelési értéknek következő alakulását látjuk :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	88.903
1930	69.001
1931	50.021
1932	49.954
1933	41.186

A bruttó termelési értéknek csökkenése 1929. és 1933. között a fővárosi malomipari gyári üzemeknél 54%-ot tett ki.

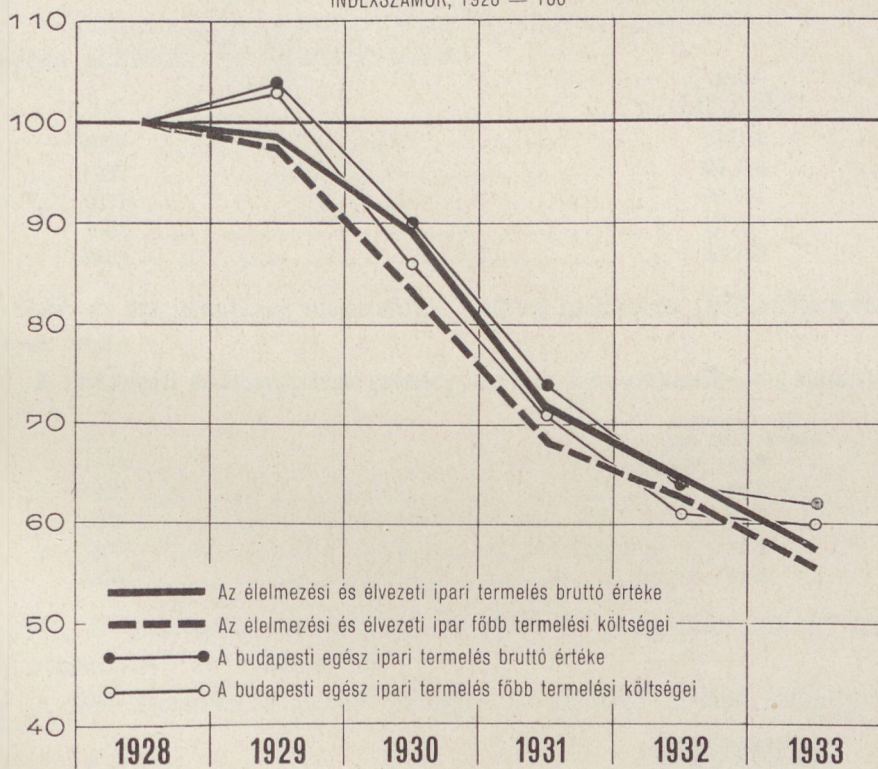
A szénfogyasztás ebben az alcsoportban a következő alakulást mutatja :

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	419
1930	349
1931	254
1932	247
1933	239

Az 1929. és 1933. közötti csökkenés 43%-os.

11. A BUDAPESTI ÉLELMEZÉSI ÉS ÉLVEZETI IPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

A főbb termelési és üzemi költségek az alanti alakulást mutatják :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	78.699
1930	61.590
1931	43.203
1932	41.824
1933	33.163

A költségindex az 1929. évi 100-ról 1933-ig 42-re ment vissza, ami 58%-os csökkenésnek felel meg.

A malomiparban foglalkoztatott munkások létszáma a válság folyamán körülbelül 40%-os csökkenést mutat és 1933-ban körülbelül 800 volt.

A budapesti *dohánygyárak* a válság éve alatt az alanti táblázat szerinti értékben állították elő termelvényeiket :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	88.032
1930	90.789
1931	69.781
1932	60.233
1933	51.793

Az 1929. év óta jelentkező megszakítás nélküli csökkenés 1933-ig összesen 41%-os volt.

A budapesti dohánygyárak szénfogyasztása a következőképpen alakult :

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	16.8
1930	13.0
1931	14.7
1932	9.2
1933	15.5

Az 1932. évi szénfogyasztás 45%-kal, az 1933. évi pedig már csak 8%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél.

A főbb termelési és üzemi költségek az alábbiak szerint alakultak :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	21.178
1930	20.506
1931	17.854
1932	17.022
1933	13.252

A költségindex az 1929. évi 100-ról 1932-ig 80-ra, 1933-ig 63-ra esett vissza, ami 37%-os maximális költségredukciónak felel meg.

A budapesti dohánygyárakban foglalkoztatott munkások száma a válság évei alatt úgyszólván egyáltalán nem változott meg és állandóan 2600 körül volt.

A budapesti *szalámi- és húsfeldolgozó* gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke a válság folyamán a következő alakulást mutatta :

E v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	55.734
1930	49.499
1931	43.063
1932	37.417
1933	35.090

A bruttó termelési értéknek csökkenése 1929-től 1932-ig 33%-os, 1933-ig 37%-os.

A szénfogyasztás a szóbanforgó alcsoport üzeimeiben a következő volt :

E v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	37.7
1930	32.0
1931	35.5
1932	40.5
1933	45.5

Legalacsonyabb volt a szénfogyasztás 1930-ban, amikor 15%-kal volt kisebb, mint 1929-ben. Az 1932. évi szénfogyasztás már 7%-kal, az 1933. évi már 21%-kal volt magasabb az 1929. évinél.

A főbb termelési és üzemi költségek a következők voltak :

E v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	47.614
1930	43.925
1931	38.077
1932	32.283
1933	29.743

Az itt mutatkozó csökkenés 1929. és 1933. között 38%-os volt.

A munkáslétszámra vonatkozó adatok szintén arra látszanak mutatni, hogy a budapesti szalámi- és húsfeldolgozó gyári üzemek aránylag legrosszabb üzletéve az 1930-i volt. Az utóbbi évben a foglalkoztatott munkások száma mintegy 8%-kal volt kisebb, mint 1929-ben. 1932-ben azonban a foglalkoztatott munkások száma már mintegy 4%-kal, 1933-ban pedig körülbelül 8%-kal volt magasabb, mint 1929-ben.

A budapesti sör- és malátagyárak termelvényeinek bruttó értéke az alábbi táblázat szerint alakult:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	39.978
1930	38.100
1931	27.768
1932	20.686
1933	12.505

Az 1929. és 1933. évek között mutatkozott szakadatlan csökkenés összesen 69%-os.

A budapesti sör- és malátagyárak szénfogyasztása az alábbi adatokból látható:

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	644.9
1930	582.7
1931	554.6
1932	519.0
1933	593.4

Amint ezekből a szénfogyasztási adatokból kitűnik, a budapesti sör- és malátagyárak ezen a téren távolról sem tudtak olyan megtakarításokat elérni, amelyek megfeleltek volna a termelési értékekben bekövetkezett zsugorodásnak. A felhasznált szén mennyisége 1932-ben volt a legkisebb és ekkor 20%-kal maradt az 1929. évi fogyasztás alatt. Az 1933. évben a szénfogyasztás már csak 8%-kal volt kisebb, mint 1929-ben. A főbb termelési és üzemi költségek különben sem voltak abban a mértékben leszoríthatók, mint amennyire a bruttó termelési érték zuhant. Összességében a főbb termelési és üzemi költségek együtt a következő alakulást mutatták:

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	23.664
1930	18.328
1931	14.318
1932	12.147
1933	9.754

A csökkenés 1929. és 1932. között 49%-os, 1933-ig 59%-os.

A budapesti sör- és malátagyárak munkáslétszámában a válság éve alatt mintegy 40%-os csökkenés következett be, úgy hogy munkáslétszámuk 1933-ban már nem sokkal haladta meg az 1000 főt.

A budapesti szeszgyárakban előállított termelvények bruttó értéke a többi élelmezési és élvezeti iparág termeléséhez képest nem látszik nagyon jelentősnek, fontosságuk mindazáltal igen nagy, minthogy a budapesti üzemekben előállított alkohol kimagasló minősége azt export célokra is

fokozottan teszi alkalmassá. A budapesti szeszgyárak által előállított termelvények bruttó értéke 1929. és 1933. között az alábbiak szerint alakult:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	7.161
1930	5.530
1931	4.179
1932	3.772
1933	4.165

Az 1929. és 1932. évek között mutatkozó értékzsugorodás 47%-os, míg 1933-ban az előállított termelvények bruttó értéke már csak 42%-kal volt kisebb, mint 1929-ben.

A budapesti szeszgyárak szénfogyasztását az alanti adatokból olvashatjuk ki:

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	166.1
1930	146.6
1931	103.4
1932	125.2
1933	127.5

A mélypontot az 1931. év szénfogyasztása mutatja, amely 38%-kal volt kisebb az 1929. évinél. Az 1933. évi szénfogyasztás már csak 23%-kal volt alacsonyabb, mint az 1929. évi.

A budapesti szeszgyárak főbb termelési és üzemi költségei a következők voltak:

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	5.516
1930	4.166
1931	3.095
1932	3.242
1933	3.363

A válság mélyét jelző 1931. évben a főbb termelési és üzemi költségek 44%-kal voltak alacsonyabbak, mint 1929-ben, 1933-ban azonban már csak 39%-kal.

A *konyak-, likőr-, pálinka- és rumgyártás* körébe tartozó budapesti gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1929. és 1933. között az alanti táblázat szerinti alakulást mutatta:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	17.160
1930	14.825
1931	10.688
1932	7.992
1933	7.582

Az 1929. és 1933. évek között a termelvények bruttó értékében jelentkezett csökkenés nagyobb, mint a malomiparnál és azt ebben a főcsoportban csupán a sör- és malátagyártás bruttó termelési értékének csökkenése múlja felül. Ebből az összehasonlításból is érzékelhetővé válik ennek az iparágnak nehéz helyzete, melyből csak a legéletképesebb üzemek, technikai, organizációs és kommerciális képességeik teljes latbavetése mellett tudtak győztesen kikerülni.

A szóbanforgó alcsoport budapesti üzemeinek szénfogyasztását az alanti táblázatból láthatjuk :

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	6.5
1930	9.5
1931	10.3
1932	6.9
1933	6.7

A szénfogyasztás a válság egész ideje alatt minden évben magasabb volt, mint 1929-ben. Az 1930. évben 44%-kal, 1931-ben 57%-kal, 1932-ben 6%-kal és 1933-ban 3%-kal.

A főbb termelési és üzemi költségek együttes összegét a szóbanforgó alcsoport budapesti gyári üzemeinek sikerült igen tetemes mértékben leszorítaniok, ha nem is egészen annyira, amennyire a bruttó termelési érték csökkent. Erről a következő adatok tájékoztatnak :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	13.404
1930	11.542
1931	8.584
1932	6.270
1933	6.233

Az 1929. és 1932. évek közötti csökkenés 53%-os, 1933-ig 54%-os. Munkáslétszámukban a budapesti konyak- stb. gyárak meglehetősen nagymérvű leépítéseket voltak kénytelenek végrehajtani, amennyiben a foglalkoztatott munkások számát 1929. és 1933. között majdnem 50%-kal csökkentették.

A *tejtermékeket* előállító budapesti gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 1929. és 1933. között aránylag kisebb mértékben csökkent.

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	38.578
1930	34.858
1931	30.769
1932	31.270
1933	28.576

Az 1929. és 1933. évek közötti értékcsökkenés összesen 26%-ot tett ki.

A szénfogyasztási adatok szerint a szóbanforgó alcsoport budapesti üzemének termelési volumenje csak 1930-ban mutatott némi csökkenést, 1931-től kezdve azonban minden évben állandóan nagyobb volt, mint 1929-ben. A szénfogyasztás alakulása közelebbről a következő volt:

É v	Szénfogyasztás ezer méterháztásban
1929	74.1
1930	72.0
1931	75.7
1932	86.5
1933	85.0

Az 1930. évi szénfogyasztás 3%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél, az 1932. évi ezzel szemben 17%-kal, 1933. évi pedig 15%-kal volt magasabb az 1929. évi szénfogyasztásnál.

A főbb termelési és üzemi költségek az alanti alakulást mutatják:

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	33.470
1930	27.582
1931	24.661
1932	24.120
1933	22.504

A költségek csökkenése 1929. és 1932. között 28%-os, 1933-ig pedig 33%-os volt, jelentősen nagyobb tehát, mint a bruttó termelési érték csökkenése.

A tejtermékeket előállító budapesti gyári üzemek munkaslétszáma 1932-ig szinte változatlan volt és csak 1933-ban mutatott számottevőbb, mintegy 15%-os csökkenést.

A pótkávé- és növényi konzervgyártás jelenleg még alárendeltebb jelentőségű termelésétől eltekintve, mely azonban értékben 1929=100 alapon számítva az 1932. évi 68-ról 1933-ban 197-re szökkent fel, a válság folyamán a budapesti *sütőipari és tésztagyártó* üzemek fejlődése volt a legkedvezőbb. Utóbbiak termelvényeinek bruttó értéke 1929. és 1933. között az alanti táblázat szerint alakult:

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	13.017
1930	13.666
1931	14.189
1932	15.468
1933	13.358

Az 1930. évi termelési érték 5%-kal, az 1931. évi 9%-kal, az 1932. évi 19%-kal és az 1933. évi 3%-kal volt magasabb az 1929. évinél.

A szénfogyasztás és a munkáslétszám adataiból következtetve, a termelési volumen az 1930. év kivételével az egész válságidő alatt jelentősen nagyobb volt, mint 1929-ben.

E v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	53.4
1930	50.4
1931	62.1
1932	70.5
1933	72.5

Indexszámokban kifejezve (1929=100) az 1930. évi szénfogyasztás 94, az 1931. évi 116, 1932. évi 132, az 1933. évi 136 volt. A munkáslétszámnál 1933-ig szintén mintegy 25%-os emelkedést láthatunk.

Ezzel szemben a főbb termelési és üzemi költségek jóval kisebb mértékben emelkedtek.

E v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	11.164
1930	11.166
1931	11.649
1932	12.835
1933	11.207

Az emelkedés 1929. és 1932. között 15%-os, míg 1933-ban a főbb termelési és üzemi költségek összege csak 0.4%-kal volt magasabb, mint 1929-ben.

A cukor-, cukorsütemény-, kakaó- és csokoládégyártás alcsoportjába sorozott budapesti gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke az alanti összeállítás szerint alakult:

E v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	21.352
1930	19.354
1931	15.397
1932	13.068
1933	14.636

A válságmélypontot ezeknél az iparágaknál az 1932. év hozta, amikor a termelési érték 39%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél. Az 1933. évben ez az érték már emelkedett és csupán 31%-kal volt kisebb, mint 1929-ben.

A szénfogyasztásból és a munkáslétszám alakulásából arra következtethetünk, hogy a termelési volumen a bruttó termelési értéknél kisebb mértékben csökkent, vagyis a termelvények ára a cikkek nagyobb részénél elég nagy mértékben visszaesett. Az al csoport budapesti üzemének szénfogyasztása a következő volt :

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	51.1
1930	47.1
1931	43.0
1932	40.9
1933	39.6

A munkáslétszám csökkentése 1932-ben volt a legnagyobb, amikor a foglalkoztatott munkások száma körülbelül 30%-kal volt kisebb, mint 1929-ben. Az 1933. évi munkáslétszám az 1929. évinél már csak 15%-kal volt alacsonyabb.

A főbb termelési és üzemi költségek a következő alakulást mutatják :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	14.737
1930	13.669
1931	11.051
1932	9.813
1933	10.482

A költségeket 1932-ig 33%-kal sikerült csökkenteni, 1933-ban ez a csökkentés 1929-hez képest már kevesebbet, 29%-ot tett ki.

Az ásványvíz kiaknázása, szikvízgyártás és közhasználatú vízmű al csoportjába sorozott budapesti gyári üzemek között természetesen Budapest Székesfőváros Vízműveinek van domináló szerepük.

A Vízművek által szállított víz mennyisége nagyjából állandó maradt. Az 1931. évben, mely a mélypontot jelentette, alig 1.6%-kal maradt az 1929. évi alatt, az azóta bekövetkezett növekedés pedig 1929-hez képest nem érte el az 1%-ot sem. A Vízművek bevételei már nagyobb csökkenést mutatnak, 1930-ban 13.6%-kal, 1931-ben 16.6%-kal, 1933-ban azonban már csak 9%-kal maradtak el az 1929. évi bevételek mögött. A kiadások viszont az 1930-ban és 1931-ben mutatkozott meglehetősen nagymértékű visszaesés után 1932-ben erősen felszöktek és ekkor 18%-kal voltak magasabbak, mint 1929-ben. Az 1933. évi kiadások 10.3%-kal haladták meg az 1929. éveket.

Az ásványvízkiaknázás, szikvízgyártás és közhasználatú vízmű alcsoportját egészében vizsgálva, a bruttó termelési értéknek következő alakulását látjuk :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	14.962
1930	14.254
1931	14.263
1932	13.990
1933	13.612

Az 1929. és 1933. között mutatkozott maximális értékcsökkenés 9%-os.

Az alcsoport szénfogyasztása a következő volt :

É v	Szénfogyasztás ezer métermázsában
1929	700-0
1930	812-0
1931	606-6
1932	380-5
1933	245-3

A szénfogyasztás 1930-ban 16%-kal magasabb volt, mint 1929-ben, a következő évtől kezdve azonban állandóan csökkent és 1933-ban már 65%-kal alacsonyabb volt az 1929. évinél.

A főbb termelési és üzemi költségeket az alcsoport üzemeiben csak 1932-től kezdve sikerült leszorítani, de ekkor sem nagyon jelentékenyen, amennyiben az 1932. évi főbb termelési költségek 9%-kal, az 1933. évié pedig 15%-kal voltak alacsonyabbak az 1929. éviéknél.

A jéggyártásnak viszonylag alárendeltebb jelentőségű és meglehetősen súlyos helyzetbe került alcsoportjának részletesebb tárgyalását mellőzve, az élelmezési ipar körébe tartozó egyéb iparágak alcsoportjába foglalt egy-egy budapesti cukorgyár és kávétisztító üzem együttes adataira térünk. Ezeknek az üzemeknek a bruttó termelési értéke a következőképen alakult :

É v	Bruttó termelési érték ezer pengőben
1929	9.123
1930	7.996
1931	6.211
1932	5.058
1933	5.273

A maximális értékcsökkenés 1932-ben mutatkozik és ekkor az érték 45%-kal volt alacsonyabb az 1929. évi bruttó termelési értéknél. A szénfogyasztásnál hasonló csökkenést tapasztalunk, melynek során az 1929. évi 121 ezer métermázsát tevő fogyasztás 1932-ig 62 ezer métermázsára esett vissza, ami 49%-os zsugorodásnak felel meg. Az 1933. évben a szénfogyasztás már ismét 68 ezer métermázsát tett ki.

A főbb termelési és üzemi költségeknél a következő alakulást látjuk :

É v	Főbb termelési és üzemi költségek ezer pengőben
1929	6.578
1930	5.596
1931	4.389
1932	3.895
1933	3.466

Az 1929. és 1933. évek közötti maximális csökkenés 47%-os. A szóbanforgó üzemek együttes munkáslétszáma a válság folyamán alig tíz százalékkal csökkent és 1933-ban valamivel az 500 felett állott.

12. Vegyészeti ipar.

A hazai vegyészeti iparban a budapesti gyári üzemek az átlagosnál jelentékenyen nagyobb arányban vannak képviselve : az 1928. évben 58·3%-os bruttó termelési értékkel, 55·5%-os munkáslétszámmal és 47·6%-os lóerőszámmal szerepeltek a magyar kémiai gyárak termelésében. A főváros egész gyáripari termelésében a budapesti vegyészeti gyári üzemek a következő arányban részesedtek : termelési érték 9·5%, munkáslétszám 5·6%, lóerőszám 4·3%.

A magyar vegyészeti ipar a válság folyamán viszonylag igen kedvezően fejlődött iparágak közé tartozik. A mezőgazdaság számára termelt vegyészeti cikkek előállítására természetszerűleg nagy visszaesést szenvedett ugyan és az exportágakban a termékek elhelyezése szintén nagy gondot okozott, általában azonban a devizagazdálkodás és az egyéb behozatali korlátozások a kémiai ipar termelésének igen széleskörű kiterjesztésére vezettek. A vegyészeti cikkek áralakulása túlnyomó részben nem tartott lépést az általános áreséssel, mert a szakmában uralkodó erős kartellek a nagyobb ársüllyedést többnyire meg tudták akadályozni.¹⁾ A Magyar Gazdaságkutató Intézet számítása szerint a vegyipari áruk gyári árának általános indexe az 1929. évi 100-ról 1931. decemberig 92·1-re, 1933. végéig pedig 80·6-ra ment vissza. Ezen az indexen belül a mezőgazdaság részére szükséges vegyi cikkek ára valamivel erősebben esett : a szérumok és gyógyszervegyészeti növényvédőszer indexe 1931. végén 84·8-on, 1933. júniusában 70·3-on, 1933. decemberében 66·9-en állott, az egyéb növényvédő szerek és a műtrágya árának indexe pedig 1931. végén 86·2, 1933. júniusában 73·7, 1933. decemberében 71·3 volt.

A vegyipar körébe tartozó budapesti gyári üzemekre vonatkozó általános adatokat a 14. sz. táblázat tünteti fel :

¹⁾ Dobrovics Károly adatai szerint (i. m. 69. és köv. l.) a magyar vállalatok között létrejött 185 kartellból 35 tartozott a gyógyszer- és vegyészeti iparok körébe, az összes (256) kartellból pedig 51.

14. A budapesti vegyészeti ipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút- és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkaslétszám (évi átlag)	5.525	5.565	4.951	4.981	5.022	5.267
indexszámokban	100-0	100-7	89-6	90-2	90-9	95-3
Alkalmazottak száma	1.810	1.878	1.949	1.990	1.953	2.029
indexszámokban	100-0	103-8	107-7	109-9	107-9	112-1
Üzemnapok száma	32.287	32.940	32.260	31.483	31.274	35.359
indexszámokban	100-0	102-0	99-9	97-5	96-9	109-5
Munkanapok (ezrekben)	1.666	1.667	1.483	1.490	1.500	1.563
indexszámokban	100-0	100-0	89-0	89-4	90-0	93-8
Fizetések (1.000 P)	7.942	8.409	8.561	8.671	8.128	7.821
indexszámokban	100-0	105-9	107-8	109-2	102-3	98-5
Munkabérek (1.000 P)	9.143	9.650	8.590	8.655	8.083	7.885
indexszámokban	100-0	105-5	94-0	94-7	88-4	86-2
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ...	17.085	18.059	17.151	17.326	16.211	15.706
indexszámokban	100-0	105-7	100-4	101-4	94-9	91-9
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P)	4.807	5.017	3.538	3.551	3.243	3.254
indexszámokban	100-0	104-4	73-6	73-9	67-5	67-7
Felhasznált nyersanyag (1.000 P)	53.278	54.532	47.003	40.551	36.509	39.462
indexszámokban	100-0	102-4	88-2	76-1	68-5	74-1
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P)	6.465	5.977	5.288	3.624	4.169	4.540
indexszámokban	100-0	92-5	81-8	56-1	64-5	70-2
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	81.635	83.585	72.980	65.052	60.132	62.962
indexszámokban	100-0	102-4	89-4	79-7	73-7	77-1
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P)	116.705	120.076	109.110	98.389	91.325	97.151
indexszámokban	100-0	102-9	93-5	84-3	78-3	83-2
Nettó termelési érték (Bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	52.155	54.550	53.281	50.663	47.404	49.895
indexszámokban	100-0	104-6	102-2	97-1	90-9	95-7
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó villamos motorok löereje	16.834	17.260	17.733	18.603	18.777	18.955
indexszámokban	100-0	102-5	105-3	110-5	111-5	112-6
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	1.105	1.166	735	696	676	737
indexszámokban	100-0	105-5	66-5	63-0	61-2	66-7

A budapesti vegyipari gyári üzemek 1928-ban 116·7 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő. A következő évben ez a termelési érték 120 millió pengőre emelkedett. Az 1930. évtől kezdve 1932-ig a termelési értéknek csökkenése következett be, utóbbi évben az előállított termelvények bruttó értéke 91·3 millió pengőre rúgott. Az 1932. és 1933. évek között a zsugorodási folyamat megtört és a termelési érték 97·2 millió pengőre emelkedett. Az 1932. évben, mely a mélypontot jelzi, a budapesti vegyipari gyári üzemek termelvényeinek bruttó értéke 21·7%-kal volt kisebb, mint 1928-ban.

A termelési volumen 1928-ban és 1929-ben egyforma nagyságú volt, 1930-ban pedig nagyobb mértékben csökkent, mint amilyen csökkenést a termelvények bruttó értékénél 1928-hoz képest tapasztaltunk, ami azt jelenti, hogy 1930-ban a vegyipari cikkek ára általánosságban valamelyest emelkedett. Ez az áremelkedés a vonatkozó árstatisztikai adatok szerint különösen az ásványolajfinomítás termékeinél volt számottevő. Az 1931. évtől kezdve a termelési volumen állandó lassú emelkedést mutat és 1933-ban csupán mintegy 6%-kal volt alacsonyabb, mint 1928-ban.

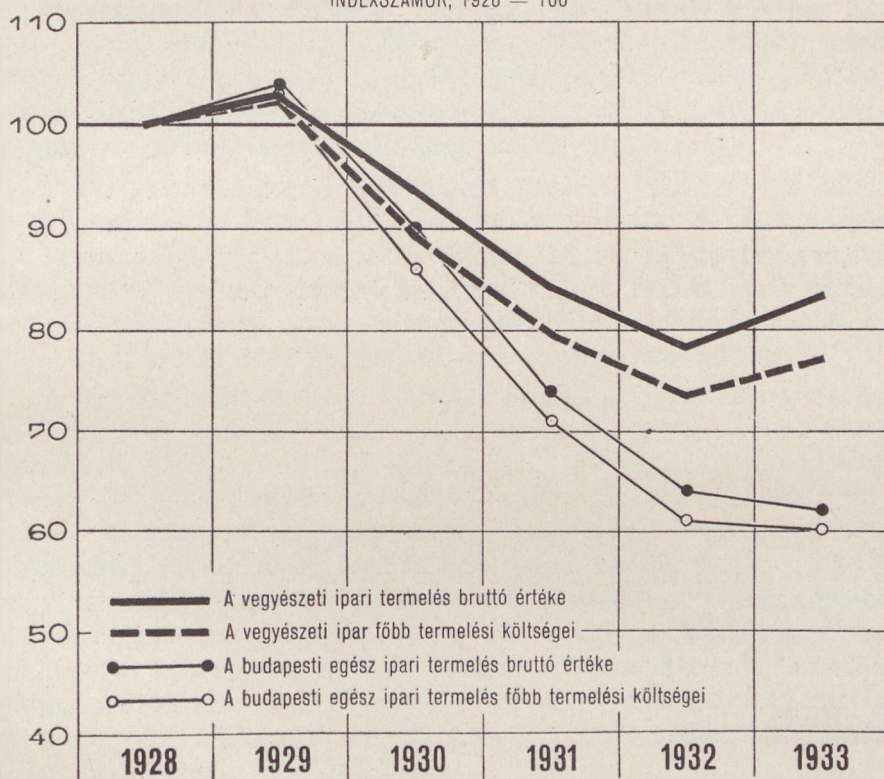
A budapesti vegyipari gyári üzemekben foglalkoztatott munkások száma 1928-ban évi átlagban 5525, 1929-ben 5565 volt. A következő évben a munkáslétszám 4951-re esett vissza, 1931-ben azonban már ismét emelkedett és 1933-ban 5267-et tett ki, ami 1928-hoz képest már csak 4·7%-os csökkenést jelent. A kifizetett munkabérek összege 1928-ban 9·1, 1929-ben 9·6 millió pengő volt, az 1933. évben pedig 7·9 millió pengőre rúgott, ami 1928-hoz képest 13·8%-os csökkenésnek felel meg. Az egy munkásra eső évi átlagos munkabér összege a budapesti vegyipari gyári üzemekben 1928-ban 1655, 1933-ban 1497 pengőt tett ki. Az átlagos heti kereset összege 31·83, illetőleg 28·79 pengő volt, az időközi csökkenés 9·5%-os, jelentékenyen kisebb mint a budapesti gyáripar átlagában. Ez arra vezetett, hogy mfg 1928-ban a budapesti vegyipari gyári üzemekben fizetett átlagos munkabér meglehetősen alatta maradt az átlagos budapesti munkabérnek, addig 1933-ban már jelentősen magasabb volt.

A munkáslétszámba nem tartozó alkalmazottaikat a budapesti vegyipari gyári üzemek már 1928-ban is sokkal jobban fizették, mint általában a budapesti gyárak. Tekintettel arra, hogy a budapesti vegyipari gyári üzemek ezt a válságelőtti magas fizetést kisebb mértékben szállították le, mint általában a budapesti gyári üzemek a maguk szóbanlevő alkalmazottainak fizetését, a vegyiparban foglalkoztatott tisztviselők, művezetők és szolgák átlagos illetményei a válság során a budapesti átlaghoz képest még jóval kedvezőbben alakultak. Összességében az egy vegyipari alkalmazottra eső évi átlagos kereset 1928-ban 4388 pengő, 1933-ban 3855 pengő volt.

A budapesti vegyipari gyári üzemekben foglalkoztatott tisztviselők, művezetők és szolgák együttes száma 1928 óta szinte állandóan emelkedett. Az 1933. évig ez az emelkedés összesen 12·1%-ot tett ki.

12. A BUDAPESTI VEGYÉSZETI IPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

A szóbanforgó iparcsoport budapesti gyári üzemai szénfogyasztásukat 1929. és 1930. között figyelemreméltóan csökkentették. Az 1930. évtől kezdve a szénfogyasztás már nem mutat oly nagy ingadozásokat, ebben az évben 735 ezer métermázsát, a következő évben 696 ezer métermázsát, 1932-ben 676 ezer métermázsát, 1933-ban pedig 737 métermázsát tett ki, ami 1928-hoz képest 33·3%-os csökkenésnek felel meg.

A fűtő- és világítóanyagokra fordított kiadás 1928-ban 4·8 millió pengő volt, a következő évben 5·0 millió pengőre szökkent fel, 1930-ban pedig 3·5 millió pengőre esett vissza. Az 1933. évben a fűtő- és világítóanyagokra fordított kiadás 3·3 millió pengőre rúgott, ami 1928-hoz képest 32·3%-os megtakarítást jelent.

Nyersanyagokra a budapesti vegyipari gyári üzemek 1928-ban 53·3 millió pengőt, 1929-ben 54·5 millió pengőt, 1930-ban 47·0 millió pengőt költöttek. Az 1932. évig ez az összeg 36·5 millió pengőre csökkent, 1933-ban azonban már ismét 39·5 millió pengőre emelkedett. Az 1932. évben a nyersanyagoknál elért megtakarítás 1928-hoz képest 31·5% volt.

Csomagolóanyagokra a szóbanforgó üzemek 1928-ban 6·5 millió pengőt költöttek. Az 1931. évig az erre fordított kiadás 3·6 millió pengőre ment vissza, ami 43·9%-os megtakarítást jelentett. Az 1932. évben a csomagolóanyagokra fordított kiadások ismét emelkedtek, 1933-ban ez a költség-emelkedés folytatódott; ekkor a csomagolóanyagra fordított kiadás 4·5 millió pengőt tett ki és 29·8%-kal volt alacsonyabb, mint 1928-ban.

A főbb termelési és üzemi költségek alakulását együttesen vizsgálva, azt látjuk, hogy ezek 83·6 millió pengő összeggel 1929-ben voltak a legmagasabbak, innen kezdve 1932-ig 60·1 millió pengőre csökkentek, majd 1933-ban 63·0 millió pengőre emelkedtek. Indexszámokban kifejezve, a főbb termelési és üzemi költségek alakulását, (1928=100) 1929-ben 102·4-es költségindexet látunk, mely a következő évben 89·4-re, 1932-ben 73·7-re esett vissza, 1933-ban pedig 77·1-en állott. Az értékindex 1929-ig nagyjából a költségindexszel párhuzamosan haladt, 1930-ban azután kisebb mértékben esett, mint a költségindex, ami a viszonylagos rentabilitást számottevően javította. A költségeknek a termelési értékhez viszonyított kedvező alakulása 1933-ig nagyjából változatlan maradt. Ebben az évben 77·1-es költségindex mellett az értékindex 83·2-ön állott.

A budapesti vegyipari gyári üzemek kedvező üzletmenetét a kapacitásnak 1928 óta állandóan tartó növelése is mutatja, amely 1933-ig összesen 12·6%-ot tett ki.

Alcsoportok szerint véve szemügyre a budapesti vegyipari gyári üzemek termelését, mindenekelőtt a legjelentékenyebb iparcsoporttal, a *kőolajfinomítással és világítógázgyártással* kell foglalkoznunk, melynek bruttó termelési értéke 1929-ben 39·3 millió pengőt, 1932-ben 33·9 millió pengőt,

1933-ban 36·7 millió pengőt tett ki. Az 1929. és 1932. évek közötti csökkenés 14%-os, 1933-ban a bruttó termelési érték már csak 7%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben. A főbb termelési és üzemi költségek nagyobb mértékben estek vissza, mint a bruttó termelési érték. Az 1932. évben a költségindex, 1929=100 alapon számítva, 82-öt mutatott, ugyanakkor, amikor az értékindex 86-on állott. Az 1933. évben 84-es költségindex mellett az értékindex 93-at mutatott. Összszérűen a főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 27·4 millió pengőre, 1930-ban 27·0 millió pengőre, 1931-ben 24·9 millió pengőre, 1932-ben 22·6 millió pengőre, 1933-ban pedig 23·1 millió pengőre rúgtak.

A kőolajfinomítás és világítógázgyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek munkáslétszáma 1929-ben valamivel a 2000-en alul volt, 1930-ban és 1931-ben valamelyest visszaesett, 1932-ben azonban ismét elérte az 1929. évi létszámot. Az 1933. évben a munkáslétszámnak újbóli csekély visszaesését látjuk.

A zsíros növényolajgyártás, gyertya-, szappan- és illatszergyártás körébe tartozó budapesti gyári üzemek 1929-ben 24·7 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő, amely termelési érték 1932-ig 18·3 millió pengőre, azaz 26%-kal csökkent. Az 1933. évben a termelési érték ismét 20·9 millió pengőre emelkedett, tehát csupán 15%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben.

A főbb termelési és üzemi költségek ebben az alcsoportban a következőképpen alakultak: 1929-ben 18·1, 1930-ban 14·4, 1931-ben 13·7, 1932-ben 12·2, 1933-ban 14·1 millió pengő. Az 1932. évben a főbb termelési és üzemi költségek 32%-kal, 1933-ban pedig 22%-kal voltak alacsonyabbak, mint 1929-ben. Az 1929. évhez képest az utóbbi két évben a viszonylagos rentabilitás szintén javult: 1932-ben 68-as költségindex mellett az értékindex 74-et, 1933-ban 78-as költségindex mellett az értékindex 85-öt mutatott. A szóbanforgó alcsoport munkáslétszáma csak 1930-ban volt számottevőbben kisebb, mint 1929-ben.

A budapesti vegyészeti ipar fontosságban következő ága a *vegyészeti szerek gyártása*, 1929-ben 15·6 millió pengőt tevő termelési értékkel. Az 1930. évben ez a termelési érték 16·6 millió, 1931-ben pedig 16·7 millió pengőre emelkedett, majd 14·7 millió és 1933-ban 14·1 millió pengőre esett. Az 1932. évi bruttó termelési érték 6%-kal, az 1933. évi pedig 10%-kal maradt az 1929. évi alatt. A főbb termelési és üzemi költségek alakulása ebben az alcsoportban a következő volt: 1929-ben 9·1 millió pengő, 1930-ban 9·2 millió, 1931-ben 9·8, 1932-ben 8·9, 1933-ban pedig szintén 8·9 millió pengő. Ennek az iparágak viszonylagos rentabilitása a vizsgált utolsó két évben meglehetősen rosszabodott, amennyiben 1932-ben 97-es költségindex mellett az értékindex 94-re ment vissza, 1933-ban pedig változatlan költségindex mellett az értékindex 90-re esett. Ezen eltolódás ellenére azonban az iparág kon-

junktúrája még mindig rendkívül kedvezőnek mondható. A munkáslétszám 1929. óta állandóan emelkedett és 1933-ban körülbelül 20%-kal volt magasabb az 1929. évinél.

A *kocsikenőcs-, bőrkenőcs- és csizmamázgyártás* 1929-ben 8·8 pengő értékű termelvényt állított elő. Ez a termelési érték 1931-ig 6·5 millióra esett vissza, innen kezdve 1933-ig 7·7 millió pengőre emelkedett.

A főbb termelési és üzemi költségek 1929-ben 6·3 millió pengőt, 1931-ben már csak 4·1 millió pengőt, 1933-ban ismét 5·1 millió pengőt tettek ki. A viszonylagos rentabilitás 1932-ben és 1933-ban meglehetősen nagymértékben javult.

Az *enyv- és albumingyártás, csont- szén- és műtrágyagyártás* alcsoportjába sorozott budapesti gyári üzemek termelése fokozódott a válság folyamán a legnagyobb mértékben, amennyiben az általuk előállított termelvények bruttó értéke az 1929. évi 2·7 millió pengőről 1930-ig 7·3 millió pengőre növekedett és 1931 után is állandóan meghaladta az 5 millió pengőt.

A többi vegyészeti ipari alcsoportba sorozott budapesti gyári üzem termelése viszonylag kisebb jelentőségű, miért is ezek részletesebb vizsgálatától e helyen el kell tekintenünk.

13. Sokszorosító- és műipar.

Az ország sokszorosító- és műipara túlnyomó részben Budapesten található. Termelési értékben 89·6%, munkáslétszám tekintetében 86·9, lóerőszám tekintetében 90·0% súllyal szerepeltek 1928-ban ebben a főcsoportban a budapesti gyári üzemek. Ugyanebben az évben az egész fővárosi gyáripari termelésben az itteni sokszorosító- és műipari gyári üzemek jelentősége a következő volt: érték 4·8%, munkáslétszám 7·7%, gépi lóerők: 1·4%.

A sokszorosító- és műipar helyzete már a válság előtt sem volt kedvező és a krízis éveit tovább rosszabbodott. A legfontosabb nyomtatvány-szükséglet, az üzleti, erősen csökkent, nem is szólva a nem elsőrendű szükségletek közé tartozó könyv- és egyéb grafikai stb. szükségleteiről. Súlyosbította a szakma helyzetét, hogy foglalkoztatottságának csökkenésével szemben az üzemek száma folyton emelkedett, mert a számos jelentékenyebb üzem megszűnésével vagy redukciójával munkanélkülivé váló munkások közül sokan kisüzemeket nyitottak meg (rendszerint igen kedvezőtlen hitelfeltételekkel), melyek az üzemek közti versenyt mind jobban kiélezték. Az 1929. és 1933. évek között 283 nyomdaüzem szűnt meg, ezzel szemben azonban 374 új üzem alakult. Az 1933. év végén a szakmabeli munkásoknak több mint harmadrésze volt az országban munka nélkül.

A sokszorosító- és műipar körébe tartozó budapesti gyári üzemek adatait a 15. sz. táblázat kapcsán fogjuk vizsgálni:

15. A budapesti sokszorosító- és műipari termelés főbb tényezőinek alakulása abszolút és indexszámokban. (1928 = 100).

A termelés főbb tényezői	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Munkáslétszám (évi átlag)..... indexszámokban	7.545 100-0	7.185 95-2	6.756 89-5	5.964 79-0	5.756 76-3	5.761 76-4
Alkalmazottak száma	952 100-0	973 102-2	933 98-0	961 100-9	950 99-8	947 99-5
Üzemnapok száma	23.679 100-0	23.615 99-7	23.358 98-6	22.074 93-2	21.612 91-3	20.785 87-8
Munkanapok (ezekben)	2.260 100-0	2.152 95-2	2.021 89-4	1.747 77-3	1.714 75-8	1.669 73-8
Fizetések (1.000 P)	3.668 100-0	3.808 103-8	3.656 99-7	3.835 104-6	3.501 95-5	3.126 85-2
Munkabérek (1.000 P)	21.469 100-0	20.981 97-7	19.813 92-3	16.444 76-6	13.568 63-2	12.949 60-3
Fizetések és munkabérek (1.000 P) ... indexszámokban	25.137 100-0	24.789 98-6	23.469 93-4	20.279 80-7	17.069 67-9	16.075 63-9
Fűtő- és világítóanyagok (1.000 P) indexszámokban	1.520 100-0	1.552 102-1	1.508 99-2	1.376 90-5	1.203 79-1	1.158 76-2
Felhasznált nyersanyag (1.000 P) indexszámokban	15.775 100-0	15.849 100-4	15.502 98-3	12.338 78-2	9.112 57-8	8.799 55-8
Felhasznált csomagolóanyag (1.000 P) indexszámokban	212 100-0	225 106-1	164 77-4	150 70-8	116 54-7	102 48-1
A főbb termelési és üzemi költségek (1.000 P)	42.644 100-0	42.415 99-5	40.643 95-3	34.143 80-1	27.500 64-5	26.134 61-3
Az előállított iparcikkek értéke (1.000 P) indexszámokban	58.777 100-0	61.509 104-7	60.697 103-3	48.600 82-7	39.892 67-9	38.713 65-9
Nettó termelési érték (bruttó értékből le a felhasznált nyersanyag, tüzelő- és csomagolóanyag 1.000 P)	41.270 100-0	43.883 106-3	43.523 105-5	34.736 84-2	29.461 71-4	28.654 69-4
Erőgépek és idegen áramot fogyasztó vilamos motorok löereje	5.652 100-0	5.768 102-1	6.091 107-8	6.310 111-6	6.554 116-0	6.375 112-8
Szénfogyasztás 1.000 métermázsában (csak kazán- és fűtési szén)	34 100-0	29 85-3	27 79-4	26 76-5	25 73-5	36 105-9

A budapesti sokszorosító- és műipari gyári üzemek 1928-ban 58·8 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő. Ez a bruttó termelési érték a következő évben 61·5 millió pengőre emelkedett, 1930-tól kezdve pedig állandóan csökkent. Az 1933. évben a termelési érték 38·7 millió pengőre rúgott, ami 1928-hoz képest 34·1%-os csökkenésnek felel meg.

A termelés volumenjét jelző munkanapok száma 1928-ban 2260 ezret tett ki, 1929-ben 2152 ezret, 1933-ig pedig 1669 ezerre esett. Az 1928. és 1933. között mutatkozó csökkenés 26·2 %-os. A munkanapok számát jelző index 1931-ig alacsonyabb volt, mint az értékindex, ami az iparág termékeinek a csökkenő foglalkoztatottság ellenére is bekövetkezett drágulását jelzi. Az 1932. és 1933. években azután a termelés volumenje kisebb mértékben csökkent, mint a bruttó termelési érték: ezekben az években a sokszorosító- és műipari munkálatok olcsóbbodtak.

A budapesti sokszorosító- és műipari gyári üzemek munkáslétszáma a válság folyamán 1932-ig állandóan csökkent, 1933-ban pedig nagyjából az előző évi nivón stagnált. Az 1928. és 1933. között mutatkozó csökkenés 23·6%-os, az 1933. évi átlagos munkáslétszám 5761-et tett ki.

Munkabérekre a budapesti sokszorosító- és műipari gyári üzemek 1928-ban 21·5 millió pengőt, 1929-ben 21·0 millió pengőt fizettek ki. Az 1933. évig ez a munkabérekösszeg 12·9 millió pengőre csökkent és ekkor 39·7%-kal volt alacsonyabb az 1928. évinél.

A munkában maradt munkások fizetése kisebb mértékben, 21·0%-kal csökkent csupán és a csökkentés után is a legmagasabb munkabérkereset volt az egész budapesti gyáripárban. Ez a sokszorosító és műipari munkások erős megszervezettségének tudható be, melynél fogva 1928-ban ennek az iparcsoporthoz munkásai évenként több mint 1000 pengővel nagyobb összeget kerestek, mint az átlagos budapesti munkások. Keresetük ekkor 2845 pengőre rúgott, mely összeg 1933-ig 2248 pengőre csökkent. A heti kereset 54·71 pengő, illetve 43·23 pengő volt.

A szóbanforgó ipari főcsoportban foglalkoztatott nem egészen 1000 alkalmazott, melynek száma a válság folyamán nagyjából változatlan maradt, szintén többet keresnek, mint általában a budapesti gyáripári alkalmazottak, bár itt a különbség már nem olyan nagymérvű, mint a munkabéreknél. Az egy tisztviselőre, művezetőre és szolgára eső átlagos évi kereset 1928-ban a budapesti sokszorosító- és műipari gyári üzemekben 3853 pengőt, 1933-ban pedig 3301 pengőt tett ki, ami 14·3%-os csökkenést jelent.

Fűtő- és világítóanyagokra a budapesti sokszorosító- és műipari gyári üzemek 1928-ban 1·5 millió pengőt költöttek, amely kiadásukat 1933-ig 1·2 millió pengőre, az 1928. évének 76·2 %-ára sikerült leszorítaniuk. Nyersanyagokra a szóbanforgó üzemek 1928-ban 15·8 millió pengőt, a következő két évben körülbelül ugyanennyit, 1931-ben azonban már csak 12·3 millió pengőt költöttek, mely kiadás 1933-ig azután 8·8 millió pengőre, az 1928.

évének 55-8%-ára csökkent. A felhasznált csomagolóanyagok értéke 1928-ban 212.000 pengőt tett ki és 1933-ig 102.000 pengőre, az 1928. évének 48-1 %-ára esett.

A főbb termelési és üzemi költségek együtt 1928-ban 42-6 millió pengőre rúgtak és 1933-ig 26-1 millió pengőre mentek vissza.

Az aránylag magas személyi költségek ellenére a költségindex általában erősebben esett, mint az értékindex, a viszonylagos rentabilitás tehát az iparcsoport nehézségei dacára némileg megjavult. Különösen kedvezőnek mutatkozott a viszonylagos rentabilitás 1930-ban, amikor a költségindex 95-3-an, az értékindex pedig 103-3-an állott. Az 1931. évben azután a viszonylagos rentabilitásnak rosszabbodása következett be, amennyiben ekkor 80-1-es költségindex mellett 82-7-es értékindexet látunk. Az 1933. évben 61-3-as költségindexszel 65-9-es értékindex állott szemben.

Az iparcsoport körébe tartozó budapesti gyári üzemek erőgépeinek és idegen áramot fogyasztó villamos motorainak lóerőszámát a válság éve alatt is állandóan növelték, ami részben összefügg a gépszedés térfoglalásával. Ez a növekedés különösen 1929. és 1930. között volt nagymértékű, amikor a lóerőszámot jelző index 102-1-ről 107-8-ra ment fel. Az 1931. és 1932. évek között az index 111-6-ról 116-0-ra emelkedett, 1933-ban pedig 112-8-ra esett vissza.

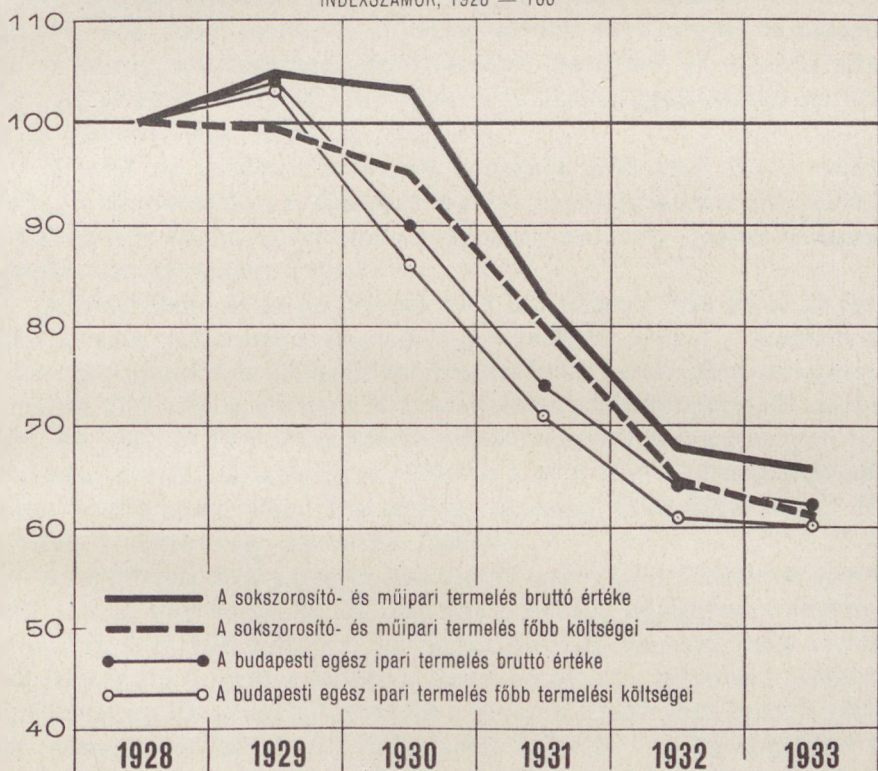
14. Építőipar és építkezések.

Mint fentebb említettük, az építőipar helyzete a gazdasági válság során számos gyáripari szakma helyzetére igen nagy hatással volt, minthogy az építőiparnál tudvalevően úgynevezett kulcsiparral állunk szemben. Ezért indokolt, hogy a budapesti építőiparról most, a budapesti gyáripar konjunktúrájának ismertetése után és e fejtegetések kiegészítéseként, külön is szóljunk, annak ellenére, hogy a gyáripari statisztika az építőipart a kisiparok körébe sorozza, melyekre vonatkozóan pedig csupán a Központi Statisztikai Hivatalnak az 1930. évi állapotot rögzítő egyszeri statisztikák felvételéből meríthetünk adatokat. Ennek a különben is első kísérlet gyanánt végrehajtott felvételnek az eredményei a gazdasági élet dinamikájának szemszögéből történő vizsgálódásainkra nézve tehát csak kisebb jelentőséggel bírnak. A budapesti építőipar esetében azonban a többi kisipari szakmával szemben nagyon megkönnyítik a konjunktúravizsgálatot más statisztikák és pedig a budapesti építkezésekre vonatkozóan a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala és a Központi Statisztikai Hivatal által végzett adatgyűjtések, melyekből az építőipar és a kapcsolatos szakmák helyzetének a válság alatti alakulására nézve számos jellemző megvilágítást nyerhetünk.

A Központi Statisztikai Hivatal említett kisipari felvétele szerint 1930-ban az 1745 budapesti építőipari vállalat által produkált bruttó termelési érték, (mely az építőipar esetében egyenlő a vállalatba vett munkálatok

13. A BUDAPESTI SOKSZOROSÍTÓ ÉS MŰIPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK ÉS FŐBB TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ALAKULÁSA 1928-1933.

INDEXSZÁMOK, 1928 = 100

árának összegével), mintegy 40 millió pengőt tett ki, azaz körülbelül olyan jelentőséggel bírt csupán, mint a budapesti gyáripari termelés körében például az elektrotechnikai cikkek gyártása, vagy a ruházati ipari főcsoport. Ez az adat nemcsak a felvétel kísérleti természetéből folyó statisztikai okokból nem ad egészen megfelelő képet, hanem azért sem, mert nem érzékelteti azt a nagy hatást, mellyel az építőipar foglalkoztatottsága a többi szakma helyzetére van. Ugyanez a helyzet azoknak az adatoknak az értékelésénél, melyek a munkáslétszámra és az erőgépek lóerejére vonatkoznak. Még sem lesz talán egészen érdektelen, ha megemlíjtük, hogy a hivatalos kisipari felvétel adatai szerint a budapesti építőipar bruttó termelési értéke 1930-ban az országos építőipari termelési értéknek 35·4%-át, az egész budapesti kisipari termelés értékének pedig 13·7%-át tette ki. A budapesti építőipari vállalatok által 1930. október 31-én foglalkoztatott 8414 munkás és alkalmazott az ország építőiparában foglalkoztatott munkások és alkalmazottak 28·3%-át, az egész budapesti kisiparban ugyanakkor foglalkoztatott munkások és alkalmazottak 15·3%-át tette.

Magáról az építőiparról további megfelelő adat nem állván rendelkezésre, a következőkben az építőipar és a vele kapcsolatos szakmák munkája eredményeként előálló építkezések válság alatti alakulását fogjuk budapesti viszonylatban szemügyre venni.

A világháború és az azt követő évek lakáshiánya 1925 körül az építkezési tevékenység erőteljes megindulására vezetett, melyet a kormányzat adókedvezményekkel és hitelpolitikai intézkedésekkel erőteljesen támogatott, különösen 1933. végéig, amikor a 30 éves általános adómentességi kedvezmény lejárt. Az 1929. és 1930. évek között a kedvezmények ellenére nagyon erős visszaesés következett be, melyet 1932-ben a pénz elértéktelenedésétől való félelem hatása alatt, főleg Budapesten, átmeneti fellendülés váltott fel. Az 1933. év ismét nagy visszaesést hozott.

Az építkezési tevékenységet közelebbről megvilágítani alkalmas adatok közül lássuk mindenekelőtt az ingatlanadásvételi ügyletekre vonatkozó statisztikát. A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkatervének keretén kívül feldolgozta a főváros területén adásvétel folytán végbement ingatlanforgalomnak azokat az adatait, amelyek a Fővárosi Közlönyben az 1919—1932 évek folyamán közzététettek.¹⁾ A Budapest területén levő ingatlanokban az 1928—1932. évek alatt lebonyolított adásvételi ügyletek száma a következőképen alakult:

	1928	1929	1930	1931	1932
Belterület	857	791	640	800	1.140
Külterület	1.969	2.052	1.757	2.054	2.468
Budapest összesen	2.826	2.843	2.397	2.854	3.608

¹⁾ Erre az adatgyűjtésre vonatkozóan l. közelebbről *Szigeti Gyula*; Az ingatlanok forgalma és értékének változása Budapest székesfőváros területén az 1919—1932. években. Magyar Statisztikai Szemle, 1934. 6. sz. 484. l.

Ezekből az adatokból azt látjuk, hogy a válság folyamán a kisebbszerű külterületi építkezésekre nézve mind kedvezőbben alakultak a viszonyok. Még szembeötlőbb ez a fejlődés, ha összehasonlítjuk az összes építkezések, különösen az új lakóházépítkezések számának és az építkezések által keletkezett helyiségek számának alakulását.

Az építkezések számáról a következő táblázat tájékoztat:

16. A budapesti építkezések áttekintése. 1928—1933.

É v	Lakóházak					Egyéb épületek					Összes épületek				
	Új építkezés	Toldalék	Ráépítés	Átalakítás	Együtt	Új építkezés	Toldalék	Ráépítés	Átalakítás	Együtt	Új építkezés	Toldalék	Ráépítés	Átalakítás	Együtt
1928 ...	1.039	456	123	365	1.983	84	241	20	86	431	1.123	697	143	451	2.414
1929 ...	969	499	105	389	1.962	107	225	22	71	425	1.076	724	127	460	2.387
1930 ...	817	426	62	384	1.689	175	165	9	62	411	992	591	71	446	2.100
1931 ...	952	374	34	439	1.799	149	138	11	71	369	1.101	512	45	510	2.168
1932 ...	1.169	403	35	417	2.024	96	120	7	57	280	1.265	523	42	474	2.304
1933 ...	1.103	296	21	516	1.936	94	119	8	66	287	1.197	415	29	582	2.223

Az építkezések által keletkezett helyiségek száma pedig az alanti táblázatból látható:

17. Az összes budapesti építkezés által keletkezett helyiségek száma 1928-tól 1933-ig.

Megnevezés	A helyiségek összes száma az					
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	é v e k b e n					
Utcai szoba	8.758	7.782	4.330	4.430	5.659	4.246
Udvari szoba	6.038	5.939	3.669	3.742	4.244	3.856
Cselédszoba	2.473	2.637	1.033	1.101	1.520	1.683
Szobák összesen	17.269	16.358	9.032	9.273	11.423	9.785
Szobákon kívüli helyiségek összesen	34.790	37.883	22.409	24.372	29.644	24.461
Mindössze	52.059	54.241	31.441	33.645	41.067	34.246

A fenti két táblázatot vizsgálva és egymással összevetve, szembeötlő, hogy míg az újonnan készült épületek száma a válság éveitől 1928-hoz képest nem visszaesést, hanem emelkedést mutat és a toldaléképítkezések a ráépítések és átalakítások tekintetbevételével is alig mutatkozik a budapesti építkezések számában csökkenés, addig az építkezések által keletkezett szobák száma az 1928. évi 17.269-ről 1930-ban 9032-re esett, 1931-ben 9273-at, 1932-ben 11.423-at, 1933-ban 9785-öt tett ki, az összes építkezések

által keletkezett összes helyiségek száma pedig az 1928. évi 52.059-ről 1930-ban 31.441-re ment vissza, 1931-ben 33.645, 1932-ben 41.067, 1933-ban 34.246 volt. Ebből is láthatjuk, hogy mennyire a kisebbszerű építkezés, a családházak építése jellemzi a válságévek budapesti építkezési tevékenységét.

Ez a körülmény az építkezési költségek évenkénti összegének csökkenésében szintén erősen megnyilvánul. A kő-, agyag- és aszbeszt-iparokról szólva, már röviden utaltunk arra, hogy az építkezési anyagok ára az ezeket előállító iparokban tapasztalható erős kartellálódás következtében nem nagyon nagy mértékben olcsóbbodott. Különösen kismérvű volt az árcsökkenés a cementnél, míg az összes építési anyagok ára a Magyar Gazdaságkutató Intézet számításai szerint 1931-ben átlag 9·1%-kal, 1932-ben 19·1%-kal, 1933-ban pedig 26·1%-kal volt alacsonyabb, mint a hazai építési tevékenység csúcspontját jelző 1927. évben. Az építkezéshez szükséges munkaerők bére az 1930. év átlagában 6·2%-kal, 1931-ben 3·4%-kal magasabb, 1932-ben 12·3%-kal, 1933-ban 17·6%-kal alacsonyabb volt, mint 1927-ben. Az összes építési költségnél az 1928. évi átlag 3·1%-kal, 1929. évi 4·2%-kal, az 1930. évi 1·2%-kal magasabb, az 1931. évi 4·3%-kal, az 1932. évi 16·5%-kal, az 1933. évi 22·7%-kal alacsonyabb volt, mint 1927-ben.

Ezzel szemben a budapesti építtetők által az építkezésekre fordított tényleges kiadás a székesfővárosi kerületi mérnököknek az elkészült épületek lakhatási engedélyének megadása alkalmával megejtett becslései alapján készült statisztika szerint 1933-ban lakóházaknál 46%-kal, egyéb épületeknél 4·9%-kal, a kettő átlagában 39·9%-kal volt alacsonyabb, mint 1927-ben, ami az átlagos lakóházépítési költség igen nagy csökkenésére utal, mely az új épületek nagyságának említett csökkenésével függ elsősorban össze s a költségek szempontjából a következő táblázatok alapján még pontosabban látható lesz. Nézzük azonban először a becslésszerű építkezési költségek évenkénti együttes összegére vonatkozó táblázatot:

18. A becslésszerű építkezési költségek¹⁾ 1927—1933.

É v	Lakóházak	Egyéb épületek	Összesen
	e z e r p e n g ő		
1927	71.960	12.532	84.492
1928	104.465	14.475	118.940
1929	89.195	24.566	113.761
1930	49.907	22.766	72.673
1931	42.434	18.750	61.184
1932	50.700	9.724	60.424
1933	38.869	11.918	50.787

¹⁾ A kerületi mérnökök becslése a lakhatási engedély kiadása alkalmával.

Összevetve a fenti táblázatnak a lakóházépítkezési költségekre vonatkozó részét a lakóházépítkezések fentebb már kimutatott számával¹⁾, azt látjuk, hogy az egy lakóházépítkezésre eső átlagos költség összege Budapesten a válság folyamán következőképpen alakult:

É v	Ezer pengőben
1927	52·7
1928	52·7
1929	45·5
1930	29·5
1931	23·6
1932	25·0
1933	20·1

Az 1931. évben ez az egy lakóházépítkezésre esett átlagos költségösszeg az 1927. és 1928. évinél 55·3%-kal volt alacsonyabb, 1933-ig a csökkenés 61·9%-os volt, míg az összes építési anyag- és munkaköltség — mint láttuk — 1931-ben csupán 4·3%-kal, 1933-ban pedig csupán 22·7%-kal volt alacsonyabb, mint 1927-ben. Az itt mutatkozó olló tehát szintén erősen kidomborítja, hogy mennyire a kisebb objektumok építése lépett előtérbe Budapesten a válság folyamán, azaz mennyire visszaesett az építkezési tevékenység, bár az építkezések számára vonatkozó adatok első tekintetre mást mutattak.

De sem ez, sem a kislakások építésének térfoglalása az amúgy is csekélyebb számban épült új bérházakban, valamint az átalakításoknál nem tudta megakadályozni az üresen álló bérlemények számának rohamos növekedését, melyet a következő táblázat tüntet fel: (Adómérséklés céljából bejelentett és legalább három hónap óta üresen álló bérlemények.)

Időpont	Szám
1928. IV. évnegyed	677
1929. IV. „	1.621
1930. IV. „	2.182
1931. IV. „	4.489
1932. IV. „	11.186
1933. IV. „	13.523
1934. IV. „	13.497

Az a körülmény, hogy az építkezések nagyarányú visszaesése ellenére az üresen álló bérlemények számában ilyen nagyarányú növekedés mutatkozik, arra utal, hogy bármennyire helytálló is elméletileg az a megállapítás, mely szerint jelenleg a budapesti lakásviszonyok kedvezőbbek a háború előttiéknél — hiszen egy lakószobára átlag 2 lakó esik, a háború előtti 2½-lel szemben — ez a javulás szociális és egészségügyi tekintetben széles rétegek csökkent fizetőképességénél fogva a válság folyamán nem éreztethette

¹⁾ Toldalék, ráépítkezés és átalakítási munkák számával együtt, mert a költségeknek ezekre eső része nincs külön kimutatva.

kellően a maga kívánatos hatásait, míg gazdasági szempontból az 1925. után bekövetkezett, némely tekintetben bizony túlméretezettnek mondható építkezési tevékenységnek kétségkívül voltak hátrányosan jelentkező hatásai is. Ilyen például az amúgy is csekély mennyiségű belföldi tőkék számottevő részének immobilizálása és pedig nem kellőképpen rentabilisnak bizonyult beruházások formájában, ezzel a házbirtok értékének deroutálása, a házadó-bevételek csökkentése, mely hatásokra itt csak utalhatunk. Félő azonban, hogy ezek a hátrányos gazdasági hatások a budapesti építkezéseknek az 1934. és 1935. években bekövetkezett — számszerűleg még nem demonstrálható — újabb erős fokozódása következtében idővel még érezhetőbbekké fognak válni, anélkül, hogy e tuldimenzionálásnak szociális előnyei a fogyasztási oldalon, azaz széles néprétegek jobb lakhatása irányában, kellően ki-domborodhatnának. Addigra pedig ezeknek a mai építkezéseknek, termelés-nekilendítő és ezzel is szociális előnyei az itt mutatkozó messzemenő tovább-gyűrűződés ellenére is esetleg már feledve lesznek.

15. A budapesti kisipar helyzetének változása a gazdasági válság alatt.

A budapesti kisipar helyzetének vizsgálatához nem állnak olyan rendszeres időszaki adatok rendelkezésre, amilyenekre támaszkodva a budapesti gyáripari termelés tényezőinél a gazdasági válság alatt végbement eltolódásokat ismertettük. A magyar hivatalos statisztika a kisiparra vonatkozóan csak egyetlen behatóbb felvételt eszközölt és pedig az 1930. évi állapot szerint. E felvétel eredménye alapján megállapítható, hogy a Budapesten végbemenő értéktermelésben a kisipar igen tekintélyes tényező; az 1930. évben a magyar főváros kisipara 291·2 millió pengő termelési értéket állított elő és pedig 256·3 millió pengőt új munkával, 34·9 millió pengőt pedig javítással. Az említett értéktermelés 23·293 önálló kisiparost és 54·933 kisipari alkalmazottat foglalkoztatott, tehát Budapest lakosságának elég tekintélyes része jut a kisipar révén keresethez. A Magyarországon 1930-ban előállított 756·7 millió pengő kisipari termelési értéknek 38·5%-át Budapest produkálta. Az ország összes önálló kis- és kézműiparosaiból 14·5%, kisipari telepeiből 14·3%, az ország összes kisipari alkalmazottaiból 32·4% jutott Budapestre.

A budapesti kézművesipar helyzete már abban az időben sem volt elég kedvező, amikor általános gazdasági válságról még nem lehetett beszélni. Ez a termelőréteg már a válság előtt erősen panaszkodott amiatt, hogy a nagy tömegfogyasztás egyre inkább karolja fel a gyáripar által előállított tömegtermelési cikkeket. A kisipari termelvények fogyasztásának csökkenése mellett nyomasztóan nehezedett a budapesti kézművesiparra a közterhek súlya, a kiélesedett verseny és a hanyatló árnívó. Az említett okoknál fogva az 1929. és az 1930. években lezajlott kézművesipari mozgalmak nagyrészt a munkaalkalmak szaporítását és a közterhek csökkentését szorgalmazták.

A munkaalkalmak fokozása szorosan összefüggött egyrészt azzal a körülménnyel, hogy a hatóságok milyen mértékű beruházásokat hajtanak végre, másrészt olyan intézkedések révén látszott elérhetőnek, amelyek a minőségi kézművesiparok termelésének az exportba való bekapcsolását teszik lehetővé.¹⁾ Ezekben az irányokban kétségtelenül jelentkeztek kisebb átmeneti eredmények, ezek az eredmények azonban nagyrészt veszendőbe mentek akkor, amidőn a gazdasági válság hullámai veszedelmes méreteken kezdtek tornyosulni. A válsághullámok első nagyobb csapásai sokkal inkább katasztrofális hatással voltak a vidéki, mint a budapesti kézműiparosság helyzetére nézve, miután a krízis elmélyülésének első mozgatója a mezőgazdasági termények árzuhanása és a népesség fogyasztókéességének ebből folyó nagy leromlása volt. A mezőgazdasági lakosság gazdasági teljesítőkéességének megrendülését azonban az 1931. év második felében nyomon követte a tisztviselők és más fixfizetésű alkalmazottak járandóságainak a leszállítása. Ezek az intézkedések pedig a városi, természetesen mindenekelőtt a budapesti kisipar amúgy is csak küzdelmes életet jelentő keresetének nagy csökkenését vonta maga után, azonkívül elzárta a közterhek leszállítását célzó akció kilátásait és tetemesen szűkebbre szorította a hatósági megrendelések keretét. Az 1932. évben a budapesti kézműiparosság erősen panaszkodott azoknak az új kisiparosoknak versenye miatt is, akik azért önállósították magukat, mert mint segédek az üzemekben a nagy munkahiány miatt nem tudtak elhelyezkedni. A budapesti kézművesipar helyzetében még az 1933. év sem mutat olyan általános enyhülést, amelyet a gyáripár több fontos ágazatánál ebben az időben tapasztalhatunk. Mégis ebben az időben már jelentkeznek olyan tünetek, amelyeknek figyelembe vételével a magyar főváros kézműiparos társadalma több bizakodással tekinthet a jövő elé. A kisipar egyes ágaiban a munkaalkalmak szaporodtak; így például az építő és épületberendező kisiparosok munkaalkalmainak növekedését vonta maga után a kormánynak az az intézkedése, amely a házak átalakításával és modernizálásával kapcsolatban messzemenő könnyítéseket engedélyezett a háztulajdonosoknak adómegtérítés alakjában és a munka kivitelezéséhez olcsó hitellehetőségeket nyújtott. Könnyített Budapest kisiparos társadalmának helyzetén a forgalmi adónál a fázisrendszer további kiépítése, minek következtében újabb kézművesipari ágak mentesültek a forgalmi adó közvetlen lerovásának kötelezettsége alól. Könnyítést hoztak az 1933. évben azok a kormányrendeletek is, amelyek az adó- és szociális biztosítási járulék hátralékos ötéves részletfizetési kedvezményét biztosították. A hitelviszonyok szempontjából javított a helyzeten az 1933. évben az a hitelakció, amely a bankszerű fedezettel nem bíró kisiparosok és kiskereskedők érdekében szerveztetett meg.

Az 1930. évi kisipari statisztika szerint a budapesti kis- és kézművesipar által az előbb említett évben előállított 291·2 millió pengő termelési érték-

¹⁾ Lásd: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1929—1930. jelentésében.

ből 67.6 millió pengőt, tehát csaknem $\frac{1}{4}$ részt a ruházati ipar produkált. Az egész budapesti kis- és kézművesipar alkalmazottainak 54.933 főnyi létszámából 18.256, tehát kereken $\frac{1}{3}$ rész a ruházati ipar alkalmazottaira esik. A ruházati ipar is Budapestnek azon kisipari ágai közé tartozik, amelyek már a gazdasági válság elmélyülése előtt nehéz helyzetben voltak. Már az 1929. év folyamán súlyos gondokkal küzdött ez az iparág a báránybőrkikészítő ipar és részben a bőrönd- és bőrdíszműipar kivételével, amelyek ekkor bizonyos fejlődést mutathatnak fel. A férfi- és nőiruhakészítő iparban különösen romlott a rendelésre dolgozó üzemek helyzete a közönség vásárlóképességének csökkenésével, míg a tömegtermelő konfekció szempontjából ez a vásárlóképességcsökkenés bizonyos előnyt is jelentett.

A mezőgazdasági lakosság fogyasztóképességének hanyatlása 1930-ban, amint a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ez évi jelentése mondja, fokozottabban terjedt át a városi lakosságra, ami nemcsak a ruházati ipar egyes cikkeinek kisebb fogyasztásában, hanem az árnívó jelentékeny lemorzsolódásában is kifejezésre jutott. Ebben az évben a női ruhakészítő iparban nagyon észlelhető volt a kiélesedett verseny hatása alatt a modellszabóság terjedése, ami sok esetben üzleti túlméretezettségre vezetett és gyakran fizetési nehézségeket idézett elő. A báránybőrnemesítő ipar az 1930. évben is kivétel volt az általános hanyatló tendencia alól. Az 1931. és 1932. években a fokozott devizakorlátozások a ruházati cikkek importját lényegesen leszorították, másrésről azonban a jövedelmek csökkenése és a vásárlás terén a válság tünetei következtében megnyilvánult óvatosság mégis a fogyasztás csökkenésére vezettek. Panaszkodott ebben az időben a budapesti ruházati ipar annak a láthatatlan importnak a versenye miatt is, amely az utasforgalomban különösen nyugati viszonylatban bonyolódott le. Az 1933. évben Budapest ruházati ipara még mindig nagyon érezte a magán- és a közszolgálati alkalmazottaknál eszközölt illetménycsökkentések hatását. Még ebben az évben is a férfiruházati iparban úgy az egyéni szükségletek kielégítésére dolgozó, mint a konfekcióipar foglalkoztatása rosszabb volt az előző évinél, a női ruházati iparban a rendelésre dolgozó divatszalonok forgalma hanyatlott, a tömegtermelő női konfekcióipar pedig változatlanul tartotta pozícióját. Némi javulás mutatkozott 1933-ban a kalap- és kalapgombkészítő iparban. A cipőipar helyzetén ebben az évben valamit javított a cipő-behozatalnak főképen a devizaviszonyok hatása alatt bekövetkezett esése.

A ruházati ipar után a budapesti kisipari termelésben 1930-ban az élelmezési iparág állította elő a legnagyobb értéket és pedig 63.4 millió pengőt. Ebben az iparágban azonban a foglalkoztatott személyzet jóval kevesebb, mint a ruházati iparban. Budapest élelmicikkeket feldolgozó kisipari üzemei épen úgy, mint a ruházati ipari üzemek már az 1929. évben elég kedvezőtlen helyzetben voltak. A válság alatt egyes idetartozó iparágakban, így például a sütőiparban a fogyasztás visszaesésének ellensúlyozása céljából megindult

verseny az árak nagy leromlásához, gyakran az ipartelepek tulajdonosainak elszegényedéséhez, esetleg fizetéseképtelenségéhez vezetett. Némely élelmezési iparág azonban a válság egyes időszakaiban kedvező konjunktúrákat élvezett; az 1931. évben a libamájpástétomipar, melynek Franciaország a legnagyobb felvevő piaca, megháromszorozta kivitelét; a csokoládéipar az 1932. évben a fogyasztás emelkedő tendenciájával találkozott. Az élelmicikkkel foglalkozó budapesti kisipar mégis általánosságban a gazdasági válság folyamán jelentékenyen leromlott és még az 1933. év folyamán a legtöbb idetartozó üzem nem érezte a válság enyhülését.

A budapesti kisipari üzemeknek következő legjelentősebb csoportját a szállodás-, vendéglős-, kávé- és fürdőipari üzemek képezik. Ezek az 1933. évben 47·3 millió pengő értékű termelvényt vagy szolgáltatást hoztak a forgalomba és 6.961 alkalmazottat foglalkoztattak. A szállodásipar helyzetének alakulása szorosan összefügg az aktív idegenforgalom méreteinek a változásával. A külföldiek budapesti forgalma a válságidőszak kezdetén csökkent, később azonban újból emelkedett, az idegenforgalomnak ezzel a részével kapcsolatban tehát nem állott elő az érdekelt iparágakra nézve tartós károsodás. Annál nagyobb kárt szenvedtek ezek az iparágak annak a tetemes zsugorodásnak a következtében, melyet az egész válságperiodus során a magyarországi vidéki lakosok budapesti tartózkodásánál tapasztalhatunk. A vendéglősipar helyzete már 1929-ben nagy dekonjunktúrát mutat; ebben az évben Budapesten 464 vendéglő szűnt meg és csak 139 új vendéglő keletkezett. Az 1930. évben már valamivel több volt az újonnan kiadott vendéglői iparendelvények száma, mint a megszűnt vendéglőké. Ez azonban nem jelenti a vendéglősipar általános helyzetének komoly javulását, amely a megfigyelésünk körébe vont következő 3 év folyamán sem tapasztalható. A válság folyamán a kávéipar helyzete is erősen megromlott, amit az a körülmény is mutat, hogy az idetartozó üzemek száma elég figyelemreméltóan csökkent.

A budapesti kisipar keretében a vas- és fémipari üzemek 17·0, a gépgyári üzemek ugyancsak 17·0, a fa- és csontipari üzemek 12·6, az építőipari üzemek 40·3, a sokszorosító- és műipari üzemek 7·2 millió pengő értékű termelvényt állítottak elő 1930-ban. Amint már említettük, nem állanak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyeknek alapján kellő alapossággal figyelemmel kísérhetnők a szóbanlevő kisüzemeknél akár a termelési érték, akár más termelési tényező tekintetében az egyes évek során bekövetkezett eltolódásokat. Ezeknek a kisüzemeknek a helyzetében történt változásokat illetőleg nagyjából tehát azokat a körülményeket kell mérvadóknak tekintünk, amelyeket az ugyanezen szakmába tartozó nagyipari üzemek konjunktúráis viszonyaira nézve e munka gyáripari részében mondottunk. Ehhez legfeljebb annyit tehetünk hozzá, hogy valószínűleg az esetek nagyobb részében a kisipari üzem helyzete a gyáriparinál még valamivel kedvezőtlenebb volt.

II. A válság Budapest gazdasági forgalmában.

1. A fővárosi hitelintézetek helyzetének alakulása a válság alatt.

A budapesti hitelintézetek helyzete jó részben a gazdasági viszonyok országos eltolódásai szerint változik. A főváros hitelintézeteinek tevékenysége már régóta messze túlnőtt a főváros gazdasági életének keretein és erősen bekapcsolódott a vidék gazdasági vérkeringésébe is. A magyarországi pénzügyintézetek összes saját tőkéiből 1929-ben 76·4, 1933-ban 79·5% volt a budapesti pénzügyintézetek tőkéje. Még inkább domináló helyzetet foglalnak el a budapesti intézetek az ország összes hitelintézetei között az összes tőkék aránya tekintetében ; az országban lévő pénzügyintézetek összes tőkéiből 1929-ben 78·4%-ot, 1933-ban 82·0%-ot képviselt a budapesti intézetek részesedése. Hogy a budapesti pénzügyintézeti tőkeerőnek ilyen nagy a súlya az ország egész pénzügyintézeti tőkeerejében, ez már magában oda mutat, hogy a vidék hiteléletében a budapesti pénzügyintézetek nagy szerepet játszanak. A hitelügyleti tevékenység némely ágazatában az országnak úgyszólván minden igénye a budapesti pénzügyintézeteken keresztül elégített ki, így például a Magyarországon székelő pénzügyintézetek által az országnak Budapesten kívüli területére folyósított és betáblázott jelzálogos kölcsönökből — figyelmen kívül hagyva az átruházásokat — 1929-ben 97·9% volt az olyan kölcsön, melyet a fővárosban székelő pénzügyintézetek nyújtottak.

Ez a néhány számadat világosan mutatja, hogy a gazdasági válságnak mindazok a tünetei, amelyek tulajdonképpen nem a főváros, hanem a vidék gazdasági életében bontakoztak ki, nagymértékben érintették a Budapesten székelő pénzügyintézetek helyzetét. Azok a súlyos megpróbáltatások tehát, amelyek a gazdasági konjunktúráknak lefolyt hosszú kedvezőtlen szakában különösen kritikus helyzet elé állították a fővároson kívül folyó gazdasági tevékenység legfőbb tényezőjét, a mezőgazdaságot, nagy teherpróbát jelentettek a budapesti hitelintézetekre nézve, amelyeket egyébként is állandó nehéz küzdelembe sodortak a válság különböző fázisai, mert

hiszen a gazdasági tevékenységnek alig van olyan terrénja, amely nagyobb érzékenységgel reagált volna a dekonjunktúra által kitermelt kórtünetekre, mint a hitelélet. De éppen azoknál a szoros kapcsolatoknál fogva, amelyek a hiteléletet a gazdasági élet minden fontosabb szervével egybefűzik, egy-szersmind annál fogva, hogy — amint láttuk — a magyar hitelszükséglet jó részét nemcsak Budapesten, hanem a vidéken is, a budapesti pénzüintézetek látják el, a budapesti hitelszervezetek alappilléreinek a válságviharokban való átmentése a magyar közgazdaságnak kimagasló fontosságú érdeke volt.

A gazdasági életnek már 1929. ősze óta tartó depressziója tudvalevőleg az 1931. év dereka után rövid idővel alakult át Magyarországon akut vál-sággá; az átalakulás a magyar kormány által 1931. június 14-én elrendelt bankzárlattal, tehát a pénzüintézeti élethez szorosan hozzátartozó eseménnyel jutott nyilvánosan kifejezésre. A budapesti pénzüintézetek tehát ekkor a válsághullámok legerősebb sodrába kerültek és bámulatos ellenálló képes-ségükről tettek ekkor bizonyosságot. Ezt a nagy ellenálló képességet azután a válság későbbi lefolyása alatt is tapasztalhatjuk. Az akut válság alatti egész időszakban, tehát az 1931. év közepétől kezdve napjainkig, a fővárosban kevesebb pénzüintézet szűnt meg és került felszámolás, csőd, vagy kényszer-egyesség alá, mint az akut válságot közvetlenül megelőző depressziós évek-ben, amint azt a 19. sz. táblázat adatai mutatják.

19. A nyilvántartott, a keletkezett és a megszűnt budapesti pénzüintézetek a királyi törvényszékek cégjegyzékei szerint 1928-tól 1933-ig.

É v	A nyilvántartott intézetek				Az év folyamán					
	összes száma	k ö z ü l a			kelet-kezett	fel-számolás	csőd vagy kényszer-felszámolás	megszűnt		
		működők	fel-számolás	csőd vagy kényszer-fel-számolás						
									alatt állók	
			s z á m a						alá került	
		az év kezdetén							intézetek száma	
1928	389	269	98	22	5	12	3	112		
1929	282	215	45	22	7	7	1	53		
1930	236	185	33	18	4	6	1	25		
1931	215	172	26	17	6	8	1	18		
1932	204	161	29	14	1	2	—	6		
1933	199	157	29	13	4	5	—	12		

Annak a körülménynek a behatóbb megállapítása céljából, hogy Budapest pénzüintézeteinek helyzetében a gazdasági válság milyen eltolódásokat okozott, mindenekelőtt meg kell vizsgálni az említett intézetekre nézve a válság kezdete óta közzétett évi mérlegek összesített adatait. A teher-tételeket magukban foglaló összesített mérlegadatokat a 20. számú tábláza-tunkban vannak kimutatva.

20. A Budapesten működő pénzintézetek összesített mérlegének tehertételei 1928-tól 1933-ig.

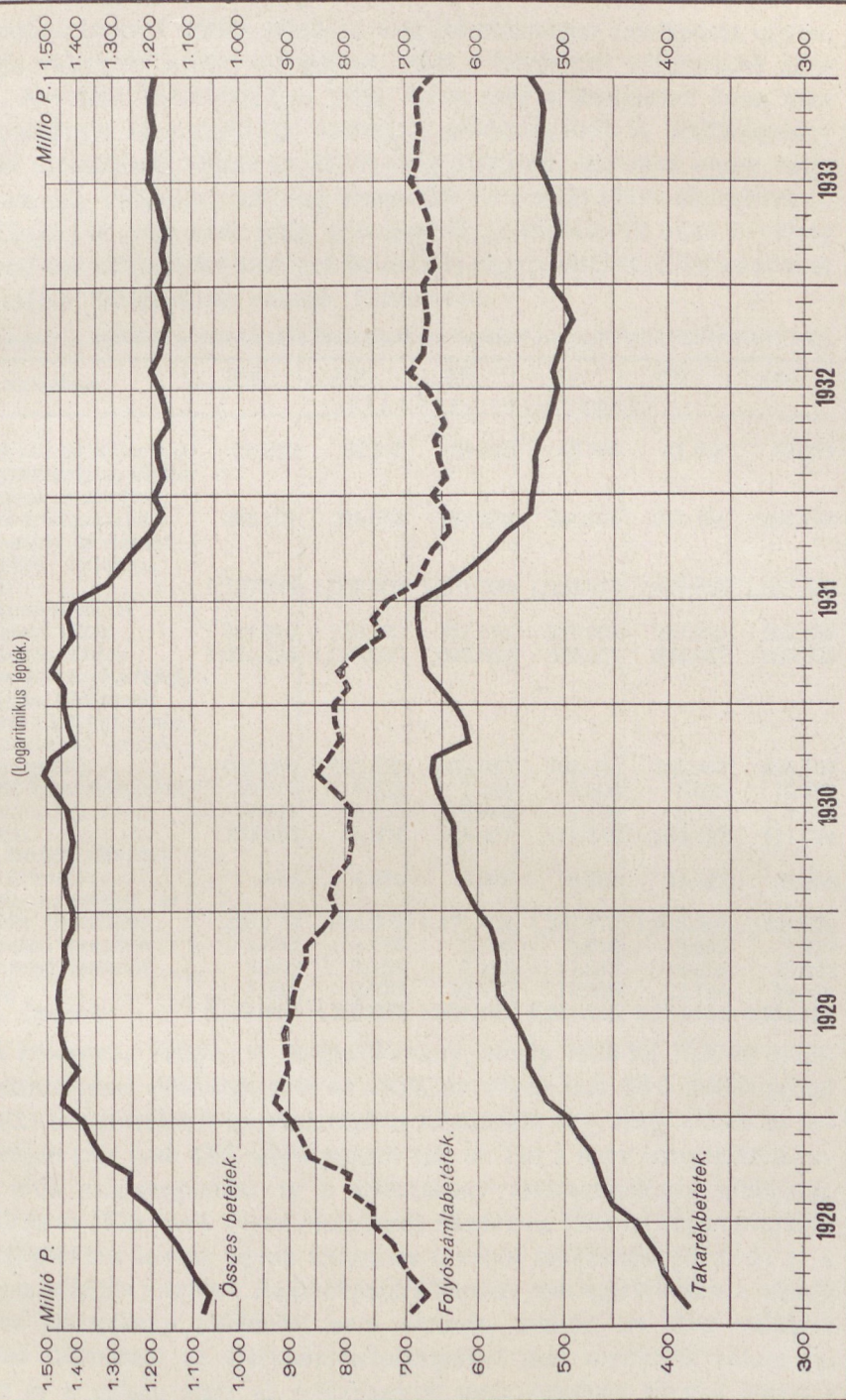
Mérlegtételek	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	években ezer pengőben					
<i>Saját tőke.</i>						
Részcény-, részjegy- stb. tőke	303.791	336.826	340.982	354.838	396.366	414.909
Tőketartalék	104.372	100.318	104.459	102.440	102.772	99.154
Rendes, értécsökkenési és egyéb tartalékalap	40.244	67.633	89.850	118.077	123.133	122.003
Nyugdíjtartalék	4.115	4.747	6.366	3.868	4.453	4.604
Összesen	452.522	509.524	541.657	579.223	626.724	640.670
<i>Idegen tőke.</i>						
Nyugdíjalap, különböző idegen alapok és alapítv. Takaré-, törzs-, heti és pénztárjegyetételek ...	538.252	629.827	657.886	549.085	509.283	517.151
Viszontleszámitott váltók	270.639	225.619	230.128	540.234	600.398	672.330
Záloglevelek, községi kötvények és egyéb értékpapírok	417.555	601.402	721.525	774.459	730.519	668.124
Folyószámlatartozások ...	1,529.198	1,591.505	1,611.972	1,325.481	1,358.011	1,316.804
Átruházott jelzálogos, törvényh. és közs. kölcsönök	147.657	155.452	146.590	132.797	101.175	72.294
Adótartozások	1.451	1.723	1.396	954	855	941
Összesen	2,944.519	3,247.010	3,426.604	3,388.012	3,369.083	3,319.846
Óvadékok, kezességek és különféle tételek	224.647	896.897	1,262.835	1,259.887	1,080.426	1,289.503
Előre befolyt kamatok ..	22.488	25.872	23.051	21.115	15.050	9.215
Hátralékos kamatok	7.608	13.018	9.429	16.682	19.441	25.215
Nyeresség	59.802	57.776	44.231	26.917	20.631	19.724
Mindössze	3,711.586	4,750.097	5,307.807	5,291.836	5,131.355	5,304.173

E táblázatból megállapítható, hogy a mérlegek végösszege a válság éveit alatti lényegesen nem zsugorodott. A válságot közvetlenül megelőző depressziós években a külföldről való tőkebehozatal ugyan csökkenő irányzatú, de még mindig elég jelentékeny volt. A budapesti pénzintézetekhez ekkor még figyelemreméltó tételekben folytak be külföldi tőkék, különösen záloglevelek elhelyezése és új részvények kibocsátása következtében. A rövidlejáratú külföldi hitelek igénybevételénél ebben az időben már bizonyos visszafejlődés mutatkozik, ami a fizetéseképtelenségek feltűnő szaporodásából és némely más tünetből következtethetően abban az esetben is indokolt lett volna, ha a válság akut formájában nem lépett volna fel. Már ugyanabban az időben a fővárosi pénzintézeteknél a betétek szaporodásának üteme is lényegesen lassúbbá vált. Az 1931. évben azután a szóbanlévő intézetek mérlegeinek végösszege kisebb mértékben csökkent, ami a nemzetközi pénzpiac egyre romló helyzetével és az év derekán elrendelt bankzárlat folytán természetesen fokozottan megnyilvánult bizalomhiánnyal hozható összefüggésbe. Az elmélyült bizalmi válság ebben az évben a buda-

pesti pénzüintézetek összesített mérlegeredményeinek az adottnál sokkal nagyobbfokú összehúzóását okozta volna, ha nem fejtettek volna ki ebben a tekintetben ellenhatást a kötött devizagazdálkodás bevezetése és fokozatos kiépítése, a hitelmeghosszabbító egyezmények, a közhatósági forrásokból nyújtott rendkívüli hitelek, valamint egyes más intézkedések, többek között az aranypengőben való értékszámítás elrendelése és a kamatláb szabályozása terén hatósági rendelkező hatáskörrel felruházott Országos Hitelügyi Tanács felállítása és működése. Ámde a hitelmeghosszabbító egyezmények dacára a rövidlejáratú külföldi tőkéek lassú kiszivárgása nem volt elkerülhető. Ezért és az említett egyéb okoknál fogva az összes fővárosi intézetek folyószámlás tartozásai 286·5, ugyanezeknek az intézeteknek takarékbetétei 108·8 millió pengővel kisebb összegre rúgtak az 1931. év végén, mint a megelőző év december 31-én. Ezzel szemben a szóbanlévő 1 év leforgása alatt a viszontleszámított váltók állománya 310·1 millió pengővel növekedett; az idegen tőkéknél jelentkező visszavonások és a kihitelezéseknél történt befagyások miatt ugyanis kénytelenek voltak Budapest pénzüintézetei likviditásuk fenntartása érdekében a jegybankhitelt az eddiginél jóval erősebben igénybe venni. Ez alatt 37·6 millió pengővel növekedett a saját tőkéek állománya is, nagyrészt annál fogva, hogy az intézetek a viszonyok követelte előrelátással a tartalékalapokat növelték, kisebb részben pedig még az akut válság kitörése előtt elhatározott új alapítással kapcsolatos, de túlnyomóan csak névleges tőkeszaporítás folytán. Az 1932. évben a mérlegek végösszege nem nagyon jelentékeny arányban csökkent, aminek részben az az oka, hogy a betétállomány a megelőző évinél kisebb mértékben hanyatlott. A viszontleszámított váltók állományát a kedvezőtlen viszonyok miatt kénytelenek voltak ebben az évben is a fővárosi intézetek számottevően növelni. Miután a fővárosi pénzüintézeti szervek működése ebben az időben úgyszólván az egész vonalon rendkívüli nehézségekkel volt kénytelen szembenézni, e szerveknek rendkívül óvatos üzleti politikát kellett folytatniok; új hitelek folyósítására csak a legszörványosabb esetekben kerülhetett sor. A fővárosi pénzüintézetek saját tőkéinek állományában az 1932. év folyamán 47·5 millió pengő emelkedés mutatkozik, első sorban annak következtében, hogy a kormány e tőkeállományba új tőkéket vitt be s betételvonás folytán nehéz helyzetbe került pénzüintézetek támogatása és a magyar hitelszervezet megerősítése céljából.

A budapesti hitelintézetek 1933. évi összesített mérlegeinek végeredményénél az előző évi mérlegek végeredményéhez képest mutatkozó eltolódás emelkedő irányzatú és az emelkedés összege elég figyelemreméltó volt. Az egyes mérlegtételekre visszamenve, megállapíthatjuk, hogy ez az emelkedő irányzat a válság enyhülését jelenti. Ezt a következtetést főképp a betétállomány tételének alakulásából kell levonni, mert ez a tétel már némi emelkedést mutat. A záloglevél- és egyéb kötvénytartozás ebben az évben

14. A BETÉÁLLOMÁNY VÁLTOZÁSA A 12 LEGNAGYOBB BUDAPESTI PÉNZINTÉZETNÉL 1928—1933.

lényegesen csökkent és némileg visszaestek a folyószámlás tartozások is. A viszontleszámtított váltók álladéka elég jelentékenyen emelkedett ugyan, de mégis valamivel kisebb mértékben, mint a folyósított váltóhitelek állománya. A vidéki intézeteknél az 1933. évben még a javulásnak ilyen foka nem bontakozik ki a mérlegek összesített eredményéből. A betétállomány a vidéki intézeteknél ebben az évben még csökkent, bár nem olyan nagy arányban, míg 1932-ben; némileg visszaesett itt a saját tőkék állománya is.

Vizsgáljuk meg ezek után a budapesti pénzintézetek által a válság kezdetétől összeállított évi mérlegek összesített vagyontételeit. Ezek az adatok a 21. számú táblázatban vannak feltüntetve.

21. A Budapesten működő pénzintézetek összesített mérlegének vagyontételei 1928-tól 1933-ig.

Mérlegtételek	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	években ezer pengőben					
Készpénz, valuták és devizák	55.696	62.319	68.005	43.545	42.658	40.253
Értékpapírállomány, különféle alapok és alapítványok értékpapírai ..	269.131	285.583	287.830	304.575	312.166	286.763
Váltóállomány (a viszontleszámtított váltókkal együtt)	1,120.870	1,229.009	1,302.596	1,395.814	1,430.658	1,510.080
Más pénzintézeteknél elhelyezett tőkék	187.278	332.130	317.554	287.909	257.993	252.089
Folyószámlás hitelek	1,051.494	1,070.080	1,096.683	929.158	872.647	835.495
Jelzálogos, törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök (az átruházott kölcsönökkel együtt)	660.850	787.619	803.987	791.260	759.947	685.765
Kölcsönök kötelezvényekre	6.378	6.932	7.166	6.506	6.678	12.797
Áruk	17.042	19.215	9.359	7.100	5.121	4.089
Ingatlanok	104.625	85.804	108.497	114.238	123.497	137.374
Be nem fizetett részvény- és üzletrésztőke	476	4.570	4.669	18.209	61.423	74.978
Óvadékok, kezességek és különféle követelések ..	226.179	853.592	1,271.453	1,357.270	1,215.350	1,425.079
Előre fizetett kamatok ..	4.850	4.016	2.794	4.616	3.875	3.577
Be nem folyt kamatok ..	5.326	7.158	7.182	11.648	16.616	16.822
Veszteség	1.391	2.070	20.032	19.988	22.726	19.012
Összesen	3,711.586	4,750.097	5,307.807	5,291.836	5,131.355	5,304.173

A készpénz-, valuta- és devizaállomány, amely 1928-tól 1930-ig évről-évre tekintélyesen emelkedett és az 1930. év végén már 68-0 millió pengő volt, 1931-ben hirtelenül nagymértékben visszaesett úgy, hogy ennek az évnek a végén már csak 43-5 millió pengőt tett ki. Ezt a nagy hanyatlást a forgalom erős megcsappanása és a jelentékeny árlemorzsolódás indokolja. Az 1932 és az 1933. évek végén mutatkozó álladék az 1931 év végén megállapított álladékhöz képest ugyan fokozatos további csökkenést jelez, de ez a csökkenés már kis mértékű. Az értékpapírállomány mérlegértékében a válság időszaka jelentékeny eltolódást nem okozott, miután az akut válságot megelőző depresszió az értékpapírfolyamokat már rendkívül erősen lenyomta és a válság alatt az értékpapírok nagy részének tőzsdei jegyzése

szünetelven, a mérlegekben az értékpapírok értékelése kevésbé igazodik a forgalmi érték valóságos alakulásához. A váltóállomány, beleértve a viszontleszámlításba vett váltókat, 1928 óta állandóan jelentékenyen növekedett; a válság alatti növekedés legfőbb oka az, hogy a fővárosi intézeteknek vidéki affiliációikat és érdekeltségeiket a váltók nagyobb arányú viszontleszámlításba vételével támogatniuk kellett az egyensúlyi helyzet fenntartásáért vívott küzdelemben. A folyószámlás hiteleknek 1928-tól 1930-ig mérsékelten emelkedő tétele 1931-ben lényegesen zsugorodott s a zsugorodás 1932-ben és 1933-ban is folytatódott; ezt a csökkentést szükségessé tette a betétállománynak és némely más tehertétel álladékanak a korlátozódása és a változott viszonyok folytán nagyon célirányosnak mutatkozott óvatosságnak a szempontja, amely különösen az új hiteleknek a folyósításánál érvényesült. A fővárosi intézetek a folyószámlás hiteleket korántsem csökkentették azonban annyira, mint a vidék hitelintézetei; a vidéki intézetek által nyújtott folyószámlás kölcsönök 1933. évi állománya csak 47,1%-a az 1928. évi állománynak, míg a budapesti intézetek 1933. évi folyószámlakövetelésálladéka az 1928. évi ilyen álladéknak 79,5%-át teszi. Az új hitelfolyósításoknak úgyszólván teljes beszüntetése következtében, de részben a válság későbbi szakában a jelentékenyebb törlesztések következtében is, a fővárosi intézetek jelzálogkölcsönállománya a válság idején tetemesen visszaeső irányban változott. Különösen nagy volt itt a visszaesés az 1933. év folyamán. Az áruk tételének adatai azt mutatják, hogy a válság alatt rendkívül megszűkült a budapesti pénzintézetek árúüzletének terjedelme; az árukészletnek az 1933. évi összesített mérlegben kimutatott értéke csak 24,0%-a a készletre nézve az 1928. évi összesített mérlegben kimutatott értéknek. Az ingatlanok értéke az akut válság kezdetétől állandóan és figyelemre méltóan emelkedett, főképen azért, mert a fővárosi intézetek követeléseik biztosítása céljából tömegesebb ingatlanvásárlásokra kényszerültek. Jelentékenyen megduzzadt a válság időszakában a fővárosi pénzintézetek mérlegeiben a be nem folyt kamatok tétele; míg az 1928. év végén az eddig esedékessé vált, de be nem folyt kamatok összege 5,3 millió pengő volt, addig 1933-ban 16,8 millió pengő, tehát az előbbi összegnek több mint 3-szorosa. Különösen emelkedtek ezek a kamathátralékok az 1931. év folyamán, de elég jelentékenyen gyarapodtak az 1932. évben is; az 1933. évben már nincs érdemleges növekedés.

A mérleg adatai természetesen nem tájékoztatnak bennünket kellőképpen azokról a változásokról, melyek a fővárosi pénzintézetek követeléseinek bonitása szempontjából a válság idején bekövetkeztek. Ezek a változások kétségtelenül igen jelentékenyek. Valamivel közelebbi megvilágítást kapunk ebben a tekintetben, ha az intézetek jövedelem- és költség-számláját is megvizsgáljuk. Az összesített jövedelemszámlák adatait a 22. számú táblázatunk foglalja magában.

22. A budapesti pénzintézetek összesített 1928—1933. évi jövedelemszámlái.

Jövedelmi tételek	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	években a jövedelem összege ezer pengőben					
Befolyt kamatok :						
értékpapírok után	17.597	22.137	22.124	17.906	14.070	12.015
váltók után	78.762	99.117	83.889	90.616	82.930	70.035
más pénzintézeteknél el-						
helyezett tőkék után..	4.130	12.070	12.356	9.028	8.002	6.642
folyószámlás követelések						
után.....	66.153	76.564	70.455	69.526	55.489	49.991
jelzálogos, törvényható-						
sági, községi és köz-						
hasznú művekre adott						
kölcsönök után	32.595	51.529	52.438	54.811	49.557	34.927
kezesség mellett adott						
kötelezvénykölcsönök						
után.....	399	838	734	821	533	539
egyéb kamatok	4.496	7.105	12.031	10.990	11.175	9.256
Befolyt kamatok összesen	204.132	269.360	254.027	253.698	221.756	183.405
Ingatlanok hozadéka ...	5.606	5.785	5.755	5.506	4.167	3.775
Jutalékok és díjak	26.062	26.422	28.991	21.098	21.104	19.458
Értékpapírok eladásából						
és felértékeléséből						
származó nyereség	6.365	6.563	3.847	8.870	4.210	7.374
Egyéb felértékelésből és el-						
adásból származó nyereség	26.447	23.578	12.114	10.546	8.513	10.627
Különféle nyereségek és						
jövedelmek	6.252	6.200	6.378	7.213	5.775	9.116
Összesen	274.864	337.908	311.112	306.931	265.525	233.755

Amint e táblázatból láthatjuk, annak dacára, hogy a mérlegek vagyontételeinél egészben nincs lényegesebb visszaesés, a jövedelmek a válság folyamán tetemesen megcsappantak. A hanyatlás nem jelentkezett erősebben a válság kezdetén; csak 1932-ben válik ez feltűnőbben érezhetővé és 1933-ban még mindig elég nagy ütemben tartott; míg az 1928. évi jövedelmek végösszege a vagyontételek akkori végösszegének 7·4, addig az 1933. év jövedelmei a vagyontételek 1933. évi végösszegének 4·4%-át tették. Az 1933. évi jövedelmek általánosságban 14·9%-kal voltak alacsonyabbak, mint az 1928. évi bevételek. A hanyatlásnak ennél az átlagos mértékénél jóval nagyobb az értékpapírok utáni szelvényjövedelem esésének az aránya. Ez az utóbbi jövedelem az 1931. év folyamán igen nagy mértékben hanyatlott és a következő két évben fokozatosan tovább visszaesett úgy, hogy 1933-ban 31·7%-kal volt alacsonyabb, mint 1928-ban. Az értékpapírokból származó 1928. évi bevétel összegében a budapesti pénzintézetek 6·5%-át kapták meg e papírok 1928. évi mérlegértékének, míg az ugyanilyen természetű 1933. évi bevételük összege a papírok 1933. évi mérlegértékének

mindössze 4·2%-a. A váltókamat címén elkönyvelt bevételnél a főváros pénzügyintézetei abszolút összegben aránylag mérsékeltebb visszaesést mutatnak ki. Ez azonban a kihitelezett összeghez való arány szerint erősebb, a sorozatosan bekövetkezett kamatlábcsökkentésekből folyó hanyatlást jelent, miután a váltóállomány a válság elmélyülésével fokozatosan és tetemesen emelkedett. A főváros összes intézeteinek mérlegeiben kimutatott egész 1928. évi váltóálladék összegéhez viszonyítva, az említett intézetek jövedelemszámláin felvett 1928. évi váltókamatbevétel 7%, ellenben 1933-ban a jövedelemszámlák váltókamatbevételei átlagban 4·6%-át tették a mérlegekben a folyósított váltóhitel állománya címén kimutatott összegnek. Az így kibontakozó visszaesésnek a legfőbb okozói: az Országos Hitelügyi Tanács által közérdekű szempontokból sorozatosan elrendelt kamatlábleszállítások, az adósok fizetőképességének nagy romlása és az életbeléptetett gazdavédelmi intézkedések. A vidéki intézetek váltókamatjövedelme a válság folyamán jóval nagyobb mértékben esett, mint a fővárosiaké. A folyószámlás követelések utáni kamatbevétel a budapesti intézeteknél lényegesebben az 1932. évben kezdett csökkenni és folytatólag 1933-ban szintén elég jelentősen csökkent. E kamatbevételek 1933. évi eredménye 24·4%-kal volt alacsonyabb, mint az 1928. évi eredmény. Sokkal nagyobb mértékben hanyatlott azonban a válság idején a vidéki intézeteknél ez a jövedelem. Itt az említett jövedelem hanyatlása már 1930-ban megkezdődött és 1932-ben különösen nagy mértékű volt, úgyhogy ekkor az eredmény már 66·4%-kal volt alacsonyabb az 1928. évinél. E bevételi tétel hanyatlása a vidéken részben azért volt erősebb mértékű, mert a folyószámlás kihitelezések állandéka is sokkal inkább leapadt, mint Budapesten, de e mellett kétségtelenül nagy szerepet játszott a hanyatlásban a kamatláb mérséklésnek a vidéken nagyobb arányban megnyilvánuló foka is. A jelzálogos és községi kölcsönök után a fővárosi intézetekhez befolyt kamatok a válság kezdetén nem csökkentek, csak 1932-ben, azután még inkább 1933-ban apasztotta ezeket a bevételeket a nagyobb arányokban megindult visszafizetés. Lényeges veszteség érte a válság alatt a bevételi eredmény szempontjából a fővárosi pénzügyintézeteket az ingatlanaik hozadékánál bekövetkezett csökkenéssel. E hozadék 1933. évi összege 32·7%-kal volt kisebb az 1928. évinél, jóllehet az ingatlanállomány mérlegértékének összege 1933-ban jóval nagyobb volt, mint 1928-ban.

Az 1928. évi ingatlanbevétel 5·4%-át tette az ingatlanállomány 1928. évi mérlegértékének, míg az 1933. évi ingatlanjövedelmek az 1933. évi mérlegekben kimutatott ingatlanértéknek csupán 2·8%-át tették. Az üzleti életnek a válság alatti ellanyhulása maga után vonta a jutalékok és díjak címén mutatózó bevétel komolyabb visszaesését is.

A fővárosi pénzügyintézetek eredményszámlájának költségoldalára tartozó tételeknek a válságperiódus során való eltolódásairól a 23. számú táblázat tájékoztat.

23. A budapesti pénzintézetek összesített 1928—1933. évi költség számlái.

Költség tételek	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	években a költségek összege ezer pengőben					
Fizetett és tőkésített kamatok :						
takarék-, törzs- és pénztárjegyetek után ..	26.874	38.028	34.124	33.355	22.095	17.976
viszontleszámtolt váltók után	19.892	23.323	13.649	32.400	37.964	34.382
záloglevelek községi kötvények és egyéb értékpapírok után	17.487	30.587	40.978	47.715	45.015	30.417
folyószámla-, csekkbetétek és egyéb folyószámlás tartozások után ..	58.965	75.069	56.936	56.175	46.632	38.981
átruházott jelzálogos, törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök után ..	9.362	9.630	10.790	9.277	6.812	3.705
egyéb tartozások után ..	1.542	12.106	17.306	6.789	4.905	4.419
Fizetett és tőkésített kamatok összesen ...	134.122	188.743	173.783	185.711	163.423	129.880
Állami és községi adók, kincstári illetékek	13.362	15.581	16.740	15.813	11.781	8.072
Az igazgatóság, felügyelőbizottsági tagok és napi-biztosok díjai	1.102	1.116	1.317	1.180	941	983
A személyzet javadalmazása	39.173	41.355	42.068	37.553	34.744	36.449
Üzleti költségek	21.641	20.836	19.107	17.018	15.611	14.528
Értékpapírok leírásából és eladásából származó veszteség	1.635	7.439	8.447	15.475	12.917	12.297
Egyéb leírásokból és eladásokból származó veszteség	2.718	2.128	3.816	5.819	6.024	11.654
Különböző veszteségek és költségek	3.554	5.227	5.836	5.443	5.835	5.286
Összesen	217.307	282.425	271.114	284.012	251.276	219.149

A költségek az akut válság előtti depressziós években, tehát 1931-ig nem csökkentek, míg a jövedelmeknél már 1929-től 1931-ig érdemleges csökkenés állott elő. Az 1932. évben a költségeknél is erősebb visszaesés jelentkezik, de ugyanilyen mértékű visszaesés mutatkozik a jövedelem végösszegénél. Az 1933. évben a költségek valamivel számottevőbben hanyatlottak, mint a jövedelmek. A jövedelmeknek és a költségeknek az 1928. és az 1933. évek közötti eltolódásait egyébként az alábbi indexszámok mutatják :

É v	A jövedelmek változásának indexszáma (1928 = 100)	A költségek változásának indexszáma (1928 = 100)
1929	122.9	130.0
1930	113.2	124.8
1931	111.7	130.7
1932	96.6	115.7
1933	85.1	100.8

Ezekből az indexszámokból következőleg azt a megállapítást tehetjük, hogy az 1933. évben a jövedelmek és a költségek közötti marge a budapesti pénzüintézeteknél körülbelül 15%-kal szűkebb volt, mint 1928-ban.

A költségtelek legjelentékenyebb csoportjának, a fizetett és tőkésített kamatoknak a sorában a válság időszakán belül jelentékeny visszaesést mutatnak a takarékbetétek kamatai. A betétállomány, amint láttuk, 1930-ig bezárólag növekedő irányzatú volt. A fizetett betétkamatoknál az emelkedő irányzat már bezárólag csak az 1929. évig tartott, míg 1930-ban a kamatláb-leszállítás apasztotta ezt a kiadást. Annak dacára, hogy az 1931. évben a fővárosi pénzüintézetek betétállománya igen erősen megcsappant, a takarékbetétek után ebben az évben az intézetek által kifizetett kamat nem volt lényegesen kisebb az előző évben fizetett kamatnál, tehát nyilvánvalóan a kamatlábnak magasabb színvonalon való tartásával is igyekeztek az intézetek ekkor a nagyobb betételvonásoknak útját állani. Az 1932. évben sokkal nagyobb mértékben hanyatlott a betétek utáni kamatfizetések összege, mint maga a betétállomány, 1933-ban pedig a betétállomány némi gyarapodása dacára a takarékbetétek utáni kamatfizetésnél további figyelemre méltó csökkenés mutatkozik. Az utóbb említett két évben tehát a takarékbetét kamat igen erősen mérsékeltetett, aminek már az Országos Hitelügyi Tanács által megállapított kamatlábak folytán is be kellett következnie. A fővárosi intézetek részéről az 1928. évben takarékbetétek után eszközölt kamatfizetés a nevezett intézetek ugyanezen évi mérlegeiben kimutatott takarékbetét állománynak 5%-a; az említett intézetek által 1933-ban kifizetett takarékbetét kamat az illető intézetek 1933. évi mérlegeiben felvett takarékbetét összegnek csupán 3·5%-át teszi. A viszontleszámított váltók utáni kamatfizetés az 1931. és az 1932. évben rendkívül erősen megnövekedett és 1933-ban, jöllehet az előző évi állapothoz képest visszaeső irányt vett, mégis jóval nagyobb összegű volt, mint a válságot közvetlenül megelőző évek folyamán. Ez a jelenség természetes következménye a viszontleszámítási állomány hatalmas felduzzasztásának, amire a budapesti nagy pénzüintézeteket egyéb idegen tőkeállományuk nagyfokú összehúzódása kényszerítette. A viszontleszámításba adott váltók összegéhez képest e váltók után 1933-ban fizetett kamat kisebb volt, mint az ugyanilyen váltókra 1928-ban teljesített kamatfizetés; az 1928. évi ilyen kamatfizetés 7·4%-a az 1928. évi mérlegekben kimutatott viszontleszámított váltóállomány összegének, míg a viszontleszámított váltók utáni 1933. évi kamatfizetés összege csupán 5·1%-a a váltók 1933 december 31-i álladékanak. A záloglevelek és egyéb kötvények után kifizetett kamatok összege a válságot közvetlenül megelőző néhány év folyamán rendkívül erősen szaporodott a folytonos új kibocsátások következtében, de 1933-ban, különösen annak folytán, hogy a szóbanlevő kötvényekből a kibocsájtó fővárosi intézetek jelentékeny tételeket visszavásároltak, igen nagy arányú csökkenés mutatkozik. A folyószámlabetétekre

történt kamatfizetés összegénél 1929-ben az előző évi állapothoz képes, mutakozó nagy emelkedés a kamatláb felszökésének a következménye viszont az 1930. évben a megelőző évhez viszonyítottan tapasztalható csökkenést a kamatláb esésével kell összefüggésbe hozni. Az 1931. évben a folyószámlabetétállomány lényegesen megcsappant, de ennek hatása a fizetett kamatok összegének alakulásánál nem jelentkezik, miután ekkor épen úgy, mint a takarékbetéteknél, magasabb kamatlábfizetéssel próbálták a főváros bankjai a nagyobb tőkeelvonásokat elhárítani. A folyószámlabetétállomálynak az 1932. és 1933. években mutakozó elég stabil színvonala mellett e betétekre való kamatfizetések összege az említett két év folyamán számottevően lepadt, nyilvánvalóan a fokozottan érvényesülő kamatlábleszállítási tendencia következtében. Jelentékeny hanyatlás mutakozik az átruházott jelzálogos kölcsönök utáni kamatfizetésnél, főképen a kölcsönállomány erős visszaesése folytán; az 1933. évi ilyen kamatfizetés csak 39.6%-a az 1928. évinek.

Az állami és községi adókra, valamint a kincstári illetékekre történt fizetések, miként a vonatkozó táblázat adatai mutatják, az 1932. évig meglehetősen stabil színvonalon mozogtak, innen kezdve azonban tetemes visszaesés állapítható meg úgy, hogy 1933-ban már 39.6%-kal kisebb volt az ilyen fizetés, mint 1928-ban. Ebben az utóbb említett időbeli viszonylatban tehát a fővárosi pénzüzetek adó- és illetékterhe nagyobb esést mutat, mint amilyen hanyatlás mutakozik ezeknek az intézeteknek a bruttó jövedelmeinél. Aránylag csak szerény mértékben tudták csökkenteni a válság idején a fővárosi pénzüzetek úgynevezett adminisztratív kiadásait, különösen ezeknek a személyi részét. A személyzet javadalmazására fordított költség 1933-ban csak 6.9%-kal volt alacsonyabb, mint 1928-ban, ugyanebben az időbeli viszonylatban az igazgatóság, a felügyelőbizottsági tagok és a napi biztosok díjainál mindössze 10.8%-os csökkenés állapítható meg. Az adminisztratív dologi kiadások, az úgynevezett üzleti költségek már erősebben apadtak, mint a jövedelmek. Ez az apadás 1928-tól 1933-ig évről-évre fokozatosan ment végbe. A válság időszaka alatt rendkívül erős mértékben megrontották a budapesti pénzüzetek költség-számláinak eredményét a különféle veszteségek címén eszközölt leírások; legfőképen ezek a leírások játszanak szerepet abban, hogy a jövedelmek és költségek közötti marge a jövedelmi többlet hátrányára eltolódott. Az 1928. évben 7.9 millió pengő leírás történt a fővárosi pénzüzeteknél veszteség címén, 1933-ban pedig 29.2 millió pengő volt ugyanilyen címen a leírás.

A jövedelmeknek és költségeknek fentvázolt eltolódása folytán a fővárosi pénzüzetek kénytelenek voltak a válság alatt a felosztásra kerülő nyereséget igen erősen leszállítani. A nyereségleszállítás a válságot megelőző években megindult és 1931-ben olyan nagy arányokban fogatosított, hogy ebben az évben fele akkora összeg sem volt a felosztott nyereség, mint

amilyen összeget 1928-ban tett. Az 1933-ban felosztásra került nyereség összege már hozzávetőleg csak $\frac{1}{3}$ -a az 1928-ban felosztott ilyen összegnek.

A nyereségfelosztásnak a válság alatti alakulását a 24. számú táblázat adatai mutatják.

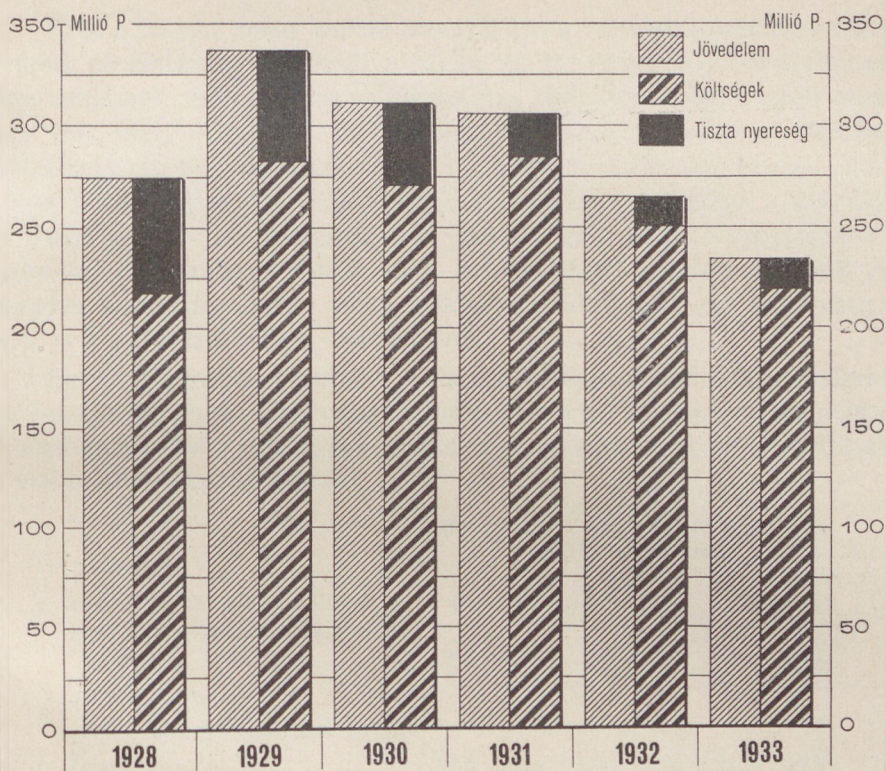
24. A Budapesten működő pénzintézetek tiszta nyereségének felosztása az 1928—1933. években.

Nyeréséghozzájárulási tételek	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	ezer pengőben					
Az igazgatóság jutaléka	2.406	2.394	1.886	932	572	399
A felügyelőbizottság átalánya	55	43	58	55	37	31
Az alkalmazottak jutalmazása	1.959	2.280	1.308	651	393	299
A nyugdíjalap javadalmazása	3.493	1.487	826	681	993	1.303
A tartalékalapok javadalmazása	20.218	18.052	8.169	6.384	6.550	7.688
Kifizetett osztalék	29.076	31.216	28.146	14.116	7.943	5.707
Adakozás jótékony- és közcélokra	688	640	408	381	284	344
Átvitel a jövő év javára	1.847	1.630	2.034	3.692	3.804	3.879
A felosztott nyereség összesen ...	59.742	57.742	42.835	26.892	20.576	19.650

E táblázatból láthatóan a nyereségfelosztásnak a statisztika által megkülönböztetett tételei közül csak a jövő év javára való átvitel tétele emelkedett, amely 1933-ban körülbelül kétszer olyan nagy volt, mint 1928-ban. E tétel emelkedését kellőképpen indokolja a nehéz viszonyok által megkövetelt óvatosság szempontja. A felosztásra kerülő nyereség csökkenésének mértékét meghaladó arányban apasztatott az igazgatóság jutaléka, az alkalmazottak jutalma és az osztalék. Az 1933. évi osztalék alig $\frac{1}{5}$ -e volt az 1928. évinek. Az osztalék érdemlegesebb csökkentése 1931-ben kezdődött, amikor általánosan a megelőző évi színvonalnak a felére szállottak le az intézetek. Majdnem ugyanilyen arányú volt a következő évben folytatólag eszközölt leszállítás. A nyereség visszaesése csökkentőleg hatott a nyereségből való jótékony és közcélú adakozás összegére. Ez az adakozás 1930-ban az előző évi ilyen kiadásnak körülbelül $\frac{1}{3}$ részével korlátozódott, azóta 1932-ig, már kisebb mértékben, további csökkenést szenvedett. Az 1933. évnek a felosztott nyereség alakulásánál ugyan még nem mutatkozó, de általában mégis kibontakozni kezdő enyhülési tünetei ösztönzésül szolgáltak a fővárosi pénzintézeteknek arra, hogy a nyereségből való jótékony és közcélú adakozás tételét némileg emeljék.

Arra nézve, hogy a budapesti pénzintézetek vagyontételeinél a bonitás szempontjából a gazdasági válság milyen eltolódásokat okozott, a jövedelem- és költség számlák adatain túlmenőleg behatóbb megvilágítást nyújtanak a

**15.A BUDAPESTI PÉNZINTÉZETEK JÖVEDELME, KÖLTSÉGEI ÉS TISZTA NYERESÉGE
1928–1933.**

hátralékos, valamint az óvatolt és perelt váltók összegének alakulására vonatkozó adatok. Ezek szerint :

	A hátra- lékos váltók	Az óvatolt összege ezer pengőben	A perelt
1928-ban	24.236	4.226	5.167
1929-ben	31.669	6.124	13.250
1930-ban	63.002	9.825	13.031
1931-ben	104.895	12.854	22.350
1932-ben	117.602	12.035	29.637
1933-ban	87.868	20.202	42.632

Ezek a számok sokat mondó bizonyítékai a váltókövetelésekben fekvő fővárosi pénzintézeti vagyonnál a biztonság szempontjából bekövetkezett nagy romlásnak. A hátralékos váltók összege 1932-ben kerekén 6-szor olyan nagy volt, mint 1928-ban; az emelkedés különösen 1930-ban és 1931-ben bontakozott ki enormis méretekben. Az óvatolt váltók évi összege, mint a fenti adatok mutatják, 1928-tól 1933-ig körülbelül ötszörösre emelkedett s a perelt váltók 1933. évi összege meghaladta ezek 1928. évi összegének a 8-szorosát. A hátralékos váltók 1933. évi összegénél azonban az előző évi összeghez képest figyelemre méltó csökkenés mutatkozik, jelt adva ezen a téren is a gazdasági válság enyhüléséről.

Egyrészt a hitelek befagyása, másrészt az ilyen állapotban szükségessé vált óvatosság nagyon rányomta bélyegét a fővárosi banküzleti forgalomra. E forgalom a legtöbb üzletágban jelentékenyen összezsugorodott, miként azt az alábbi adatokból láthatjuk :

	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	F o r g a l o m a z években millió pengőben					
Váltóforgalom :						
az év folyamán leszámított váltók	4.1	4.8	5.0	5.5	5.1	5.5
az év folyamán viszontleszámított váltók	2.0	2.6	2.3	2.8	3.2	3.3
Folyószámlás üzlet :						
az év folyamán teljesített kifize- tések	37.4	40.8	42.6	35.8	24.2	23.6
az év folyamán befolyt fizetések .	37.6	40.7	42.6	35.7	24.4	23.6

A váltóleszámtólási forgalom a válság éveit során általában elég tetemesen emelkedő irányban változott, annak következtében, hogy a fővárosi nagy intézeteknek az adott viszonyok által megkövetelt tartózkodás mellett támogatniuk kellett érdekeltségeiket a tőkeelvonások és a hitelek befagyása folytán a likviditás terén mutatkozó nehézségek leküzdésében. Kénytelenek voltak azonban ezek a nagy intézetek az említett körülménynél fogva a

viszontleszámtólási hitelkeretük kiszélesítése tekintetében kínálkozó lehetőségeket jobban kihasználni s így viszontleszámtólási forgalmuk számottevően felduzzadt, bár e forgalomnak az 1930. évi adata a megelőző évi adattal szembeállítva azt mutatja, hogy közvetlenül az előtt, amidőn az akut válsággal járó kényszerhelyzet elő nem állott, a nagybankok óvatos üzletpolitikája a viszontleszámtólási keret szűkítésével igyekezett a kárfelületet csökkenteni. A folyószámlaüzleti forgalom az akut válságot megelőző depressziós korszak alatti emelkedés után 1931-től állandóan és erősen összehúzódott. A jelzálogüzleti folyósítások pangása ugrásszerűen nagy lépéssel 1930-ban kezdődik és innen kezdve 1933. végéig állandóan még fokozottabban tart, míg a jelzálogvisszafizetések összege a válság elmélyülésével figyelemreméltóan gyarapodott.

A gazdasági válság hatása erősen visszatükröződik a budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom változásában is. E forgalom az 1928. év elejétől az 1934. év végéig terjedő időszakban évenként a következőképen alakult:

Időszak	A forgalom összege	
	millió pengőben	indexszámokban (1928 = 100)
1928	4.309·7	100·0
1929	5.083·1	118·0
1930	4.844·7	112·5
1931	2.627·5	61·0
1932	611·2	14·2
1933	593·2	13·8
1934	666·1	18·6

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a szóbanlevő forgalom keretei tekintetében a bankzárlat rendkívül erős és tartós fordulatot jelent. Bár az 1934. évben némi emelkedés tapasztalható, ekkor még nagyon távol állanak a forgalom méretei az 1928. évi méretektől.

2. A hitelbiztonság.

A magyar főváros forgalmi életében a válság által kiváltott hatások vizsgálata során a fentiekben vázolta a budapesti pénzintézeti világ válság-tüneteit, a következőkben folytatólag a válságnak a budapesti hitelbiztonság terén kibontakozott jelenségeiről fogunk megemlékezni.

A hitelbiztonság alakulására vonatkozólag bizonyos megvilágítást nyújtanak azok az adatok, amelyek a bírósági polgári ügyforgalom egyes ágazatainak alakulását rögzítik meg. A Budapesti Királyi Törvényszék, a Budapesti Központi Járásbíróság és a Budapesti I—III. kerületi Járásbíróság ilyen ügyforgalmára nézve a 25. számú táblázat adataiból tájékozódhatunk.

25. A budapesti bíróságok egyes ügyágazatainak forgalmi adatai.

Évek	A Budapesti Királyi Törvényszéknél		A Budapesti Központi Járásbíróságnál			A Budapesti I—III. kerületi Járásbíróságnál		
	a vagyoni jogi perek	a váltó- perek	a vagyoni jogi perek	a váltó- perek	a végrehaj- tások	a vagyoni jogi perek	a váltó- perek	a végrehaj- tások
s z á m a								
1928	7.687	2.812	134.244	28.414	69.407	14.424	1.486	11.414
1929	9.389	4.370	164.367	42.178	86.706	15.606	2.131	16.295
1930	7.833	4.558	155.086	46.730	102.638	14.420	2.300	19.045
1931	6.151	3.244	90.665	49.220	74.323	9.204	2.330	14.688
1932	5.713	2.256	84.592	29.475	61.754	8.264	1.568	13.112
1933	5.670	1.443	71.598	17.189	46.625	7.917	1.080	9.693
1934	5.841	1.009	62.800	13.424	37.059	7.005	999	8.324

A hitelbiztonság szempontjából különösen jellemzően tájékoztatnak a váltóperek és a végrehajtások, amelyeknél rendszerint nem érdemleges jogviták intéztetnek el, hanem a behajtás eszköze vétetik igénybe. A vagyoni jogi perek, miután itt rendszerint jogviták nyernek eldöntést, gyakran nem a hitelvédelemre jellemzően alakulnak, így például ezeknek az 1929. évi megduzzadásánál feltétlenül lényeges szerepet játszik a valorizációs törvényben megállapított zárhatáridő. Miután ez a valorizációs peranyag 1930-ban elmaradt az utóbbi évben a kimutatott vagyoni jogi perek számában lényegesebb csökkenés mutatkozik.¹⁾ Az 1931. évben szintén főként per-technikai okokból igen nagy mértékben esett a vagyoni jogi perek száma, de ennek a hanyatlásnak már gazdasági okai is voltak, mert az év folyamán bekövetkezett bankzárlat és az ezt követő események a hitelezésnek igen nagy mértékű csökkenését idézték elő. A vagyoni jogi perek számának az 1932., 1933. és 1934. években mutatkozó további csökkenése már kisebb részben vezethető vissza a perrendtartási tényezőkre, nagyobb részben pedig a gazdasági forgalom fokozatos összezsugorodásával magyarázható. Az 1928—1930. évek között úgy a váltóperek, mint a végrehajtások száma erősen emelkedett annak folytán, hogy a gazdasági depresszió mind nagyobb hullámokat vert. Az 1931. évtől kezdve a váltóperek és a végrehajtások száma ugyan erősen apad, de ez nem a hitelbiztonsági viszonyok javulásával, hanem inkább azzal a körülménnyel függ össze, hogy a hitelezési volumen erősen összeszűkült. A végrehajtások apadása jóval kisebb mértékű, mint a váltópereké, ami arra mutat, hogy a teljesítések körül a kihitelezések terjedelmének erős összehúzódása dacára folytonosan romlott a helyzet.

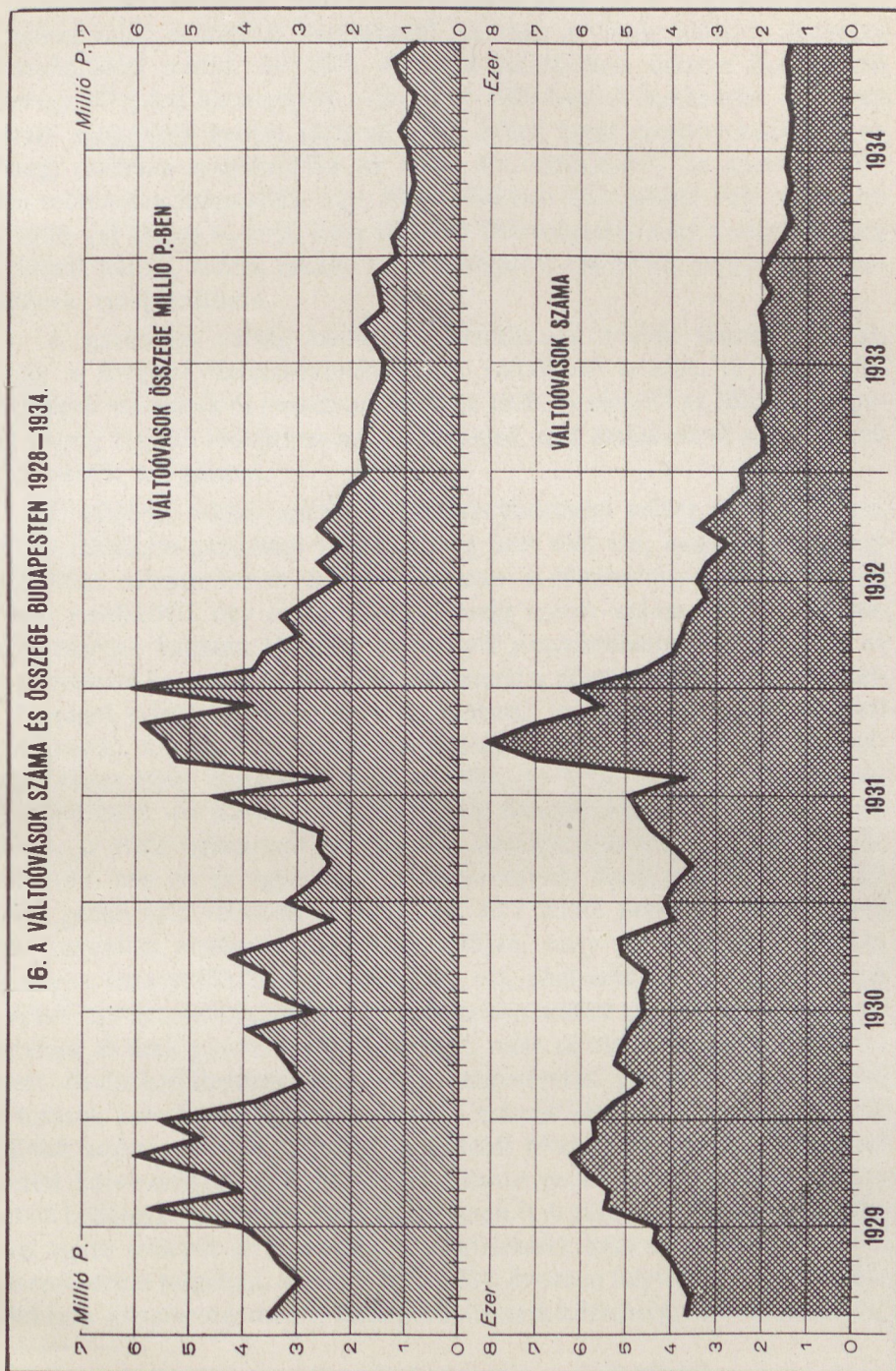
A hitelbiztonság alakulására nézve fontos tájékoztatást szolgáltatnak a váltóóvások statisztikai adatai. A Budapesten történt váltóóvásoknak a gazdasági válság alatti alakulását a 26. számú táblázat szemlélteti.

¹⁾ Lásd: Jelentés az Országos Hitelvédő Egylet 1930-i működéséről.

26. A váltóóvatolás Budapesten 1929. elejétől 1935. közepéig negyedévenként.

Időszak		A z ó v a t o l t v á l t ó k	
		száma	összege ezer pengőben
1929.			
I. negyedév		10.996	9.696
II. «		12.622	10.857
III. «		16.676	14.565
IV. «		17.585	16.322
1930.			
I. negyedév		15.072	9.832
II. «		14.557	9.997
III. «		14.194	11.404
IV. «		13.201	8.783
1931.			
I. negyedév		11.362	7.741
II. «		14.143	10.705
III. «		18.930	13.116
IV. «		18.814	15.858
1932.			
I. negyedév		12.321	10.502
II. «		10.267	8.323
III. «		9.412	7.575
IV. «		7.749	6.174
1933.			
I. negyedév		6.105	5.315
II. «		5.585	4.481
III. «		6.053	4.870
IV. «		5.620	4.260
1934.			
I. negyedév		4.405	3.215
II. «		4.259	2.715
III. «		4.112	2.866
IV. «		4.231	3.203
1935.			
I. negyedév		4.006	2.450
II. «		4.314	2.774
Összesen.			
1929		57.879	51.440
1930		57.024	40.016
1931		63.249	47.420
1932		39.749	32.574
1933		23.363	18.926
1934		17.007	11.999
1935. I. félév		8.320	5.224

16. A VÁLTÓÓVÁSOK SZÁMA ÉS ÖSSZEJE BUDAPESTEN 1928—1934.

A váltóóvásoknál, miként a váltópereknel és a végrehajtásoknál, a válság előtti depresszió korszakával szemben a válság időszaka lényeges visszafejlődést mutat. Az 1930. évben a váltóóvások összege Budapesten mintegy 20%-kal alacsonyabb volt, mint 1929-ben. A bankzárlat és az ezt követő események hatása alatt az 1931. évben ismét megnövekedett ez az összeg, csaknem megközelítve az 1929. évi színvonalat, de azután évről-évre rohamosan hanyatlott, úgy, hogy 1934-ben nem sokkal volt magasabb az 1929. évi összeg $\frac{1}{5}$ -énél. Ez a változás természetesen nem a hitelképesség javulását jelenti, hanem inkább a váltóforgalom rendkívül nagyfokú visszaesésének tulajdonítható.

A gazdasági válság budapesti korrajzának fontos elemeit szolgáltatják a fővárosi fizetésképtelenségekre vonatkozó adatok. A fizetésképtelenségek számának és passzívumainak az 1928. év elejétől az 1935. szeptember végéig terjedő időközben negyedévenkénti való alakulásáról a 27. számú táblázatunk ad számot.

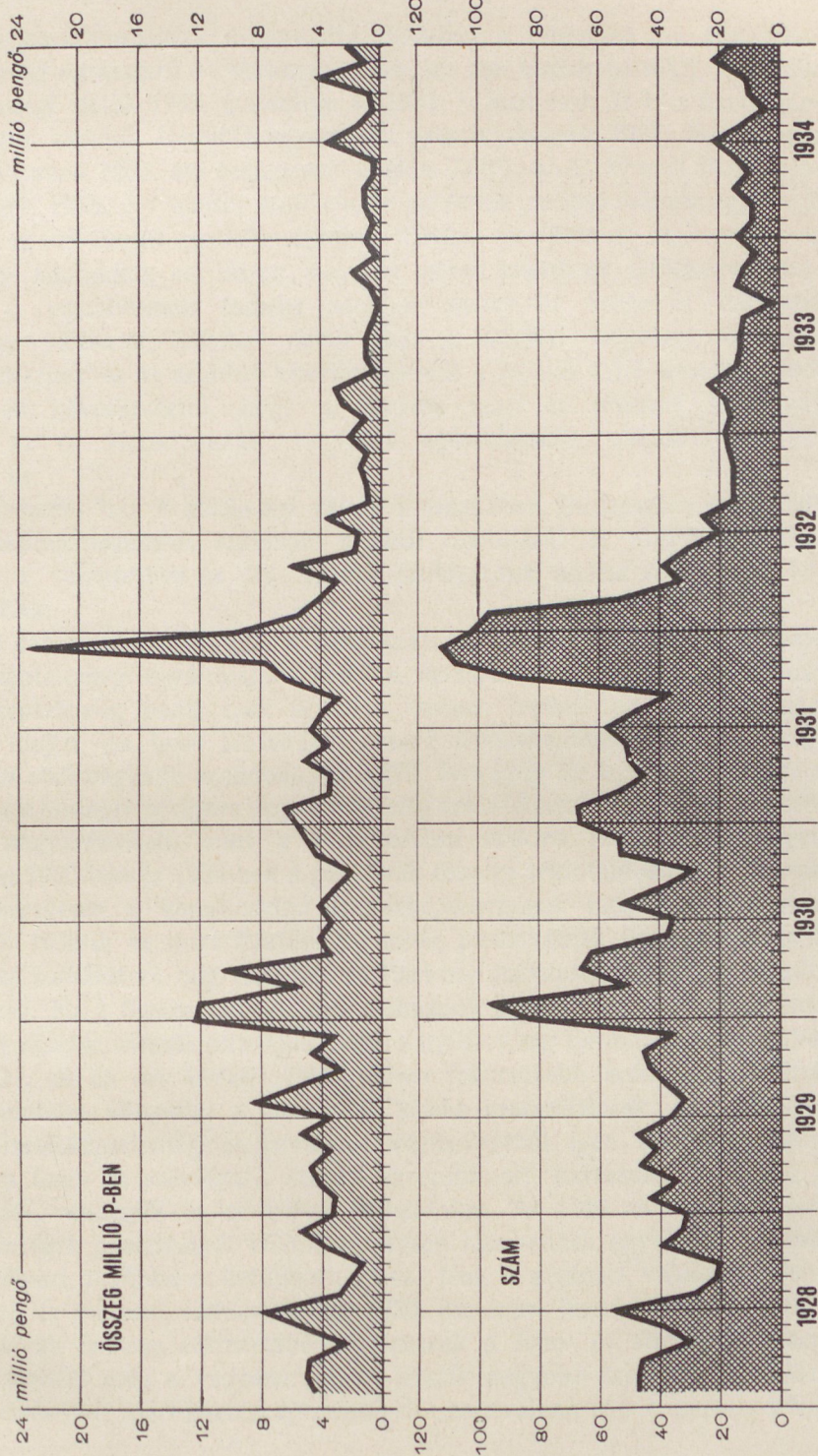
E táblázat adatai szerint a fizetésképtelenségi válság már 1928-ban, amikor általános gazdasági válságról még nem volt szó, meglehetősen nagy mértékben kibontakozott és innen kezdve a fővárosban egészen 1931-ig erősen emelkedett úgy a fizetésképtelenségi esetek száma, mint a fizetésképtelenségek kapcsán létrejött egyességek passzívumainak összege. Ez az emelkedés sokkal nagyobb mértékű volt annál a növekedésnél, amely a hitelbiztonságot érintő bírósági ügyforgalomban, valamint a váltóóvásoknál mutatkozik. A budapesti fizetésképtelenségi esetek 1931. évi száma csaknem kétszer olyan nagy volt, mint az 1928. évi és az említett eseteknél kimutatott 1931. évi passzívum is 53·9%-kal haladta meg az 1928. évi passzívumot. Az 1932. évben már alig félannyi fizetésképtelenségi eset fordult elő, mint 1931-ben és az egyességek passzívumainak összege ekkor csak 31·2 millió pengő volt szemben az 1931. évi 73·7 millió pengővel. A rendkívül erős hanyatlás részben azzal magyarázható, hogy az előző év folyamán többnyire lebonyolítottak a likvidációk ott, ahol ezeknek az esedékességét előidéző csírák adottak voltak, de csökkeniök kellett a fizetésképtelenségek eseteinek és ezek passzívumainak azért is, mert az 1931. év végén életbeléptetett devizakorlátozások igen nagy nehézségeket gördítettek a külföldi tartozások behajtásának útjába, ezáltal számos olyan fővárosi cég, amely külföldi adóssággal volt terhelve, a külföldi hitelezővel szemben fennállott fizetési kötelezettsége alól mentesült, viszont ennek következtében inkább tudott belföldi kötelezettségeinek eleget tenni.¹⁾ A gazdasági válság elmélyülésével egyre szűkebb térre szorulván a hitelezések köre és összezsugorodván a kereskedelmi forgalom, az 1933. és az 1934. években folytatólagosan további csökkenés állapítható meg a budapesti fizetésképtelenségi esetek számánál

¹⁾ Jelentés az Országos Hitelvédő Egylet 1932. évi működéséről.

27. Az új fizetéseképtelenségek Budapesten 1928. elejétől 1935. szeptemberig negyedévenként.

Időszak	Az új fizetésképtelenségi esetek száma			Új egyességek passzívumainak összege millió pengőben
	Magán- vagy kényszer-egységek	Csődök	Összesen	
1928.				
I. negyedév	140	16	156	14·5
II. „	122	17	139	14·9
III. „	69	8	77	6·0
IV. „	104	5	109	12·5
Összesen	435	46	481	47·9
1929.				
I. negyedév	124	14	138	12·2
II. „	125	20	145	12·2
III. „	114	12	126	16·6
IV. „	162	21	183	20·2
Összesen	525	67	592	61·2
1930.				
I. negyedév	215	20	235	27·9
II. „	135	15	150	10·6
III. „	113	13	126	7·6
IV. „	169	10	179	13·8
Összesen	632	58	690	59·9
1931.				
I. negyedév	165	17	182	12·9
II. „	156	12	168	11·2
III. „	179	6	185	11·7
IV. „	315	18	333	37·9
Összesen	815	53	868	73·7
1932.				
I. negyedév	188	8	196	12·4
II. „	94	9	103	9·4
III. „	57	5	62	5·1
IV. „	53	4	57	4·3
Összesen	392	26	418	31·2
1933.				
I. negyedév	61	7	68	6·6
II. „	43	6	49	2·3
III. „	29	5	34	1·2
IV. „	36	2	38	2·9
Összesen	169	20	189	13·0
1934.				
I. negyedév	33	4	37	2·1
II. „	52	8	60	4·8
III. „	29	3	32	2·5
IV. „	50	4	54	7·4
Összesen	164	19	183	16·8
1935.				
I. negyedév	53	1	54	2·2
II. „	45	5	50	2·0
III. „	45	2	47	1·3
I—III. negyedév összesen .	143	8	151	5·5

17. AZ ÚJ- MAGÁN- ÉS KÉNYSZEREGYEZÉSEK SZÁMA ÉS PASSZIVUMAINAK ÖSSZEGE BUDAPESTEN 1928—1934.

és azok passzívumainak összegénél; 1933-ban a megelőző évi állapothoz képest még ugrásszerű a csökkenés, 1934-ben már kisebb mértékű. A fizetési képtelenségi esetek 1934. évi száma az 1931. évinek csak 21·1, a fizetési képtelenségek kapcsán létrejött egyességek passzívumainak 1934. évi összege a passzívumok 1931. évi összegének csupán 22·8%-a. A fővárosi fizetési képtelenségek 1935. évi adatai csak ennek az évnek az első háromnegyedéről állanak ez idő szerint rendelkezésünkre. Ezeket az adatokat egybevetve az előző évi adatokkal, azt látjuk, hogy az esetek számának csökkenése megállott, a passzívumok összege azonban ebben az évben is hanyatló irányban változott, jöllehet ekkor már a belföldi forgalom általános emelkedésének és az áruhitel kiterjesztésének a jeleivel találkozunk. Ebből arra kell következtetni, hogy a főváros ipari és főképen kereskedő világa az új viszonyoknak megfelelő egészségesebb alapokra rendezkedett be.

Érdemes lesz a gazdasági válság időszakában Budapesten előfordult fizetési képtelenségeknek szakmák szerinti alakulását is megvizsgálnunk. Ebben a tekintetben a 28. számú táblázatunk adatai nyújtanak felvilágosítást.

E táblázatból láthatóan a bányászati és kohászati szakmába tartozó fizetési képtelenség egyáltalában nem, a mezőgazdasági szakmába tartozó fizetési képtelenség pedig csak egyetlen esetben fordult elő Budapesten a válság idején. Az ipari szakmába tartozó fizetési képtelenségek, a válságperiódus első nagyobb szakában, az 1932. év végéig az esetek számát és a passzívák összegét tekintve ugyan már elég tekintélyesek voltak, de mégsem olyan nagyarányúak, mint a kereskedelmi szakma fizetési képtelenségei, azonban 1933-ban és 1934-ben a passzívák összege tekintetében nem maradnak lényegesen a kereskedelmi fizetési képtelenségek mögött. Egyébként 1929-től 1932-ig az ipari fizetési képtelenség passzíváinak összege csökkenő irányban tolódot el, míg 1933-ban és 1934-ben fokozatos emelkedés állapítható meg. Ha a fizetési képtelenségek számának a passzívák összegéhez való arányát nézzük, megállapíthatjuk, hogy a nyílt válság kirobbanásával egybeeső 1931. és az ezt követő 1932. évben fokozottabb arányban kerültek fizetési képtelen állapotba a viszonylag kisebb iparvállalatok. Az 1928. évi ipari fizetési képtelenség passzíváinak végösszegéből igen tekintélyes rész jutott a fonó- és szövőipari, azután az építőipari, harmadsorban pedig a szállodás-, vendéglős- és kávéipari vállalatokra. Az 1929. évi ipari fizetési képtelenségek passzíváiból különösen erősen részesednek ugyancsak a fonó- és szövőipari, továbbá az építőipari, a vas-, fém- és gépipari, valamint a sokszorosító és műipari vállalatok. Az 1930. évi ipari fizetési képtelenségeknél a passzívák összege tekintetében ugyancsak a fonó- és szövőipar vezet, amely mellett még a vegyészeti ipar játszik nagyobb szerepet. Az 1931. évben előfordult ipari fizetési képtelenségek passzíváiban részes iparcsoportok

28. A budapesti új fizetéseképtelenségi esetek száma, azok passzívumainak összege szakmák szerint.

Foglalkozási főcsoportok (szakmák)	A fizetéseképtelenségi esetek													
	száma az							passzívumainak összege az						
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
	években ezer pengőben													
I. Bányászat, kohászat.	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Mezőgazdaság.														
Földbirtokos	1	—	1	1	1	—	—	—	—	—	487	865	—	—
Földbérlet	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	1	—	1	1	2	—	—	—	—	—	487	865	—	—
III. Ipar.														
Vas-, fém- és gépipar...	5	8	5	5	4	2	1	162	2.157	555	1.441	518	231	155
Kő-, föld-, agyag- és üvegipar	—	—	1	—	—	—	—	—	—	14	—	—	—	—
Fa- és csontipar	2	1	6	6	3	—	3	278	124	554	167	773	—	—
Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2	—	3	1	—	—	—	451	—	544	108	—	—	—
Fonó- és szövőipar	7	4	5	2	—	2	—	4.023	2.538	2.589	331	—	117	—
Ruházati ipar	10	3	7	23	9	3	11	318	—	434	1.038	245	60	712
Papíripar	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	194
Malomipar	—	1	—	1	—	—	—	—	247	—	70	—	—	—
Egyéb élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1	3	8	16	11	9	2	—	377	304	996	675	907	78
Vegyészeti ipar	1	2	5	7	1	5	1	49	280	1.300	308	26	1.418	108
Építőipar	7	5	2	5	3	5	5	2.287	2.337	—	519	192	2.045	5.627
Sokszorosító- és műipar	4	2	4	12	—	2	2	523	1.175	461	614	—	129	544
Szállodás-, vendéglős- és kávéipar	14	9	12	21	15	9	2	1.168	777	837	1.343	296	383	201
Egyéb ipar	2	1	4	9	4	2	—	142	—	25	604	56	119	—
Összesen	55	39	62	108	50	39	28	9.401	10.012	7.617	7.542	2.784	5.409	7.619
IV. Kereskedelem.														
Állatokkal és mezőgazd. term. való keresk.	2	—	5	4	2	—	—	52	—	283	193	846	—	—
Fával és egyéb erdei term. való kereskedelem	2	14	14	21	11	7	4	89	4.718	2.304	3.555	426	513	88
Vas-, fém- és gépkeresk.	42	66	61	53	33	20	11	4.557	9.434	7.846	3.648	1.547	1.229	765
Agyag-, üveg-, téglá-, mész-, cement- és porcellánkereskedelem ...	12	16	9	13	11	3	4	1.256	1.283	1.657	1.319	245	122	1.428
Fa- és faragott árukkal való kereskedés	9	4	5	9	3	2	—	3.185	67	369	524	224	88	—
Bőrárukkal való keresk.	30	31	27	38	12	7	14	905	2.491	2.072	1.674	210	357	729
Cipőkereskedés	11	24	27	30	11	5	14	780	830	1.571	1.306	412	85	390
Különböző ruházati cikkekkel való kereskedés	232	250	316	387	168	56	64	22.921	22.135	29.978	32.266	18.890	3.553	4.234
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedés	32	54	59	65	36	14	16	2.943	4.866	2.782	1.169	1.528	172	175
Gyógy- és vegyszeti árukkal való kereskedés	16	20	14	21	23	6	7	357	992	150	531	682	55	460
Könyv-, papír-, írószer- és műkereskedés	18	32	24	39	22	9	3	1.072	2.597	1.084	3.568	1.143	185	42
Vegyeskereskedés	7	18	30	9	2	2	2	—	202	411	286	6	47	10
Szállítók és bizományosok	3	2	3	5	3	—	—	11	—	110	333	6	—	—
Egyéb kereskedés	3	9	26	28	10	3	1	98	167	1.705	1.045	556	150	176
Összesen	419	540	620	722	347	134	140	38.226	49.782	52.322	51.417	26.721	6.556	8.497
V. Pénz-, hitel- és biztosításügy	2	2	3	5	2	1	2	—	495	—	13.256	175	424	36
VI. Egyéb foglalkozás	3	11	4	32	16	14	18	271	934	—	964	698	607	691
Mindössze	481	592	690	868	418	189	183	47.898	61.223	59.939	73.666	31.243	12.996	16.843

között a vas-, fém- és gépipar áll az első, a szállodás, vendéglős és kávéipar a második, a ruházati ipar a harmadik helyen. Az 1932. évben — amint már mondtuk — az ipari fizetéseképtelenségek általában szerény keretek között mozogtak, míg 1933-ban a passzívák összegét tekintve az ipari főcsoportok között az építőipar szerepe volt kimagaslóan jelentékeny. Ezé az iparágé a szomorú első hely az 1934. évi ipari fizetéseképtelenségek passzíváinak nagysága szempontjából, mert ez utobbiaknak 7·6 millió pengős végösszegéből 5·6 jut az építőiparra. A fizetéseképtelenségek terén domináló helyet elfoglaló kereskedelem fizetéseképtelenségi eseteinek száma és passzívái 1928-tól 1930-ig erősen emelkedtek, az 1931. évben az előző évhez képest stagnáló színvonalon voltak, azután lényegesen ugrásszerűen leapadtak úgy, hogy az 1931. évben még 51·4 millió pengőt tevő passzívával szemben az 1932. évben már csak 26·7, az 1933. évben pedig csupán 6·6 millió pengő passzívát mutatnak fel a budapesti kereskedelem fizetéseképtelenségi esetei. Az 1928. évi kereskedelmi fizetéseképtelenségek passzíváinak összegéből túlnyomó rész jut a ruházati cikkekkel foglalkozó kereskedelemben előfordult inzulvenciák passzíváira, amelyek mellett még a vas-, fém- és gépkereskedelem, a fakereskedelem és az élelmiszerkereskedelem fizetéseképtelenségeinek passzívái említendők. A ruházati cikkekkel való kereskedelem inzulvenciáinál mutatkozó passzívák adják a legtekintélyesebb részét a válságperiódus minden többi évében is a budapesti kereskedelmi fizetéseképtelenségek passzívumainak. Aránylag nagy passzívumokkal szerepel azonban 1929-ben a vas-, fém- és gépkereskedelem (a ruházati kereskedelem 22·1 millió pengőjével szemben 9·4 millió pengő), az élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem, (4·9 millió pengő), 1930-ban ugyancsak a vas-, fém- és gépkereskedelem (a ruházati cikkekkel foglalkozó kereskedelem 30·0 millió pengőjével szemben 7·8 millió pengő), az élelmezési cikkekkel való kereskedelem (2·8 millió pengő), a fakereskedelem (2·3 millió pengő). Az 1931. évben a különböző ruházati cikkekkel foglalkozó és inzulvensé lett cégek összes passzívuma 32·2 millió pengő volt, amely mellett nagyobb passzívumokat mutatnak a vas-, fém- és gépkereskedelmi cégek 3·6 millió pengő összeggel, a könyv-, papír-, írószer- és műkereskedelmi cégek, valamint a fakereskedő cégek ugyanilyen összeggel. Az 1932. évben előfordult 26·7 millió pengő összegű kereskedelmi inzulvenciás passzívumból 18·9 millió pengő jut a ruházati cikkekkel való kereskedelemre. Az 1933. évi, előbb említett természetű passzívumból ugyancsak a ruházati kereskedelemre 3·6 millió pengő esik. Az 1934. év fizetéseképtelenségi statisztikájában 8·5 millió pengő a kereskedelem passzívuma, amely összegnek csaknem a fele, 4·2 millió pengő a ruházati cikkek kereskedelmének passzívuma, míg 1·4 millió pengő az agyag-, üveg-, tégl-, mész-, cement- és porcellánkereskedelem elnevezésű kereskedelmi főcsoportnál jelentkezik.

3. A válság tünetei a budapesti kereskedelemben.

Budapest kereskedő világának a helyzete a világháború vége óta általánosságban mindig meglehetősen súlyos volt, miután az országnak a háború végén bekövetkezett megcsönkítése az itt folyó kereskedelmi tevékenységnek egy tekintélyes részét létfeltételeitől fosztotta meg, mindamellett más foglalkozási ágakból sokat a kereskedői foglalkozás körébe terelt, úgy hogy 1928-ban Budapesten a kereskedelmi pályákon dolgozók száma csaknem 50%-kal nagyobb volt a nevezettek 1910. évi létszámánál. Az ilyen nagy telítettség hatása alatt kiéleződött verseny és a külföldről nagyobb arányokban jelentkező kölcsönkínálat a fővárosi kereskedelmi hitel túlméretezettségét vonta maga után, ebből folyólag már az akut válság kezdete előtt, amint a hitelbiztonságot jellemző válságtünetek tárgyalásánál láttuk, a fizetéseképtelenségek Budapest kereskedelmi cégeinél nagy arányokban bontakoztak ki. A nyílt válság kirobbanásakor a budapesti kereskedelemben már a likvidációknak hatalmas tömege volt lebonyolítva, ezért a válság ezutáni elmélyülésével az inszolvenciáknak nem a szaporodása, hanem erős csökkenése tapasztalható, de ugyanakkor mindinkább érezhetővé válik a forgalomnak a visszaesése.

A magyar belforgalmi statisztika ezidőszerint nincs kellőképpen kiépítve, minek következtében a budapesti kereskedelem állapotának a válság alatti változásairól statisztikai alapon nem nyújthatunk átfogó képet, hanem csak szemelvényes bepillantásokat adhatunk. Ezek sorában mindenekelőtt a vállalkozási kedvre jellemzőknek látszó budapesti cégbejegyzési és cégtörlési adatokat mutatjuk ki az alábbi 29. számú táblázatban.

29. Cégbejegyzések és cégtörlések Budapesten 1928-tól 1933-ig évenként.

É v	Cégbejegyzések					Cégtörlések				
	s z á m a									
	egyéni cégek	társas-cégek	szövetkezetek	részvénytársaságok	összesen	egyéni cégek	társas-cégek	szövetkezetek	részvénytársaságok	összesen
1928	343	193	38	96	670	169	130	156	633	1.088
1929	346	132	29	131	638	509	136	71	487	1.203
1930	275	111	31	76	493	432	132	11	274	849
1931	213	107	41	80	441	627	120	31	160	938
1932	215	148	77	56	496	259	112	30	154	555
1933	309	238	51	30	628	288	121	33	167	609

A táblázat adatai nemcsak a kereskedelem körébe tartozó, hanem az összes cégekre vonatkozó céghivatali bejegyzéseket és törléseket mutatják ki, ezek az adatok tehát csak hozzávetőleges információt szolgáltatnak a vállalkozási hajlamnak és kitartásnak a budapesti kereskedelem körében

való alakulásáról. Azt látjuk ezekből az adatokból, hogy az új cégek alapítása iránti hajlam 1928-tól kezdve 1931-ig állandóan lanyhult és különösen nagy a lanyhulás ezen a téren az 1930. év folyamán. A vázolt irányzat főképpen az egyéni cégek bejegyzéseinek csökkenéséből folyólag alakult ki. A társas cégek bejegyzésénél nagyobb visszaesés 1929-ben mutatkozik, míg a szövetkezetek bejegyzésénél 1931-ben és kivált 1932-ben emelkedés tapasztalható. Érdekes, hogy a cégtörlések száma a válság elmélyülésének idején inkább csökkenő irányzatú, ami a fizetéseképtelenségi statisztikai adatokkal egyértelműleg azt bizonyítja, hogy a likvidációs vihar már a válság-időszak kezdetén nagy részben letarolta az üzleti életnek azokat az elemeit, amelyeknek a válságban el kellett tűnniök. Különösen áll ez a társas cégekre, szövetkezetekre és a részvénytársaságokra nézve. Az 1933. évi adatok nagyjából már a vállalkozási kedv némi fellendüléséről tanuskodnak.

Másirányú, valamivel közelebbi betekintést kapunk a budapesti kereskedelem helyzetének a válság alatti alakulására nézve a 30. számú táblázat adataiból, amely a működő budapesti kereskedelmi részvénytársaságok számában és üzleti eredményeiben bekövetkezett eltéréseket mutatja ki.

30. A budapesti kereskedelmi részvénytársaságok száma, nyereségének és veszteségének egyenlege évenként 1928-tól 1933-ig.

Szakma	A működő részvénytársaságok száma az év végén						Az évi nyereség és veszteség egyenlege (nyereségegyenleg + v. veszteségegyenleg —) ezer pengőben					
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Nyerstermény- és állatkereskedelem	60	52	49	39	40	40	+ 127	— 138	— 466	+ 295	+ 138	+ 271
Fa-, szén- és fűtőanyagkereskedelem	54	55	52	46	46	44	+ 82	+ 83	— 349	— 476	— 500	— 129
Vas- és fémmkereskedelem	38	38	36	29	27	26	+ 596	+ 350	— 286	— 43	— 67	— 80
Autókereskedelem	17	16	16	14	12	12	— 4	— 200	— 414	— 411	— 302	— 474
Műszaki, villamossági és világítási cikkkel való kereskedelem	48	50	45	41	41	39	+2.163	+1.481	— 822	—4.891	—2.948	—3.046
Építőanyag-, agyagár- és üvegkereskedelem	19	20	19	20	20	18	—	— 75	+ 21	— 131	— 130	— 73
Faár- és bútorkereskedelem	5	7	6	7	7	6	+ 2	— 39	— 7	— 34	— 3	— 2
Bőrárucikkal való kereskedelem	20	18	18	15	14	13	— 89	+ 6	+ 15	+ 17	— 370	— 251
Gumiárucikkal való keresk.	4	4	3	2	3	4	+ 17	+ 3	— 99	— 48	— 4	+ 42
Papír- és frószkereskedelem ..	14	12	12	10	9	10	— 49	+ 41	+ 88	+ 137	— 117	— 87
Textil- és ruházati cikkkel való kereskedelem	71	66	65	63	59	57	— 91	— 340	— 390	—1.885	—1.357	—1.210
Élelmezési és élvezeti cikkkel való kereskedelem	56	57	53	48	45	49	+ 499	— 133	+ 13	+ 208	— 90	— 58
Vegyipari és drogériai cikkkel való kereskedelem	26	28	27	27	26	24	+ 76	— 10	— 79	— 46	— 183	— 183
Nyersolaj-, benzin- és olajkeresk.	7	11	12	10	10	11	+ 7	— 13	— 23	— 68	— 38	— 90
Könyv- és műkereskedelem	10	15	14	11	12	10	+ 35	— 8	— 35	— 95	— 53	— 57
Ingatlanforgalmi vállalatok	82	67	71	56	59	56	— 171	— 197	— 200	— 154	— 366	— 520
Szállítmányozási vállalatok	29	25	28	22	21	21	+ 137	+ 147	— 211	— 145	— 774	— 464
Raktárházak és műhelytelepek ..	13	12	11	11	10	10	— 9	+ 52	+ 20	— 36	— 135	— 6
Film- és fotoipari cikkkel való kereskedelem	15	15	14	13	14	11	+ 5	— 29	— 236	— 62	— 241	— 31
Egyéb kereskedelem	83	68	67	60	58	55	+ 181	—1.843	—2.263	—1.059	— 320	+ 148
Összesen	671	636	618	544	533	516	+3.514	— 862	—5.723	—8.927	—7.860	—6.300

A működő kereskedelmi részvénytársaságok száma 1928-tól 1933-ig állandóan csökkent. E csökkenés a legtöbb szakmacsoportnál megállapítható, kivétel csupán a nyersolaj-, benzin- és olajkereskedelem, továbbá a

viszonylag kisebb jelentőségű gumiárucikkokkal való kereskedelem csoportja, amelyek száma tekintetében kisebb hullámlás mellett nagyjából stagnáló irányzat állapítható meg. A vállalatok számának e csökkenéséből korántsem bontakozik azonban ki a Budapesten székelő kereskedelmi részvénytársaságok üzleti helyzetének olyan nagy megromlása, amilyen romlás az említett vállalatok nyereségeinek és veszteségeinek az egyenlegét mutató összegek alapján tűnik szemünk elé. Az utóbbi adatok szerint az 1928. évben a fővárosban akkor működő 671 kereskedelmi részvénytársaságnak az üzleti eredményében a nyereségek és veszteségek egyenlegeként 3-5 millió pengő nyereségi többlet jelentkezett, de már a következő évben azok a veszteségek, amelyekkel a veszteséggel dolgozó társaságok eredményszámlájukat zárták, meghaladták a nyereséggel dolgozó társaságok eredményszámlájában kimutatott nyereségeket. A veszteségi többlet ebben az évben még csak 0-9 millió pengő volt, de már 1930-ban 5-7, 1931-ben pedig 8-9 millió pengőt tett. A következő két évben ennél már kisebb, de még mindig jelentékeny veszteségi többlet mutatkozik. Az 1933. évben a táblázatunkban megkülönböztetett szakmacsoportok között csak elvétve akad olyan, amelyben az odatartozó részvénytársaságok együttesen több nyereséget tudtak volna felmutatni, mint veszteséget. Különösen nagy a veszteségi egyenleg a műszaki, villamossági és világítási, továbbá a textil és ruházati cikkekkel való kereskedelem körébe tartozó részvénytársasági vállalatoknál. A mondottaknál fogva megállapítható, hogy a budapesti kereskedelmi részvénytársaságok helyzete általánosságban az 1933. év végén még nagyon kedvezőtlen volt.

A magyar főváros kereskedelmében mutatkozó válsághatások megfigyelésénél érdemesnek látszik szemügyre venni az üres üzleti és raktárhelyiségek számára vonatkozólag Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Évkönyvében rendszeresen közzétett adatokat. Ezek az adatok, amelyek a 31. számú táblázatban vannak összefoglalva, magukban nem eléggé tájékoztatók a kereskedelmi üzlet konjunktúráinak változására nézve, miután az üres üzleti és raktárhelyiségek számát nemcsak a kereskedelmi vállalkozások keletkezése és megszűnése, illetve terjeszkedése vagy zsugorodása, hanem az üzleti és raktárhelyiségekkel bíró házak építése, bontása és átalakítása is befolyásolja. Vonatkozó táblázatunk adatai azt mutatják, hogy az üres üzlet- és raktárhelyiségekben a válság alatt igen nagy volt a szaporodás, különösen a válságkorszak későbbi időszakaiban, az 1932. és 1933. években. Az építkezések és bontások eredményeképpen a válság folyamán előállott üzlet- és raktárhelyiségtöbblet azonban még valamivel nagyobb volt, mint az üres ilyen helyiségekben bekövetkezett szaporodás. Kétségtelenül a válság idején a budapesti kereskedelem a terjeszkedésben nem tudott lépést tartani az építkezési tevékenység révén kínálatkozó lehetőségekkel.

31. Az üresen álló üzlethelyiségek száma Budapesten 1928-tól 1933-ig.

Kerület	Az üres üzlethelyiségek						Az üres raktárhelyiségek					
	s z á m a											
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1928	1929	1930	1931	1932	1933
I.	2	38	38	69	107	117	6	11	9	15	21	28
II.	18	47	41	60	52	82	7	23	22	15	24	22
III.	20	18	16	14	28	70	9	12	12	2	15	8
IV.	66	65	101	168	261	220	21	33	30	44	57	82
V.	66	98	125	340	326	401	35	33	54	62	96	145
VI.	43	68	149	153	375	354	26	27	37	57	63	100
VII.	26	52	88	123	359	388	36	35	64	91	184	251
VIII.	2	45	39	116	295	349	10	52	9	51	88	237
IX.	14	26	47	94	189	199	9	40	65	83	127	151
X.	4	2	1	6	26	49	—	—	—	12	33	91
Budapest összesen	261	459	645	1.143	2.018	2.229	159	266	302	432	708	1.115

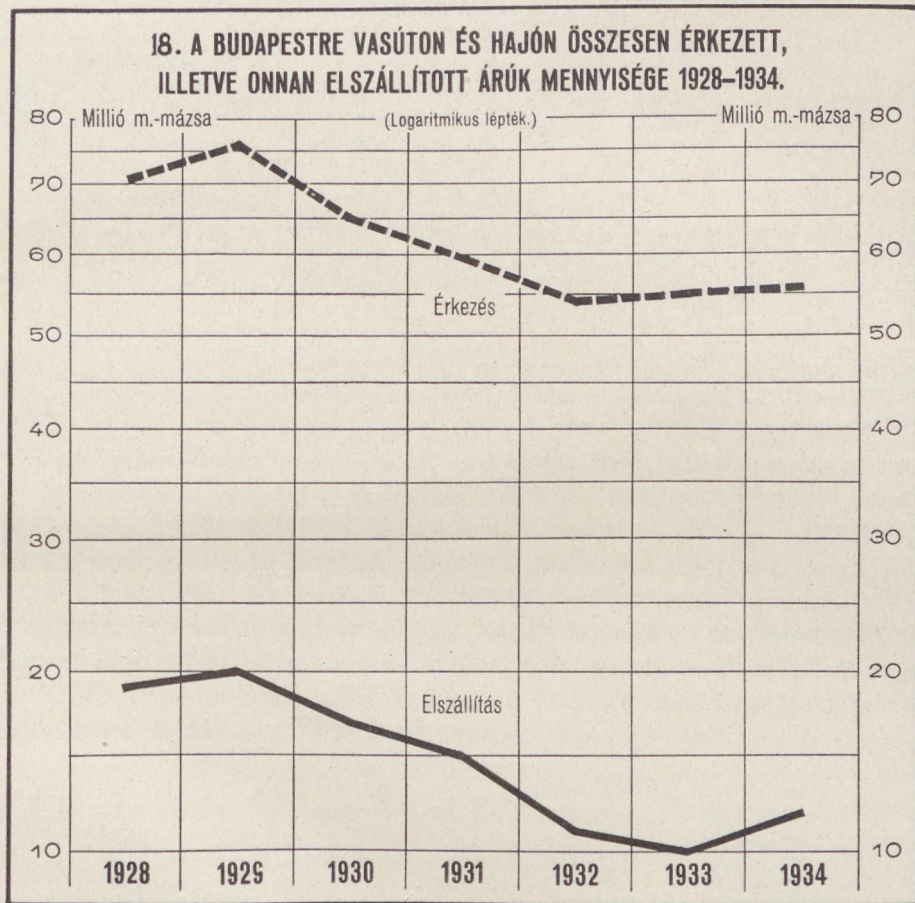
Bizonyos tájékoztatást nyújtanak a budapesti kereskedelmi forgalomnak a válság alatti alakulására nézve a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Évkönyveiben közzétett azok az adatok is, amelyek a Budapestre vasúton és hajón érkezett, illetve onnan elszállított áruk mennyiségét mutatják ki. Ennek a forgalomnak főbb áruk szerinti nagysága az 1928—1934. közti időszakra nézve évenkénti részletezéssel a 32. számú táblázatban van feltüntetve.

E táblázatban sok az olyan forgalom adatainak a megrögzítése, amely a kereskedelem tevékenységének szorosabb bekapcsolódása nélkül bonyolódik le, ezért a szóbanlevő adatok alapján csak nagyon általános képet szerezhethetünk a főváros tulajdonképeni kereskedelmi forgalmának az eltolódásairól. Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy az élelmiszerkereskedelemben nem jelentkezik általánosan a válságnak a forgalmat korlátozó hatása. A kereskedelem egyéb ágaira nézve azonban a táblázat adatai nagyjából visszatükröztetik ezt a hatást. Különösen azokra a kereskedelmi ágazatokra vonatkozólag, amelyek a nagyobb beruházásokhoz szükséges áruknak a forgalmát, továbbá a külfölddel való áruforgalmat bonyolítják le. Végeredményben úgy az érkezés, mint az elszállítás az 1929. évi állapothoz képest erősen zsugorodott, különösen 1930-ban és 1931-ben, de a fejlődés jelei már észrevehetők 1933-ban, 1934-ben pedig a javuló irányzat mérsékelt ütemben tovább folytatódik.

32. A Budapestre vasúton és hajón összesen érkezett, illetve onnan elszállított áruk, az árumenek főbb csoportjainak megkülönböztetésével 1928-tól 1934-ig.

Az árucsoport megnevezése	É r k e z é s						E l s z á l l í t á s							
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	e z e r m é t e r m á z s á b a n													
Élőállatok.....	1.176	1.249	1.271	1.039	923	938	884	59	96	168	88	41	52	35
Gabonaműek.....	4.519	4.527	4.274	3.222	2.368	3.839	3.506	217	767	860	1.118	710	530	761
Hüvelyesek (száritott).....	131	247	163	137	199	283	167	55	134	71	59	61	112	78
Húsárak.....	133	136	119	120	147	124	96	26	41	52	52	43	45	60
Halak és rákok.....	26	30	30	24	26	32	28	1	1	1	1	1	1	1
Élelmiszerek.....	5.824	6.491	6.249	6.103	5.405	5.222	5.149	2.560	2.818	2.842	1.865	1.266	1.175	1.056
Zöldség és zöldségfélék.....	450	490	467	462	451	447	444	21	24	28	22	16	6	8
Zsiradékok.....	114	100	120	110	95	111	141	93	104	150	103	71	123	180
Nyertermények.....	418	511	528	433	466	524	458	173	236	256	204	181	166	214
Vegytermékek.....	708	605	261	137	109	69	168	1.147	984	485	296	276	236	268
Asványolajok.....	1.109	1.165	1.227	777	781	1.008	1.274	828	920	1.051	897	599	523	496
Vas- és acélárak.....	2.327	2.182	1.640	1.652	1.035	985	1.398	1.314	1.386	990	952	686	709	947
Gépek.....	190	157	106	67	50	76	56	324	380	175	118	67	89	104
Fonal- és szövatarak.....	158	138	107	83	76	97	114	99	92	82	79	76	109	134
Kézmű- és rövidárak.....	59	19	15	13	14	23	13	10	146	217	124	108	116	124
Papíros és papírosárak.....	592	617	578	346	278	234	176	123	131	123	109	92	98	121
Agyagárak.....	41	41	29	32	17	26	27	19	27	19	26	20	18	26
Fáruk.....	7.962	8.091	6.250	6.403	6.829	7.364	7.751	350	355	219	177	152	110	246
Tégla (fedél és cserép).....	1.111	759	586	707	482	235	130	1.596	1.113	853	828	432	518	669
Ásványok és fémek.....	2.134	2.081	1.529	1.377	1.270	1.309	1.209	585	512	399	221	256	196	186
Kövek.....	10.347	12.370	10.895	8.693	7.218	5.397	5.256	3.071	2.793	2.072	1.582	959	663	781
Földek.....	3.268	2.201	1.488	1.351	1.127	1.588	1.417	1.742	1.853	1.517	1.858	1.197	1.046	1.271
Magvak.....	126	177	175	203	222	206	242	95	126	124	136	110	116	177
Tüzelőanyagok.....	23.775	26.357	22.865	22.018	21.533	21.764	22.174	204	435	348	604	564	473	581
Különfélék.....	1.197	1.375	1.261	1.018	1.019	986	1.029	672	792	659	576	477	602	611
Egyéb árúk.....	3.241	3.447	3.194	2.551	2.126	1.846	2.019	3.182	3.243	3.133	2.664	2.377	2.608	2.837
Minddössze.....	71.136	75.563	65.427	59.078	54.266	54.733	55.326	18.566	19.509	16.894	14.759	10.838	10.440	11.972

**18. A BUDAPESTRE VASÚTON ÉS HAJÓN ÖSSZESEN ÉRKEZETT,
ILLETVE ONNAN ELSZÁLLÍTOTT ÁRÚK MENNYISÉGE 1928-1934.**

A Magyar Statisztikai Évkönyv az 1931-es évfolyamától kezdve rendszeresen kimutatja a budapesti folyami kikötők áruforgalmára vonatkozó adatokat. Ezek szerint a nevezett forgalom súly szerint az 1931—1933. években a következőképpen alakult:

33. A feladott és érkezett áruk súlya q-ban.

Bel- vagy külforgalom ; év	Balpart	Eötvös-tér	Lánchídő	Dunapart	Vámmentes kikötő	Összes kikötők
<i>Belforgalom.</i>						
1931	1,356.988	91.907	143.696	232.795	187.282	2,012.668
1932	1,149.401	77.154	149.004	252.738	336.574	1,964.871
1933	1,067.632	35.005	148.117	189.495	353.119	1,793.368
<i>Külforgalom.</i>						
1931	1,787.937	179.630	383.329	1,104.926	1,363.017	4,818.839
1932	914.742	4.941	255.812	735.504	1,343.137	3,254.136
1933	803.663	3.343	249.590	734.878	1,328.844	3,120.318
<i>Együttes forgalom.</i>						
1931	3,144.925	271.537	527.025	1,337.721	1,550.299	6,831.507
1932	2,064.143	82.095	404.816	988.242	1,679.711	5,219.007
1933	1,871.295	38.348	397.707	924.373	1,681.963	4,913.686

A fővárosi kikötőkben feladott és érkezett áruk 1932. évi súlya a fenti adatok szerint 23·6%-kal volt kisebb, mint az 1931. évi. Az 1933. évben ugyan még tovább csökkent a forgalom, a csökkenés aránya azonban az előző évinél jóval alacsonyabb, mindössze 5·9%-os.

A budapesti kereskedelem méreteinek a válság alatti zsugorodásáról adnak számot a budapesti közraktárak forgalmára nézve a Budapest-Székesfőváros Statisztikai Hivatala által kiadott Évkönyvekben közzétett adatok is. Ezek szerint az 1928—1933. években a budapesti közraktárak forgalmi eredményei évenként a következők voltak:

É v	Összes forgalom métermázsában	A beraktározott áruk biztosítási értéke P
1928	2,145.736	45,202.200
1929	2,566.701	37,386.000
1930	2,328.185	27,734.000
1931	2,345.833	24,910.100
1932	1,084.091	10,540.200
1933	1,152.023	9,509.300

A budapesti közraktári forgalomba került áruk súlya ezek szerint 1931-ről 1932-re 53·8%-kal csökkent. Az 1933. évben ezen a téren is a válság némi enyhülését tapasztalhatjuk.

Amint már említettük, megfelelő belforgalmi statisztika hiányában nem lehetünk abban a helyzetben, hogy a főváros kereskedelmi forgalmában a válság alatt bekövetkezett eltolódásokról megbízható adatok alapján elég

részletesen beszámoljunk. A vasúton és hajón Budapestre érkezett és onnan elszállított árukra vonatkozó adatok bemutatása után azonban a budapesti kereskedelem terén megnyilvánult válsághatások megvilágítása céljából még utalnunk kell azokra a súlyos károakra, amelyek a főváros kereskedő világát Magyarország külkereskedelmi forgalmának a válságból folyó összezsugorodásával érték. Ezzel a zsugorodással természetesen lényegesen korlátozódott a budapesti kereskedelem tevékenységi köre. Az említett korlátozódás miatt sokszor komoly veszteségtételek keletkeztek, de igen tetemesen megduzzasztotta a budapesti kereskedelem veszteségtételeinek listáját a válság elmélyülésével kikényszerített kötött devizagazdálkodás is, azáltal, hogy olyankor, amidőn a külfölddel való forgalom lebonyolításának nem állta teljesen útját, ezt a korábbinál jóval nehezkesebbé, lassubbá tette és gyakran kellemetlen regieköltségtöbblet vállalására kényszerítette. Mindazok a részlet-körülmények, amelyek ebben a vonatkozásban Magyarország kereskedelme szempontjából szerepet játszottak, az érdekelt szakkörök részéről különféle helyeken számtalan alkalommal nyilvánosságra került fejtegetések alapján közismertekké váltak és azok a budapesti kereskedelmet a legtöbb esetben erősen érintik. Lényeges befolyással voltak az említett tényezőkön kívül Budapest székesfőváros kereskedelmének helyzetére a válságnak az árak nagy visszaesése irányában megnyilvánuló tünetei is. Ennek a hatásnak egész terjedelmében való feltárására nincsenek adatok. Rendelkezésünkre állanak azonban a magyar konjunktúrákutató tevékenységnek idevonatkozó értékes részletadatai; ezeknek sorában különösen figyelmet érdemelnek azok az adatok, amelyek dr. György Ernő két értékes tanulmányában foglaltatnak¹⁾ György Ernőnek megfelelő adatokra támaszkodó megállapításai-
 tásaiból a következőkre kell itt utalnunk:

A fővárosi detailkereskedelemben elért bruttó haszon kulcsa 1930-ban csökkenő tendenciát mutatott. A gyarmat- és fűszerárúknál például a bruttó haszon kulcsa 1928-ban 22·6%, 1930-ban 19·9% volt, a cipőnél 1928-ban 25·3%, 1930-ban 23·0%; a drogéria-cikkeknél 5·4%, a kalapkereskedelemben körülbelül 4%, a bútorkereskedelemnél körülbelül 5% volt a bruttó haszonkulcs-csökkenés 1928-tól 1930-ig. A bruttóhaszontételnek ez az 1930-ban tapasztalt csökkenése főleg a magasabb haszonkulcsot feltüntető tételeknél jelentkezett; a kiélesedett verseny első sorban a nagyobb marge-okat szorította le. Már 1930-ban a budapesti detailkereskedelem által felszámított haszontétel a külföldinek alatta maradt. György Ernő megállapítása szerint 1930. után 1933. áprilisáig a budapesti nagykereskedelem haszonkulcsának alakulása követte az áralakulás általános tendenciáját, tehát csökkenő árak mellett a nagykereskedelem bruttó haszna is kisebb lett. Ugyanebben az

¹⁾ Lásd: *Dr. György Ernő*; Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 4. sz. külön kiadványa. Budapest 1931; *dr. György Ernő*; Az árak alakulása az 1931. július—1933. április időszakban. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 7. sz. külön kiadványa. Budapest 1933.

időszakban a detailkereskedelemben az árak stabilitásra való hajlandóságánál fogva — a mindenkori utánpótlási árhoz viszonyítva — a bruttóhaszon emelkedett. Emelkedett azonban a forgalom alakulása következtében a boltbérre eső költséghányad, bizonyos mértékben nőtt az üzletköltség regije az alkalmazottak kereseti adójának, a postai és telefontarifáknak, a postatakarékpénztári csekkdíjaknak az emelésével, viszont csökkent ez a regie az üzlettulajdonos létfenntartási költségeinek a visszaesésével.

A budapesti kereskedelem helyzetének a válság alatti eltolódására nézve némely érdekes támpontot találhatunk azokban az adatokban, amelyeket Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala a budapesti kereskedők gazdasági és szociális viszonyaira nézve az 1928. és az 1933. években lebonyolított reprezentatív statisztikai felvételek alkalmával megállapított. Az első felvétel a kereskedőknek 13.575, a második 14.630 főnyi, tehát nagyjából azonos létszámára nézve vizsgálta a gazdasági és szociális viszonyok alakulását. A közzétett eredmények szerint a vizsgálat körébe vont kereskedők közül 1928-ban 4.3%, 1933-ban 2.6% volt olyan, aki üzletvezetőt tartott, amiből a nagyobb szabású kereskedelmi vállalkozásoknál végbement bizonyos leépítésekre lehet következtetni. Ugyanezek az eredmények kimutatják, hogy a megfigyelés körébe vont kereskedők közül 1928-ban 63-nak, 1933-ban 39-nek volt külföldi lerakata, vidéki lerakattal pedig 1928-ban 58, 1933-ban 42 kereskedő rendelkezett, míg külföldi és vidéki lerakatot 1928-ban 22, 1933-ban 5 budapesti kereskedő tartott fenn. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy 1933-ban valamivel nagyobb volt a megfigyelt kereskedők száma, mint 1928-ban, kétségtelennek kell mondanunk, hogy 1928. és 1933. között a vidéki és külföldi lerakatok tekintetében is nagyobbarányú leépítés történt. Messzebbmenő képet adnak a budapesti kereskedelmi tevékenységnek a válság alatti visszafejlődéséről a szóbanlevő reprezentatív statisztikai felvételeknek azok az adatai, amelyek a vizsgált kereskedelmi üzleteket aszerint részletezik, hogy hány alkalmazottat tartanak. Ezek az adatok a következő áttekintést nyújtják:

	1928-ban	1933-ban
alkalmazottat nem tartott.....	8.308 üzlet,	10.054 üzlet
1 alkalmazottat tartott	2.055 «	2.149 «
2 «	1.067 «	1.034 «
3 «	685 «	451 «
4 «	372 «	275 «
5 «	250 «	169 «
6 «	190 «	112 «
7 «	139 «	61 «
8 «	100 «	64 «
9 «	58 «	24 «
10 «	53 «	27 «
11—12 «	65 «	41 «
13—14 «	49 «	32 «
15—16 «	44 «	21 «
17—18 «	34 «	21 «
19—20 «	25 «	9 «
20-nál több «	81 «	86 «

A megfigyelt üzletek között tehát az olyanok, amelyek 1-nél több alkalmazottat tartottak, érdemlegesen kisebb arányban voltak képviselve 1933-ban, mint 1928-ban. Ez a körülmény és általában a fenti adatsornak úgyszólván minden eleme tanuságot tesz arról, hogy a válság a budapesti üzleti tevékenységnek nagyobbfokú összehúzódását vonta maga után.

4. A gazdasági válság tünetei Budapest közlekedésének alakulásában.

A gazdasági válság Budapest székesfőváros közlekedésének alakulásában is erősen éreztette hatását. A fővároson kívüli területek és a főváros közötti közlekedés éppen úgy, mint a főváros területén belül való közlekedés menetében a gazdasági viszonyok leromlásával lényeges eltolódások észlelhetők.

A főváros belső területén való közlekedést lebonyolító legnagyobb intézménynél, a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaságnál az utasforgalomnak és az egyéb üzleti eredményeknek a hullámozása 1928-tól 1933-ig a következő volt:

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932	1933
A nap legforgalmasabb óráiban üzemben tartott személyszállító járművek száma	1.287	1.314	1.367	1.401	1.331	1.250
A teljesített személykocsikilométerek száma	86,697.700	87,835.495	88,642.921	87,466.720	80,497.550	76,669.843
A szállított utasok száma	317,496.892	316,849.109	304,693.775	283,416.981	252,017.038	251,222.976
Bevétel a személyszállításból közlekedési adóval együtt (pengő)	60,928.543	69,780.882	58,195.762	53,758.461	47,241.030	44,097.066
Bevétel utasonkint közlekedési adóval együtt (fillér)	19-20	19-20	19-10	18-97	18-75	17-55
Bevétel kocsikilométerenkint közlekedési adóval együtt (fillér)	70-28	69-20	65-65	61-46	58-69	57-52

E táblázat adataiból kitűnőleg a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság személykocsikilométer teljesítményét 1928-tól 1930-ig fokozta és a nevezett vállalat által a nap legforgalmasabb óráiban üzemben tartott személyszállító járművek száma is emelkedett ebben az időben. A szállított utasok száma azonban már 1929-ben valamivel kisebb volt, mint 1928-ban és 1930-ban fokozottabban csökkent; hasonló eltolódást látunk a bevételi eredményeknél is. A depressziós hatás nagyobb mértékben bontakozik ki úgy a szállított utasok száma, mint a bevételek, nemkülönben a különféle üzemi teljesítmények tekintetében az 1931. és 1932. években. Míg egyes gazdasági jelzőszámok az 1933. évtől kezdve már némi javulásról tesznek tanuságot, a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság 1933. évi üzemi eredményeiből és teljesítményeiből még nem bontakozik

ki a javulás képe, azonban a hanyatlásnak az az elég erős tempója, amely a két előző év folyamán megnyilatkozott, ebben az évben a szállított utasok számának alakulásánál már nem tapasztalható. Ha az 1933. évi üzemi eredményeket az 1928. évekkel állítjuk szembe, megállapíthatjuk, hogy az általános gazdasági helyzet leromlásával a szóbanlevő öt évi időszak alatt bekövetkezett visszaesés meglehetősen nagy; az utasforgalom 20·9%-kal, a bevétel 27·6%-kal csökkent 1928-tól 1933-ig. Az üzemi teljesítmények jó része ezzel szemben nem volt megfelelően csökkenthető.

A budapesti autbuszközlekedésnél a szállított személyek száma és a bevétel 1928-tól 1933-ig a következőképen alakult :

É v	Szállított személyek száma ezrekben	Bevétel ezer pengőben
1928	12.784	3.352
1929	18.091	4.969
1930	27.050	7.536
1931	26.806	7.511
1932	26.189	7.484
1933	25.342	7.370
1934	29.088	7.711

Amint ezekből az adatokból láthatjuk, 1928-tól 1930-ig az üzemi forgalom igen erősen fellendült ; ez a fellendülés legnagyobb részben a vonalhálózat kiterjesztésével hozható összefüggésbe, de kisebb részben a gazdasági vérkeringés általános élénkülésével is magyarázható. Az 1931. év után annak dacára, hogy a következő évben a vonalhálózat figyelemreméltó hosszal bővült, az 1933. év végéig a szállított személyek száma és ennek megfelelően a bevétel is fokozatosan némileg csökkent, tehát ebben az időben a főváros autbuszüzeménél is jelentkezett már a gazdasági válság zsugorító hatása. Az 1934. év azonban már elég tekintélyes lendületet hozott.

A főváros és a környékén fekvő községek és városok közötti forgalomnak egy igen tekintélyes részét a Budapesti Helyiérdekű Vasutak bonyolítják le. E vasutak fontosabb üzemi eredményei az 1928—1933 években a következőképen alakultak :

Üzemi eredmények	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Teljesített személyszállítás, kocsikilométerek száma ezerben	13.350	13.376	14.043	13.198	12.260	11.358
Szállított utasok száma ezerben	24.912	23.914	26.561	26.401	23.918	22.953
Utaskilométerek millióban	216·6	203·5	229·9	235·8	202·8	195·3
Utasok átlagos száma vonatonként ...	85	80	67	69	71	68

Az itt feltüntetett adatok szerint a kocsikilométerteljesítmények száma 1928-tól 1930-ig fokozatosan emelkedett, 1931-től kezdve pedig csökkenő irányban változott egészen 1933-ig. A szállított utasok száma 1928-tól 1930-ig érdemlegesen szaporodott, 1931-ben az előző évhez képest nem változott, 1932-ben azonban elég erősen csökkent és a csökkenés valamivel kisebb mértékben az 1933. évben is folytatódott. Bár kétségtelen, hogy a gépkocsi-közlekedés versenye is némi befolyással volt e táblázatban kimutatott üzemi teljesítmények alakulására, az a figyelemreméltó visszaesés, amely különösen az 1932. évben tapasztalható, túlnyomó részben a gazdasági válság által előidézett leromlás következménye. A vonatforgalom 1932. évi csökkenésében mégis az általános gazdasági depresszió kívül szerepe van az e téren végrehajtott racionalizálásnak.

Figyeljük meg ezek után azokat a változásokat, amelyeket a válság korszaka a M. kir. Államvasutaknak, illetőleg a Duna-Száva-Adria Vasút-társaságnak Budapestre érkező és onnan indított vonat forgalmában kiváltott. Az említett vasúttársaságok pályaudvarain Budapestről indított és oda érkeztetett vonatok számát vonatnemek szerint az alábbi táblázat mutatja:

Megnevezés	Indított						Érkezett					
	v o n a t o k s z á m a											
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Udvari vonat....	4	13	4	—	3	4	4	8	4	—	3	4
Expressz- és gyorsvonat	10.004	7.951	11.409	10.600	8.989	8.865	9.858	7.836	11.410	10.687	9.300	9.205
Személyvonat	47.611	55.822	57.659	55.128	46.967	52.716	47.835	57.008	58.491	55.369	47.456	52.557
Vegyesvonat	2.072	912	730	365	365	—	2.072	912	—	—	—	—
Motorvonat és sín-autobusz	224	347	464	540	353	202	214	801	385	664	781	204
Tehervonat	26.007	29.220	23.234	20.557	17.418	17.226	30.865	31.050	26.427	22.828	20.271	21.655
Helyi vonat.....	46.934	48.643	48.864	45.284	40.311	44.982	46.265	48.162	47.743	44.965	39.783	44.754
Önkezelési gép- és munkásvonat	56.461	61.778	53.768	51.641	43.464	50.129	49.237	53.229	50.481	51.563	37.255	44.806
Egyéb vonat	10.470	11.763	9.842	9.710	14.582	5.011	11.290	12.099	10.169	9.973	14.405	4.545
Összesen	199.787	216.449	205.974	193.825	172.452	179.135	197.640	211.105	205.110	196.048	169.254	177.730

Úgy az indított, mint az érkeztetett vonatok száma kisebb mértékben 1931-ben visszaesett, de 1932-ben már erősen csökkent. Az 1933. év azonban az előző évhez képest a vonatforgalom tekintetében javuló irányzatot mutat. Ez a javulás nem terjed ki még a tehervonatforgalomra. A vasúti teherszállítások alakulásánál a befolyásoló gazdasági tényezők között különös súllyal jelentkezett a külfölddel való áruforgalomnak a kötött devizagazdálkodás miatti bénultsága. Nagy tényező a vasúti teherforgalom alakulásában a terméseredmény is, amely 1933-ban kivételesen kedvező volt ugyan, de — mint tudjuk — a terméseredményeknek a forgalmat élénkítő hatása jó részben csak a következő év folyamán nyilvánul meg. Arra nézve, hogy Budapestnek a nagyvasutakon lebonyolított személyforgalma a gazdasági válság idején miképpen

alakult, betekintést nyújtanak a vonatokra felszállt utasok számáról megállapított és publikált adatok, amelyek szerint a főváros nagyvasúti állomásain

	személy- vonatokra	gyors- vonatokra	az összes személyszállító vonatokra
1928-ban	18·5	1·1	19·6
1929-ban	19·0	1·1	20·1
1930-ban	20·2	1·1	21·3
1931-ben	15·9	1·0	16·9
1932-ben	14·2	0·8	15·0
1933-ban	14·2	0·7	14·9

millió utas szállt fel.

A személyvonatokon elutazók száma ezek szerint 1928-tól 1930-ig érdemlegesen emelkedett, ellenben a gyorsvonatokon elutazók számában ez alatt az idő alatt már némi csökkenés mutatkozik, ami kétségtelenül az utazóközönség fizetőképességének hanyatlásával van összefüggésben. Az 1931. évben az utasforgalom tekintélyesen meggyérült, különösen a személyvonatoknál, 1932-ben pedig a személyvonatoknál már kisebb, a gyorsvonatoknál ellenben nagyobb mérvű visszaesés tapasztalható, míg 1933-ban nagyjából stagnáló volt ebben a tekintetben a helyzet.

A gazdasági válságnak a főváros közlekedésére gyakorolt kihatásait vizsgálva, figyelembe kell vennünk a budapesti gépjárműállomány változásait is. Erről az alábbi adatok tájékoztatnak:

É v	Személyszállító		Összes személy- kocsik	Teher- kocsik	Autó- buszok	Egyéb gép- kocsik	Gépkocsik összesen	Motor- kerékpár	Összesen
	magán-	bér-							
	kocsik								
	s z á m a								
1928	5.446	854	6.300	1.940	168	426	8.834	4.493	13.327
1929	5.953	1.278	7.231	2.271	307	471	10.280	4.994	15.274
1930	5.842	1.425	7.267	2.327	308	490	10.392	4.924	15.316
1931	4.823	1.452	6.275	2.269	312	460	9.316	4.631	13.947
1932	4.446	1.460	5.906	2.121	322	434	8.783	4.241	13.024
1933	3.444	1.630	5.074	1.463	304	465	7.306	2.905	10.211

A magánkocsik száma a fenti adatok szerint 1931-ben ugrásszerűen csökkent és innen kezdve 1933-ig továbbra is igen erősen fogyott, úgyhogy az 1933. évi létszám az 1930. évinek csak 59·0%-a volt. A teherkocsik számának alakulásánál a válság hatása jó ideig nem tapasztalható erősebben, ellenben 1933-ban igen tekintélyes, 31·0%-os csökkenés következett be és úgylátszik mindaddig, amíg a lóerejű fuvarozás önköltségének a géperezű fuvarozás önköltségéhez való viszonya lényegesen meg nem változik, a géperezű teherkocsik használata szempontjából a válság alatt bekövetkezett irányváltozás tartós marad. A motorkerékpárok számában az 1930. évvel

jelentkezik az első, még egészen kis méretű hanyatlás, amely a következő években is tapasztalható, de egészen jelentéktennyé csak 1933-ban vált, amikor a szóbanlevő járművek budapesti állománya 31·5%-kal volt alacsonyabb, mint az előző évben.

A légi forgalomnak ez idő szerint még nincs nagy jelentősége a Budapest Székesfővárost érintő közlekedésben. Áttekintésünk teljesebbé tétele kedvéért mégis az alábbi táblázatban kimutatjuk a Budapestre való érkezés és onnan való indítás viszonylatában az 1928. 1933. évek között lebonyolódott légi forgalom adatait az alábbi 34. számú táblázatban.

34. A légi forgalom alakulása a Budapest-mátyásföldi repülőtéren 1928-tól 1933-ig.

É v	Repülőgép- menetek száma	Utások száma	S z á l l í t m á n y o k (k i l o g r a m m)				
			Levél	Újság	Csomag	Személy- poggyász	Áru
1928	2.534	4.229	2.580	22.807	12.944	49.634	255.266
1929	2.997	4.872	3.697	29.908	20.371	51.260	220.739
1930	4.072	8.679	18.699	38.252	23.598	89.485	259.283
1931	4.263	7.318	20.122	59.371	27.597	93.686	188.228
1932	3.378	7.134	12.938	39.560	7.607	102.993	115.653
1933	3.973	7.650	54.106	114.176	6.741	116.792	137.117

A repülőgépmenetek száma 1928-tól 1931-ig erősen szaporodott, de 1932-ben jelentékenyen visszaesett. A menetek számának alakulásánál nem jelentkezett az általános gazdasági helyzettel való közvetlen kapcsolat, miután a forgalom túlnyomó részét lebonyolító vállalat, a Magyar Légi-forgalmi Részvénytársaság járatait 1932-ben a társaság legfőbb érdekeltsége, a magyar államkincstár által ekkor fogatosított takarékosági intézkedések következtében csökkentette az adott mértékben. Az utasforgalom 1928-tól 1930-ig mutatkozó számottevő gyarapodása után már 1931-ben jelentékenyebben megcsappant, de 1932-ben csak kis mértékben hanyatlott. Az 1932. évben igen erősen visszaesett a levél- és újságforgalom, ami leginkább annak tulajdonítható, hogy a járatok csökkentésénél elsősorban a posta-járatok jöttek tekintetbe. Az 1933. év a fővárost érintő légi forgalom újabb fejlődésének szakasza, amelyben az utasforgalom is gyarapodó irányt mutat.

A gazdasági viszonyok romlását vagy javulását rendszerint érzékenyen visszatükrözteti a posta-, táviró- és távbeszélő forgalmának az alakulása. Nem mulaszthatjuk el tehát ez alkalommal, hogy Budapest szóbanlevő forgalmának a válság időszakában való alakulását megvizsgáljuk. Idevonatkozólag az alábbi 35. számú táblázat adatai vehetők figyelembe.

A posta-, táviró- és távbeszélőforgalom alakulását feltüntető táblázat adatai nyomós bizonytságot tesznek afelől, hogy a gazdasági válság a budapesti élet mozgásának tempóját nagy fokban tompította. Az 1929. évtől kezdve 1933-ig fokozatos és elég nagymértvű visszaesést látunk úgy a közön-

35. Budapesti posta-, táviró- és távbeszélőforgalom 1928-tól 1933-ig.

A forgalom neve	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Postaforgalom.						
<i>1. Feladás.</i>						
Levélpostai küldemény:						
közönséges 1000 db	188.552	204.416	168.787	146.751	138.048	134.226
ajánlott 1000 db	6.960	8.423	8.356	6.240	4.972	4.261
Értéklevelek és értékdobozok 1000 db	236	234	205	166	121	109
Csomagok 1000 db:						
betét	16	13	12	11	8	11
kézi	23	23	26	23	19	24
Sommás	6.055	5.779	5.551	4.816	4.059	3.964
Postautalványok összege (1000 P) ...	141.306	161.163	162.904	154.468	126.622	115.893
Postatakarék- és csekkbefizetések összege (1000 P)	806.289	817.222	800.619	636.955	564.952	552.417
<i>2. Kézbesítés (kifizetés).</i>						
Ajánlott küldemények 1000 db	6.834	7.744	7.859	5.951	4.739	4.030
Értéklevelek, értékdobozok és betét- csomagok 1000 db	220	222	214	203	171	169
Kézicsomagok 1000 db	92	48	24	24	21	25
Sommáscsomagok 1000 db	2.507	2.556	2.496	2.171	1.719	1.692
Postautalványok összege (1000 P) ...	248.362	256.121	272.952	253.337	221.003	207.173
Postatakarék- és csekkbefizetések összege (1000 P)	351.434	350.310	324.035	329.130	264.356	242.329
Távíróforgalom.						
Távíratok 1000 db:						
feladott	1.604	1.607	1.447	1.107	861	810
kézbesített	1.406	1.419	1.269	1.044	868	819
Távbeszélőforgalom.						
Távbeszélgetések a helyi forgalomban (1000 db)	82.458	94.215	104.256	104.345	107.564	103.674
Távbeszélgetések, meghívások, tudakozódások és üzenetközvetítések a távolsági forgalomban (1000 db):						
kezdeményezett	1.293	1.465	1.431	1.285	1.183	1.145
érkezett	1.303	1.467	1.391	1.281	1.138	1.059
Rádióelőfizetők száma						
(1000-ben)	65	96	108	112	113	115

séges, mint az ajánlott leveleknek, a postai csomagoknak, az értékleveleknek, az értékdobozoknak és a postautalványoknak a feladásánál, nemkülönben a postatakarék- és csekkbefizetéseknél. A postaforgalom említett nemeinek legnagyobb részénél a zsugorodás 1931-ben és 1932-ben kulminál. Az 1933. évben a hanyatló irányzat még nem állt meg, de a hanyatlás üteme lényegesen lassúbbá vált. A postaforgalom zsugorodásának arányait még meghaladja a táviróforgalom zsugorodásának a mértéke. A távbeszélőforgalomban a válság következményei a helyi forgalom visszaesésének alakjában nem jelentkeznek, a távolsági forgalomnál a hanyatlás nem olyan nagy, mint a postai küldeményeknél.

5. A főváros idegenforgalma a válság alatt.

Az idegenforgalomból származó jövedelem Budapest gazdasági erőforrásai között csak az újabb időkben bír nagyobb jelentőséggel. A háború után fellendült utazási hajlam alapján kínálkozó kereseti lehetőségek világszerte erősen fejlesztették az idegenforgalom növelésére irányuló tevékenységet. A magyar főváros természeti fekvésénél, gyógyforrásainál és tetszetős, a szórakozásra sok alkalmat nyújtó berendezéseinél fogva az idegenforgalomban résztvevő közönség érdeklődésére joggal tart számot. Az illetékes tényezők mindössze a gazdasági válságot közvetlenül megelőző években ébredtek tudatára a budapesti idegenforgalom fejlődésével elérhető gazdasági előnyöknek. E tudat hatása alatt élénk tevékenység indult meg Budapest idegenforgalmának fellendítése érdekében, s e tevékenység hasznos következményei elég hamar jelentkeztek. Budapest idegenforgalma így a válság előtti időben határozottan fejlődő irányban alakult. Az idegenforgalomnak a válság alatti menetét módunkban van elég mély bepillantást engedő statisztikai adatok alapján megvizsgálni. Különösen alapos áttekintést kaphatunk a szállodákban és penziókban megszállt idegenek számának alakulásáról, amely az alább következő 36. számú táblázat adatai szerint az 1928—1933. évek során a következő volt:

A fővárosnak a szállodákat és penziókat érintő idegenforgalma — amint e táblázat adataiból látjuk — már 1928-tól kezdődőleg egészen 1932-ig fokozatosan és elég jelentékenyen visszaesett. Ha azonban az idegenforgalom alakulását a Magyarországon és a külföldön lakó idegenek mozgalma szerint szétbontva nézzük, azt látjuk, hogy míg a Magyarországon lakók már 1928-tól kezdve 1933-ig Budapestet egyre gyérebben látogatták, addig a fővárosi szállodákban és penziókban megfordult külföldiek száma 1928-tól 1930-ig 6.1%-kal szaporodott, ezután 1931-ben és 1932-ben fokozatosan csökkent, de 1933-ban ismét felemelkedett, bár az 1928. és 1929. évi mértéket nem érte el. A gazdasági válság tehát nem okozott érdemleges törést a külföldiek budapesti látogatásainál elért fejlődés

36. Budapest idegenforgalma az 1928—1933. években.

Ország	1928.		1929.		1930.		1931.		1932.		1933.	
	években a budapesti szállodákban és penziókban megfordult idegenek											
	száma	által eltöltött éjszakák száma	száma	által eltöltött éjszakák száma	száma	által eltöltött éjszakák száma	száma	által eltöltött éjszakák száma	száma	által eltöltött éjszakák száma	száma	által eltöltött éjszakák száma
Magyarország.....	160.015	371.187	139.179	316.071	125.207	277.027	103.720	233.744	96.830	221.985	90.752	210.311
Külföld :												
Ausztria	20.056	55.939	18.309	50.760	18.119	51.245	19.056	49.894	17.186	46.935	22.939	63.797
Jugoszlávia.....	8.394	24.440	7.775	22.813	5.726	17.093	5.805	18.044	4.921	17.460	3.718	13.975
Cseh-Szlovákia	18.267	50.095	18.195	48.916	19.222	52.844	16.714	46.862	18.241	51.527	21.172	63.946
Románia	19.027	60.285	19.502	59.868	18.484	60.335	13.908	45.943	13.325	47.464	12.775	49.731
Németország	16.532	47.935	15.752	47.968	17.268	51.454	13.579	40.718	13.208	43.596	10.566	38.444
Svájc	1.990	6.158	1.793	5.387	2.912	8.897	2.233	6.914	2.326	7.951	4.367	13.866
Olaszország	2.928	10.833	3.250	10.676	4.383	13.669	3.770	11.635	6.449	19.975	5.221	18.842
Franciaország	1.989	6.706	2.367	7.845	2.580	8.995	2.557	8.243	2.492	9.237	3.873	14.690
Nagy-Britannia	3.542	14.429	4.076	15.377	4.222	16.223	4.070	14.892	2.456	11.572	4.244	17.336
Hollandia	1.273	4.698	1.421	5.220	1.518	5.713	1.317	5.101	1.026	4.166	1.429	5.644
Lengyelország	1.109	3.504	1.658	4.894	3.142	9.829	1.722	5.046	1.136	3.522	1.236	4.064
Amerikai Egyesült Áll..	8.805	35.842	10.196	38.289	11.498	41.335	8.142	32.518	6.737	26.686	4.399	18.565
Egyéb államok	5.679	20.346	6.582	22.190	7.175	26.069	6.298	21.237	4.260	16.006	5.997	21.723
Külföld összesen ...	109.591	341.210	110.876	340.203	116.249	363.701	99.171	307.047	93.763	306.097	101.936	344.623
Idegenforgalom összesen .	269.606	712.397	250.055	656.274	241.456	640.728	202.891	540.791	190.593	528.082	192.688	554.934

vonalán, ami részben az egyre intenzívebben kibontakozott propagandisztikus tevékenységnek, részben pedig a kötött devizagazdálkodás során a zárt pengőnek idegenforgalmi célokra való felhasználhatása iránt tett intézkedéseknek köszönhető. Ilyen körülmények között a külföldiek által Budapesten 1933-ban elköltött összeg kerekén 11·5 millió pengő körüli összegre becsülhető; ez az összeg, dacára a pénz vásárlóerejében a megelőző évek folyamán bekövetkezett nagy eltolódásnak, nem maradt lényegesen alatta az 1928. évben ugyanilyen címen elért bevételnek. A budapesti szállodákban és penziókban megfordult külföldiek 1933. évi száma 8·7%-kal, az ezek által eltöltött éjszakák 1933. évi száma 12·6%-kal volt nagyobb az 1932. évinél. A fővárosi szállodáknak azoknál a vendégeinél, akik magyarországi lakosok, ezzel szemben az 1933. évi forgalom az 1932. évihez képest is visszaesést mutat. A budapesti szállodákban és penziókban megfordult magyarországi lakosok által eltöltött éjszakák 1928. évi száma még 76·6%-kal nagyobb volt, mint az 1933. évi. A szállodáknak és penzióknak ebből előálló vesztesége a forgalom összesített mérlegében igen számottevő tételt jelent, mert tulajdonképpen ez a veszteség az oka annak, hogy a vendégek által eltöltött éjszakák összes száma 1933-ban 22·1%-kal alacsonyabb mint 1928-ban.

A külföldiek forgalma tekintetében — amint már mondtuk — az 1933. év nem jelent visszaesést a válság előtti, 1928. évi állapottal szemben. Ez a forgalom azonban lényeges eltolódásokat mutat az egyes országok szerint. Az olyan országokban lakó idegenek, amely országokat nagyobb mértékben érintették a gazdasági válság hullámverései, mindig inkább gyérülő számban keresték fel Budapestet. Így például 1931-től kezdve erősen megcsappant az Amerikai Egyesült Államokból érkezett idegenek száma, amely 1933-ban már csak 38·3%-a volt az 1930. évinek. Elég jelentékenyen fogyott a válság alatt a Németországból érkezett idegenek létszáma is és nagyjából visszaeső irányt mutat a romániai és jugoszláviai lakosok forgalma. Ezzel szemben a gazdasági viszonyokban világszerte bekövetkezett romlás dacára fokozottabban látogatták Budapestet Ausztria, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia lakosai.

III. A gazdasági válság tünetei Budapest háztartásában.

A magyar valuta stabilizációját követő években Budapest székesfőváros háztartásánál a kiadások és a bevételek jelentékenyen emelkedtek. A zárszámadási eredmények szerint úgy a kiadások, mint a bevételek végösszegénél a csökkenés első ízben 1931-ben jelentkezett, amikor már az egész gazdasági életben a krízisnek bizonyos tünetei megfigyelhetők voltak. A bevételek 1930-ban az előző év színvonalához képest még némileg emelkedtek; 1929-ben ugyanis 190·6, 1930-ban pedig 199·8 millió pengő volt a bevételek végösszege. Már 1929-ben, de különösen 1930-ban egyre élénkebben és hangosabban juttatták különféle helyeken kifejezésre azt a követelményt, hogy a gazdasági élet tehermentesítése végett a közületi háztartásoknál a takarékoság szellemét erősebben kell érvényesíteni. Ezek a felszólalások nem voltak egészen hatástalanok. Az 1930. évi állami költségvetés a megelőző költségvetéseknél tapasztalható emelkedéssel szemben már 5%-os csökkenést tüntetett fel a kiadásoknál és kisebb visszaesést találunk Budapest székesfőváros 1930. évi költségvetésének kiadási főösszegénél is. Az 1931. évi költségvetés összeállításánál azután Budapest főváros fokozottabb figyelmet fordított az egyre súlyosbodó gazdasági viszonyokra és ezért ezt a költségvetést 5%-kal csökkenteni igyekezett. Ezzel, ha nem is túlságosan nagy, de mindenesetre határozott lépés tétetett a főváros lakosságára nehezedő városi közterhek mérséklése és a fővárosi háztartás keretén belül a takarékosági rendszabályok szigorúbb érvényesítése irányában. A vázolt takarékosági szellem inaugurálása egyébként akkor annyival inkább indokolt volt, mert a bevételi oldalon is megindult a visszaeső folyamat, amely azután az egyre mélyülő válság során mindjobban erősödött. Az 1931. évi bevételek 1%-kal voltak alacsonyabbak a két év előtti, tehát 1929. évi bevételeknél, míg az 1931. évi kiadások 8%-kal maradtak alatta az 1929. éviéknél. A következő két évben a bevételek összege tovább hanyatlott; 1932-ben csak egészen kis mértékben, de 1933-ban már jelentékenyebben, úgyhogy ekkor a bevételi főösszeg 12%-kal volt kisebb, mint 1929-ben. A kiadások terén az utóbb említett két év alatt még nagyobb a visszafejlődés.

A kiadások 1933. évi végösszege 20%-kal alacsonyabb az 1929. év kiadási végösszegénél.

Amint a fent mondottakból látjuk, Budapest háztartására nézve a gazdasági válság súlyos megpróbáltatást jelentett ugyan, de a főváros azt a próbát, amellyel szembe kellett néznie, teljes mértékben kiállotta, mert mindig gondoskodni tudott a kiadásoknak olyan visszaszorításáról, amelyet a költségvetési egyensúly követelt. A gazdasági válság egyes periódusaiban, különösen az 1931. évi súlyos tünetek közepette, kevés bizonyosságot lehetett érezni afelől, hogy a háztartási egyensúlyt lehetséges lesz-e fenntartani, ezért különösen 1931-ben, de azután még valamivel későbbi időben is, fájdalmasan ható intézkedésekhez is hozzá kellett nyúlni úgy a személyi, mint a dologi költségek apasztása, valamint egyes bevételek emelése céljából. Az ilyen intézkedésekre az iniciatívát nemcsak a főváros vezetőségének és közönségének, hanem az ország törvényhozásának és kormányának a rendelkezése is megadta. A kormányhatóságnak a kedvezőtlen viszonyokra való tekintettel az említett irányban megtett első komolyabb lépése a 81.440/1931. B. M. számú belügyminiszteri rendeletben bontakozik ki, amelyben a miniszter felhívja a székesfőváros közönségét, hogy 6 év alatt, különösen a személyi kiadásoknál, akár létszámapasztás, akár az illetmények csökkentése, akár más takarékosági rendszabályok útján további 10%-os megtakarítást érjen el. Nem sok idővel a rendelkezés meghozatala után az ország törvényhozása az 1931: XXVI. t.-c.-ben kimondotta, hogy az állami kiadások csökkentése érdekében a törvény 4. §-a alapján foganatosított intézkedéseket megfelelően alkalmazni kell az önkormányzatok háztartásaiban is. A törvény tervezetéhez csatolt miniszteri indokolás ugyancsak hangsúlyozza, hogy a gazdasági élet terheinek könnyítése érdekében az önkormányzatok kiadásainak az apasztása is feltétlenül szükséges. Az előbb említett 1931: XXVI. t.-c. 2. §-ában foglalt felhatalmazás alapján jelentek meg azok a kormányrendeletek, amelyek a főváros háztartásában a személyi kiadások jelentékenyebb csökkentését vonták maguk után. Így az 5000/1931. M. E., illetve az 5510/1931. M. E. számú kormányrendelet, valamint a 82.901/1931. IV. B. M. sz. belügyminiszteri rendelet alapján a fővárosi alkalmazottaknál az 1931. évi szeptember hó elsejétől kezdődő hatállyal az I., II. és III. fizetési osztályban 15%-kal, a IV., V. és VI. fizetési osztályban 12%-kal, a VII., VIII., IX., X. és XI. fizetési osztályban, továbbá a 100 pengőt meghaladó havi fizetéssel járó állásokban 10%-kal csökkentettek a fizetések, havidíjak, havibérek, továbbá a rendszeres állandó mellékilletmények, kivéve a lakáspénzt, családi pótlékot, hadipótlékot, közlekedési segélyt, az utazási átalányt és a napidíjatalányt. A 7000/1931. M. E. számú kormányrendeletből folyólag az 1932. évi január hó elsejétől a fővárosi alkalmazottak előbb említett illetményei az I., II. és III. fizetési osztályban további 5%-kal, a IV., V., VI. és VII. fizetési osztályban további 3%-kal, a VIII. és IX.

fizetési osztályban további 2%-kal, a lakáspénzek pedig az összes fizetési osztályokban 5%-kal leszállítottak. Később a 3000/1932. M. E. számú kormányrendeletnél fogva tett intézkedések a fővárosi alkalmazottaknak a lakbéren kívüli, fent elősorolt illetményeit az I., II. és III. fizetési osztályban még további 5%-kal, a IV. fizetési osztályban további 4%-kal, az V. VI., VII., VIII. és IX. fizetési osztályban további 3%-kal, a X. és XI. fizetési osztályban, valamint a 100 pengő havi járandóságot meghaladó, fizetési osztályba nem tartozó állásokban további 2%-kal, az összes lakáspénzeket további 3%-kal apasztották. Az előbb említett lakáspénzen kívüli járandóságok ismételten csökkentettek az 1933. évi január hó 1-étől kezdődő hatállyal az 1400/1933. M. E. számú kormányrendelet alapján és pedig az I., II. és III. fizetési osztályban még 7%-kal, a IV., V., VI. és VII. fizetési osztályban még 6%-kal, a VIII., IX., X. és XI. fizetési osztályokban, továbbá a havi 100 pengőt meghaladó havi fizetés élvezetét biztosító, fizetési osztályba nem tartozó állásokban ugyancsak még 5%-kal. Az említett fizetésleszállítások mértéke tehát együttesen a következő volt:

az I., II., III. fizetési osztályban	32%,
a IV.	« « 25%,
az V., VI.	« « 24%,
a VII.	« « 22%,
a VIII., IX.	« « 20%,

a X., XI., valamint a 100 pengő havi fizetést meghaladó, de fizetési osztályba nem tartozó állásokban 17% ; a lakáspénzeknél az összes fizetési osztályokban 8%.

Az eddigiekben elősorolt törvényi és rendeleti intézkedésekből folyólag a főváros által fizetett ellátási díjak (nyugdíjak, özvegyi díjak, nevelési járulékok) is több ízben leszállítottak és pedig a következőképen:

Az 1927. évi november hó elseje óta végelbánás alá kerültekre nézve 1931. szeptember hó 1-től 15%-kal, 1932. február hó 1-től

az I., II., III. fizetési osztály szerinti ellátási díjknál további	15%-kal
a IV., V.	« « « « « « 13%-kal
a VI.	« « « « « « 12%-kal
a VII.	« « « « « « 11%-kal
a VIII.	« « « « « « 10%-kal
a IX.	« « « « « « 9%-kal
a X.	« « « « « « 7%-kal
a XI.	« « « « « « 5%-kal

az 1932. évi július hó 1-től kezdve az összes ellátási díjak további 4, az 1933. évi január hó 1-től kezdve az összes ellátási díjak további 2%-kal csökkentek.

Azoknak az ellátási díjai, akik 1925. július 1 és 1927. október 31-e között kerültek végleges elbánás alá, 1931. szeptember hó 1-től 10%-kal, 1932. február 1-től

az	I., II., III.,	fizetési osztály szerinti ellátási díjknál		15%-kal
a	IV., V.	« « « « «		12%-kal
a	VI., VII.	« « « « «		10%-kal
a	VIII.	« « « « «		8%-kal
a	IX.	« « « « «		6%-kal
a	X.	« « « « «		4%-kal
a	XI.	« « « « «		2%-kal

az 1932. évi július 1-től általánosan további 3%-kal, az 1933. évi január hó 1-től általánosan további 2%-kal szállítottak le.

Az 1925. július 1-e előtt végelbánás alá került fővárosi alkalmazottak ellátási díjai két ízben a következőképen apasztattak: 1931. szeptember 1-től 5%-kal és 1932. július 1-től további 2%-kal.

A főváros által fizetett ellátási díjakkal kapcsolatban utalványozott lakbéréknél 1932. február 1-től 5%-os, 1932. július 1-től pedig további 3%-os csökkentés történt.

A fővárosi üzemi alkalmazottak és üzemi nyugdíjasok járandóságainál a következő leszállítások történtek:

Az 1931. évi szeptember hó 1-től a fizetés a havi 1240 pengőt meghaladó esetekben 15%-kal, a havi 450—1240 pengő közötti összegű tételeknél 12%-kal, minden más fizetés 10%-kal apasztatott. A lakáspénz, családi pótlék, havi pótlék, közlekedési segély, úti átalány és természetbeni járandóság változatlanul hagyatott, ellenben az egyéb rendszeres állandó mellékelmények 25%-kal leszállítottak. Az ellátási díjknál 15%-os csökkentés foganosított. Az 1932. évi január hó 1-től a havi 1240 pengőt meghaladó törzsfizetés további 5%-kal, a 450—1240 pengő közötti fizetés további 3%-kal, a 330—450 pengő közötti fizetés további 3%-kal, a 200—330 pengő közötti fizetés további 2%-kal apasztatott. A lakáspénzek 5%-kal csökkentettek, a rendszeres állandó mellékelmények (nem számítva ide a családi pótlékot, hadi pótlékot, közlekedési segélyt, utiátalányt és természetbeni járandóságot) ugyanolyan mértékben szállítottak le, mint a fizetések. Az ellátási díjknál ugyanolyan arányú leszállítás történt, mint a fizetések-nél. Az 1932. évi július hó 1-től a havi 880 pengőn felüli fizetések újabb 5%-kal, a havi 650—880 pengő közötti fizetések újabb 4%-kal, a havi 280—650 pengő közötti fizetések újabb 3%-kal, a havi 120—280 pengő közötti fizetések újabb 2%-kal apasztattak. A lakáspénzeknél további 3%-os leszállítás következett be, de kisebb jelentőségű csökkentés történt a családi pótléknál

(ugyanolyan, mint a közigazgatási alkalmazottaknál.). A hadipótlék, közlekedési segély, úti átalány és természetbeni járandóság összege nem változott, de az egyéb rendszeres mellékelmények ugyanolyan arányban apasztattak, mint a fizetések. Az ellátási díjaknál ugyanolyan fokú leszállítás történt, mint a fizetésekénél. Az 1933. évi július hó 1-től a közigazgatási alkalmazottaknál eszközölt fizetésleszállítás itt olyan módon nyert végrehajtást, hogy kimondatott, hogy az 1390/1933. M. E. számú rendeletben megállapított külön adót, illetve a jövedelemadó után kivetett rendkívüli pótlékot úgy kell tekinteni, mintha ennek erejéig az 1400/1933. M. E. számú rendeleten alapuló csökkentést már végrehajtották volna.

A személyi kiadások terén a válság okozta pénzügyi nehézségek miatt nemcsak a fentiekben vázolt fizetésleszállításokkal, hanem egyéb módokon is eszközöltettek megtakarítások, így például az új alkalmazások felfüggesztésével, egyes üres állások betöltetlenül hagyásával, bizonyos szervezeti változtatásokkal és egyéb módokon.

A gazdasági viszonyok romlását mutató jelenségektől indítva a kormányhatóság, nemkülönben maga a székesfőváros közönsége és a főváros hivatali előjárói messzemenő intézkedéseket tettek a dologi kiadások apasztása érdekében is. A belügyminiszter a 82.241/1931. IV. B. M. számú leiratával az 1931. év közepén nyomatékosan felhívta a főváros közönségének a figyelmét arra, hogy a gazdasági helyzet rosszabbodása folytán a dologi kiadásoknál épen úgy, mint a személyieknél, rendkívüli nagy takarékosagra van szükség. A dologi kiadásoknál való fokozottabb megtakarítások érdekében hatékonyan intézkednek a belügyminiszternek a főváros 1932., 1933. és 1934. évi költségvetéseit jóváhagyó rendeletei.

A személy és dologi kiadásoknak a gazdasági válság által előidézett rendkívüli viszonyokhoz alkalmazott szerves, tervszerű mérséklését eredményező tevékenységet kívánja megalapozni az 1934: XII. t.-c. 27. §-a, amely szerint a belügyminiszter abból a célból, hogy a székesfőváros költségvetésének egyensúlya biztosíttassék, hogy a teherviselő közönség érdekében a székesfőváros háztartásában és üzemi gazdálkodásában fokozott takarékoság érvényesíttessék és végül, hogy a székesfőváros közigazgatásának vitele célszerűen és a gazdaságosság követelményeinek megfelelően szabályoztassék, e törvény életbelépésével egyidejűleg tervezetet bocsájt ki. E törvény alapján jelent meg a 128.300/1934. B. M. számú belügyminiszteri rendelet, amelynek értelmében Budapest Székesfőváros főpolgármestere különféle rendkívüli intézkedéseket foganatosíthat és pedig elrendelheti a kiadások csökkentését, intézkedhet a közigazgatás egyszerűsítése, azután a közigazgatási tisztviselők és egyéb alkalmazottak új létszámának megállapítása iránt, az előbb említett tárgykörben az üzemeknél és közműveknél intézkedhet, ellenőrzi a kereskedelmi társaságok alakjában működő fővárosi üzemek

üzletvitelét, újból megállapítja a közművek, intézetek szolgáltatásaiért szedhető díjakat, felülvizsgálhatja a vásárpénztár felszámolásának vitelét, felfüggesztheti az alapok, üzemek terhére elhatározott beruházásokat, újból megállapíthatja a székesfőváros javára szedhető közszolgáltatásokat.

Abból a célból, hogy a gazdasági viszonyok romlásából folyólag esetleg a költségvetési év folyamán előre nem látott mértékben bekövetkező bevételi csökkenések a főváros pénzügyi egyensúlyát fel ne billentsék, a főváros polgármestere még az 1931. év közepén elrendelte, hogy külön engedélye nélkül a költségvetés kiadási előirányzatának csak 90%-át szabad igénybe venni.

Az állami háztartás keretében a gazdasági válság folytán jelentkező bevételi visszaesések nagy mértéke szükségessé tette egyes új állami bevételi forrásoknak a létesítését, valamint a meglévő bevételi források némelyikénél a közterhek kulcsának az emelését. Budapest székesfőváros háztartásában a gazdasági válság folyamán a bevételi források köre általában inkább szűkebb lett, semhogy tágított volna. A bevételi források emelését jelentő figyelemreméltóbb intézkedésként jöhet számba a 3900/1931. N. M. M. eln. számú népjóléti és munkaügyi miniszteri, továbbá a 185.400/1932. B. M. számú belügyminiszteri rendelet. Az előbbi rendelet az országos nyomor enyhítésére az 1931/32. költségvetési évben egyszeri inségjárulékot hozott be, melynek alapja az 1931. évre kivetett társulati adó volt, kulcsa 15%. Az utóbb említett rendelet az inségjárulékot az 1932/33. évben a jövedelemadó után 20%-ban, a társulati adó után 20%-ban, a kereseti adó kivetésénél alapul vett kereset után 2%-ban állapította meg. Későbbi belügyminiszteri rendeletekkel az 1933/34. és az 1934/35. évre hasonló mértékben és módon állapított meg az inségjárulék. A főváros 1932. óta ebből az inségjárulékból hozzájárulás alakjában részesedik. Az ez alapon mutatkozó, határozott célra fordítandó új bevétellel szemben az 1932. évtől kezdve a nyomor enyhítés céljait szolgáló, 1934. óta szedett inségadó alapja lényegesen le szállított azáltal, hogy az 5300/1931. M. E. számú kormányrendelet kimondotta, hogy ezt az inségadót csak a társulati adó után lehet kivetni, míg 1930-ban és 1931-ben az inségadó a jövedelem- és a társulati adó után 8%-os kulccsal került kivetésre. A bevételi forrásoknál lényeges szűkítést vont maga után a borfogyasztási adónak a 2100/1932. P. M. számú pénzügyminiszteri rendelettel történt leszállítása. E rendelet az említett adó kulcsát kereken 50%-kal mérsékelte. Jelentékeny bevételi kiesést idézett elő a forgalmiadónál az átalányozási rendszer fokozatos kiterjesztése.

A mondottak után vegyük szemügyre Budapest székesfőváros zárszámadási főösszmázatának 1929.—1933. évi kiadási és bevételi adatait. A bevételi adatok a 37. számú, a kiadási adatok a 38. számú táblázatunkban vannak feltüntetve.

37. Budapest Székesfőváros zárszámadási főösszmázatának bevételi tételei 1929–1933. években.

Bevételi főcsoportok	Tényleges bevétel					Előirányzott bevétel				
	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	években ezer pengőben									
A) Költségvetésszerű kezelés.										
I. Igazgatás:										
Rendes kezelés	1.604	1.634	1.406	1.173	1.022	1.368	1.840	1.477	1.321	1.233
Rendkívüli kezelés	—	—	9	—	77	—	—	—	—	—
Együtt	1.604	1.634	1.415	1.173	1.099	1.368	1.840	1.477	1.321	1.233
II. Út- és csatornaépítés:										
Rendes kezelés	4.420	7.425	3.815	3.702	3.515	6.852	6.860	2.332	2.150	2.731
Rendkívüli kezelés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	4.420	7.425	3.815	3.702	3.515	6.852	6.860	2.332	2.150	2.731
III. Városépítés és tűzrendészet:										
Rendes kezelés	1.074	1.772	1.328	1.159	1.102	1.221	1.868	1.280	1.280	1.121
Rendkívüli kezelés	311	122	217	339	466	311	2.000	2.000	120	120
Együtt	1.385	1.894	1.545	1.498	1.568	1.532	3.868	3.280	1.400	1.241
IV. Közjogi szolgáltatások:										
Rendes kezelés	977	994	938	774	599	950	949	1.004	894	838
Rendkívüli kezelés	30	44	—	64	15	—	—	—	—	—
Együtt	1.007	1.038	938	838	614	950	949	1.004	894	838
V. Közlekedés:										
Rendes kezelés	1.645	4.273	3.153	3.565	2.476	1.700	4.328	3.174	4.099	4.085
Rendkívüli kezelés	3.600	—	—	—	—	3.592	—	—	—	—
Együtt	5.245	4.273	3.153	3.565	2.476	5.292	4.328	3.174	4.099	4.085
VI. Pénzügy:										
Rendes kezelés	127.419	137.390	131.522	126.080	111.971	127.674	140.692	138.178	128.050	113.474
Rendkívüli kezelés	6.580	244	219	—	—	13.890	—	245	—	—
Együtt	133.999	137.634	131.741	126.080	111.971	141.564	140.692	138.423	128.050	113.474
VII. Közoktatás:										
Rendes kezelés	2.488	2.306	1.797	1.718	1.831	3.083	2.704	2.012	2.008	2.043
Rendkívüli kezelés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	2.488	2.306	1.797	1.718	1.831	3.083	2.704	2.012	2.008	2.043
VIII. Közélelmezés:										
Rendes kezelés	9.377	9.184	8.755	8.603	7.713	10.068	10.308	10.397	9.731	8.935
Rendkívüli kezelés	—	—	172	—	147	—	—	—	—	96
Együtt	9.377	9.184	8.927	8.603	7.860	10.068	10.308	10.397	9.731	9.031
IX. Közjót. és szociálpolitika:										
Rendes kezelés	8.853	11.377	12.054	15.742	14.039	9.666	11.783	11.935	15.984	15.231
Rendkívüli kezelés	59	480	—	17	70	2.021	1.080	—	14	70
Együtt	8.912	11.857	12.054	15.759	14.109	11.687	12.863	11.935	15.998	15.301
X. Közegészség:										
Rendes kezelés	12.848	12.730	14.458	15.660	14.765	15.887	16.398	16.615	16.208	14.062
Rendkívüli kezelés	—	—	—	—	—	—	160	—	—	—
Együtt	12.848	12.730	14.458	15.660	14.765	15.887	16.558	16.615	16.208	14.062
XI. Városgazdaság:										
Rendes kezelés	2.765	2.613	1.579	1.337	1.348	2.817	2.713	1.748	1.704	1.559
Rendkívüli kezelés	—	8	—	4	—	—	—	—	—	—
Együtt	2.765	2.621	1.579	1.341	1.348	2.817	2.713	1.748	1.704	1.559
XIV. Közművelődés:										
Rendes kezelés	262	242	251	310	336	184	254	273	386	508
Rendkívüli kezelés	—	—	21	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	262	242	272	310	336	184	254	273	386	508
XV. Közgazdaság és ipar:										
Rendes kezelés	852	750	710	694	654	845	828	770	741	686
Rendkívüli kezelés	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—
Együtt	852	750	710	696	654	845	828	770	743	686
I—XV. Fejezet:										
Rendes kezelés	174.584	192.690	181.766	180.517	161.371	182.315	201.525	191.195	184.556	166.506
Rendkívüli kezelés	10.580	898	638	426	775	19.814	3.240	2.245	136	286
A) I—XV. Fejezet költségvetésszerű kezelése összesen	185.164	193.588	182.404	180.943	162.146	202.129	204.765	193.440	184.692	166.792
B) A községi háztart. keretében kezelt intézmények költségvetésszerű kezelése	5.390	6.197	5.547	4.749	5.508	5.791	6.146	6.880	5.959	6.492
A) — B) együtt	190.554	199.785	187.951	185.692	167.654	207.920	210.911	200.320	190.651	173.284

38. Budapest Székesfőváros zárszámadási főösszmázatának kiadási tételei 1929—1933. években.

Kiadási főcsoportok	Tényleges kiadás					Engedélyezett kiadás				
	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
	é v e k b e n e z e r p e n g ő b e n									
A) Költségvetésszerű kezelés.										
I. Igazgatás :										
Rendes kezelés	31.533	32.074	30.863	26.142	24.644	32.135	32.657	32.551	27.265	25.541
Rendkívüli kezelés	300	1.416	356	150	250	300	1.731	400	150	250
Együtt	31.833	33.490	31.219	26.292	24.894	32.435	34.388	32.951	27.415	25.791
II. Út- és csatornaépítés :										
Rendes kezelés	31.640	28.117	23.738	17.720	16.235	34.135	29.394	25.040	20.224	16.759
Rendkívüli kezelés	1.012	470	216	496	470	1.012	470	509	540	470
Együtt	32.652	28.587	23.954	18.216	16.705	35.147	29.864	25.549	20.764	17.229
III. Városépítés és tűzrendszet :										
Rendes kezelés	3.691	3.947	3.314	2.788	2.603	4.420	4.151	3.701	3.279	2.799
Rendkívüli kezelés	787	1.229	983	1.873	1.008	805	1.252	983	1.874	1.009
Együtt	4.478	5.176	4.297	4.661	3.611	5.225	5.403	4.684	5.153	3.808
IV. Közjogi szolgáltatások :										
Rendes kezelés	3.549	4.312	3.802	3.573	3.516	3.601	4.372	3.946	3.694	3.608
Rendkívüli kezelés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	3.549	4.312	3.802	3.573	3.516	3.601	4.372	3.946	3.694	3.608
V. Közlekedés :										
Rendes kezelés	54	54	111	108	106	54	56	115	120	110
Rendkívüli kezelés	32	—	—	9	8	32	—	—	10	9
Együtt	86	54	111	117	114	86	56	115	130	119
VI. Pénzügy :										
Rendes kezelés	18.942	25.903	29.984	31.433	27.791	19.202	26.007	30.649	34.465	30.811
Rendkívüli kezelés	9.168	4.304	4.727	9.086	4.834	7.066	4.304	4.727	9.224	6.590
Együtt	28.110	30.207	34.711	40.519	32.625	26.268	30.311	35.376	43.689	37.401
VII. Közoktatás :										
Rendes kezelés	41.911	42.211	37.930	32.342	30.497	42.699	42.716	40.819	35.414	31.398
Rendkívüli kezelés	3.636	2.184	1.019	437	883	3.636	2.922	1.780	437	903
Együtt	45.547	44.395	38.949	32.779	31.380	46.335	45.638	42.599	35.851	32.301
VIII. Közélelmezés :										
Rendes kezelés	5.959	6.160	5.808	5.385	5.047	6.203	6.469	6.450	6.018	5.508
Rendkívüli kezelés	812	302	287	52	263	814	302	342	112	303
Együtt	6.771	6.462	6.095	5.437	5.310	7.017	6.771	6.792	6.130	5.811
IX. Közjót. és szociálpolitika :										
Rendes kezelés	10.767	14.219	11.852	13.895	15.688	12.531	15.425	13.260	15.705	17.190
Rendkívüli kezelés	2.710	2.500	1.271	1.423	1.111	2.735	2.500	1.293	1.424	1.111
Együtt	13.477	16.719	13.123	15.318	16.799	15.266	17.925	14.553	17.129	18.301
X. Közegészség :										
Rendes kezelés	16.567	17.306	16.812	14.419	13.673	16.529	17.597	17.754	17.137	15.109
Rendkívüli kezelés	3.520	511	256	7	27	3.520	2.643	266	7	30
Együtt	20.087	17.817	17.068	14.426	13.700	20.049	20.240	18.020	17.144	15.139
XI. Városgazdaság :										
Rendes kezelés	5.194	5.063	3.976	3.847	3.690	5.477	5.230	4.288	4.175	3.785
Rendkívüli kezelés	853	97	133	140	152	729	100	206	140	166
Együtt	6.047	5.160	4.109	3.987	3.842	6.206	5.330	4.494	4.315	3.951
XIV. Közművelődés :										
Rendes kezelés	2.951	2.890	2.481	2.755	2.677	3.029	2.952	2.731	3.005	2.771
Rendkívüli kezelés	2.135	2.083	1.667	—	258	2.168	2.083	1.667	—	258
Együtt	5.086	4.973	4.148	2.755	2.935	5.197	5.035	4.398	3.005	3.029
XV. Közgazdaság és ipar :										
Rendes kezelés	405	384	267	217	217	422	423	309	270	253
Rendkívüli kezelés	—	9	—	2	50	—	9	—	3	50
Együtt	405	393	267	219	267	422	432	309	273	303
I—XV. Fejezet :										
Rendes kezelés	173.163	182.640	170.938	154.624	146.384	180.437	187.449	181.613	170.771	155.642
Rendkívüli kezelés	24.965	15.105	10.915	13.675	9.314	22.817	18.316	12.173	13.921	11.149
A) I—XV. Fejezet költségvetésszerű kezelése összesen	198.128	197.745	181.853	168.299	155.698	203.254	205.765	193.786	184.692	166.791
B) A községi háztart. keretében kezelt intézmények költségvetésszerű kezelése	4.708	5.656	5.546	4.750	5.508	5.230	5.555	6.880	5.959	6.492
A) — B) együtt	202.836	203.401	187.399	173.049	161.206	208.484	211.320	200.666	190.651	173.283

A főösszmázat bevételi eredményeit tartalmazó táblázat szerint a tényleges kezelésben a bevételeknél 1929-től kezdődőleg 1933-ig fokozatosan állandó csökkenés mutatkozik, úgy hogy az 1933. évi bevételek már 12%-kal alacsonyabbak az 1929. éviéknél. E táblázat adataiból az is megállapítható, hogy az előirányzatok mindenkor elég óvatosan történtek, mert a tényleges kezelés végeredménye rendszerint számottevően kedvezőbb, mint a hitelengedélyezés.

A kiadásoknál az 1929. évtől kezdve 1933-ig 20%-os, fokozatosan végbement csökkenést tapasztalhatunk, amely a takarékoságnak az előirányzatban kontemplált mértéket meghaladó érvényesítését jelenti, mert a hitelengedélyezések alapján csak 17%-os csökkenésnek kellett volna előállnia. Kiadási főcsoportok szerint a tényleges kezelésben a változások nagyjából párhuzamosan haladnak a hitelengedélyezés összegeinél mutatkozó változásokkal, míg a bevételeknél az egyes főcsoportokban a hitelengedélyezésekhez képest a valódi kezelés igen nagy eltolódásokat mutat. Az átlagosnál lényegesen nagyobb mértékben csökkentek a válság időszaka alatt az út- és csatornaépítési, közoktatási, a közegészségügyi, a városgazdasági, a közművelődési, nemkülönb a közgazdasági és ipari kiadások. Az összes kiadások átlagos csökkenésével nagyjából lépést tart az igazgatási, a városépítési és a közlekedési kiadások hanyatlása, míg a közlekedési, a pénzügyi és a közjótékonyági kiadások a válság folyamán tetemesen emelkedtek.

Sorra véve az igazgatási kiadásoknál az egyes címek zárszámadási eredményeit, megállapíthatjuk, hogy nemcsak a tulajdonképen személyi járandóságoknál, hanem a segélyeknél és jutalmaknál, a felekezeti segélyeknél, a kegyuraságnál és a dologi kiadásoknál is lényeges megtakarítások eszközöltettek.

Az 1931. évtől kezdve igen erősen visszaszorítottak az útépítési kiadások, ennél a címnél 1929-től 1933-ig 9-1 millió pengő a csökkenés. Tekintélyes csökkentés következett be a csatornákra fordított kiadásoknál, a kertészet költségeinél, nemkülönb a köztisztasági szolgálatnál. A gazdasági viszonyok romlását a tűzrendészet is megérezte. A kiadások 1931-től kezdődőleg itt is fokozatosan apasztattak.

A fővárosi költségvetés pénzügyi fejezeténél a kiadások a válság alatt nem mutatnak határozott csökkenést. Az 1932. évben néhány százezer pengős visszaesés jelentkezik a községi közszolgáltatások kezelésére fordított kiadásoknál, de ezzel szemben gondoskodni kellett némely községi üzemnél az újonnan jelentkező deficit fedezetéről. Az 1929. évi állapothoz képest a következő években figyelemreméltóan emelkedik a kölcsönök szolgálatával járó kiadás, főképen az ostendei egyezmény határozmányai alapján esedékesekké vált nagyobb törlesztések miatt.

A közoktatásügyi kiadásoknál érdemleges megtakarítások jelentkeznek az 1931. és az 1932. évben a kisdedóvók, az elemi iskolák és a polgári iskolák

címénél. Kisebb megtakarítások állapíthatók meg az 1931. és 1932. évben az iparostanonciskoláknál, valamint a továbbképző népiskoláknál. Elég számottevően csökkent 1931-ben és 1932-ben a felsőkereskedelmi iskolák, 1933-ban a leányközépiskolák, 1931-ben és 1932-ben a kertészeti és a gazdasági iskolák és a gazdasági gyakorlótelepek kiadása.

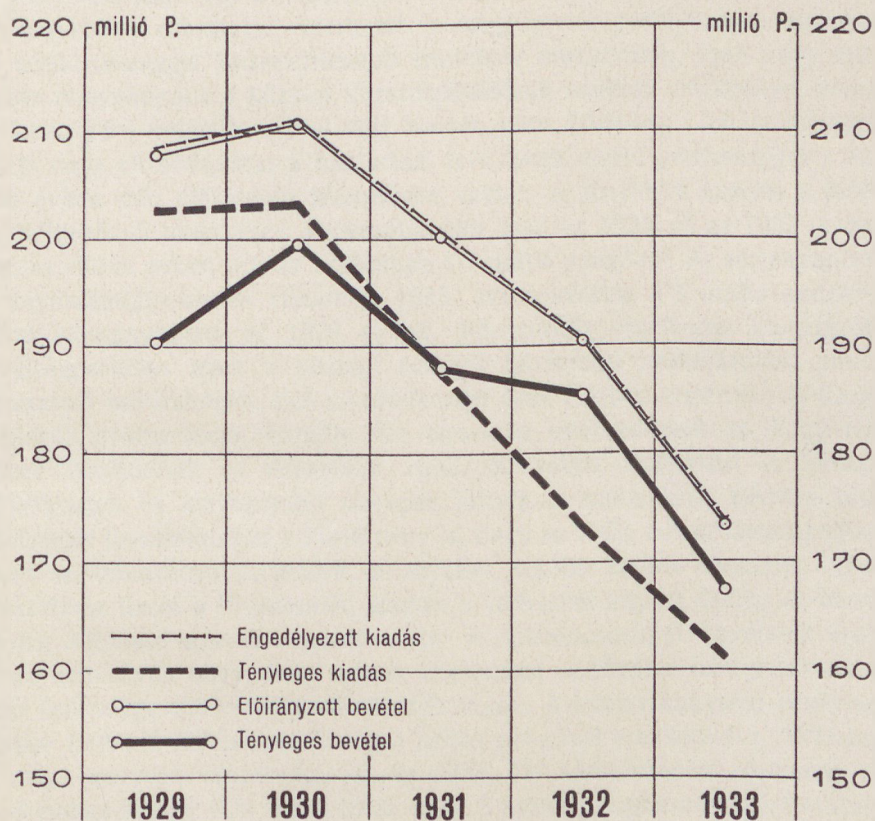
A közéletmezési kiadásoknál 1929-től 1933-ig kereken 1,400.000 pengő összegű megtakarítás mutatkozik, amelyben részük van a marhaközvágóhíd és vásár, a sertésközvágóhíd és vásár, végül a ferencvárosi kikötő kiadásainál történt apasztásoknak. Kisebb jelentőségű emelkedés következett be a válság folyamán az állategészségügyi telepnél, valamint a vásárdíjak kezelésénél felmerülő kiadásoknál.

A közjótékonyági kiadások természetszerűleg erősen emelkedtek. Az 1929. évben e kiadások végösszege 13-5, az 1930. évben 16-7 millió pengő volt, míg az 1931. évben mutatkozó visszaesés után újból emelkedett e kiadási cím összege. Az emelkedés túlnyomó részét a hatósági inszignia tevékenység foglalja le, amely 1929-ben még csak 2-1, de 1931-ben már 4-6, 1932-ben 7-7, 1933-ban pedig 9-2 millió pengő volt. A lakásügyi vonatkozású kiadások 1930-tól fokozatosan csökkentek, úgyhogy 1933-ig két-millió pengőt valamivel meghaladó megtakarítás állott elő. Az 1929. évtől kezdve évről-évre fokozatosan csökkentek a szeretetotthonra fordított kiadások; különösen nagymértékben estek vissza ezek az 1932. évben. A hajléktalanok menhelyére költött összegek 1933-ban csak félakkorák voltak, mint 1929-ben. Erős a visszaesés az 1931. évben az árvaházak kiadásainál, ellenben az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem kiadásainak végösszege a válság időszakában növekedett. A népszállók és a népotthonok csekélyebb jelentőségű összegénél némi hanyatlás mutatkozik. A közegészségügyi kiadások 1933-ban jóval alacsonyabbak voltak, mint 1929-ben, amiben legfőbb része a közkórházi költségeknél az 1932. évtől kezdődőleg mutatkozó csökkenésnek van.

A városgazdasági kiadásoknál a gazdasági viszonyok fokozatos romlása alatt a kiadások elég tekintélyesen visszaestek és ez leginkább a hivatali épületek és helyiségek költségeinek hanyatlása folytán következett be. Nagyobb mérvű költségredukciók történtek a főváros nyilvános könyvtáránál, különösen 1931-ben redukáltattak a művészeti vonatkozású kiadási tételek, ellenben az iskolán kívüli népművelés költségeinél az 1932. és az 1933. évi kezelés jóval nagyobb összeget mutat, mint az előző 3 év kezelése. A közösségi háztartás keretén belül kezelt intézmények kiadásainál az 1932. évben történt lényegesebb visszafejlődés, míg az egyéb intézményeknél nem találunk nagyobb megtakarítást.

A válság egész időszakában a fővárosi háztartási zárszámadások minden egyes címénél a tényleges kezelés kedvezőbb eredményt mutat a hitelengedélyezésnél. Nagyon komoly bizonyítéka ez az óvatos és terv-

19. A BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS ZÁRSZÁMADÁSI FŐSOMMÁZATÁNAK BEVÉTELI ÉS KIADÁSI TÉTELEI 1929-1933.

szerű gazdálkodásnak, amely lehetővé tette, hogy a pénzügyi egyensúly mindenkor biztosított.

A főváros háztartásáról vezetett zárszámadásban az igazgatási fejezet bevételi oldalának nincs nagy jelentősége. Mérsékeltőbb jelentőségű az út- és csatornaépítés fejezete is; a válságperiódus folyamán e fejezet bevételeinél nagyobb eltolódások nem történtek. Ugyanilyen megítélés alá esik a zárszámadásoknak városépítés és tűzrendészet, valamint közjogi szolgáltatások című fejezete. A közlekedés című fejezet bevételei között 1929-től 1933-ig erősen visszaestek a közterületek használatából származó bevételi tételek. Az említett időszak alatt mutatózó csökkenés 2-8 millió pengő. Különösen erős a hanyatlás az 1933. évben, ami a háztartást annál érzékenyebben érinthette, mert itt a tényleges engedélyezéssel szemben 1-6 millió összeggel kedvezőtlenebb eredmény mutatkozik. Igen nagy mértékben megcsappant a községi közszolgáltatások bevételi eredménye, amely 1933-ban 25-6 millió pengővel volt kisebb, mint 1929-ben. Az itt bekövetkezett nagy eltolódásokat a háztartási terv megközelítő pontossággal a legtöbb évben már előzetesen számításba vette; a tényleges kezelés a hitelengedélyezésnél lényegesen kedvezőtlenebb csak az 1931. és az 1933. évben volt, az előbbi évben 5-7, az utóbbiban 1-7 millió pengővel. Az »értékpapírok és folyószámlák« címén elszámolt 1933. évi bevételek 4-3 millió pengővel voltak alacsonyabbak az 1929. évinél. Jelentékeny emelkedés mutatkozik a válságperiódus alatt a községi üzemek háztartási hozzájárulása címén kimutatott bevételeknél. Ezt az emelkedést csak részben idézte elő az üzemi feleslegek gyarapodása, további oka ennek az emelkedésnek az, hogy erősebben emelkedtek az üzemekbe ruházott tőkék törlesztési és kamatesedékességei és lényegesebb szerepet játszik a szóbanlevő bevételi tétel összegének javulásánál az a körülmény is, hogy az 1929. évben természetbeni üzemi szolgáltatások történtek, amelyeket később térítés ellenében szolgáltatott az üzem a fővárosnak, azután a térítésből kapott összeg az üzemi felesleg többlete gyanánt jelentkezett. A közoktatásügyi bevételek egész kerete nem olyan nagy, hogy annak eltolódásai a főváros háztartási viszonyait érdemlegesebben befolyásolhatták volna. A közjótékonyági bevételek összege 1929-ről 1930-ra csaknem 3 millió pengővel emelkedett; 1931-ben itt nincs nagyobb emelkedés, de az 1932. évi zárszámadási eredmény az előző évihez képest már ismét több, mint 3 millió pengő emelkedést mutat; ezután az 1933. évi bevételnél már nem tapasztalhatunk nagyobb változást. A közkórházi bevételek a válság időszakában emelkedő irányzatot mutatnak; az 1933. évi eredmény 2-9 millió pengővel jobb, mint az 1929. évi. A háztartás zárszámadásának egyéb fejezeteinél nagyobb jelentőségű eltolódások az 1929. és 1933. évek közötti időszakban nem következtek be.

IV. A gazdasági válság tünetei a főváros szociális és népmozgalmi vonatkozású életjelenségeinek körében.

Az eddigiekben a gazdasági válság tüneteit Budapest szorosan gazdasági természetű életmegnyilvánulásainak a körében vizsgáltuk. A gazdasági viszonyok változásai azonban befolyást gyakorolnak azokra a jelenségekre is, amelyek nem tartoznak a gazdasági tevékenységnek szigorúan vett keretébe. Tudvalevő, hogy az anyagi jólét emelkedése rendszerint maga után vonja a társadalmi állapot számos, nem primár gazdasági jellegű tényezőjének, a közegészségügyi viszonyoknak, a közbiztonságnak, a közerkölcsiségnek, a tudománynak, a művészetnek stb. a fejlődését, míg a gazdasági romlás nemcsak az anyagi szükségletek kielégítésében való hiányt jelenti, hanem az erkölcsi színvonal általános süllyedését, a tudományos és művészeti tevékenység visszafejlődését, a közbiztonság meglazulását, az egészségügyi viszonyok hanyatlását.

A társadalmi életnek a gazdasági állapottal egyik szorosan összefüggő tünete a munkanélküliség, amely — amennyiben tartós — az egyénnek egész egzisztenciáját fenyegetheti. Sajnos nincsenek megfelelő eszközök arra, hogy a munkanélküliség alakulását rövidebb időközönként megfelelő terjedelemben figyelemmel kísérhessük. Budapest egész népességének körében a munkanélküliek utoljára az 1930. évi népszámlálás alkalmával irattak össze. Ennek az összeírásnak az eredménye szerint 1930. december 31-én a magyar fővárosban 49.675 férfi, 21.106 nő, együttesen tehát 70.781 munkanélküli személy volt. Ezek közül 1 évnél régebben 16.287 személy állott munka nélkül. Elég kimerítő tájékoztatást rövidebb időközönként csak az ipari, különösen a szervezett ipari munkásság körében mutatkozó munkanélküliség alakulásáról kaphatunk. Ennek a munkanélküliségnek Budapesten — az itteni népesség foglalkozási viszonyainak alakulását tekintve — komoly jelentősége van és ez az 1928—1934. években a következőképpen alakult:

É v	Szakszervezeti munkanélküliek átlagszáma. (Havi adatok átlagai.)
1928	8.402
1929	8.891
1930	12.083
1931	16.124
1932	17.980
1933	16.932
1934	14.056

Ezekből az adatokból láthatóan az ipari munkanélküliek száma Budapesten 1929-től 1931-ig csaknem megkétszereződött. Az 1932. évben még némi további emelkedést tapasztalhatunk, de azután már csökkent az ipari munkanélküliség és pedig 1933-ról 1934-re elég figyelemreméltó mértékben. Az 1933. évre nézve kimutatott szakszervezeti munkanélküliek száma a szakszervezeti tagok számának kerekén $\frac{1}{6}$ -a, tehát az ipari munkások között még ekkor elég nagy arányú volt a munkanélküliség.

A munkanélküliség alakulására nézve szélesebb rétegekre vonatkozóan szolgáltatnak támpontot a társadalombiztosító szervek taglétszámára vonatkozó adatok, miután tartósabb munkanélküliség esetén a tagsági minőség megszűnik. A Budapesten székelő ilyen szervek összes évvégi taglétszáma 1928-tól 1934-ig a következő volt :

É v	Taglétszám ezer
1928	586.6
1929	571.5
1930	573.9
1931	508.3
1932	502.8
1933	523.3
1934	526.9

A fenti adatok szerint a taglétszám 1928-tól 1932-ig állandóan csökkent és pedig 1931-ig lassú, fokozatos ütemben, 1931-ben azonban már ugrás-szerű nagy mértékben. Az 1933. évben a taglétszámnak elég erős, a következő évben, 1934-ben pedig már kisebb, de még mindig tovább tartó emelkedését állapíthatjuk meg. Ezek az adatok is azt mutatják azonban, hogy a válság újabb enyhülése után is még jóval nagyobb a munkanélküliség a fővárosban, mint amilyen a válság előtt volt.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet időszakonként kimutatja, hogy 100 munkakeresőre Budapesten hány munkahely esett. Ez az arány 1931. júliusától 1935. júliusáig félevenként a következőképen alakult :

1931 július	24.1
1931 december	14.5
1932 július	13.8
1932 december	16.5
1933 július	22.5
1933 december	20.0
1934 július	31.4
1934 december	22.1
1935 július	35.3

A fenti adatok odamutatnak, hogy a munkakeresletnek a munkakínálathoz való aránya 1931. közepétől 1932. közepéig igen nagy mértékben romlott, de azután lényegesen megjavult, úgyhogy újabban már jóval kedvezőbb, mint amilyen 1931-ben volt.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet időszakonként adatokat közöl a magánalkalmazottak számának az alakulásáról. Ezek az adatok ugyancsak tájékozással szolgálhatnak a munkanélküliségnek Budapesten való növekedése

vagy csökkenése tekintetében. Az említett forrás szerint Budapesten a magánalkalmazottak száma :

1929 végén	63.812
1930 «	60.316
1931 «	55.861
1932 «	55.175
1933 «	59.465
1934 «	64.626 volt.

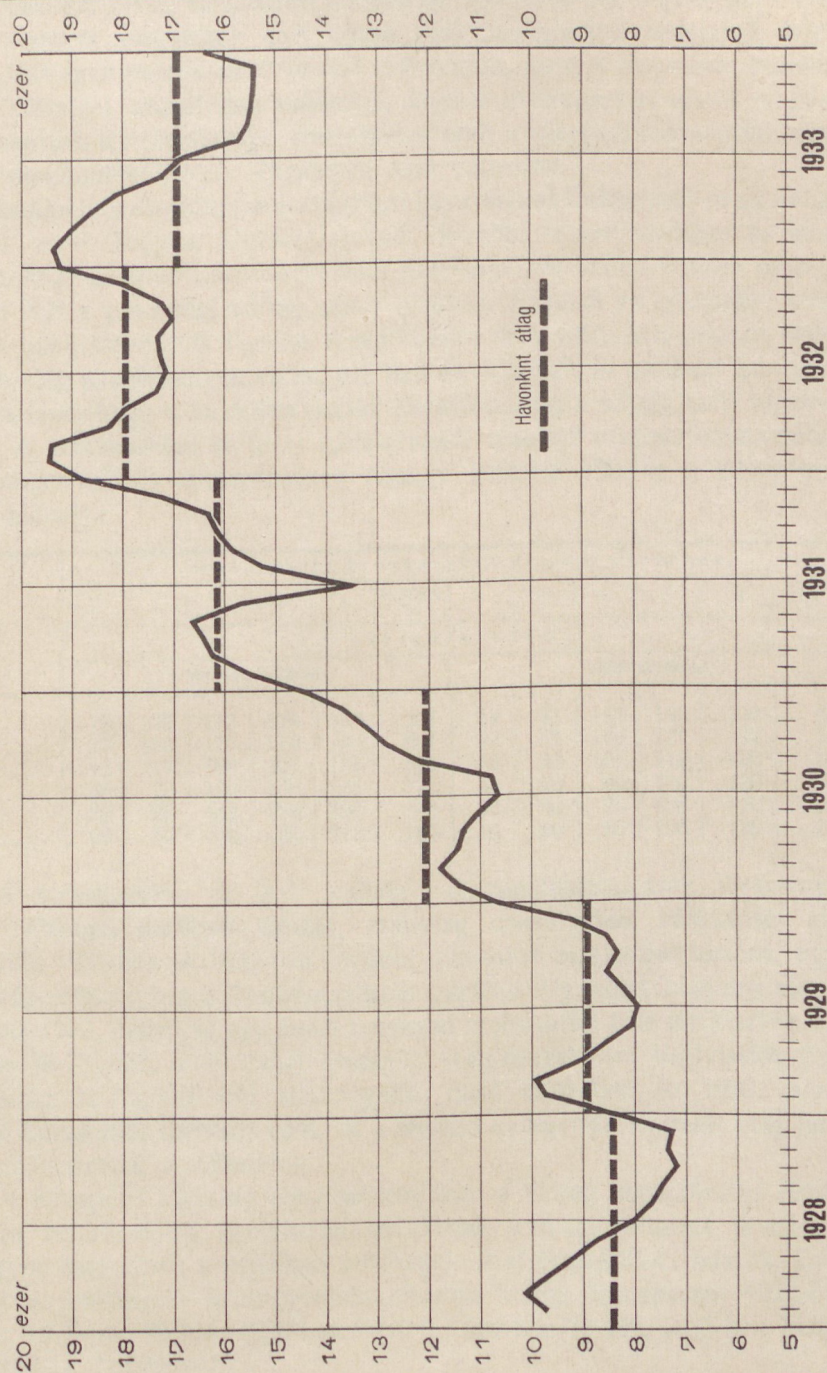
A magánalkalmazottak budapesti társadalmának létszáma tehát 1929-től 1931-ig jelentékenyen csökkent, azután egy évig stagnált, innen kezdve azonban emelkedett és pedig annyira, hogy 1934. végén ebben a társadalmi rétegben a munkanélküliség már aligha lehetett érdemlegesen nagyobb, mint amekkora az 1929. év végén volt.

A gazdasági válság a főváros szociális állapotát természetesen nemcsak a munkanélküliség növelésével, hanem azzal is jelentékenyen befolyásolta, hogy a foglalkoztatott munkaerők kereseti viszonyaiban, tehát életstandardjában is eltolódásokat okozott. Az életstandardban bekövetkezett eltolódások megvilágításához szükség volna a különböző társadalmi rétegek átlagos keresetét feltüntető adatokra, valamint az illető társadalmi rétegek létfenntartási költségeinek alakulását jelző indexszámokra. A gazdasági válságnak a budapesti gyáripari termelés keretében megnyilvánult tüneteit tárgyalva, már szóltunk a gyáripari munkások és az egyéb gyáripari alkalmazottak átlagkeresetének a válság alatti változásáról. Az itt említett adatokkal párhuzamosan rendelkezésünkre állanak azok az indexszámok, amelyek a budapesti munkáscsalád létfenntartási költségeiben bekövetkezett eltolódásokat szemléltetik. Felhasználva a szóbanlevő adatokat, megállapíthatjuk, hogy a budapesti gyáripari munkások 1929. évi átlagos keresetét jelző összeget, valamint a budapesti munkáscsalád 1929. évi létfenntartási költségindexét 100-nak véve,

É v	a budapesti gyáripari munkások évi átlagkeresete	a budapesti munkáscsalád létfenntartási költségindexe
1930-ban	97	91
1931-ben	89	86
1932-ben	81	83
1933-ban	77	77 volt.

Az itt közölt indexszámok szerint a válságidőszak nagy részében a munkáskereset nem csökkent annyira, mint a munkások létfenntartási költsége ; az 1933. évben mind a két tényező az 1929. évi állapothoz képest egyenlően változott. Ismerjük a budapesti gyáriparban a munkásokon kívül alkalmazott személyzet, valamint az összes budapesti magánalkalmazottak átlagkeresetének a változását jelző indexszámokat is. Ezek az indexszámok 1929-től 1933-ig általában valamivel kisebb visszaesést mutat-

20. A MUNKÁS ÉRDEKKÉPVISELETEK ÁLTAL NYILVÁNTARTOTT MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA BUDAPESTEN 1928—1933, HAVONKINT.

nak, mint a budapesti gyáripari munkások évi átlagkeresetének indexszámai. A munkásokon kívüli társadalmi kategóriák létfenntartási költségeinek alakulására nézve számítások nem állnak rendelkezésünkre. Valószínű, hogy ezek a költségek valamivel kevésbé csökkentek, mint a munkások létfenntartási költségei, ennél fogva valószínű, hogy a munkásokon kívüli magánalkalmazottak életstandardja, amennyiben ezek a magánalkalmazottak nem váltak munkanélküliekké, lényegesen nem változott.

Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Évkönyvében adatokat találunk arról, hogy a pénzintézeteknél, továbbá a kereskedelmi és ipari vállalatoknál működő tisztviselők havi fizetésének és lakáspénzének összege mennyi volt a gazdasági válság alatti években. Ezekből az adatokból kitűnőleg a banktisztviselők fizetése érdemlegesen nem változott, miután pedig az árak elég jelentékenyen estek, azt kell mondanunk az említett adatokra támaszkodva, hogy a banktisztviselők életstandardja a válság alatt némileg javult. A kereskedelmi és ipari vállalatoknál működő magánalkalmazottak havi fizetésének és lakáspénzének összege 1928-tól 1933-ig a következőképpen alakult:

É v	Havi fizetés és lakáspénz összege pengőben											
	1	2	3	5	8	legalább 10	1	2	3	5	8	legalább 10
	évi szolgálattal bíró											
	férfi tisztviselőknél						női tisztviselőknél					
1928	79	120	173	179	190	207	58	97	110	121	137	154
1929	79	120	173	179	190	207	58	97	110	121	137	154
1930	73	111	159	165	175	190	54	89	101	112	126	142
1931	60	90	120	140	160	170	40	60	80	100	120	120
1932	50	80	102	138	150	160	40	60	70	100	120	120
1933	60	80	100	120	140	150	35	60	80	100	120	135

A kereskedelmi és ipari vállalati magánalkalmazottak illetményei tehát 1930-ban kerültek először, aránylag mérsékelten, csökkentés alá, de azután 1931-ben és 1932-ben további fokozatos csökkentés történt, úgyhogy végeredményben a fizetésleszállítás mértéke elég jelentékenynek mondható. Az 1932. évben az egy évnél hosszabb szolgálattal bíró férfitisztviselők fizetése 36·7%-kal, a 10 évnél hosszabb szolgálattal bíró tisztviselők fizetése pedig 22·7%-kal volt alacsonyabb, mint 1928-ban. Az 1933. évben az alsó kategóriák fizetését nem, de a felsőbb kategóriák fizetését még mindig csökkentették a vállalatok.

A budapesti lakosság életstandardjában a válság alatt történt eltolódásokra vonatkozólag betekintést nyújtanak a megadóztatott jövedelem és vagyon tárgyában a pénzügyi hatóságok által összeállított adatok. Ezek szerint a jövedelem- és vagyonadókat fizetők száma Budapesten 1928-ban 77.692, 1929-ben 79.114, 1930-ban 79.011, 1931-ben 78.942, 1932-ben 76.301 és 1933-ban 71.079 volt.

Az adófizetők számában eszerint a kedvezőtlen gazdasági viszonyok hatása 1931-ig alig és még 1932-ben is csak kis mértékben jelentkezik, erősebben mutatkozik azonban már az 1933. évben. A jövedelemadó alapjául szolgáló jövedelmek összege 1931-ig szintén emelkedett, míg 1932-ben némileg visszaesett, 1933-ban pedig már igen erősen alászállott. Az 1933. évi nagy adóalapcsökkenést főképen a szolgálati viszonyból, másodsorban a házbirtokból, s azután még az általános kereseti adó alá tartozó foglalkozásokból eredő jövedelmeknek a leromlása okozta. A vagyonszállítási adó alá eső vagyontárgyértékeknek 1928-tól 1931-ig fokozatos és elég figyelemreméltó emelkedést látunk, innen kezdve 1933-ig visszaesés mutatkozik, amely kerekén 400 millió pengőt tesz, ami 11.5%-os csökkenésnek felel meg. Ez a visszaesés a vagyontárgyaknak úgyszólván minden főbb kategóriájánál jelentkezik.

A gazdasági válság Budapesten a köztisztviselők életstandardjában kétségtelenül bizonyos visszaesést vont maga után. A közületek bevételeinek visszaesése következtében eszközölt fizetésleszállítások a fizetések nagyságához képest végeredményben 17—32% közötti mértéket értek el. A hivatalos létfenntartási költségindex ugyan nem hanyatlott kisebb mértékben, mint az átlagos köztisztviselői fizetés, azonban a magasabb köztisztviselői életstandard szempontjából fontos cikkek indexénél már nem mutatkozik a magasabb tisztviselői fizetés leszállítása mértékének megfelelő mértékű hanyatlás.

A lakosság fizetőképességének általános csökkenése természetesen maga után vonta Budapesten a válság alatt a házbérfizetés visszaesését is. A nyers házbérfizetés 1928-tól 1934-ig a fővárosban adókerületenként a következőképpen alakult:

39. A nyers házbérfizetés alakulása Budapesten 1928-tól 1934-ig.

Adókerület	A nyers házbérfizetés összege ezer pengőben						
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
	é v b e n						
I/a adókerület	8.325	10.407	11.776	12.630	12.927	12.582	12.463
I/b „	12.289	16.194	18.444	19.273	19.801	19.229	19.235
II. „	11.805	14.785	16.986	17.447	17.652	17.313	16.758
III. „	5.615	6.811	8.073	8.901	8.901	8.767	8.467
IV. „	24.066	26.793	26.742	25.882	23.845	20.546	18.784
V/a „	21.005	23.748	23.725	23.286	21.725	19.201	17.313
V/b „	14.506	18.220	20.527	20.967	20.349	19.016	17.886
VI/a „	16.151	18.439	18.837	18.582	17.498	15.781	14.432
VI/b „	17.738	21.065	21.476	21.660	21.172	19.160	17.843
VI/c „	7.499	9.296	10.344	10.592	10.757	10.589	9.966
VII/a „	14.572	16.606	17.107	17.435	16.298	14.518	13.237
VII/b „	13.184	15.637	15.360	15.684	15.196	13.839	12.824
VII/c „	17.610	22.169	24.192	24.885	24.912	23.335	21.494
VIII/a „	13.351	15.994	16.294	16.556	16.109	14.500	13.543
VIII/b „	18.873	23.107	23.892	24.366	23.826	22.082	20.136
IX/a „	6.716	8.201	8.549	8.754	8.474	7.777	7.018
IX/b „	8.931	11.323	11.711	11.882	11.703	10.951	10.183
X. „	4.950	6.831	8.078	7.578	7.903	7.456	8.044
Mindössze	237.186	285.626	302.113	306.360	299.048	276.642	259.626

E táblázat adataiból megállapíthatóan a nyers bérjövedelem 1928-tól 1931-ig évről-évre emelkedett, különösen erősen 1928-ról 1929-re. Innen kezdve 1934-ig évről-évre visszaesés mutatkozik, amely kezdetben mérsékelt arányú, de 1933-ban és 1934-ben már elég jelentékeny annak dacára, hogy az igen tekintélyes új bérházépítkezés a házakba befektetett tőke értékét jelentékenyen növelte. Az I. a. és I. b. adókerületben, ahol a válság újabb szakában kifejlődött építkezési tevékenység leginkább szaporította a modernebb és luxuriosusabb lakások számát, a nyers bérjövedelem 1931-től 1934-ig végösszegben körülbelül változatlan maradt. Csak kis mértékben csökkent az előbb említett időszak folyamán ez a jövedelem a II. és III. adókerületben, ahol figyelemre méltóan emelkedett a bérlemények száma és minősége. A többi adókerületben mindenütt számottevően visszaesett a bérházak nyers jövedelme; különösen erős ez a visszaesés azokban a kerületekben, ahol a bérjövedelem tekintélyesebb része üzletbérekből alakult, elsősorban tehát a IV. adókerületben. Általában azokban a kerületekben, ahol nagyobb szabású építkezések nem voltak, a nyers házbérjövedelem 1931.—1934. közötti csökkenése legalább is megközelíti, de gyakran meg is haladja a 20%-os arányt.

A népesség jövedelmének erős csökkenése természetesen a fogyasztó-képesség tekintélyes romlását is jelentette. Fogyasztási statisztikai adatokkal csak bizonyos tömegfogyasztási cikkek tekintetében rendelkezünk. Dr. Sibelka-Perleberg Artur számításai szerint a fejenkinti húsfogyasztás Budapesten, a baromfifogyasztás beszámításával, az 1928—1932. években a következőképen alakult:

1928-ban a fejenkint fogyasztott mennyiség	72.5 kg
1929-ben „ „ „ „	79.2 „
1930-ban „ „ „ „	70.8 „
1931-ben „ „ „ „	66.5 „
1932-ben „ „ „ „	67.3 „

Eszerint a fejátlag 1930-tól 1932-ig, különösen 1931-ben érdemlegesen kisebb volt ugyan, mint 1928-ban és 1929-ben, a csökkenés azonban nem mondható népegészségügyi szempontból túlságosan aggályosnak; egyébként 1932-ben a fejátlag az előző évhez képest némileg emelkedett.

Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Évkönyvében adatok állanak rendelkezésünkre a fogyasztási adó alá eső szeszesitalok fogyasztásának alakulásáról. Ezek szerint a fogyasztás mennyisége 1929-től 1933-ig a szesznél, bornál és sörnél a következő volt:

	1930.	1931.	1932.	1933.
	l i t e r			
Szesz	1,616.244	1,575.562	1,314.946	1,594.471
Likőr	332.228	307.263	186.951	246.874
Borseprő	33.957	55.086	84.200	55.860
Bor	28,601.280	33,170.736	31,948.653	42,263.121
Sör	21,546.137	15,969.206	11,576.553	8,779.534

Az 1930. és 1932. évek között a fővárosi szeszfogyasztás alakulásában visszatükröződik a gazdasági válság hatása, amennyiben ez alatt az időszak alatt a fogyasztás érdemlegesen visszaesett. Az 1933. évi szeszfogyasztás már ismét nagyobb. Különösen erős kapcsolatot tételezhetünk fel a likőrfogyasztás és az általános gazdasági helyzet változásai között, ezért figyelmet érdemel a likőrfogyasztásnak 1930. és 1932. közötti nagy visszaesése és azután az 1933. évi fejlődése. A borfogyasztásnak a válság alatti kedvező alakulása szorosan összefügg a bortermelők helyzetének javítása érdekében foganatba vett intézkedésekkel és akciókkal, amelyeknek kapcsán a borárak a fogyasztókra nézve annyira kedvezően alakultak, hogy a népesség romlott gazdasági helyzete mellett is jelentékenyen emelkedhetett a fogyasztás. A borárak versenytételei és a közönség nagyon lecsökkent fizetőképessége rendkívüli mértékben apasztották a fővárosban a sörfogyasztást; az 1933. évi budapesti sörfogyasztás csak 40·7%-a volt az 1930. évinek.

A jövedelmi viszonyok romlása visszatükröződik a tej fogyasztásának az alakulásában is. A fejenkinti tejfogyasztás napi átlaga a fővárosban:

1928-ban	0·35 liter
1929-ben	0·37 «
1930-ban	0·35 «
1931-ben	0·33 «
1932-ben	0·25 «
1933-ban	0·24 « volt.

A tej árának az 1933. évben hatóságilag történt szabályozása nem indokolja a tejfogyasztásnak olyan nagyarányú csökkenését, amilyen 1932-ben bekövetkezett. Sajnos, az 1933. évben a fejátlag kisebb mértékben még tovább hanyatlott. Közegészségügyi érdekekből minden esetre kívánatosnak látszik, hogy ez az irányzat mielőbb lényegesen megváltozzék.

A szegényebb néposztály élelmezési szükségleteinek kielégítésénél érdemleges szerepet játszó lóhúsárak fogyasztása 1928-tól 1934-ig a következőképen alakult:

1928-ban	2,405.306 kg
1929-ben	2,336.967 «
1930-ban	2,684.311 «
1931-ben	2,420.779 «
1932-ben	1,787.238 «
1933-ban	1,358.568 «
1934-ben	1,075.442 «

Amint látjuk ez a fogyasztás 1930-ig emelkedett, innen kezdve azonban visszaesett, mégpedig 1932-től kezdve minden évben ugrásszerű nagy mértékben, úgy hogy az 1934. évben elfogyasztott mennyiség az 1930-ban elfogyasztott mennyiségnek mindössze 40·1%-át tette.

A gazdasági helyzet romlásával rendszerint együtt jár a betegségek szaporodása és általában a közegészségügyi állapot hanyatlása. A gazdasági válság korszakának ilyen vonatkozású kihatásai tekintetében figyelmet érdemelnek az Országos Társadalombiztosító Intézet új betegeinek és rendeléseinek számára vonatkozó adatok. Ezek szerint a nevezett intézetnél

1928-ban	768.610 új beteg és	1,750.967 orvosi rendelés		
1929-ben	883.817 «	«	2,549.090 «	«
1930-ban	1,002.712 «	«	2,735.539 «	«
1931-ben	1,056.925 «	«	2,855.378 «	«
1932-ben	1,087.702 «	«	2,810.177 «	«
1933-ban	893.874 «	«	2,440.511 «	« volt.

A fenti adatok oda mutatnak, hogy 1932-ig határozottan érezhető volt a kedvezőtlen kereseti viszonyoknak a népegészségügy állapotára gyakorolt rossz hatása, de már 1933-ban ezen a téren javulás mutatkozott. Ugyanezt a megállapítást erősítik meg a községi kórházak betegfelvételi adatai, amelyek szerint e kórházakban :

1928-ban	80·8 ezer
1929-ben	83·8 «
1930-ban	84·0 «
1931-ben	91·6 «
1932-ben	89·9 «
1933-ban	84·1 « beteg vétetett fel.

A válság folyamán egyre jobban leromlott kereseti viszonyok miatt erősen növekedett a kezelt szegénybetegek száma. Az 1928. évben 21.902, 1930-ban 26.097, 1932-ben pedig 62.042 szegénybeteget kezeltek Budapesten, a kezelt szegénybetegek közül 1928-ban 1434-et, 1930-ban 1703-at, 1932-ben 4155-öt utaltak közkórházba.

A vázolt fogyasztási és egészségügyi statisztikai adatok alapján arra az általános megállapításra kell jutnunk, hogy Budapesten a gazdasági válság a széles néprétegek táplálkozását ugyan kedvezőtlenül befolyásolta, de miként azt Gortvay György is leszögezi »Gazdasági válság, néptáplálkozás és közegészségügy« című, a Magyar Szemle 1935. évi 4. számában megjelent tanulmányában, nem vonta maga után a táplálkozás általános kvantitatív leromlását és Gortvay szerint nem okozott ilyen általános kvantitatív leromlást a ruházzkodásban és a köztisztasági állapotban sem. Mindamellett, fenti adataink és Gortvay megállapításai értelmében kétségtelen, hogy a gazdasági válság kimutatható nyomokat hagyott a főváros népességének egészségi állapotában.

A gazdasági bajokkal egyre jobban terjedő inség miatt feltétlenül szükségessé vált a nyomorenyhítő jótékonyság fokozottabb gyakorlása. Az e téren megnövekedett feladatok ellátása túlnyomó részben a városi hatóságra hárul, miután a kereseti viszonyok romlása természetsszerűleg csökkentette a magánjótékonyság teljesítményeit. Budapest Székesfőváros közjótékony-sági tevékenységének a gazdasági válság alatti menetéről a következőkben adhatunk röviden számot:

Készpénzsegélyben részesült:

1928-ban	99.520 személy
1929-ben	100.979 „
1930-ban	133.237 „
1931-ben	139.190 „
1932-ben	165.424 „
1933-ban	147.971 „

Ezek túlnyomó része rögtöni segélyt kapott; évenként 15—17 ezer személy azonban állandó segélyben részesült. A készpénzzel segélyezettek száma — az előbb említett adatok szerint — a válságidőszakban 1932-ig állandóan emelkedett, de már 1933-ban érdemlegesen csökkent. A készpénz-segélyezésekre fordított összegeknél nem mutatkozik olyan emelkedés, mint a segélyezettek számánál, tehát a szélesebb körben való segélyezéssel együtt az átlagos segélyösszeg csökkentetett.

Az ingyenejtkeztetések eseteinek számánál már sokkal inkább láthatjuk a hatósági tevékenység nagy kiterjesztését. Az 1928. évben 95·7, 1929-ben 105·9, 1930-ban 238·9, 1931-ben 589·4, 1932-ben 1324·9, 1933-ban 1539·8 ezer népkonyhajegy osztatott ki a hatóság költségén. Az ingyenejtkeztetési akciónál tehát a hatóság 1931-ben több, mint kétszeresét teljesítette az 1930. évinek, 1933-ban pedig csaknem háromszorosát az 1931. évinek és hétszeresét az 1930. évinek. Ehhez a hatósági munkához a társadalom aránylag kisebb mértékben járult hozzá. Az 1931. évtől kezdve jelentékeny segítséget nyújtott a városi hatóság élelmiszerek kiosztásával is és az ilyen irányú tevékenységét — különösen 1931-ben — a társadalom is elég jelentékenyen támogatta. Elég jelentékeny volt a válság idején a tüzelőszerosztás alakjában megnyilvánuló jótékonyság, melynél a magánjótékonyság teljesítményeit a fővárosi hatóság teljesítményei valamivel meg is haladták.

Budapesten a városi hatóság közjótékony-sági tevékenysége a válság folyamán fokozottabb méretekben nyilvánult meg a szegényházi ellátás tekintetében is. A válság okozta elszegényedés növekedését mutatja a szegény-házi ellátásért folyamodók számának az alakulása. Az 1928. évben 721-en, 1929-ban 895-en, 1932-ben 1512-en, 1933-ban 1695-en folyamodtak a fővárosban ilyen ellátásért. A rászorulóknak szaporodására való tekintettel a fővárosi hatóság az elhelyezettek számát is ebben az időszakban 1932-től

kezdve növelte. Míg 1928-ban 218 személyt helyeztek el a szegényházban és 1929—1931. között évenként az elhelyezettek száma nem érte el a 200-at, addig 1932-ben 454, 1933-ban 396 szegény került elhelyezésre.

A növekvő elszegényedésre való tekintettel fokozottabban gyakorolt hatósági jótékonyosság keretébe tartozik az ingyen temetések sűrűbb teljesítése. Míg az 1928—1931. évek átlagában évenként 922 utalvány adatott ki ingyen temetésekre, addig az 1932. évben kiadott ilyen utalványok száma 1939 volt és 1933-ban már ennél kevesebb, de még mindig 1590 utalvány adatott ki.

Az általános gazdasági helyzet rosszabbodásával Budapesten megnyilvánult szociális kórtünetek sorában meg kell még emlékeznünk az öngyilkosságok számának emelkedéséről. A magyar fővárosban 1929-ben 1674, 1930-ban 1534, 1931-ben 2130, 1932-ben 2045, 1933-ban pedig 2139 öngyilkossági kísérlet hajtatott végre. Látjuk tehát, hogy a gazdasági válság nyílt kirobbanásának idejétől kezdve az öngyilkossági kísérletek száma lényegesen magasabb, mint a megelőző időkben. Az öngyilkossági kísérletek oka az idevonatkozólag eszközölt adatgyűjtések eredménye szerint nyomor, keresetnélküliség és egyéb anyagi baj 1929-ben az esetek 30·1%-ában volt, 1930-ban 24·4%-ában, 1931-ben 30·0%-ában, innen kezdve az öngyilkossági kísérletek között jóval több az a hányad, amely valószínűleg az előbb említett okok miatt hajtatott végre; nevezetesen az 1932-évben 39·1, az 1933-évben pedig 44·0%.

Az eddigiekben a megfigyelés eszközeinek hézagossága miatt ugyan csupán vázlatosan, de mégis több oldalról megvizsgálva Budapest társadalmi életjelenségeit a gazdasági válság által előidézett hatások szempontjából, megállapíthatjuk, hogy a főváros általános szociális állapotát a gazdasági nehézségek kedvezőtlen irányban befolyásolták. Mindamellet a szociális helyzet a gazdasági válság következtében Budapesten nem romlott annyira, hogy a köz szempontjából végzetes horderejű megrázkódtatásokra vezethetett volna, az 1933. évben pedig már több viszonylatban határozott javulást mutatott.

Most még röviden azzal a kérdéssel kívánunk foglalkozni, hogy Budapest népmozgalmának alakulásában mennyiben jelentkezik a gazdasági válság hatása. E kérdés megvilágítása céljából nézzük mindenekelőtt a házasságkötések számában az 1928—1933. évek folyamán bekövetkezett eltolódásokat. Az 1000 lakosra eső házasságkötések száma Budapesten 1928-ban 11·1, 1929-ben 10·6, 1930-ban 10·9, 1931-ben 10·4, 1932-ben 10·4 és 1933-ban 10·4 volt.

A népességhez viszonyítottan tehát a házasságkötések száma 1928-tól 1930-ig fokozatosan csökkent és azóta 1933-ig változatlanul az 1930. évi színvonalon állott. A házasságkötéseknek 1931., 1932. és 1933. évi 10·4-es nyers arányszáma nem mondható ugyan kedvezőnek, de a gazdasági válság

előtt is voltak olyan évek, így például az 1925. és 1926. év, amikor ez az arányszám még alacsonyabb volt; az aránylag jó gazdasági konjunktúrák mellett lefolyt 1927—1929. években viszont magasabb volt a házasságkötések nyers arányszáma. A házasságkötéseknek a házasodó korban levő népességhez viszonyított tiszta arányszámában történt eltolódásokra — a nyers arányszám fent kimutatott változásait látva — szükségtelennek látszik ezúttal kitérni, a megemlítésre érdemeseknek látszanak azonban azok az adatok, amelyek a házasságra lépett menyasszonyok között a keresettel bírók arányát mutatják ki. Ezek szerint 1928-ban 33·4, 1930-ban 35·3, 1932-ben 38·6, 1933-ban 39·1% volt a Budapesten házasságra lépett menyasszonyok között a kereső. A szóbanlevő arányszám kedvezőbb gazdasági viszonyok között is — a társadalomgazdaság strukturális természetű változásainál fogva — felfelé tendál, a válság elmélyülésével azonban az emelkedés erősebb ütemben jelentkezik, tehát az általános gazdasági helyzet romlásával a házasságok létrejövetelénél nagyobb szerepet játszott az a körülmény, hogy a menyasszony keresettel bír.

A gazdasági bajok sok esetben a családi életben is visszás tüneteket idéznek elő és lazítják a családi kapcsolatokat, ennél fogva fölmerülhet az a kérdés, hogy a gazdasági válság hatása az elválások számának alakulásában nem jut e kifejezésre? Ezzel a kérdéssel kapcsolatban természetesen gondolhatjuk, hogy a gazdasági leromlás házasságbontó kihatásai nem okvetlenül ugyanabban az időben jelentkeznek, amikor a gazdasági dekonjunktúra tünetei észlelhetők. Azoknál az adatoknál, amelyek a Budapest lakossága körében fennállott házasságoknak elválás útján történt felbontásáról számolnak be, az 1928.—1933. közötti időközben nem látunk olyan eltolódást, mely az általános gazdasági helyzet leromlásával szoros kapcsolatba hozható volna.

Tudvalavóleg a születések számának alakulására is befolyással vannak a gazdasági tényezők. Az összes újszülöttek száma Budapesten 1928-ban 17.805, 1929-ben 17.307, 1930-ban 17.310, 1931-ben 17.050, 1932-ben 16.536 és 1933-ban 15.756 volt.

A fenti adatok szerint a születések számában Budapesten 1932-ben és 1933-ban figyelemre méltó csökkenés következett be. Kisebb mérvű csökkenő tendencia észlelhető az 1928-tól 1931-ig terjedő időszakra nézve is. Bár a tapasztalat szerint a szegénységgel nem jár együtt a születések kedvezőtlenebb alakulása, nem tekinthető kizártnak, hogy az 1932. és 1933. évi érdemlegesebb csökkenés részben a gazdasági viszonyok súlyosbodásával függ össze. A törvénytelen születéseknek az összes születésekhez viszonyított aránya a gazdasági válság időszakában Budapesten lényegesebben nem változott. Ez megnyugvással szolgálhat azokkal az aggályokkal szemben, amelyek a közelmúlt évek során Budapest népességére zúdult gazdasági bajoknak a népesedéspolitikát érintő erkölcsi kihatásai tekintetében támasztatnak.

Budapest népesedéspolitikai és közegészségügyi viszonyai szempontjából megnyugvással fogadhatók az 1928—1933. közötti időszaknak budapesti halálozási statisztikai adatai is. A haláleseteknek 1000 lakoshoz viszonyított arányszáma 1933-ban kedvezőbb volt, mint az 1928—1933. közötti időszak bármely más évében és általában 1930. és 1933. között nem alakult rosszabbul, mint 1928-ban és 1929-ben. Sajnos, a gazdasági dekonjunktúra legsúlyosabb évében, 1932-ben feltűnő emelkedést mutat a gyermekhalandóság. Az 1933. évben azonban már alacsonyabb volt az egy évesnél fiatalabb gyermekhalottak száma, mint az előző öt év bármelyikében.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
A gazdasági válság budapesti tüneteinek kapcsolata a nemzetközi és az országos válságjelenségekkel	3
I. A válság Budapest termelésében	8
1. A főváros gyáripari termelésének általános alakulása a válság alatt	8
2. Vas- és fémipar	15
3. Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszer- ipar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása	22
4. Közhasználatú villamosáramfejlesztő telepek	30
5. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	35
6. Fa- és csontipar	41
7. Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	46
8. Fonó- és szövőipar	53
9. Ruházati ipar	63
10. Papíripar	69
11. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	73
12. Vegyészeti ipar	88
13. Sokszorosító- és műipar	93
14. Építőipar és építkezések	96
15. A budapesti kisipar helyzetének változása a gazdasági válság alatt	101
II. A válság Budapest gazdasági forgalmában	105
1. A fővárosi hitelintézetek helyzetének alakulása a válság alatt	105
2. A hitelbiztonság	118
3. A válság tünetei a budapesti kereskedelemben	126
4. A gazdasági válság tünetei Budapest közlekedésének alakulásában	134
5. A főváros idegenforgalma a válság alatt	140
III. A gazdasági válság tünetei Budapest háztartásában	143
IV. A gazdasági válság tünetei a főváros szociális és népmozgalmi vonatkozású életjelenségeinek körében	154

